BURCU ŞENTÜRK

Bu Çamuru Beraber Çiğnedik

BİR GECEKONDU MAHALLESİ HİKÂYESİ

iletişim

BURCU ŞENTÜRK Bu Çamuru Beraber Çiğnedik

BURCU ŞENTÜRK

Bu Çamuru Beraber Çiğnedik

BURCU ŞENTÜRK 1984 yılında Eskişehir'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans, York Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktora yaptı. Halen Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde çalışmaktadır. İletişim'den daha önce *İki Tarafta Evlat Acısı* (2012) adlı kitabı yayımlandı.

İletişim Yayınları 2238 • Bugünün Kitapları 193
ISBN-13: 978-975-05-1854-6
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ayla Duru Karadağ
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BURCU ŞENTÜRK

Bu Çamuru Beraber Çiğnedik

Bir Gecekondu Mahallesi Hikâyesi

iletişim

Rüzgâr neredeyse oradaydı...
Faili meçhul bir cinayetle bir gece
ansızın aramızdan ayrılan
güzeller güzeli Güven Aydoğan'ın
muzip ve hüzünlü hatırasına...

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Egemen Sınıflar Toplumbilimlerinden Neden Korkar? 9

Giriş 17

Gecekondu'da Bir Kadın Araştırmacı 31
- **Alan araştırmasına dair** 36
- **Erkekler arasındaki kadın araştırmacının "zararsızlığı"** 50
- **Kadınlar dünyasında Yararlı Hanım'a dönüşmek** 56

Bilinmeyen Yabancıdan Mahalleliye 63
- **Aynı mahalledeki yabancılar** 64
- **Kente gelmeden** 66
- **Kim, nereye, nasıl göçecek?** 68
- **Bir mahalle kuruluyor** 73
- **Bir gecede biter mi gecekondu?** 78
- **Bunun bir de suyu, elektriği var** 89
- **Biz ve onlar** 98
- **Birlikten başka çare yok** 104

Mahallede Siyaset 109
- **"Bu çamuru onlar da çiğnediler biz de"** 123

Mahallede Değişim Rüzgârları 129
Türkiye dönüşüyor 131
"Makarnacılık" mı, vatandaşlık hakkı mı? 140
Artık mahallede suç da var! 152
Bizimkiler de okur mu? 163
Gecekondulu kadın emeği 181
Gitmeden hemen önce 192

Mahalleye Kentsel Dönüşüm Geliyor, Peki Mahalleliye Ne Olacak? 195
Ege Kentsel Dönüşüm Projesi 197
Tapu sahipleri ne yapacak? 203
"Emekçi kızı kadın olmaz, köylü şehirli olmaz" 207
"Bize yar etmiyorlar, ne sayarsan say!" 217
Peki tapusuzlar? 219
Çöplükte barınma mücadelesi 222

Gittiler... 237

Kaynakça 249

Sunuş: Egemen Sınıflar Toplumbilimlerinden Neden Korkar?

> ...tarih ne kadar sosyolojik olursa ve sosyoloji ne kadar tarihsel olursa her iki disiplin için de o kadar iyi olur.
>
> - E.H. Carr

Daha baştan söylemek gerekirse bilim, tam da Marx'ın dediği gibi "her şey apaçık olmadığı ya da her şey göründüğü gibi olmadığı" için vardır. Üstüne üstlük söz konusu olan doğa olayları değil de toplumsal olaylar ise bu mesele daha karmaşık bir hal alır. Zira insan, doğa karşısında çoğu durumda edilgendir/pasiftir; dünya döner, mevsimler oluşur, yapacak bir şey olmadığı gibi bunu anlamaya çalışmak dışında ah vah edinmeye gerek de yoktur, dolayısıyla doğa olayları karşısında yapan/eden bir özne değil fakat çoğunlukla yapılan/edilen bir nesne konumundadır. Ancak toplumsal gerçeklik, doğaya ait olandan bütünüyle farklı olarak insanlar tarafından yaratılmış ve yine insanlar tarafından değiştirilebilen bir gerçeklik ise, insanlar arasındaki eşitsiz güç ve sömürü ilişkileri de bilindiğine göre, içi ve anlamı, toplumdaki egemen sınıf hangisiyse bizzat onlar tarafından doldurulma olasılığı daha yüksek olan bir gerçekliktir. Yine Marx'a başvurarak söylersek, 'bir toplumun egemen fikirleri çoğunlukla egemen sınıfın fikirleri' olduğuna ve üstüne üstlük bütün ideolojik manipülasyon araçları, diyelim TV, gazete ve ben-

zerleri egemen sınıfların ya da onların hizmetkârlığına soyunmuşların ellerinde bulunduğuna göre, toplumsal olaylar da, içi, egemen sınıflar tarafından kolaylıkla doldurulabilen, tam da bu nedenle çarpık bir biçimde insanlara sunulabilen olaylar haline dönüşür. Ancak bu yolladır ki egemen sınıflar, kendi öznel çıkarlarını tüm toplumun genel çıkarlarıymış gibi sunabilirler. Dolayısıyla sadece bu yolla, birbirlerinden hem farklı ama aynı zamanda da özdeş olan iki toplumsal olay, insanlara ya bütünüyle birbirlerinden farklı ya da bütünüyle birbirleriyle özdeş olaylarmış, insanın da bunun karşısında yapacak hiçbir şeyi yokmuş gibi gösterilebilir, kısacası, toplumsal gerçeklik ters-yüz edilerek sunulur. En basitinden bir örnek vermek gerekirse elinizdeki bu çalışma vesilesiyle ilk aklıma gelen şey, "kentsel dönüşüm"ün mülksüzleştirme yoluyla birikim politikasından tamamen farklı, üstüne üstlük asla kaçınılamaz/geri döndürülemez bir süreçmiş gibi sunulması. Sanki "kentsel dönüşüm" insan tarafından geliştirilmiş ve yine insan tarafından yıkılabilecek bir şey değilmiş de insan karşısında bir aşkınlığa sahip ve insan da onun karşısında tıpkı doğa olaylarındaki gibi nesne konumunda; bu nedenle de yapacak hiçbir şeyi yok. İşte tam da bu noktada artık bilime ihtiyaç ortaya çıkar, zira bilim insanı, üstelik bir de sosyal bilimci ise, en azından zaman zaman aynaya bakabilmek için, içi zaten egemen sınıflar tarafından doldurulmuş olan bir açıklamayı/yorumu sürekli olarak tekrar eden bir plak olmanın ötesine geçmek, görünenlerin ardındaki görünmeyenleri ortaya çıkarmak, kısacası, insanlara *kopukluk* gibi gelenin aslında aynı zamanda bir *süreklilik* ya da bunun tersi olabileceğini göstermek zorundadır. Bu anlamda özellikle sosyal bilim, herhangi bir toplumsal gerçekliği sadece tasvir etmekle yetinmeyip, bu gerçekliği belirleyen toplumsal güç ilişkilerini de anlamaya çalışmak demektir.

Eğer durum bu ise, toplumbilimi hakkıyla yapabilmek ve hem geçmişi hem de şimdiyi anlayabilmek için belki de en iyi yol, sömürü, iktidar ve baskı ilişkileri ile bunların içerdiği çatışmalar hakkında soru sormaktan başka bir şey değildir. Bu noktada toplumbilim, eşitlik, özgürlük ve hakkaniyet mücadelesinin bir parçası olmuştur ve egemen sınıfların toplumbilimlerinden korkmasına neden olan şey tam da bu tür bir bilim anlayışıdır. "Alt sınıfların" deneyimlerine, eylemlerine, düşüncelerine ve mücadelelerine, sıradan insanların teri, kanı, gözyaşı ve zaferlerine odaklanan benzeri çalışmalar gibi elinizdeki bu çalışma da, bir kentsel mekân olarak gecekondu ve bu mekânı deneyimleyen gecekondulular çerçevesinde yukarıdaki soruyu sormakla kalmayıp, hem tarihsel hem de sosyolojik analizleriyle bu soruya mütevazı bir yanıt vermeye çalışırken bu tür bir bilim anlayışından hareket etmektedir. Bu çalışma tarihseldir, zira gecekondulardaki dönüşümün izlerini bir bütün olarak Türkiye'nin yaklaşık kırk yıldır yaşadığı ekonomik, siyasal ve ideolojik/kültürel dönüşümlerden yola çıkarak ve tekrar ona bağlayarak anlamaya çalışmaktadır. Sosyolojiktir, çünkü gecekonduların bugünkü dönüşümünün ve gecekondulukların bugünkü deneyimlerinin nedenlerini içinde bulunduğumuz toplumda var olan toplumsal güç ilişkileriyle bağlantılı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla elinizdeki çalışma, eski ve yeni arasındaki kopukluk ve süreklilikleri açık bir biçimde gözlerimizin önüne seriyor. Bu çerçevede bu çalışmanın önemi, Dona Torr'un *Tom Mann and His Times* kitabının girişinde, toplumbilimcilerin oynaması gereken rolü bir 19. yüzyıl emekçisinin ağzından anlattığı şu cümlelerde apaçık ortaya çıkmaktadır: "Sınıfımızın hafızasını canlı tutmak, mücadelelerini kaleme almak, zaferlerini kaydetmek ve yenilgilerini anlatırken dahi başarı öykülerini öne çıkarmak bizim görevimiz, bizim uğraşımız olmalıdır... O zaman görürüz ki dünya

medeniyeti, asillerin zarif parmakları ve eldivenleriyle değil, emekçinin kaba ve büyük elleri tarafından kavranmaktadır."

Bu çalışmanın önemini anlamak için bir noktayı daha vurgulamak gerekir ki, o da, yazarın alt sınıfların sömürüye direnme potansiyellerini gösterebilmesinde yatmaktadır. Nitekim çalışmaya konu olan gecekondulular, zaman zaman kolektif olarak mücadele ederek, zaman zaman geri çekilerek, çoğu zaman da yenilerek ve tam da bu nedenle zaman zaman kendi bireysel çıkarlarının peşine takılarak bu potansiyellerinin sınırlarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan sadece aynı mekânı paylaşmaktan değil fakat aynı zamanda aynı toplumsal sınıfa dahil olmaktan ve benzer toplumsal deneyimlere sahip olmaktan kaynaklanan dayanışma ilişkileri bize direnme potansiyeli hakkında bir fikir vermektedir. Gecekondulularla yapılan görüşmelerin gösterdiği gibi, burjuva toplumunun kültürü, egemen sınıfların egemen düşüncelerinin bir biçimi olarak, herhangi bir sınıf ayrımı gözetmeksizin bütün toplumun ortak yaşam tarzı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bunun sonucu, karşıt sınıflara ait olarak gösterilebilecek özelliklerin bile olağan dönemlerde birbirleri içine girmesinden, birlikte bir arada var olabilmesinden, birbirlerinden etkilenmesinden başka bir şey değildir. Ancak kurumların şeyleştirici özelliklerinin parçalandığı dönemlerde, diyelim ekonomik kriz zamanlarında, derin yoksulluğun yaşandığı dönemlerde, kentsel dönüşüm gibi mülksüzleştirme politikalarının uygulandığı durumlarda, yani eşitsizliklerin çok açık ve net bir biçimde görünür olduğu anlarda, geniş halk yığınları ve emekçi kesimler için bir toplumun gerçek yapısının ne olduğu tam tamına algılanmaya başlanır. Bu dönemlerin her birinin şeyleştirme ve mistifikasyon biçimleri elbette ki birbirinden farklıdır, ancak bunları birbirine benzer kılan, sistemin insanlar için bulanıklaşmış yapısının gün gibi ortaya çıkması, yani artık sö-

mürü ve baskı biçimlerinin şeyleşme maskesinin ardına gizlenmesinin olanaksız olmasından başka bir şey değildir. İşte tam da bu dönemlerde temel sınıflar arasında önemli bir ayrışma yaşanır. Yüzyılların isyan geleneklerini kendi güncel davranışları halinde yükseltmiş olanlar, çok önceden Raymond Williams'ın vurguladığı gibi, dayanışmacı bir pratik etrafında birleşirken, karşı taraf, yine bütün yüzyılların en zalim, en baskıcı özellikleriyle karşılarına çıkacaktır. Toplum, barikatın iki tarafını oluşturacak biçimde bölünür. Kentsel dönüşüm tam da bu bölünmeye, yani bir tarafta dayanışmacı bir ahlâkı yaratanların, diğer tarafta bireysel kârlarının peşinde koşanların ortaya koyduğu zalimliğin görünür olmasına neden olan bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır: İnsanın evini yıkmak, zalimliktir.

Ne var ki bu deneyim ve dayanışma sonucu ortaya çıkan "bilinç", elbette ki tek, bütüncül ve homojen bir bilinç değildir, tersine, parçalı, çelişkili ve muğlaktır. Nitekim bu çalışmada, gecekondulu ların ne zaman bir dayanışma içine girdiklerine, bunun tersine ne zaman birbirleriyle rekabet eder duruma geldiklerine ilişkin yığınla örnekler sunuluyor. Dolayısıyla insanlar, evlerinin mülkiyetinin durumuna göre toplumsal hareketliliklere katılmakta, bu dönüşümden gelecek zararı azaltmak ya da öngördükleri faydayı artırabilmek için bireysel ya da kolektif çabalara yönelmektedir. Eskiden, gecekondulu ların birbirleri arasında var olan farklılıklar ortaklıkların görünmesini sağladığı için birlikte mücadele etmeye yol açarken, kentsel dönüşümle birlikte bu farklılıklar gecekondulu ları bireysel çözümler aramaya iter. Dolayısıyla direniş ve dayanışma potansiyeli fazlasıyla kırılgan olup, kentsel dönüşümün nerede ve nasıl uygulandığına doğrudan doğruya bağlıdır.

Bu kitabın yazarının çalışmasını, –bana doğru bir biçimde evrensel olanı yakaladığını düşündürten– "Gittiler" baş-

lığı ile bitirmesi hiç tesadüf olmasa gerek. Zira hem Türkiye'de hem de dünyada eşitsiz üretim ilişkilerinin sonucunda yoksullara düşen, oradan oraya sürüklenmek, karnını doyurabilmek umuduyla kaçak yollarla başka ülkelere geçmek/geçmeye çalışmak, en nihayetinde sürekli bir "göçmenlikten" başka bir şey değildir. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi kentsel dönüşüm, kitlelerin yerinden edilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Komşuluklarını, arkadaşlıklarını, mahallelerini, o mahallede yaşadıkları acı-tatlı bütün anılarını bırakıp, bilmedikleri bir mahallede tanımadıkları insanların yanlarına gitmek zorunda kalır gecekondulular. "Gittiler" başlığı, bu noktada, aklımıza Vittoria De Sica'nın yönettiği 1951 yapımı *Miracolo a Milano* (Milano'da Mucize) isimli güldürü filmini getirir. Bu fantastik filmde kartondan ve tahta parçalarından yaptıkları evlerde yaşayan yoksullar, gün gelip üzerinde evlerini kurdukları toprak parçası satılınca yaşadıkları yerden polis zoruyla çıkarılmak istenir. Yoksulların bunlara karşı her zaman bir stratejisi olmakla birlikte, polise karşı uzun süre direnemez ve yerlerini terk etmek zorunda kalırlar. Direnenler atların çektiği mahkûm arabalarıyla hapishanelere gönderilirken, filmin başkahramanı Toto'ya annesinin ruhu tarafından onun isteklerini yerine getirmek üzere görevlendirilen sihirli bir güvercin gönderilir. Toto, sihirli güvercinden tüm dostları için özgürlük talep eder. Bunun üzerine mahkûm arabalarının üstleri açılır, özgürlüğüne kavuşan mahalleli sokağı süpüren çöpçülerin ellerindeki süpürgeleri alıp üzerlerine binerek coşku ve neşe içinde gökyüzüne, "cennete" yükselirler. Diğer bir deyişle, filmin sonunda yazdığı üzere, "günaydın kelimesinin gerçekten 'aydın bir gün' anlamına geldiği başka bir aleme doğru" "giderler." Tıpkı, elinizdeki kitabın kahramanlarının da kendi mahallelerini terk ederek başka yerlere gitmek zorunda kalmaları gibi. Önemli bir farkla: Onca mücadele ve direnişlerine

karşılık, gittikleri yer, –egemenler tarafından "cennetmiş" gibi sunulsa da–, henüz günün sahiden aydın olduğu bir yer değildir. En azından şimdilik. Ancak her zaman günü aydın kılabilecek güç ve potansiyeli de taşımaktadırlar. Bu çalışmanın gösterdiği en önemli noktalardan birisi de budur.

Elinizdeki çalışmada buna benzer pek çok örnek, elde edilen verilerin hem "özgül" ama aynı zamanda da "evrensel" niteliklere sahip olduğunu gözler önüne seriyor. Böylece bu çalışma, özgüllüğü ve özgünlüğü birbirine karıştıranların aksine, özgüllüklerden yola çıkarak evrenselle bağ kurup özgün bir yorumu yakalamış oluyor.

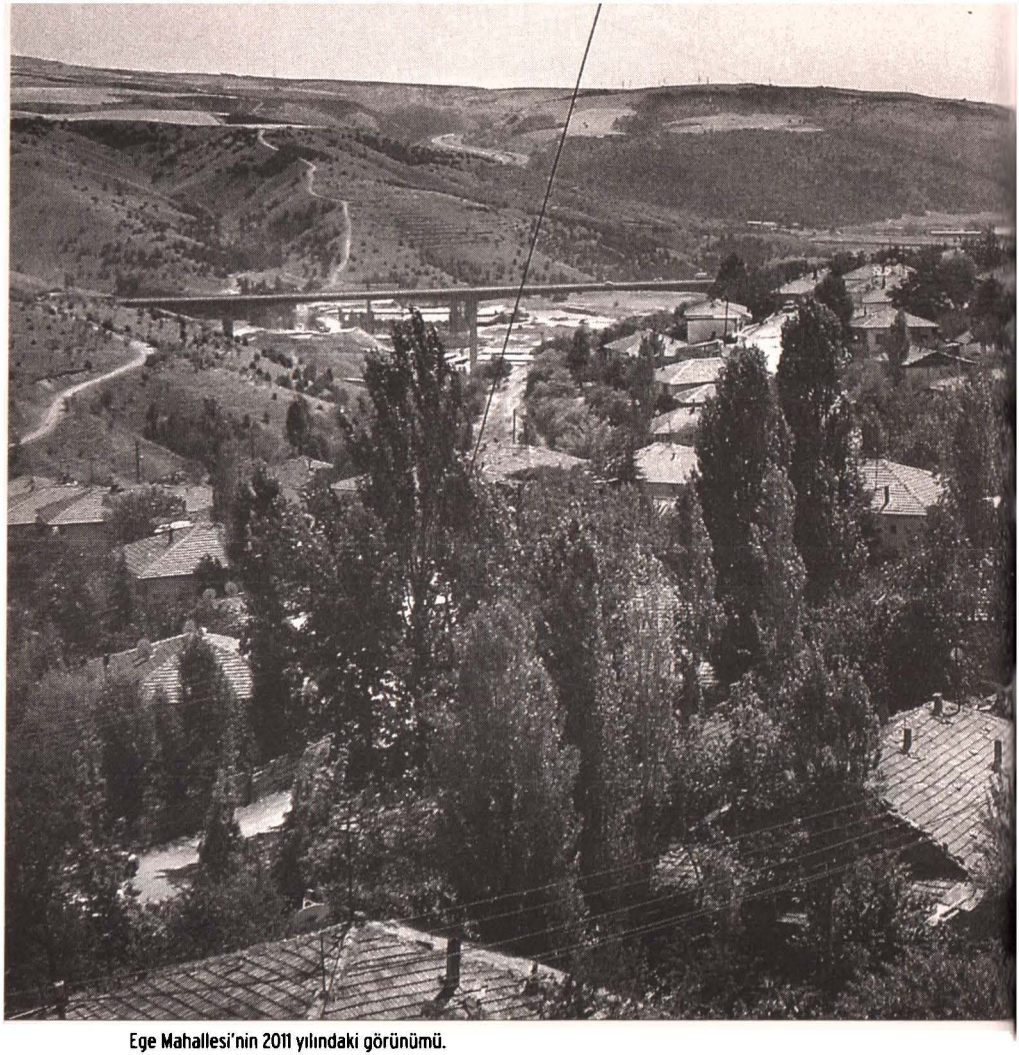
Bütün bunlar çerçevesinde, elinizdeki çalışmanın, her şeyin apaçık olmadığı bir dünyada kentsel dönüşümün emekçi ve yoksullar açısından ne anlama geldiğini apaçık hale getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

MUSTAFA KEMAL COŞKUN

Giriş

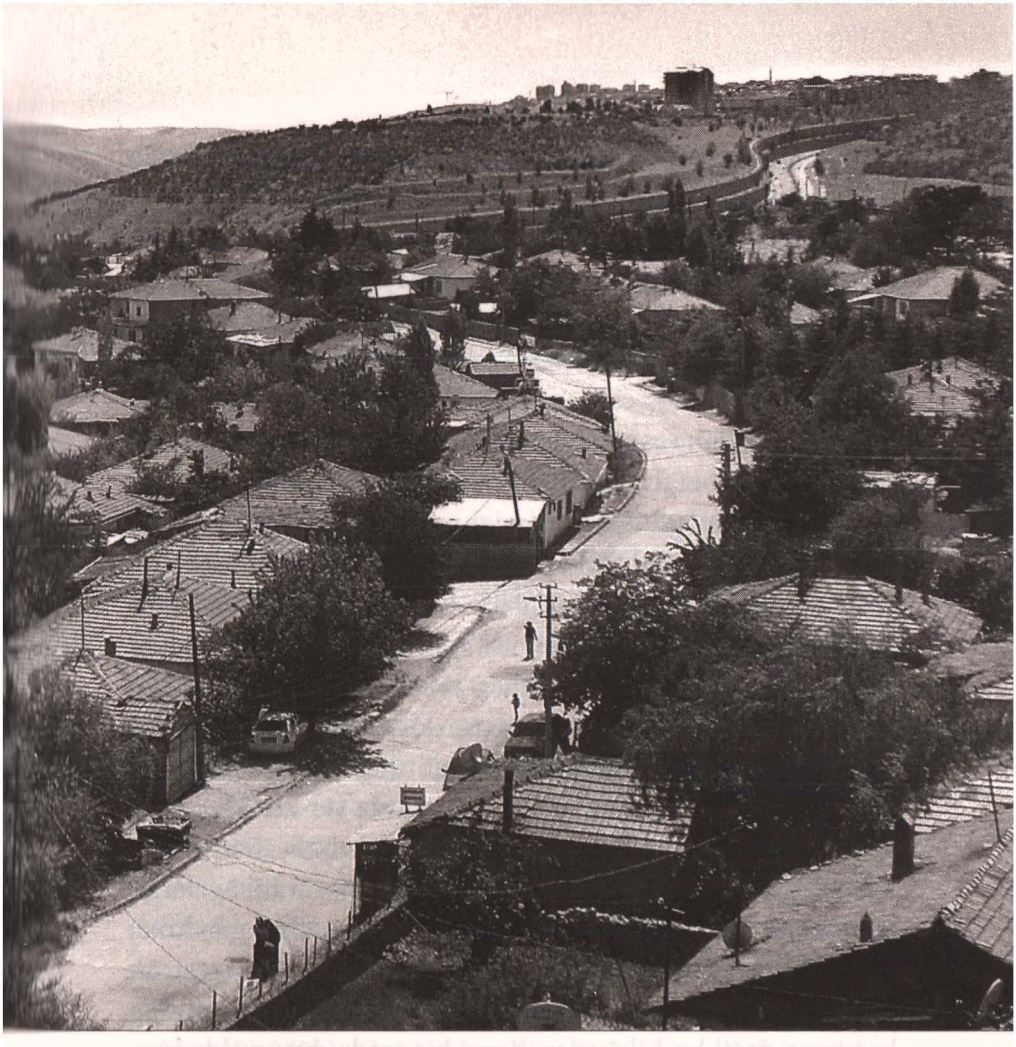
Her ziyaretimde biraz daha değişiyordu mahalle. Bazen bir banka şubesi daha eklenmiş buluyordum anacadde üzerindeki binalara, bazen de zincir marketlerden birinin daha şubesini. Evlerden biri duruyorsa diğeri yıkılmış, bir önceki gelişimde yıkılanların yerine başlayan inşaatlar bitmek üzere oluyordu. Ankara Mamak'taki Ege Mahallesi'nden bahsediyorum, Tuzluçayır'dan biraz ötede, Natoyolu'nun kenarındaki, yaşayanlar dışında kimsenin yolunun düşmediği gecekondu mahallelerinden bir tanesi. Benim de yolum doktora tezim vesilesiyle düştü buraya. Tezimin alan araştırmasını yapmak için bu mahalleyi seçmiştim.

Ben geldiğimde dağılmaya başlamıştı mahalle. Bazısı daha kentsel dönüşüm başlamadan gecekondusunu kiraya verip ayrılmış, bazısı gelecek müteahhiti bekliyor, kimisi de kentin başka alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm neticesinde yersiz yurtsuz kalıp burada bir gecekondu kiralamıştı. Mahalledeki ilk çivileri çakanlar, ilk gecekonduyu dikenlerden buranın nasıl kurulduğunu dinleyebilmek benim için büyük şanstı. Aynı masada oturan dede ve torun-

Ege Mahallesi'nin 2011 yılındaki görünümü.

dan dedenin mahallenin susuz günlerini, torundan ise giydiği kıyafetlere karışılmasından dert yanmasını dinlemek belki de daha büyük bir şanstı. Her kuşak kendi hikâyesini anlatıyor, tanık olduğum bu dağılmayla bu hikâyeleri birleştirmek bana kalıyordu. Bu hikâyeler olmasaydı ne ben tezimi tamamlayıp mezun olabilir ne de sonrasında bu kitabı yazabilirdim. Ege Mahallesi'nde hikâyelerini benimle paylaşan, beni aralarına büyük bir tevazu ile kabul eden mahallelilerin üzerimde emeği büyük; bu kitap aslında onların eseridir.

Çalışma boyunca kafamdaki sorulara yine sorularla yön veren sevgili danışmanım Haleh Afshar'ın bana hep hatırlattığı gibi benim rolüm ancak ve ancak bana açılan hayatlara ayna tutmaktı, bu kitap aynaya yansıyanları bir araya getiriyor. Bu açıdan kitaptaki muhtemel hatalar aynaya yansıyanlara değil, aynayı tutan yazar olarak bana aittir. Bu muhtemel hataları göz önüne alarak ama daha çok nitel bir araştırmanın araştırma süreci ve araştıranın pozisyonu anlatılmadan gerçekten anlatılamayacağına inandığım için kitap ön-

celikle alan araştırmasının nasıl gerçekleştirildiğini anlatan bir bölümle başlıyor.

Alan araştırması için bir süreliğine Ege Mahallesi'ne taşındığımda anne ve babamın ricamı kırmayıp buradaki yaşamıma eşlik etme nezaketinde bulunmalarına değinmeden geçemeyeceğim. Kitabın ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere onların yanımda olması mahalleliyle ilişkilenmemi kolaylaştırmış, daha rahat çalışmamı sağlamıştı. Bunun da ötesinde burada beraber geçirdiğimiz zaman kendi hayat pratiklerimizi, sınıfsal değerlerimizi ve pozisyonumuzu tekrar konuşabileceğimiz doğal bir ortam yaratmıştı hepimiz için, hatta annem mahalleli kadınlarla kurduğu ilişkilerden yola çıkarak düzenli yazdığı *Feminist Politika* dergisi için de kısa bir yazı yazmıştı.[1] Ege Mahallesi'nde gerçekleştirdiğim derinlemesine mülakatlar, odak grup görüşmeleri dışında gün içinde olanları yazdığım bir alan günlüğü tutmuştum, bu günlükteki bazı sayfalara metin aralarında yer verildi.

Bu çalışma en temelde bir gecekondu mahallesinin doğumunu, gelişimini ve ölümünü öznelerinin hayat hikâyeleriyle anlatma çabası. Anlatılar öncelikle köy hayatı ve göç hikâyeleriyle başlıyor. Herkesin kendine has bir göç hikâyesi var elbette, ancak diğer gecekondulular gibi göç hikâyelerinden bağımsız değil bu hikâyeler, hepsi bir arada düşünüldüğünde bir yandan Türkiye'deki göç pratiklerinin bir kalıbı ortaya çıkıyor bir yandan dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan kırdan kente göçlerle paralellikler kurulabiliyor. Kabaca söylersek göç hikâyeleri, coğrafyalar arasında ortaya çıkan iktisadi, toplumsal, eğitimsel ve başka türden kaynakların dağılımında artan eşitsizliğe verilmiş bir cevap olarak karşımıza çıkıyor. Kırdan kente göç bu iki alandaki nüfus yapısının değişimi, iktisadi stratejiler ve emek piyasasında mey-

1 Annemin yazısı için bkz. Şentürk, D. "Gecekondunun Penceresinden," *Feminist Politika*, 2012.

dana gelen bir dizi değişimin hem sebebi hem sonucudur ve nüfus hareketliliği sermaye ve metaların dolaşımıyla yakından ilintilidir.[2] İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde Türkiye'nin geçirdiği dönüşümler kırdaki ve kentteki üretim pratiklerini de derinden etkilemiş, tarımsal üretimdeki makineleşmenin özellikle küçük üretici ve topraksız köylüler üzerindeki etkisi hane gelirini çeşitlendirecek stratejiler keşfetmek olmuştu, haneden bir kişinin ya da geniş aileye bağlı ailelerden birisinin şansını kentteki istihdam piyasasında denemesi bu stratejilerin başında geliyordu. 1960'lı yıllarda ithal ikameci kalkınma politikasına geçişle birlikte şehirlerde sanayi iş gücüne ihtiyaç doğması bu stratejiyi daha tercih edilebilir hale getirmiş ve Türkiye'de kırdan kente birinci dalga göç meydana gelmişti.

Bir yandan tarımsal üretimin var olan işgücünü kapsayamaması diğer yandan kentteki üretimdeki değişmeler binlerce insanın bu tür bir hareketlilik yaşayacağını önceden söylüyordu aslında. Şehirler, gelecek kitlelere hazır değildi, en basitinden geleceklerin kalacak yerleri yoktu. Gecelerini bekâr odalarında, tanıdıkların yanında ya da işyerlerinde geçirmek ancak geçici bir çözüm sağlayabiliyordu. Emlak piyasası kırsal göçmenlere erişebilecekleri barınma imkânı sunmamış, devlet bu beklendik göç karşısında kaçınılmaz olarak doğacak muhtelif sorunlara karşı bir sosyal politika geliştirmemişti. Bu durumda var olan arsalara ev yapmak dışında bir seçenek kalmıyordu, göçmenler de öyle yaptılar zaten. Kendi emekleri ve –varsa– birikimleriyle yaptıkları gecekondular kentsel dokuya sadece fiziksel bir yenilik getirmemiş, ortaya çıkmalarının üzerinden çok zaman geçmeden gecekondular başlı başına sosyal bir olguya dönüşmüştü. Siyasi dildeki tutarsızlıklar köylülerin nasıl geri gön-

2 Castles ve Miller, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 2003, s. 77.

derilebileceğinden, aslında kırsal göçmenlerin gecekondu yapmasının milli ekonomiye katkı olduğuna dair tartışmalara kadar uzanıyor, akademik çalışmalar da bir yandan gecekondulaşmanın ve kırdan kente göçün sebeplerine eğiliyordu, zira sebepleri bilinirse bu durumun engellenebileceği var sayılıyordu. Büyük kentlere, hele ki İstanbul'a giriş vizesi uygulanması gibi öneriler uzun süre konuşuldu. Durum elbette böyle olmadı. Zincir göç ile birlikte gelenler köydeki diğer aile bireyleri, akraba ve tanıdıklarına da şehre gelebilmeleri için ön ayak oldular, iş ve ev bulmalarında yardımcı oldular. Zincir göçün etkisiyle aynı köyden-kasabadan, benzer etnik ve dinî gruplara ait insanlar aynı mahallelerde toplanıyorlardı. 1940'lar itibariyle görünmeye başlayan gecekondular, gecekondu semtlerinin çekirdeklerini oluşturmuştu. Gecekondu komüniteleri ve semtleri toplumsal dışlanma, işsizlik, kültürel adaptasyon veya barınma sorunları gibi riskleri azalttığı için kırsal göçmenlerin kentte tutunmalarında bir korunma ağı sunuyordu.

Kentlerde her ne kadar işgücüne ihtiyaç varsa da 1950'lerden sonra sanayi sektörünün istihdam edebileceğinden daha fazla gecekondulu nüfus bulunmaktaydı ve iş arayan kırsal göçmenlerin hepsi formel sektörde istihdam edilemiyor, kayıtlı işlerde çalışamıyordu. Girmek için yasal engellerin olmadığı, çok beceri ve sermaye gerektirmeyen enformel sektör pek çoğu için tek çareydi.[3] İşgücü fazlası, insanları enformel girişimcilere dönüştürürken[4] bazı kırsal göçmenler giriştikleri işlerde başarılı oldular ve zincir göçün bir yansıması olarak belli sektörler belli hemşeri gruplarının kontro-

3 Koray, "Employment and Unemployment in Turkey", *International Journal of Manpower*, 1993, s. 18; Tekeli, *Göç ve Ötesi*, 2008, s. 122; Pınarcıoğlu ve Işık, "Not Only Helpless but also Hopeless: Changing Dynamics of Urban Poverty in Turkey, the Case of Sultanbeyli, Istanbul", *European Planning Studies*, 2008, 1355.

4 Davis, *Planet of Slums*, 2007, s. 182.

lü altına girdi.[5] 1960'larda göçmenlerin önemli bir kesimi enformel sektörde kendilerine yer buluyorlardı, lakin artık ekonominin kenarında kıyısında değillerdi.[6] Göçmen işgücü ekonominin döngüsünde önemliydi ve Türkiye'nin sanayiyi geliştirme hedeflerinde rolleri vardı. Bu da gecekonduluları sistem içinde güçlendiren bir etki yapmaktaydı. Bunu özellikle de 1966 yılında kabul edilen gecekondu yasası ile anlamak olasıdır. Bu yasa ile ilk defa gecekondu kelimesi yasal düzlemde kullanılmıştır[7] ve var olan gecekonduların ıslahı hedeflenirken bundan sonraki gecekondu yapımlarının önlenmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan gecekonduya dair fazlasıyla esnek bir tanımlama yaparak sadece barınma ihtiyacı için yapılmış olan gecekondularla ticari amaçla kullanılan benzerlerini ayırt edebilmeyi zorlaştırarak gecekonduyu farklı çıkar gruplarının rant alanı haline gelmesinin önüne geçemedi.[8] Kentsel arsaya artan talep ve hızlı kentleşme nedeniyle yasallaşan gecekondu alanlarının değeri öngörülemeyen bir hızla arttı. Keleş'e göre 1960'lardaki tapu dağıtımları 1970'ler boyunca süregelen aflar diğerleri gibi bir "oldu bittiden" başka bir şey değildi.[9] Düşük gelirlilerin konut ihtiyacı sorununa resmî ve tutarlı bir politika üretilmemesi ilk başlarda bu kesimin ihtiyacını karşılaması zemininde gecekonduya halkın nezdinde bir meşruiyet atfedilmesini sağlıyordu.[10] İlk başlarda kişilerin kendi barınma problemlerini

---

5 Erder, *Kentsel Gerilim*, 1996, s. 266-272; Pınarcıoğlu ve Işık, *a.g.e.*, 2008, s. 1362, 1363.

6 Şenyapılı, *Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, 2004, s. 186, 187.

7 Erman, "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", *Urban Studies*, 2001.

8 Yalçıntan ve Erbaş, "Impacts of 'Gecekondu' on the Electoral Geography of Istanbul", *International Labor and Working Class History*, 2003, s. 98.

9 *Kentleşme Politikası*, 2010, s. 504.

10 Buğra, "The Immoral Economy of Housing in Turkey", *International Journal of*

çözmek üzere yaptıkları gecekonduların yavaş yavaş emlak piyasasında değişim değeri kazanan bir metaya da dönüşmesi meşruiyetlerinin sorgulanmasını da beraberinde getirmişti. Gecekondulu ların bir zamanlar beklendiği gibi köylerine dönmeyecekleri artık neredeyse kesinleşmiş, gerek siyasi gerek akademik literatürdeki tartışmalar köylülerin "modern kent hayatına" ne kadar uyum sağlayabileceklerine dair tartışmalara kaymıştı.

Köylerine dönmeyecekleri kesinleşen ve kentteki varlıklarıyla güçlenen gecekondulular seçmenler olarak siyasetçilerin ilgisine de mazhar olmuşlardı. 1950'li yıllardan itibaren henüz tapu verilmeden gecekondu bölgelerine altyapı hizmetleri götürülebilmiş ya da bunun sözü verilmiş, daha sonra tapu dağıtımı yapılmış ya da tapu dağıtımı bir seçim aracı olarak kullanılmıştır. Ancak gecekondulu ların siyasi partilerle, siyasetçilerle ya da yerel yönetimlerle girdikleri ilişkilerde pasif nesneler oldukları asla söylenemez. Gecekondulular, özellikle gecekondu bölgelerine ilk gelenler sadece resmî kurumlarla iletişime geçip hizmetler için mücadele etmekle kalmamış, aynı zamanda kendi mahallelerini kendi emekleriyle daha yaşanır hale getirmeye, yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmışlardır. Bulundukları mahallenin ihtiyaçlarına göre bir araya gelip basit düzeyde kanalizasyonlar açmışlar, belediyenin sadece anayola döşeli su borusu hattından kendileri borular alarak, bazen de ustalar tutarak kendi evlerine su hizmetini getirmişler, elektrik sorunlarını da benzer yöntemlerle çözmüşlerdir. Sol eğilimli gecekondu bölgelerinde zamanın sosyalist gruplarının gecekondu yapımlarında ya da mahalledeki ortak işlerde yerel halka yardım etme faaliyetleri de yaygındır.[11] Bu gruplar aktif ol-

---

Urban and Regional Research, 1998, s. 306, 307; Işık ve Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, 2002, s. 113.

11 Bir gecekondu mahallesindeki mücadeleler ve sol hareket arasındaki ilişkiyi

dukları gecekondu bölgelerini rant arayışında olan grup ve kişilerden uzak tutmaya ve gecekonduyu mümkün mertebe kullanım değeri olarak korumaya çalışmışlardır. Aslına bakılırsa, devlet ve sermaye kente gelen iş gücünün barınma sorununa dair kendi sorumluluklarını kırsal göçmenlere yüklemişti. Gecekondu yapımına yönelik sert yasal önlemler büyük bir muğlaklık içerisinde alınıyor ve bu muğlaklık ana akım siyasetçilerin gecekondularla temasında önemli bir zemin yaratıyordu. Zira tekrar ne zaman ne şekilde af çıkacağı, hangi mahalleye ne kadar hizmet götürüleceği bu belirsizlikle yürüdüğünde siyasetçilerin bu talepleri seçim malzemesi haline getirmeleri kolaylaşıyordu. Gecekondulların barınma mücadelesi, sermayenin iş gücü ihtiyacı ve işgücünün barınma sorunlarını çözmedeki gönülsüzlüğü ile devletin sosyal politika eksiği ve siyasetçilerin küçük adımlarla alacakları desteğe yönelik hareketler birleşmiş, gecekondular artık büyük kentlerde yer eden temel dokulardan biri haline gelmişti. Kitapta kısaca anlatılan göç hikâyelerinin ardından anlatılan Ege Mahallesi'nin kuruluş hikâyesi, kırsal göçmenlerin köy hayatlarında alışık oldukları dayanışma pratiklerini içinde bulundukları çözümsüzlük dolayısıyla kentte de kullanarak mahallelerine altyapı hizmetlerini nasıl getirdiklerini anlatıyor. Bu anlatı gecekondu mahallelerinin nasıl kurulduklarını anlatmanın da ötesinde kentteki toplumsal hareketlerin nasıl şekillendiğine dair ipuçları veriyor.

1980'lere gelindiğinde devletin önceki döneme göre aşağı yukarı benzer bir hatta devam eden gecekonduya yaklaşımı, darbe sonrasında şiddetle esen iktisadi liberalizm rüzgârıyla birleşmişti. 80'lerin ilk yarısında gecekondu afları olarak bilinen, yapılan gecekondular ve kaçak yapıların yasallaştırıl-

---

kentteki toplumsal hareketlilikler bağlamında inceleyen ayrıntılı bir çalışma için bkz. Aslan, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, 2008.

masına ve geliştirilmesine olanak sağlayan bir dizi yasa geçmiş, var olan gecekondular formel emlak piyasasına dahil edilmişti. Bu süreçte gecekondular artık ne birincil olarak evsiz göçmenlerin barınma ihtiyacına ve bu konudaki sosyal politika eksikliğine verilen bir cevaptı ne de dönemin gecekonduları derme çatma yapılardı. Aflarla geliştirilen gecekonduların bazılarının orta sınıf evlerinden çok farkı kalmamış, kentsel rant açısından konumlarına göre bazıları büyük inşaat şirketleri, bazıları da müteahhitlerce geliştirilmişti. Bu sebeple dönemin akademik çalışmaları kavramla tam olarak kastedilmek isteneni verebilmek için gecekondudan ziyade kaçak yapılar kavramını kullanmaya başladılar.[12]

Gecekondu bölgelerindeki bu heterojenleşme gecekonduların fiziksel değişimleri ile sınırlı değildi. 1980'li yıllarda ihracata yönelik üretime dönülmesi ve küresel piyasalarda rekabetçi politikalar esnek, parçalı bir işgücünü gerektiriyordu. Bu durumun kentsel üretim içinde düşük beceri isteyen, esnek çalışma koşullarına dayalı işleri artırması, küçülen devletin tarıma giderek daha az destek sağlamasıyla birleşmiş ve kırdan kente göçün ikinci dalgası ortaya çıkmıştı. Birinci dalga göç ile kente gelenler ikinci dalga göçmenlere göre iş gücü piyasasında daha güvenceli yerler edinebilmiş, daha kötü çalışma koşulları sunan işlerde çalışmak ise yeni gelenlere kalmıştı. Emlak piyasası içinden bakıldığında ise kente daha erken gelenler kent merkezine görece yakın yerleri gecekondu alanlarına dönüştürebilmiş ve buralarda hem kendi barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmiş hem de var olan gecekondularını geliştirerek, oturacaklarının dışında başka gecekondular yaparak ya da gecekondu alanları tutarak gecekondunun piyasadaki değişim değerinden yararlanabilmişlerdi. Işık ve Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli'de yürüt-

12 Akbulut ve Başlık, "Transformation of Perception of the Gecekondu Phenomenon," *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2011, s. 26.

tükleri çalışmada[13] anlattıkları nöbetleşe yoksulluk meselesinin aşağı yukarı böyle gerçekleştiği söylenebilir. 1980 sonrası gecekondu mahalleleri inanç, mezhep ve etnisite boyutuyla da heterojenleşmişti. Bir yandan darbe sonrasının getirdiği siyasi sessizlikle kutuplaşmanın bitmesi, diğer yandan gecekondu mahallelerinde boş alanların yavaş yavaş tükenmesi yeni yer arayışlarına yol açmış ve farklı kırsal göçmenlerin mekânsal ortaklıkta buluşmasını sağlamıştı. Bu şekilde birbirinden farklı inanç ve etnisiteden hemşeri grupları gecekondu bölgelerinde yan yana gelmişlerdi.[14] Daha da ötesinde Kürtlerin yoğun yaşadığı illerde meydana gelen zorunlu göç, devlet baskısı ve şiddet olayları yüzünden memleketlerini terk etmek zorunda kalan Kürtler ve Alevilere yönelik şiddet olaylarıyla Alevi nüfusun bir kısmının da başka şehirlere göçmesi gecekondu mahallelerindeki nüfusun çeşitliliğine etki etmiştir.

Bu kitapta hikâyesi anlatılan Ege Mahallesi 1970'lerde kente gelen ve Ankara kent merkezine daha yakın mahallelerde gecekondu yapacak boş alan bulamayan kırsal göçmenler tarafından kurulmuştu. Mahallenin ilk yerleşimcilerinin bir kısmı daha önce çoğunlukla Tuzluçayır civarlarında gecekondular kiralamış, gecekondu yapmak için boş yer aradıklarında ise Ege Mahallesi'ni bulmuşlardı. İlk evlerin kurulmasından sonra burada gecekondu yapanlar ise ikinci dalga göç ile kente gelenlerdi. Mahallenin ilk yerleşimcilerinin hayat hikâyelerine baktığımızda kadınların çalışmadığı, erkeklerin ise bir süre geçici işlerde çalıştıktan sonra devlet dairelerinde memurluk, işçilik gibi işler bulabildiği ve emekli olduğu ortaya çıkıyordu. 1980 sonrası kente göç ederek mahalleye gelenler arasında bu tip işlerde çalışanlara da-

13 Işık ve Pınarcıoğlu, *a.g.e.*, 2002.

14 Demirtaş ve Şen, "Varoş Identity: The redefinition of low income settlements in Turkey", *Middle Eastern Studies*, 2006, s. 91.

ha az rastlanıyordu. Aile geliri yıllar içinde yükselenlerden bazıları buradaki gecekondularını kiraya verip kentin başka mahallelerine taşınmışlardı.

Her mekânsal ve toplumsal durum gibi gecekondular ve gecekondulular da ilk ortaya çıktıkları günkü gibi kalmamış, bir dizi dönüşüm geçirmiş ve geçirmekteydi. Bu çalışmada da gecekondu mahallelerinde yaşanan fiziksel ve toplumsal değişimler Ege Mahallesi'ne yansıdığı yüzüyle, hem bu mahallenin özgünlükleri hem de diğer gecekondu mahalleleriyle benzerlikleri göz önünde tutularak anlatılmaktadır. Mahallelilerin kuşaklar içindeki değişimi, anlatırken başvurdukları hikâyeler, çoğunlukla eğitim, kadınların çalışması, dağıtılan sosyal yardımlar ve mahallede hissedilen güvensizlik ve suç meselelerinde düğümleniyordu. Bu sebeple çalışmanın Dördüncü Bölüm'ü mahallelilerin anlatılarına dayanılarak bu meselelere ayrıldı. Kırsal göçmenler şehirde bir mahalle kurmuş, emekleriyle bu mahalleyi şehrin bir parçası haline getirmiş, çeşitli dinamiklerle mahalle kaçınılmaz olarak değişmişti ve sonrasında kentsel dönüşüm gelip çatmıştı. Kitabın beşinci bölümünde anlatıldığı üzere gecekonduların mülk sahipliklerindeki farklılıklar ve mahallede iki farklı kentsel reformun uygulanması mahallelileri kentsel dönüşümün farklı yüzleriyle karşılaştırmıştı. Bahsi geçen bölüm kentsel dönüşümü anlattığı kadar farklılaşan çıkarların ve mülk sahipliğinin toplumsal dayanışma ve hareketliliğe olan etkisini de tartışmakta. Bu "reformlar" sonucunda pek azı mahalleye yeni yapılan konutlarda kalabilmiş, çoğu gitmişti...

Başlangıçta bir doktora tezi olarak girişilen bu çalışma zaman içinde benim hayatımda niyetini çoktan aşan bir hal aldı. Alan çalışmam sırasında karşılaştıklarım, orada tanışıp hâlâ sürdürdüğüm dostluklar ve sonrasındaki yazma serüvenini de hesaba katarsak sanırım bu çalışmanın öncesinde-

ki ben ile aynı kişi değilim. Elinizde tuttuğunuz bu kitap İngilizce yazdığım ve İngiltere'de savunduğum doktora tezime dayanmakla birlikte birebir çevirisi değil. Çalışma benim tarafımdan hem yapısal hem biçimsel olarak değiştirilerek bir tez formatından ve iddiasından yalın bir anlatıya dönüştürülmeye çalışıldı. Yazar olarak sadece benim ismim geçse de her çalışma gibi bu eser de ortak bir çabanın ürünü. Bu bölümün başında da belirtildiği gibi bu kitabı mümkün kılan şey Ege Mahallesi'nin güzel insanlarının benimle paylaştıkları hikâyeler. Danışmanım Haleh Afshar ve William Hale çalışmamın bir tez sınırlılığında ve kuruluğunda kalmaması için beni her daim yüreklendirdiler, Tanıl Bora ise çalışmanın Türkçede kitaplaştırılması için ön ayak oldu. Bu süreçte hocalarım Julide Kesken ve Ayla Özhan Dedeoğlu'nun bana olan güvenleri yazım sürecimi rahatlattı. Alan çalışmasında beni yalnız bırakmayan arkadaşlarıma, yazma sürecinde tüm enerjimi yitirip düştüğümde beni ayağa kaldıran sevgili aileme, dostum Erman'a ve yol arkadaşım Anıl'a bir akşamüstü çayı sıcaklığında teşekkür ediyorum.

Gecekondu'da Bir Kadın Araştırmacı

Bir çalışma üzerinde durduğu mevzudan ziyade en çok yazarı hakkında bilgi verir.[1] Araştırmacılar bunu arzulamasalar bile durum böyledir. Bilimsel nesnellik için araştırmacının değer yargılarından arınması gerektiği öğretilir ancak bu aslında imkânsızdır. Nitekim ne araştırma toplumdan izole bir yerde gerçekleşir ne de araştırmacı içinde bulunduğu toplumdan, o toplumun sorunlarından ve güç ilişkilerinden bağımsızdır. Toplumdaki tahakküm ilişkileri ve çeşitli iktidar mekanizmaları içinde araştırmacılar da herkes gibi ister istemez kimi zaman değiştiremeyeceği bir konumda yer alır. Bazen içine doğulan bazen de insan iradesiyle işgal edilen toplumsal somut konumlar insan düşüncesinin, hayata bakışının temel noktasını oluşturur. Feurbach'ın dediği gibi "bir sarayda farklı düşünülür, bir kulübede farklı."[2] Bu temel noktalar elbette sabit değil, aksine hayat deneyimiy-

1 Kitzinger ve Wilkinson, "Theorizing Representing the Other", *Representing the Other: A Feminism and Psychology Reader*, 1996; Letherby, *Feminist Research in Theory and Practice*, 2003.

2 Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, 2003, s. 37.

le, kimi zaman tercihlerle çeşitlenmeye müsaittir. Araştırmacıların seçtikleri konular da aslında onların değerlerini, toplumsal durumlar arasında yaptıkları hiyerarşiyi gösterir,[3] kim olduklarına, nereye, nasıl ve niye baktıklarına dair ipuçları verir, yani her araştırma aslında ideolojiktir.[4] Durum böyleyken yazarın pozisyonunu ve değer yargılarını daha en başta belirtmek bilginin üretildiği koşulları gözler önüne serer ve güvenilirliğine katkıda bulunur. Bu sebeple çalışmanın ayrıntılarına girmeden önce araştırma karşısındaki konumumu anlatmanın daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Alan çalışmasına başlamadan önce hatları net çizilmiş araştırma sorularım yoktu, çünkü araştırma sorularının, cevapların ve araştırmacının neye bakması gerektiğinin bizzat alan deneyiminin kendisinden çıkartıldığı, Türkçeye temellendirilmiş kuram olarak da çevrilen *grounded theory* çerçevesindeydi. Ama değer yargılarım vardı, tıpkı bunu itiraf eden-etmeyen bütün araştırmacılar, daha doğrusu herkes gibi ve değer yargılarımdan beslenen varsayımlarım vardı. İlk olarak gerek ana akım medyada, siyasi tartışmalarda ve gündelik dilde gerekse birçok akademik araştırmada bahsedildiği gibi gecekondu sakinlerini "oyunu kömüre satan" siyasetin pasif özneleri ve gecekondu bölgelerini kentlerden temizlenmesi gereken "tümörler"[5] olarak gören elitizmin toplumsal hayatı anlamanın önünde büyük engel teşkil ettiğini

---

3 Clough ve Nutbrown, *A Student's Guide to Methodology: Justfying Enquiry*, 2002; Ramazanoğlu ve Holland, *Feminist methodology: Challenges and choices*, 2002.

4 Letherby, *a.g.e.*, 2003.

5 İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti ilan edilmesi dolayısıyla basın toplantısı düzenleyen dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan konuşmasında gecekondu bölgelerinden "ur" diye bahsetmiş ve aynı zamanda medya mensuplarının kentsel dönüşüm sırasındaki gecekondu yıkımlarını dokunaklı bir şekilde haberleştirmemeleri gerektiğini vurgulamıştı. Erdoğan'ın bu konuşmasına dair bir gazete haberi için bkz. http://mobil.zaman.com.tr/_erdogan-acikli-haberler-yapmayin-gecekondulari-temizleyelim_275531.html

düşünüyordum. İkinci olarak kentsel değerlerin paylaşımında avantajlı grupların çıkarlarının temel olarak gözetildiği ve gecekondulular gibi birçok güçsüz kesimin bu paylaşımın en altında kalanlardan olduğunu[6] önüme koymuştum. Son olarak, hayatın pek çok alanında olduğu gibi, göç, gecekondulu olmak, kentsel dönüşüm gibi toplumsal durumlarda da kadınlar ve erkeklerin deneyimlerinin farklılaştığı ve kadınların deneyimlerinin göz ardı edilmeye daha meyilli olduğu her vakit aklımın bir köşesindeydi. Bunlara ek olarak bu çalışmanın memur bir ailede büyümüş, modernizmin orta sınıfa "bahşettiği" olanaklarla yükseköğrenim görebilmiş ve akademik bir pozisyon edinmiş bekâr bir kadın tarafından yazıldığını söylemem gerekiyor.

Mahalleye bir anda gelmiş bir yabancıydım. Dışarıdandım. İçeriden mi olmam gerekiyordu? Aslına bakılırsa araştırmacı ile araştırılanların cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite ve benzer diğer özelliklerinin aynı olması gerekmez, kaldı ki böyle bir eşleşme çok zordur ve nadiren yakalanır.[7] Durumu daha da zorlaştıran bu denkliklerin yoruma da açık olmasıdır, çünkü araştırmacının kendisini içeriden hissettiği durumlarda aslında araştırılanlar tarafından dışarıdan görüldüğü ya da tersinin geçerli olduğu durumlar duyulmadık bilinmedik değildir.[8] Bir de içine doğduğum toplumsal kesimin, aile yapımın ve bunların getirileri dışında kısmen de kendi tercihlerimle ve hayat deneyimimle şekillenen siyasete dokunma noktalarım, feminist ve sosyalist düşüncelerle olan yakınlığım var. Tüm bu faktörlerin, tıpkı diğer sosyal bilimler

6 Harvey, "From Managerialism to Entrepreneuralism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 1989.

7 Kelly vd , "Researching Women's Lives or Studying Women's Oppression? Reflections on what Constitutes Feminist Research", *Researching Women's Lives from a Feminist Persective*, 1994; Mellor, *Parallel Lives? Working Class Muslim and Non-Muslim Women at University*, 2007.

8 Ramazanoğlu ve Holland, *a.g.e.*, 2002, s. 113-115.

araştırmacılarında olduğu gibi benim hem çalışma konularımı seçmemde hem de bu konulara bakış açımı ve değer yargılarımı oluşturmamda etkili olduğunu söylemek okuyucu için yanıltıcı olacaktır ve başta da belirtildiği gibi bunları ben yazmasam dahi, okuyucu zaten metinden çıkaracaktır.

Bu araştırmanın hareket noktasını, feminist hareketin uzun soluklu mücadelesi ile ortaya çıkan ve sesleri duyulmayan kadınların deneyimlerini duyulur/görünür kılmaya çalışan feminist yöntem oluşturuyor. Bu yöntem kendini kadın mücadelesi ile sınırlandırmaz, cinsiyeti sınıfsal, ırksal, etnik baskılar gibi diğer baskı türleri ile ilişkilendirir ve yapılan araştırmalarda tüm bu parametreler içerisinden bakmaya yönelik bir algı yaratabilmeyi hedefler.[9] Her şeyin ötesinde bilimsel araştırmanın tahakküm ilişkilerini görünür kılma ve bu tahakkümler karşısında ezilenlerin mücadelelerine katkı yapma sorumluluğunu vurgulamasından ötürü gecekoduların geçirdiği dönüşümün hikâyesi feminist yöntem ile anlatılmıştır. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi için sosyal bilimlerde egemen olan yaklaşımların tersine, araştırmacının araştırma alanı ile mesafelenmesindense tam da içinde konumlanması gerekir,[10] zira araştırmacılar bir bilgi avcısı-toplayıcısı rolünü değil, araştırmanın özneleriyle beraber tahakküm ilişkilerine karşı ortak bilgi üretme görevini üstlenmelidirler. Yani araştırmanın ve araştırmacının amacı incelenen toplumsal yapıyı sadece anlamak ya da açıklamak değil, bu yapıdaki tahakküm ilişkileriyle mücadele ederken yararlanılabilecek bilgiyi üretmektir. Araştırmacılardan ellerindeki sihirli değneklerle bu güç ilişkilerini yerlerinden oynatmaları beklenemez şüphesiz, lakin araş-

9 Maynard, "Methods, Practice and Epistemology. The Debate about Feminism and Research", *Researching Women's Lives from a Feminist Persective*, 1994.

10 Oakley, Interviewing Women: a contradiction in terms", *Doing Feminist Research*, 1981.

tırmalarda görüşmeler ve ilişkilenme biçimleriyle mümkün mertebe çift yönlü bir güçlenme ve bilinç yükselmesine yol açılabilir.

Bu araştırmada da ortak bilgi üretimini mümkün kılmak için araştırmacı ve görüşülenler arasında mümkün olduğu oranda eşit bir ilişki olması gerekiyordu. Araştırma sırasında hangi koşullarda, ne zaman ve hangi mekânda buluşulacağına ve daha da temelde beni içlerine ne kadar dahil edeceklerine mahalleliler karar veriyordu ve benim bu aşamaya müdahale imkânım asgari düzeydeydi. Buna karşın talep eden, soru soran, yardım isteyen, bilgi toplayan bendim. Hem araştırma boyunca hem de araştırmanın yazıya dökülmesi sırasında mahallelinin toplanan "bilgi" üzerindeki etkisini artırmak, ilişkileri daha yatay bir zemine çekebilmek ancak benim görevim olabilirdi. İlerleyen sayfalarda okuyacağınız üzere gerek görüşmelerin yazılı hallerini mahalleliye sunup fikirlerini isteyerek, alan araştırması sonrasında tekrar görüşüp çalışma üzerine konuşarak gerekse araştırma dışında da vakit geçirerek mahalleliyi bu bilginin üretimi sürecine ortak etmeye ve ilişkilerimizi daha yatay bir zemine çekmeye çalıştım. Lakin bir de öyle kolay kolay eşitlenemeyecek eğitim, sınıf, etnisite, inanç, cinsiyet farklılıkları gibi dinamikler de aramızdaki ilişkileri belirliyordu. Diğer araştırmacılar gibi ben de bu farklılıkları elbette eşitleyemedim, onlarla sadece mücadele ettim.

Eve geldim, Hüseyin Abi başka bir evin yıkıntısından gelen odunları getirmiş kapıya koymuş, komşulardan biri kesiyordu, adam yaşlı bir amca, ince ince kesti bütün odunları, ben çok mahcup kaldım. Odun kesimi sırasında yine bir sürü kişi bir şekilde bir araya geldi. Evin kamusal yönü çok önemliymiş onu fark ettim. Evin ön kısmında odunlar kesilirken biz de komşu kadınlarla oturup çay içtik. Bu arada babam bir şey anlattı. Bizim üst tarafta-

ki evlerden birinde oturan bir adam bu odun kesilme sırasında bizim evin oraya gelmiş, babam ile tanışmış. Hüseyin Abi de varmış. Hüseyin Abi'ye babam için "sizden mi bizden mi?" diye sormuş, Hüseyin Abi de "bizden" demiş. Yani solcuyuz, MHP'li değiliz. Bunu saklamamız gerekiyor mu, ben sanmıyorum, yani alçakgönüllü, çok ön plana çıkmadan insanlar bizim ne olduğumuzu bilebilirler, kaldı ki, öbür türlüsü pek mümkün değil, hiç kimseye dokunmamak gibi. Sonra babam bu adamın bir hemşerisini tanıdığından bahsederken bu kişi ortak tanıdık hakkında "Türkeş'in ölüsünden hayır gelir ondan hayır gelmez," demiş, bilemiyoruz. Bir de bugün odun mevzusu olunca fark ettim, kimse bizim daha önce sobalı bir evde oturduğumuzu düşünemiyor. Mesela üşüdüğümüzü söyleyince Hatice Teyze'nin kardeşi "siz alışkın değilsinizdir," dedi, annem ve babam yeni kaloriferli eve çıktıklarını söyleyince de şaşırdı. Birkaç kişi ile daha oldu buna benzer bir diyalog. Demek ki gözlerinde "zenginiz". Bugün okula gidince de annemin babamın da öğretmen emeklisini olduğunu öğrenince İsmail Hoca, "iki maaş, iyidir sizin durumunuz," dedi.

Ama tuhaf, geçen köşede haftada bir Mesut Amca'nın açtığı pazar tezgâhına uğramıştım, sohbet muhabbete, gitmişken de bir şeyler alayım demiştim. Domates alacaktım güya 3-5 tane, ama Mesut Amca bir sürü şey koydu, "sen öğrencisin," dedi para istemedi, bir sürü de şey ekledi, 5 lira verdim zar zor aldı, 3 lira da para üstü verdi! Ben şimdi kimim?

Alan araştırmasına dair

2010 yılının yazında Ankara'daki çeşitli gecekondu bölgelerinde yaptığım bir pilot alan araştırması sonucunda tapu sahibi olmak, sağlık riski barındıran bir bölgede oturmak gibi dinamiklerle ve farklılıklarla şekillenen mülkiyet ilişkileri dolayısıyla Ege Mahallesi'ni alan araştırması için belirledim. Bir sonraki yaz da önce mahalle muhtarıyla telefonlaşarak bir ev tutmaya gittim. Annem ve babamla yaşayacaktım mahallede. Eskişehir'den gelmek için bir ev tutmamı

bekliyorlardı. Muhtarlığın hemen karşısında, şimdi üzerinde koca bir bina yükselen gecekondu boştu o sıralar. Hemen yan tarafında yaşayan ev sahipleri köydeydi, birkaç aylığına ev bulmak zordu, ev sahibiyle yanımda telefonlaşan muhtar –tahminimce– kendisine söylenen "aile yok mu, aileye ver evi," sözüne karşılık "Yok aile. Hem bu kızımız da çok temiz, bizim kızımız ona verelim," cevabının üzerine 300 lira istenen aylık ev kirasını 200 liraya indirerek evi tutmamı sağladı. Tuttuğum evin tam karşısındaki evde oturan ev sahibinin aşağı yukarı benim yaşlarımda olan yeğeni Cem'den anahtarı aldım ve böylece evi tutmuş oldum. Ne depozito, ne sözleşme, ne kefil, ne peşinat ve ne de senet... Hem de hiç tanımadıkları birine... İşin açıkçası hemen o gün bir ev tutabilmemin pek mümkün olmadığını düşündüğüm için yanıma fazla para almamıştım ve bu yüzden ev kirasını ödeme konusunda telaşlandım. Bu durumu anlatıp, bir hesap numarası istedim Cem'den, o da muhtar Ali'ye sordu ve Ali'nin "hele bir yerleş bakarız," cevabı üzerine mesele kapanmış oldu ve ben ilk kiramı ancak taşındıktan bir ay kadar sonra ev sahipleri köyden döndüğünde verebildim. Aynı gün, Cem'in şimdi aramızda olmayan babaannesiyle tanıştım "yeni kiracıları" olarak; ayrılırken bana samimiyetle söylediği "Allah seni de bizi de utandırmasın," sözü hâlâ kulaklarımda.

2011 yılının Ağustos ve Aralık ayları arasında mahallede kiraladığım bu evde annem ve babamla birlikte yaşadım. Evi tuttuğum günden itibaren mahallede karşılaştığım, konuştuğum herkese buraya taşınmamın amacını açıklıkla anlatırken bir yandan da "anne ve babamla muhtarlığın karşısındaki beyaz evde" yaşadığımızı söylemeyi ihmal etmedim. Anne-babayla yaşamak hem benim hem de mahalleli için iki taraflı bir güvenlik kalkanıydı. Kendi açımdan hiç yaşamadığım ve orada yaşayanlarla ilişkilenmek zorunda olduğum bir mahallede yalnız bir kadın olarak yaşamak, Türki-

Ege Mahallesi'nde araştırma yapmak için 2011 yılında kiraladığım, şimdi yerinde çok katlı bir apartman uzanan gecekondu.

ye'deki namus kodları ve kadına karşı şiddetin boyutu hesaba katıldığında alabileceğim bir risk değildi.[11] Kişisel güvenliğimle ilgili yaşayacağım muhtemel kaygılar çalışmam-

11 Sık sık ziyaret ettiğim mahallelilerden bir tanesinin evinde gece yarısına kadar kalmıştım ve gece evime dönerken benim güvenliğimden emin olmak için hanedeki erkeklerden biri bana evime kadar eşlik etmek istemişti; mahalleli tarafından tanındığım için benim güvenliğime dair bir kaygım yoktu ancak bu kişinin yolda yürürken anlattığı hikâye güvenlik meselesini tersinden düşünmeme yol açtı. Çünkü bana o anda bir arkadaşını "cezalandırmak" için birtakım kimselerle anlaşıp o kişinin eşine tecavüz ettirdiğini anlatıyordu. Hikâye ne kadar gerçek bilemem elbette, ancak bu hikâyenin bir kış akşamı tenha sokaklarda yürürken anlatılması bana alanımdaki insanlarla kurduğum güven ilişkisinden kadına yönelik şiddetin kimden ne zaman geleceğinin bilinmezliğine dair pek çok açık uçlu soruyu yeniden düşündürtmüştü.

da ve mahallelilerle ilişkilerimde aşamayacağım engeller yaratabilirdi, anne ve babamın benimle yaşaması bu kaygılarımı önemli ölçüde bertaraf edebildi. Diğer taraftan birçok kimse için mahallenin ortasına bir anda düşmüş ama aynı zamanda belli bir amaç için oraya gelmiş alışılmadık bir yabancıydım. Mahallede tek başına yaşamak yerine emekli öğretmen anne-baba ile yaşamak bu durumu biraz daha normalleştirdi, en azından benim üzerimdeki şüpheleri ve tuhaflığımı azaltarak anne ve babası ile yaşayan "sıradan" bir kişiye dönüştürdü. Bir aile olarak mahallede var olduğumuz için mahalleliler evimize daha rahat girip çıkabildi ve bir aile olarak akşam oturmalarına davet edilebildik. 2012'nin yazında tekrar Ankara'ya dönüp, bir ay boyunca düzenli olarak mahalleye giderek bir önceki sene gerçekleştirdiğim çalışmadan yazdıklarımı mahallelilerle tartışma, eksik kaldığını düşündüğüm bazı noktaları tekrar onlara sorma ve birkaç görüşme daha yapma fırsatı yakaladım. Bu aynı zamanda alan araştırmasının sonrasında mahalleliyi araştırmaya katmak için bulduğum yollardan bir tanesiydi. Bunun sonrasında ara ara Ankara'ya gidişlerimde artık alan çalışmasından bağımsız olarak Ege Mahallesi'ni ziyaret ettim ve zaman içinde bazı mahallelilerle sosyal medya, e-posta ve telefonlarla irtibatta kaldım.

Mahalledekilerle tanışabilmek için evimin karşısındaki muhtarlığı ve yanındaki parkı, haftada bir kurulan küçük mahalle pazar tezgâhını, kahvehaneyi ve bakkalı zamanımı eşit dağıtmaya çalışarak ve sık sık ziyaret ettim. Burada tanıştığım mahallelilere gecekondu bölgeleri ile ilgili araştırma yaptığımı, onların fikirlerine ihtiyacım olduğunu söyledim ve görüşmek için izin aldım. Bu isteğimi reddeden hiç kimse olmadı, görüşme yapmayı kabul edip sonrasında bir şekilde görüşmeye gelmeyen birkaç kişi vardı sadece. Görüştüğüm kişilerden beni komşuları, arkadaşlarıyla tanıştır-

Mahalle Muhtarlığı ve hemen yanındaki çocuk ve spor parkı mahallelilerle tanıştığım yerlerden bir tanesiydi.

Cuma günleri kurulan pazar tezgâhı.

İşleyişte erkek kahvehanesi olan Mahalle Güzelleştirme Derneği.

Cengiz'in bakkalı.

malarını istedim. Uzun lafın kısası, araştırma yöntemleri literatüründe kartopu metodu olarak geçen, bir katılımcıya diğer katılımcılar üzerinden ulaşılan bir yöntemle ulaştım mahallelilere.[12] Aslında kartopu metodu genelde çok görünür olmayan ya da daha rutin örnekleme metotlarının pratik olmayacağı topluluklara ulaşmak için uygundur.[13] Oysaki bu araştırma, mahallede yaşayanların muhtarlıktan edinilecek bir listesi üzerinden yapılacak bir örnekleme ile hareket etmeye müsaitti. Ancak mahallelilere resmî bir kurumdan edinilen bir liste ile ulaşmak onların gözünde beni devletin gönderdiği bir memura dönüştürebilirdi. Hele ki başvurulan sosyal yardımlar sebebiyle evlere giren çıkan, mahallede dolaşan görevlilerden olduğum düşünülürse araştırmada hiçbir yol kat edemezdim. Mahalle sakinleri dışında muhtar, mahalledeki ilköğretim okulunun rehberlik öğretmeni, mahallenin bakkalı ve birkaç esnafı, mahallede faaliyet yürüten Halkevleri ve mahallelilerle ilişki içinde olan İdilcan Kültür Merkezi'nden birer kişi ve son olarak da Mamak Belediye'sinin şehir planlamacılarından bir tanesi de araştırmada katılımcı olarak yer aldılar.

Mahalle sakinleriyle tanıştığım alanlardan bir tanesi, milliyetçi eğilimlerini her zaman dillendiren ve hem babam hem de benimle kurduğu güven ilişkisini aslında hemşerilik bağını kastederek "makro milliyetçilikten mikro milliyetçiliğe" şeklinde temellendiren Cengiz'in mahalle bakkalıydı. Cengiz'in bakkal dükkânının önüne iki küçük iskemle yerleştirmesiyle görüşmelerimi gerçekleştirebildiğim ve gün boyu bakkal dükkânına uğrayan mahallelilerle tanışma, gündelik sohbetlere katılma, mahalledeki olaylara tanık-

12 Kartopu metodu için bkz. Biernacki ve Waldorf, "Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling", *Sociological Methods and Research*, 1981,

13 Bailey, *Methods of Social Research*, 1994.

lık edebilme fırsatı bulduğum yarı kamusal bir mekâna kavuşmuştum. Cengiz mahallede tanıdıklarına ya telefon açarak ya da bakkala geldiklerinde beni "yeğeni" olarak tanıtarak amacımı anlatmam ve görüşme talebinde bulunabilmem için tanışıklıklar yaratıyordu. Elbette ki Cengiz ile herhangi bir kan bağım olmadığı mahalleliler için aşikârdı. Akrabalık belirten bir sıfat ile tanıştırılmak talep eden ve edilen arasındaki ilişkiyi resmiyetten çıkardığı ve rica eden tarafın konumunu aracınınki ile eşitlediği[14] için Cengiz'in "yeğeni" olarak ilk kez tanıştığım insanlarla kısmen rahatsızlık veren resmî ilişki biçimini atlayabiliyor ve mahalleli tarafından genelde sevilen bakkalın bir "yeğeni" olarak mahallelilik ilişkisine bir adım yaklaşabiliyordum. Babama karşı da sorumluluk hisseden ve beni muhtemel tehlikelerden korumak isteyen Cengiz, kendisinin güvenilir bulmadığı kişilerle beni tanıştırsa da bu kişilerle görüşmemin "tehlikeli" olabileceğini ya da bu kişilerin beni "yanıltacağını" söylüyordu. İyi niyetli bu koruma pratiği Cengiz'i alan araştırmasının anahtar kişisine dönüştürebilir ve çalışmanın halihazırdaki sınırlılıkları artabilirdi. Zira araştırmacıların anahtar kişi üzerinden yürüttükleri alan araştırmalarında anahtar kişinin değerlendirmelerine fazlaca dayandıkları için bir noktadan sonra araştırmacıların çalıştıkları alanı oradaki öznelerin gözünden görememesi beklenmedik bir durum değildi.[15] Az önce bahsettiğim gibi mahallelilerle ilişkilenme alanlarımı çeşitlendirmemin önemli sebeplerinden birisi de bu hataya elimden geldiğince düşmemekti.

Bu çalışma çerçevesinde toplamda 83 derinlemesine mülakat gerçekleştirildi ve biri mahalleli kadınlarla diğeri de liseli gençlerle olmak üzere iki tane odak grup çalışması ya-

14 Duben, "The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey", *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, 1982.

15 Bryman, *Social Research Method*, 2001, s. 198.

pıldı. Görüşmeler yapılmadan önce elbette görüşmenin amacını, bir doktora tezi için kullanılacağını açıklayarak görüşülenden sözlü olarak izin istedim. Ancak yazılı bir imza formu kullanmadım. İmzalı izin formunun kullanılması bu çalışmayı katılımcıların gözünde yine bir devlet kurumuyla ya da belediyeyle, özellikle de sosyal yardımların alınmasıyla ilişkilendirebilirdi. Kaldı ki birkaç mahallelinin hafızasında daha önce mahalleye bir şeyler satmak için gelen, senetler imzalatan, sonrasında ortadan kaybolan pazarlamacılarla ilgili yaşanan sıkıntılar vardı ve bana "bir şey imzalamıyoruz değil mi?" diye soranlar olmuştu. Bir-iki kişiden gelen bu soru bile aslında böyle bir formu kullanmamakla doğru bir karar verdiğimi gösteriyordu.

Bu çalışmada kaynak belirtmeden kullandığım fotoğrafları ben çektim, evlerin içi ve kişilerin görüldüğü fotoğraflar için bu kişilerden izin istedim. Mahallenin eski yerleşimcilerinden Emine Öztürk çalışmamda kullanmam için kişisel fotoğraf albümünü benimle paylaştı ve alan araştırmasından sonra İngiltere'ye döndüğüm sırada gencecik yaşında aramızdan ayrılan sevgili Güven Aydoğan yine bu çalışma için birkaç resim çekti.

Görüşmelere başlarken "bana hayatınızı anlatır mısınız, ben de müsaadenizle ses kaydı tutacağım, sonra hatırlaması zor oluyor," dedim ve ses kayıt cihazını katılımcının göreceği bir şekilde yakınına bıraktım. Sadece iki katılımcı seslerinin kaydedilmesini istemedi, bu görüşmeleri not alarak gerçekleştirdim. Ses kaydı alınan görüşmelerde katılımcılar kendileri için mahrem olan konulardan bahsettiklerinde ya da toplulukta söylenmesini kaba buldukları sözler ettiklerinde bir süre kayıt cihazını kapatmamı rica ettiler ve sonrasında "tamam, başlat hadi," diyerek görüşmenin kaydedilmesine tekrar izin verdiler. Görüşmelerde bir soru formu kullanmadım, zira açık uçlu sorularla gittiğim pilot alan

araştırmasında deneyimlediğim gibi bazısı için anlamlı olan sorular başka bir diğerinin hayatında bir yere denk düşmeyebiliyordu. Ancak, göç hikâyesi, köy hayatı, mahalledeki gündelik hayat, mahallenin geçmişi, kentsel dönüşüm, sosyal yardımlar, kentlilik, görüşmelerde genel olarak konuşulan belli başlı konulardı. Bütün görüşmelerde sorduğum ilk soru "bana hayat hikâyenizi anlatır mısınız?" oldu. Hayat hikâyelerine sadece araştırma ile bağlantısını kaybettiği noktalarda müdahale ettim, ancak bu hikâyeler çoğu zaman hiçbir yönlendirme olmaksızın "gecekondulu olmak" deneyimi üzerinden gidiyordu.

Evde gerçekleşen görüşmelerde katılımcı kimi zaman namaz kılmak, çay koymak gibi sebeplerle görüşmeye ara verebiliyor, bazen eve gelen bir komşu ya da başka bir aile üyesi görüşmeye dahil olabiliyordu. Hem konuşmaların doğal akışlarını bozmamak için hem de bu tür durumların aslında gecekondulunun gündelik hayatının zenginliğini ortaya koymasını engellememek için müdahale etmedim. Görüşmelerin en kısası bir saat sürerken, geneli iki saat civarındaydı ve bazı görüşmeler iki güne yayıldı, böyle görüşmeler toplamda aşağı yukarı dört saat sürmüştü. Halihazırda mahallede yaşadığım için araştırmanın katılımcılarıyla gündelik hayatta da bir araya geliyor, sohbetler ediyorduk, karşılıklı paylaşımlarımız bir-iki saatlik ses kaydına alınmış mülakatlardan öteydi.

Feminist araştırmacıların ihmal ettiği öne sürülen[16] odak grup görüşmeleri katılımcılar ve araştırmacı arasındaki güç ilişkisinin daha dengelendiği ve bilginin kolektif olarak oluşturulmasında ve kimi zaman katılımcılar ve araştırmacının birlikte dönüşmesine, güçlenmesine zemin hazırlayan

16 Pini, "Focus Groups, Feminist Research andfarm women: opportunities for empowerment in rural social research", *Journal of Rural Studies*, 2002, s. 341; Montell, "Focus Group Interviews: A New Feminist Method", *NWSA Journal*, 1999, s. 46, 47.

bir yöntemdir.[17] Derinlemesine görüşmelerde ve odak gruplarda bir araştırmacı olarak söylenenlere karşı gelecek, polemiğe dönüştürecek ya da açıkça destekleyecek ifadelerden kaçınmam gerekiyordu. Ancak odak gruplarda katılımcılar birbirlerine yer yer karşı gelip yer yer destekleyerek tartışmayı derinleştirebiliyor ve en önemlisi kimi zaman da daha açık konuşmaların gerçekleşmesine ve birebir mülakatlarda açılması zor olan konuların açılmasını sağlayabiliyordu.

İşin açıkçası bu araştırmada görüşmeleri bir tek biçime sıkı sıkıya bağlı kalarak sürdürmek hem zor hem de anlamsızdı. Zordu, zira mahallelinin hayat tarzı, sosyal ilişkileri, gündelik yaşamları her zaman kimsenin gelip gitmediği sessiz bir odada bir iki saat oturup görüşme yapmaya imkân vermiyordu. Anlamsızdı, çünkü bir araştırmada kullanılacak yöntem araştırma alanının yapısına uygun olarak yapılandırılmalıydı. Görüşmeleri derinlemesine mülakat veya odak grup görüşmeleri biçimlerine sıkıştırmak Ege Mahallesi'ndeki sosyal ilişkilerin zenginliğini kaçırmaktan başka bir şeye yaramayacak, alan çalışmasını kuru bilgiye indirgeyecekti.

Sosyal bilimler araştırma yöntemlerinde alışıldık olan araştırmacıların katılımcılarla ancak araştırmayı yürütebilecek kadar samimi olması ve aynı zamanda, görüşülen kişiyi etkilememek için görüştüğü kişilerin yönelttiği her soruyu cevaplamamalarıdır.[18] Ancak bu durumun araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşik ilişkiyi beslediği ve kolektif bilgi üretiminin önüne geçtiği gözlerden kaçar. Ege Mahallesi'nde özel hayatıma dair sık sık yöneltilen "ne zaman evleneceksin?", "annenlerin kendi evi mi kira mı?", "ne kadar

17 Araştıran-araştırılan ilişkisi bağlamında odak grup çalışmasının imkânlarına değinen bir çalışma için bkz. Kitzinger, "The Methodology of Focus Groups: The Importance of Interaction between Research Participants", *Sociology of Health and Illness*, 1994.

18 Oakley, *a.g.e.*, 1981.

maaş alıyorsun?" gibi soruları tereddütsüzce yanıtladım. Ben bir araştırmacı olarak mahallelilere hem görüşmelerde hem gündelik hayatımızda kentsel dönüşümden yoksulluğa, sosyal yardımlardan gündelik hayatlarına kadar pek çok şeyi sorarken bana yöneltilen soruları yanıtsız bırakmam ve geçiştirmeye çalışmam aramızda bir güven problemi yaratabilirdi.

Her görüşmenin sonunda katılımcıya gerçek isminin mi yoksa başka bir takma ismin mi kullanılmasını tercih edeceğini sordum. Bazıları, ama özellikle erkekler için ismini saklamak "korkak" olmak kategorisine denk düşüyordu anlaşılan, çünkü bu gibi durumlarda "kimseden korkum yok, yaz ismimi", "dediklerimin hepsi doğru" ya da "ben bunları mahkemeye de polise de anlattım, korkmam" şeklinde yanıtlar aldığım oluyordu. Katılımcılardan beş tanesi isimlerinin kullanılmamasını istediler. Çalışmada anılmak istedikleri isimlerin seçimi ise kişilerin hayatlarını algılama biçimlerinin özeti gibiydi. Örneğin zamanında liseye devam edebilmesi ancak babasıyla girdiği yoğun mücadele sonucu mümkün olan ve sonrasında evlendiği için üniversiteye gidemeyen Türkan, kızların okuma mücadelesine destek olduğu için hayran olduğunu söylediği rahmetli Prof. Dr. Türkan Saylan'ın ismiyle anılmak istedi. Kendisine isim seçenlerden biri de Kader'di. Kader en son görüştüğümüzde abisine ait tek odalı, mutfaksız bir gecekonduda, düzenli bir geliri olmadan yaşıyordu. Zamanında mutlu bir hayatı olan Kader'i sonrasında kocası terk etmişti ve söylediğine göre çocuklarından destek göremiyordu. Çocukluğundaki üvey anneli günlerinden başlayarak tüm hayatını acılı bir yaşam mücadelesi olarak gören Kader, "bak şu kaderime derler ya, Kader de bana," demişti. Katılımcıların çoğu gerçek isimlerinin kullanılmasında sakınca görmemişti ancak anlatılan bazı hikâyelerin kahramanlarının gerçek isimleriyle anılmasının çalışmanın basılması durumunda bir ihtimal çeşitli gü-

venlik sorunları yaşatacağını hesaba katarak gerçek isimlere ya da kişileri ortaya çıkartacak ayrıntılara yer vermedim. Sadece birkaç kişi için farklı isimlerin seçilmesi tutarsızlık yaratacağından bütün katılımcıların ismini değiştirdim. Bunun iki istisnası oldu. Birisi halihazırda mahallenin muhtarlığını yaptığı için Ali Bey biri de o dönemin milletvekili Sırrı Süreyya Önder. Bu iki kişinin yaptıkları iş dolayısıyla isimlerinin saklanmasının imkânı yoktu, kendilerinin de izni alınarak çalışma boyunca gerçek isimlerle anılacaklar.

Bir yandan görüşmeleri gerçekleştirmek, bir yandan ses kayıtlarını çözmem gerekiyordu, zira katılımcıların hepsine istedikleri takdirde görüşme dökümünün tümünü ya da vakitleri yoksa bir özetini verebileceğimi söylüyordum. Erkeklerden çok kadınlar görüşmelerin özetini ya da tüm dökümünü okumak istediklerini söyledi. Özetleri ya da tüm görüşmeyi götürdüğüm bazı zamanlarda bu konuşmalar üzerinden tekrar gidiliyor ve bu şekilde ilk yapılan görüşmelere yeni noktalar ekleniyor, derinleştiriliyordu. Ama daha da önemlisi bilginin kolektif olarak üretimini sağlayabilmek için mahalleliye araştırmaya, en azından kendilerinin araştırmada yer alma biçimlerine müdahale etme imkânı veriyordu bu. Görüşme dökümleri kadınlar ama özellikle orta yaşlı kadınlar için kendi geçmişleriyle kurdukları ve bana her zaman anlatmadıkları bir bağa denk düşüyordu. Öyle ki, bazıları okumayı yarıda kesip gözyaşlarına boğuldular, kendilerini geçmişe götüren cümleden başlayarak hikâyelerini bir kez daha anlattılar ve hem bir hatıra olarak hem de aile bireylerine yeniden okumak için bu dökümleri ve özetleri sakladılar. Hatta bir keresinde tanışıklığım olmayan, birbirimizi gördüğümüzde sadece selamlaştığımız birkaç kadının sonradan yanıma gelerek "biz anlatınca yazıyormuşsun, bizle de yap neyse o," demesi üzerine bu etkinliğin kadınlar arasında en azından bir süre bir gündem oluşturduğunu

ve kendi hikâyelerinin yazılmasının onların kendilerini daha önemli görmelerini sağladığını anlamıştım.

Özetle söyleyecek olursam bu çalışmanın anaveri kaynağı mahallede gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar ve bir araştırmacı olarak benim alan günlüğüme kaydettiğim gözlemlerimden oluşmaktadır.

Gecekondu mahalleleri tahmin edileceği üzere orada yaşamayanların sıklıkla gittiği yerler değiller ve bu yüzden gelen bir kişinin yabancı olduğu hemen fark edilir. İngiltere'de eğitim gören biri olarak mahallelilerin gözünde zaten yeterince yabancıydım, dışarıdandım. Bu pozisyonumu, "tuhaf" durumumu mümkün olduğunca kırabilmek için öncelikle kılık kıyafetime, dış görünüşüme dikkat etmeye çalıştım. Tek yaptığım pek dikkat çekmeyeceğini düşündüğüm bol kıyafetler giymek, makyaj yapmamak, topuklu ayakkabı giymemekti. Aslına bakılırsa gündelik giyim tarzımdan çok da farklı giyinmiyordum. Kaldı ki amacım zaten başka biriymiş gibi görünmek değil, sadece mahalleliyle iletişimimin önüne daha fazla engel koymamaktı.

Akşam dönüşte yanına şöyle bir uğrayayım dedim sonra fark ettim, 1,5 saatten fazla kalmışım. Uzun uzun sohbet ettik, oğlu da yanındaydı. Sanırım benimle konuşmak hoşuna gidiyor, o konudan bu konuya daldık, siyasi mevzulardan da bahsettik, "esnaflık yapa yapa körelmişiz," diyor. Milliyetçi eğilime sahip, hatta "ben kafatası milliyetçisiyim," bile dedi. Gülmekten kendimi alamadım. Oğluna izlettiği Orta Asya destanları ile ilgili videoları bana da izletti. Yani kimseyle tartışmaya, kimseyi "eğitmeye" kalkmıyorum ama biraz yumuşak davranarak fikrimi de söylüyorum. Öbür türlüsü herkese "he he" demek oluyor, yani benim güvenilirliğim de söz konusu aslında. Geçen gece de mesaj atmıştı, Yılmaz Özdil'in bir yazısını okumamı istedi, yani işte Ermeniler şunu yapıyor ama biz bunun karşısında milli egemenliğimizi koruyamıyoruz ayarında bir yazı. Nasıl cevap yazılır bile-

miyorum ama "üzerine düşünülecek ve tartışılacak bir yazı," dedim. Sonra "üzerinde tartışılacak bir şey yok ama öyle olsun," diye mesaj attı. Böyle durumlarda ne yapılacağını yaşaya yaşaya anlayacağız demek ki! Bakalım, bana mahalledeki başka bir esnafla daha görüşme ayarlamış, harika!

Erkekler arasındaki kadın araştırmacının "zararsızlığı"

Araştırma sırasında babam benimle birlikte yaşamasaydı sanıyorum mahalleli erkeklerle ilişkilenmem çok daha zor olacaktı. Çocukluğundan itibaren zor yaşam şartlarıyla mücadele etmeye alışkın, köy okullarında öğretmenlik yapmış babam, hayat koşulları gereği yüksek bir el becerisine ve sosyalleşme kabiliyetine sahipti ve bu sebeple soba ve yakacak almak, odun kesmek, evin camını onarmak, musluklara hortum bulmak gibi kendine vazife edindiği işler dolayısıyla mahalleli erkeklerle çabucak kaynaşmıştı. Mahalleye taşınmamızın ardından kısa bir süre sonra anacadde üzerindeki esnafı alışveriş dışında ziyaret eder olmuş, küçük çarşı pazar işlerini de diğer mahalleli erkeklerle beraber halletmeye başlamıştı. Babam erkeklerin arasına onun kadar rahat giremeyeceğimin farkındaydı, bu yüzden yeni edindiği arkadaşlarını benimle tanıştırıyor, onlara benden bahsederek tanıştığı kimselerin bana hiç olmazsa aşina olmasına çalışıyordu. Birebir görüşme gerçekleştirmek istediğim mahallelilere isterlerse kendi evlerinde, işyerlerinde ya da kendi evimde görüşme yapabileceğimizi söylüyordum. Yaşı bana yakın ve bekâr erkeklere "bize de gelebilirsiniz, babamla da sohbet edebilirsiniz," diyebilmek ya da bizzat babamın tanıştığı kişileri bizim evimize davet edebilmesi, mahalleli erkeklerle kurduğum ilişkileri çok kolaylaştırdı.

Kendi ifadesiyle "kız dersini rahat yapsın" diye evin ısıtılması işini odun bulmaktan kül boşaltmaya ve temizliği-

ne kadar üstlenen babama özellikle mahalle kahvesine girebilmem, görüşmeler yapabilmemi sağladığı için büyük bir teşekkür borçluyum. Ataerkilliğin büyük ölçüde hissedildiği toplumlarda sadece erkeklere açık alanlara, mekânlara tanıdık ya da aileden bir erkeğin aracılığıyla girmek bir çok feminist araştırmacının başvurduğu bir yöntemdi,[19] ben de onlardan biriydim. Taşındığımızın ertesi günü mahalleyi dolaşmak için dışarı çıktığımızda evin biraz aşağısındaki kahvehanenin önünde toplanmış "mahalle delikanlılarıyla" karşılaştık. Yüzlerini asla bana çevirmiyor, annemden "yenge" diye bahsediyor ve üçümüz arasından sadece babama hitaben konuşuyorken bir yandan yoldan gelen geçenleri izleyip tanıdıklarına laf atmaktan geri durmuyorlardı. Sohbetlerinde sık sık "mahalle bizden sorulur ne lazım olursa bize gelin, 7/24 açığız," derken, sonradan kahvenin işletmecisi olduğunu öğrendiğim Osman, ceketinin iç cebinden birtakım kartvizitler çıkartarak bize lazım olacağını düşündüğü tüpçü, sucu, vs. gibi esnafın iletişim bilgilerini babama verdi, elbette "ara, benim selamımı söyle," demeyi de ihmal etmedi. Kahvehanenin önündeki sohbetimiz "bizde her şey mevcut abi, gel sen," denilerek babamın buraya davet edilmesiyle sona erdi. Bir iki gün içinde bu davete icabet eden babamın birkaç ziyaretinden sonra "bizim kızın çalışması var, gelsin abileri yardımcı olur musunuz?" sorusunun ardından "her türlü abi ne demek," cevabını almasıyla ben de kahveye gidip gelmeye başlayabildim. Burası babamın (Eskişehir'de) gün sektirmeksizin gittiği emekli kahvesinden oldukça farklıydı. Bir yandan benim oraya gitmemi istemiyordu ancak bana yapabileceği en büyük yardımlardan bir tanesinin oraya girebilmemi sağlamak olduğunu kabullenmişti.

19 Gupta, "Travails of a Woman Fieldworker", *The Fieldworker and the Field: Problems and Challenges in Sociological Investigation*, 1979.

Kahvehanedeki görüşmelerime ilk gün tanıştığım Osman ile başladım. Bu görüşme uzun iki güne yayılmış, Osman bu süre zarfında buranın diğer müdavimlerini de benimle görüşme yapmak için teşvik etmiş, görüşmelerde değindiği ve kendince mahalleyi anlamakta önemli olduğunu düşündüğü insanları telefonla arayarak kahvehaneye davet etmişti. Ben mahalleden ayrılana kadar Osman ara ara beni gösterip "ben diyordum bizim mahalle tarihe geçecek," diyerek mahallelerinin önemini özellikle kendinden yaşça küçüklere yeniden anlatıyor ve "babası abimiz, yardım edin Burcu Abla'ya," diye ekliyordu. Yaşları fark etmeksizin bütün kahvehane ahalisi için "Burcu Ablaydım". Hem eğitimli olmam hem de orada yaşasam da onlardan biri olarak görülmememin getirdiği bir mesafenin ifadesiydi ismimin ardına eklenen "abla". Ama "hanım" da olamıyordum, zira hem tanıdıkları bir "abinin" kızıydım, hem de gündelik hayatlarında karşılaştıkları diğer eğitimli kadınlar gibi (örneğin okuldaki öğretmenler) onlarla anlık ilişkiler kurmuyor, onlarla beraber kahvehanede yemek yiyor, çay ve sigara içiyordum. Bense yaşı benden epey küçük olduğu aşikâr olanlar haricinde kimseye doğrudan ismiyle hitap etmiyor, diğerlerinin yaşının benden büyüklüğünü hesaba katarak "abi" ya da "amca" demeyi tercih ediyordum. Zaten toplumsal yaş ve cinsiyet hiyerarşisinin alt basamaklarında olan biri olarak benim yaşıma yakın ya da benden yaşça büyük olan erkeklere doğrudan ismiyle hitap etmem söz konusu değildi. Özellikle benimle aynı yaşta olanlar için isimlerin sonuna getirilecek "bey" kurtarıcı olabilirdi, ancak tercih etmedim. Birbirleriyle konuşurken ya da başka bir mahalleliden bahsederken "hanım-bey" gibi kelimelerin yerine akrabalık ifade eden "abla, amca, yenge" gibi ifadelerin kullanıldığı bu havada yüz yüze gördükleri, ailesini tanıdıkları bir araştırmacı tarafından "bey" diye hitap

edilmenin kahvehanenin kelime hazinesinde eğreti duracağı başından belliydi.

Kahvehanedeki görüşmelerime başlamadan önce oraya girebilsem bile cinsiyetimin erkeklere ulaşmamda büyük bir engel teşkil edeceğini düşünüyordum.[20] Erkek olsaydım orada farklı ilişkiler kuracağım, kahvehane ahalisinin bana başka davranacağı kesindi; en basitinden orada bir kadın olduğu için erkeklerin argo ve küfürlü konuşmadığını anlamak zor değildi. Zaten kendilerince "bir kadının yanında edilmesi uygun olmayan," laflar duyulduğunda bu tür ifadeleri kullananlar kaş göz hareketiyle uyarılıyordu, hatta bu durum iki görüşülenin dilinden "abla sen buradasın ya, biz sinkaflı konuşamıyoruz" şeklinde açıkça ifade edilmişti. Ben tuvalete gitmeden önce "bir dakika" diyerek derneğin az sayıdaki çalışanlarından ya da müdavimlerinden biri tuvaletin temizliğini kontrol ediyor, görüşmelerim akşama kadar sürdüğünde eve kadar eşlik etmek istiyorlar, bazen de yaşı büyük olanlar "delikanlılardan" birine benim talebim olmadan beni evime kadar bırakmasını söylüyordu. Görüşmeler ve sohbetlerimiz sırasında mesele bir şekilde cinselliğe, kadınlarla ilişkilere geldiğinde tedirginlikler üzerinden ilerleyen açık anlatımlar da aslında bir araştırmacı olan bir kadının orada bulunmasıyla ilgiliydi.

Bir süre sonra kadınların önünden bile geçmeyi pek istemedikleri bu mekândaki varlığım yadırganmamaya başlandı. Yan masada kâğıt oynayan "abiler" bana çay gönderiyorlar ve bakkaldan alınan malzemelerle yenilen öğle yemeklerinde ben de yer alıyordum. Günler geçtikçe "tehlikesiz" bir varlık olduğumu ve tam da bu halimden ötürü kahvehaneye

20 Şehirlerarası bir terminalde, camında "Çay Ocağı" yazan ama yazısız kurallarca erkeklere tahsis edilen bir kahvehaneye giren bir kadının oradaki erkeklerde yarattığı "rahatsızlık" ve bunun üzerine mekânı terk etmesinin istenmesi üzerine bir analiz için bkz. Polat, "Cinsiyet ve Mekân: Erkek Kahveleri", *Toplum ve Bilim*, 2008.

rahat girip çıktığımı, ben sormadığım halde kahvehanedekilerin hayatlarıyla ilgili pek çok ayrıntıyı benle paylaştıklarını fark ettim. Bu "zararsızlığım" bir gün Osman'ın ağzından şöyle dile döküldü:

> Bak abla sen şimdi erkek olsaydın bu yoldan bile geçemezdin, kimsin nesin sorardık hemen, ama bayan olunca öyle olmuyor tabi.

Sözün özü, kahvehanede dezavantajlı olacağını düşündüğüm cinsiyetimin erkeklere ait bir mekânda denk düştüğü zararsızlığın avantajıydı ilk başta aklıma gelmeyen. Eril kuralların tahakkümü altında olan ve kadınlara kapalı kapısından babam sayesinde sızabildiğim bu mekânda "zararsızlığımdan" ötürü bana sadece müsamaha gösterildiğini sanırım söylememe bile gerek kalmadı artık. Bu zararsızlık durumu bazen ciddiye alınmama hali olarak da kendini hissettirmiyor değildi doğrusu. Öyle zamanlar oluyordu ki kahvehanede yaptığım bir görüşmeye birden fazla erkek aynı anda dahil olabiliyor, görüşme bir süreliğine erkeklerin çok farklı bir konudaki iddialaşmaları, karşılıklı güç gösterilerine dönüşebiliyordu. Kişilerin konuşmalarını olabildiğince kısıtlamamaya çalışıyordum, lakin bu tür durumlarda küçük sorularla pek de işe yaramayan müdahalelerde bulunduğumda orada aslında bir süredir görünmez olduğumu fark ediyordum. Sürekli olmasa da bu halin kahvehanenin dışına taştığı da oluyordu. Örneğin başka bir yerde bir erkekle görüşme yaptığımı gören diğer bir erkek mahalleli, görüşmeye kendiliğinden dahil olmakta bir sakınca görmediği için o esnada görüşülen kişinin kendisine oto sansür uygulamasına neden olabilmekteydi. Bir yandan mahalleli erkeklerin kendi içlerindeki tartışmalarını ve ilişkilerini kendi toplumsal ortamlarında anlamak için açılan kapıdan içeri girebiliyordum ve çalışmanın zenginleştiğini fark ediyordum; fakat diğer yan-

dan bazı görüşmeler sağlıksız ilerliyordu. Bu olumsuzluğu giderebilmek için bahsi edilen türden durumlarla karşılaştığımda o anda görüştüğüm kişiyle tekrar görüşme gerçekleştirdim.

Görüşmeleri geçekleştirdiğim kahvehanenin mahalledeki diğer insanlar arasında pek de iyi bir ünü olduğunu söyleyemem. Kadınlar mümkün mertebe buranın önünden geçmemeye, yetişkin oğulları var ise buraya gelmesini engellemeye çalışıyorlardı ve kocalarının oraya gitmesinin ailenin hayatını kötü etkilediğini düşünüyorlardı. Buraya düzenli gelenlerin birçoğunun düzenli bir işi yoktu, kendi anlatılarına göre geçmişlerinde bazı yasa dışı alanlardan geçimlerini sağlamışlardı; bu kişilerin eşlerine göre ise düzenli işlerinin olmamasının temel sebebi "o kahvehaneye" gitmeleriydi. Kahvehaneye neredeyse her gün gelen müdavimler hayat hikâyelerini benimle paylaşırken kimi noktaları atlıyor, ara ara tekrar dönüyorlardı ve saklanan bir nokta ben sormadan görüşülenin yönlendirmesiyle –araştırma ile ilgili olmasa bile– tekrar açılıyordu. Hikâyeler, hayatının bir kısmında ünlü bir şarkıcıyla beraber yaşamak, bir gecede gazinolarda harcanan milyonlarca lira gibi kimi zaman birbiriyle örtüşen çoğu zaman da açıkça çelişen anlatılarla süsleniyordu. Benim "zararsızlığım" kahvehaneye gitmeyen erkeklerce "saflığımla" ilişkilendiriliyordu ve özellikle babamla zaman içinde yakın ilişki kuran erkekler öğütler vererek beni korumaya çalışıyorlardı. Kahvehanedekilerle asla mahalle dışına çıkmamamı söyleyen diğer erkelere göre kahvehanede görüştüklerim bana "hava atıyorlardı."

Kahvehanede ve mahalledeki diğer mekânlarda erkeklerle gerçekleştirdiğim görüşmelerde araştırmacının kadın ve görüşülenlerin erkek olduğu durumlarda aradaki güç ilişkisinin bir kat daha önem kazandığını[21] bir kez daha deneyim-

21 Maynard, *a.g.e.*, 1994.

lemiş oldum. Feminist araştırma yöntemleri, feminist araştırmacılara bu tür durumlarda pozisyonları eşit tutmaya çalışmaktansa erkek öznelerin iktidarlarının kendilerine karşı kullanılmasını azami ölçüde engellemeye çalışmalarını öğütler.[22] Ben ne yazık ki içine gömüldüğüm bu literatürün tembihlediği "ince ayarı" hiç tutturamadım. Görüşmelerde, ya da gündelik sohbetlerde birçok erkek mahalleli öğreten ve akıl veren bir tutum takınmayı tercih ettiler. "Siz üniversite okumuşsunuz ama biz hayat mektebinden mezunuz" ifadesiyle yüksek eğitimli olmanın hayatı anlama konusunda pek geçer akçe olmamasına vurgu yapılmasına alışmaya başladım. Eğitimli olmak beni güç ilişkilerinde bir adım öne geçirmekteydi, orası doğru; ancak yine de erkeklik ve kadınlık arasındaki derin hiyerarşiyi –hele hele yaşça büyük kimi erkeklerle kurduğum ilişkide– kendi mahallelerinde aşabilecek kadar beni güçlendirmiyordu. Bu eşitsiz iktidar ilişkisinin en görünür olduğu yer tahmin edilebileceği gibi güzelleştirme derneği tabelasının olduğu kahvehaneydi.

Kadınlar dünyasında Yararlı Hanım'a dönüşmek

Hammersley ve Atkinson[23] alan çalışmalarında araştırmacının kişisel özelliklerinin araştırmadaki etkilerini anlatırken kadınlar ve erkekler arasındaki ayrışmanın güçlü olduğu toplumlarda erkeklerin kadınların dünyasına girmesinin o kadar da kolay olmadığını vurgular. Kadın olmasaydım hane içlerine, kadınların dünyasına rahat giremeyeceğim aşikâr. Kadınlarla görüşmeler kendi evlerinde ya da komşularının evlerinde gerçekleştirildi, çünkü mahallede kadınların bir araya geldiği bir kamusal alan ya da mahalleli kadınların çalıştığı işyerleri yoktu. Ancak şunu da belirtmek lazım

22 Kelly vd., *a.g.e.*, 1994.

23 *Ethnography: Principles in Practice*, 1995, s. 93.

ki mahalledeki kadınlar için evin alanı sokağa da taşıyor, kadınlar evlerinin önlerinde bazen önceden sözleşerek bazen rastgele buluşuyorlar, kimi zaman mahalledeki sokakların kenarları kadınların sohbet mekânlarına dönüşebiliyordu. Dükkânlar, kahvehaneler, dernekler gibi erkeklerin gündelik hayatını geçirdikleri caddelerden farklı olarak sokaklar kadınlar için evin uzantısı haline gelebilir.[24]

Erkek mekânlarında "abla" iken kadınlarla evdeyken "hanımlığa" terfi ediverdim. Akrabalığa referans veren hitapların yabancılar için kullanılması –özellikle alt sınıflar arasında– yaygındır, ancak kişilerin toplumsal hiyerarşide kendilerinden üstte olduklarını düşündükleri yabancılara hitaben "hanım, bey" gibi hitap şekillerini kullandıkları düşünüldüğünde[25] bu hitap biçimi mahalleli kadınlar ile aramdaki hiyerarşik ilişkinin dışa yansımasıydı. Feminist bir araştırmacı olarak kadınlarla daha yatay ilişkilenme şekilleri üzerine uzun süredir düşünsem de hem görüşmelerde hem gündelik hayatımızda benim pozisyonum ağır basmaktaydı, ben her şeyden önce emekli öğretmenlerin kızı "eğitimli hoca hanımdım." Benimle konuşurken bazı kadınların konuşma şekillerini ve aksanlarını değiştirdiklerini fark ediyordum. Çalışma zamanının el verdiği ölçüde kadınları evlerinde birden fazla kez ziyaret ettim ve kendi evime davet ettim. Buluşmalarımız sırasındaki ikramlarının servisine yardımcı olup, daha sık görüştüğüm kadınların gündelik ev işlerine yardımcı olmaya, izledikleri televizyon programlarını beraber izlemeye çalıştım. Kadınlık pratikleri sınıf, ırk, etnisite gibi birçok etkenle değişkenlik gösterirken sadece cinsiyet temelinde kadınlarla ortaklıklar kurmak gerçekten zordur; ancak dü-

24 Demirbaş, "Kadınların Mekân Algısı ve Mekânı Kullanma Biçimleri," 2012, s. 94; Cantek, vd., "Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel 'ara'sında kalanlar", *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak*, 2014.

25 Braun, *Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*, 1988.

zenli görüştüğüm kadınlar için bir süre sonra sadece "Burcu" olabilmek, birlikte zaman geçirmenin kadınlar arasında ortaklıkları görünür kıldığını ve bu şekilde nispeten daha yatay ilişkilenmelerin gerçekleşebileceğini göstermekteydi. Evlerinde ziyaret ettiğim kadınların neredeyse hepsi büyük bir incelikle bana yazma, patik, havlu gibi evlenmemiş "genç kızların" çeyizlerine koyması beklenen hediyeler takdim ettiler. Onların misafiriydim, bu hediyelerin sizli bizli konuştukları beni, sıradan bir "genç kıza" dönüştürdüğü noktada aramızdaki farklılıkların biraz da olsa es geçildiği umudunu doğuruyordu.

Mahalleli kadınlarla görüşmeler dışında gerçekleştirdiğimiz sohbetler genellikle eşler ve eşlerin aileleriyle yaşanan sıkıntılar, çocukların okullarıyla ilişkileri, çocuklarının daha başarılı olması için neler yapabilecekleri üzerineydi. "Eğitimli hoca hanım" olarak gördükleri beni, bu tür konularda daha bilgili olarak görmekte ve ne yapmaları gerektiği konusunda bana "akıl" danışmaktaydılar. Akıl danışmalar ise feminist bir araştırmacı olarak çelişkiler yaşamama sebep oluyordu, çünkü ne çocuk eğitimi konusunda bir eğitimim vardı ne de kadınlarla aramızdaki hiyerarşiyi azaltmaya çalışırken "akıl veren" kadın pozisyonunu kendime uygun görüyordum. Bu sohbetler esnasında kadınlar aslında benim "zararsız" olmakla kalmayıp "yararlı" da olabileceğimi keşfetmişlerdi. "Yararlı" olabilmemi sağlayan birinci nokta kuşkusuz eğitimli olmamdı. Mahalleli kadınlara göre daha rahat hareket edebilmem ve üzerimde daha az aile ve erkek kontrolünün olması da beni "yararlı" yapmıştı. Yararım ilk olarak çocuklarının eğitimlerine oldukça önem veren ancak okul dışındaki bir kursa çocuklarını göndermeye imkânı el vermeyen kadınların çocuklarına derslerinde yardımcı olurken somutlaştı. Kadınlar beni evdeki erkekler ve yetişkin çocuklarla ilişkilerinde onlar lehine aracılık yapabilme

potansiyelimden ötürü de yararlı buluyorlardı. Ortaokul-lise çağlarında özellikle annelerin söz geçiremediği erkek çocuklar ile "hocaları" olarak konuşmam, onlara öğütler vermem bekleniyordu. Eşleriyle tanıştığım kadınların, akraba olmayan komşuların ziyaretleri ve kamusal görünürlükleri kocaları tarafından kısıtlanırken benimle olan görüşmelerinde ve benim evime geldiklerinde böyle bir sorun yaşamadıklarını fark ettim. Kadın olmanın getirdiği "zararsızlık" ve eğitimli olmamın bana bahşettiği "doğruyu bilme" durumu erkeklerle kadınların lehine pazarlık gücümü artırmaktaydı. Bunu fark eden kadınlar bazı ailevi sorunlarda kolaylaştırıcı olmam için eşleriyle iletişime girmemi isteyebiliyorlardı. Bu tür talepler bana alan araştırması etiğinde sıkça tartışılan müdahale meselesini[26] yeniden düşündürtüyor ve pek çok araştırmacı gibi "acaba bir yerlerde yanlış mı yapıyorum?" korkusunu hissediyordum. Parçası olmadığım ailelerin iç meselelerine ucundan da olsa girmek çetrefilli bir işti; yapacağım en küçük bir iletişim hatasıyla ailenin içindeki güç ilişkileri kadınları daha da arada bırakan bir pozisyona sürükleyebilirdi. Kaldı ki birkaç ay sonra ayrılacağım bu mahalledeki ilişkilerin dengesine müdahale etmek, bir zarara yol açabilir, alan araştırmasının en temel etik ilkelerine zarar vermeme[27] durumunu ihlal edebilirdim. Mesele bununla da bitmiyor. Bir araştırmacı olarak yaptığım araştırmanın bir parçası olmak ve gözlemlerimi sürekli sorgulayarak anlayabilmek için alanımla kurduğum mesafe arasında bir denge tutturmak[28] durumundaydım. İdeal olan aslında araştırmacı-araştırılan ilişkisinin sadece araştırmaya dayanmama-

26 Bkz. Wax, "Some Issues and Sources on Ethics in Anthropology", *Handbook on Ethical Issues in Anthropology*, 1987.

27 *A.g.e.*

28 Powdermaker, *Stranger and friend: The way of an anthropologist*, 1966; Cotterill, "Interviewing women: Issues of frienship, vulnerability, and power", *Women's Studies International Forum*, 1992.

sı, araştırmacının görüşülen kişilerle elinden geldiğince normal bir ilişki kurabilmesiydi.[29] Bu, araştırmacıların kendilerinden her isteneni yapmaları anlamına gelmiyordu elbette. Fakat Hammersley ve Atkinson'ın da işaret ettiği gibi, bir araştırmacı olarak mahallelerin hayatına dair pek çok bilgi isterken ve onların arasına girmeye çalışırken, benim de bir şeyler vermeye gönüllü olduğumu göstermem, araştırmanın olmazsa olmazı olan karşılıklı güven ilişkisinin kurulmasında çok önemliydi.[30] Çalışmada ihtiyacım olan güven ilişkisi bir yana, bazı sıkıntılı anlarda ilk olarak benim kapımı çalan kadınların yardım isteklerini reddetmek bu araştırmaya devam edemeyeceğim derinlikte bir vicdan muhasebesiyle baş başa bırakacaktı beni. Tüm bu iç hesaplaşmalar sonucunda benden istenen pek çok şeyi yerine getirmeye karar verdim.

Mahalleye gelmeden önceki kendi araştırma deneyimlerim, hem de yazılarını okuduğum, birebir konuştuğum araştırmacıların deneyimlerinden ötürü karşılaşacağım muhtemel zorlukların, çelişkilerin farkındaydım. Bu deneyimlerden yola çıkarak kendimce kimi önlemler almaya, yollar bulmaya çalıştım ancak kendimi her türlü sürprize de hazırladım. Toplumsal hayatın çeşitli parçalarının bir yanıyla kendilerine özgün dinamiklerle bir yanıyla da birbirleriyle bağlantılı şekillenmesi sanırım bu hayatı incelediğimiz alan araştırmalarına da sirayet eder. Bu yüzden her alan çalışması bir diğerine deneyimleriyle ışık tutar ancak her biri daha önce tahmin edilmesi imkânsız durumları doğurarak araştırmacıları çelişkilerin, derin kafa karışıklıklarının içine gömer.

---

29 Hammersley ve Atkinson, *Ethnography: Principles in Practice*, 1995; Fluehr-Lobban, "Ethics", *Handbook of Methods in Cultural Athropology*, 1998.

30 Hammersley ve Atkinson, *a.g.e.*, 1995.

Bugün "kahveden" dönerken bir tuhaf hissettim kendimi. Yine kaypak zemindeyim, bir yandan orada olmamı kimse yadırgamıyor, yanımda esrar içiliyor, ancak bir yandan da kadınım. Erkek olsam belki daha kolay, şöyle, onlarla daha uzun takılırdım, belki daha yakın ilişki kurardım. Ancak kadın olmanın şöyle bir avantajı var: Beni rakip, düşman, tehlikeli, vs. olarak görmüyorlar, zaten lig dışındayım. Bunun getirdiği bir rahatlık var, erkek olsam onlarla takılmam dert olabilirdi, bilemiyorum elbette ama artısı da eksisi de var. Beni nereye oturtuyorlar kafalarında hâlâ çözemedim. Mesela Hasan bana "sizin gibi bir yol gösterenimiz olsaydı" gibi bir ifade kullandı. Hasan'ın yüzündeki bir adım geride duran ifadeyi görmek içimi incitti. "Böyle eğitimli, iyi konuşan insanlarla karşılaşınca bir kötü hissediyorum kendimi, sessiz kalmayı tercih ediyorum" dedi. Sınıf dediğimiz şey her şeyiyle o kadar belirgin ki! Bana sen dışarıdansın diyor ya aslında bir yanıyla. Nasıl olacak, bu insanlarla, içleri yaralı, hem güzel hem bir sürü kirliliğe bulaşmış bu insanlarla nasıl ilişkileneceğim? Bir yandan da yanımda esrar sarıp içebiliyorlar, küfürler havada uçuşunca dönüp özür diliyorlar, birbirlerini uyarıyorlar, tabi normal konuşmaları böyleyse ne yapabilirler. Ben de bir eğreti duruyorum aralarında elbette, biraz öğretmen gibi giyindim. Bir yandan da mahallenin kötüleştiğini, bozulduğunu söylüyorlar, burada çocuk yetiştirmek istemediklerini söylüyorlar, ancak öte yandan da zaten uyuşturucu içenler kendileri. Ya da satmıyoruz sattırmıyoruz dediler ama oraya gelenler nereden buluyor, ben elbette bunların peşinde değilim. Çocukları da girip çıkıyor dükkâna, nasıl olacak, hem kendisi de "pis" diyor giriştiği işlere Osman. Bir "abilik" öğretisi de var, yemek yapan, çay-kahve götüren gençler var. Hem saygılı hem samimi bir ilişki var. Aslında bu küçüklerle büyüklerin ilişkisi çok önemli. Osman "ben bu bebelere istesem her şeyi yaptırırım ama yaptırmıyorum, okusunlar istiyorum," diyor, "bebeler" de onaylıyor. Ama öyle olmuyor işte. "Bebeler" de "abilerin" yolunda gidiyor, başka yol var mı ki? Toplumsal hareketlilik için başka bir yol olduğunu düşünecek imkânları var mı? Eğitim eğitim diye yaygara yapmak istemiyorum ama eğitimin bir yol olabileceği akıllarına pek gelmiyor, diğer taraftan başka yollarla da bir saygınlık kazanılabileceğini düşünmüyorlar.

Aslında bunları düşünebilmelerinin maddi koşulları da yok ki! Yüksek öğrenim alıp da bir yerlere gelebilmiş insanlar mahallede yok, yani bu mahallelerdeki ailelerden çıkmış olsalar bile buralarda yaşamıyorlar. Okumak o kadar ulaşılmaz ki, Nazım Abi'nin sorduğu gibi: "ODTÜ kaç liradır?"... Bu soru ODTÜ'nün buralara pek uğramadığını gösteriyor. Orada başka insanlar yaşıyorlar, onlar gidiyorlar ODTÜ'ye, onlar tatile gidiyorlar. Aslında diğer insanlardan daha fazla dışlanmışlık hissettiklerini söylemek mümkün, yani anlatılarını, iş bulma-bulamama süreçlerini de biraz o dışlanmışlık anlatısı sarmış sarmalamış durumda. Ama izole olmasına rağmen, bu kahve ortamı başka bir sosyallikle çevreleyebiliyor, bir dayanışma ağı sunabiliyor erkeklere, öyle ya da böyle.

Bilinmeyen Yabancıdan Mahalleliye

Ankara'nın Mamak'ında
Çile ile azap dolu
Yetkilinin düşmez yolu
Mamak'ı da bir gör sen.[1]

1970'lere gelindiğinde Ankara'da merkeze yakın gecekondu bölgelerinin pek çoğunda yeni gecekondular yapmak için yer kalmamıştı. Bu yıllarda kente gelenler bir süre ya başkalarının gecekondularını kiraladılar ya akrabalarının yanında bir süre yaşadılar ya da göç eden tek erkekler çalıştığı iş yerlerinde gecelerini geçirdiler. Tüm bunlar barınma sorunları için geçici çözümlerdi elbette. Türkiye'nin diğer kentlerinde –ve aslında diğer pek çok benzer ülkede– yaşandığı gibi kırsal göçmenler yeni kent arazileri keşfettiler. Ege Mahallesi de bunlardan bir tanesiydi. Pek çoğu Tuzluçayır ve yöresinde birkaç senedir kirada oturan kırsal göçmenler burada boş bir alan olduğunu keşfetmekte çok geç kalmadılar. Bu keşifle birlikte şehir doğuya doğru bir adım daha büyümüş oldu. Ankara'nın doğusunda kalan illerden ve köylerden gelenler için şehrin giriş noktası artık uzunca bir süreliğine burasıydı. Mahallenin ilk yerleşimcileri çoğunlukla Çorum, Sivas, Kırşehir, Yozgat ve Gümüşhaneliydi. Mahallenin kent içindeki coğrafi konumu düşünüldüğünde bu elbette ki bir tesa-

1 Mahalle sakinlerinden Kadriye Canlı'nın Gazı ile Çöpü isimli şiirinden.

düf değildi. Kaldı ki mesafenin –özellikle ulaşımın daha zor olduğu dönemlerde– göç edilecek yerin belirlenmesindeki önemli faktörlerden bir tanesi olduğu[2] düşünüldüğünde İç Anadolu Bölgesi ve yakın diğer Karadeniz illerinden Ankara'ya göçün nedeni anlaşılabilir.

Zincir göçün bir uzantısı olarak gecekondu bölgelerinde benzer coğrafyalardan ve dinî inanışlardan insanlar toplanmış, daha önce gelenler tanıdıklarına yer tutup onları da kendi mahallelerine getirmişlerdi. Ama mahalledeki herkes birbirini tanımıyordu. Anadolu'nun çeşitli köy-kasabalarından gelmişlerdi, kimisi çocuk yaşta Ankara'ya gelip sonra Ege Mahallesi'nde ev yapmış, kimisi direk doğduğu yerden gelmişti Ege'ye, çoğunluğu Alevi, bazısı Sünni'ydi. Hayatlarının önemli bir kesimini ortak inanç, coğrafi köken ve etnisiteyi paylaştıkları, kendilerine benzer insanlarla geçiren kırsal göçmenler büyük kentlerde bir yanıyla kendilerine benzemeyen, ama bir yanıyla da benzeyen ve gittikçe ortaklaşacakları insanlarla aynı mahallelerde yaşamaya başladılar.

Aynı mahalledeki yabancılar

Aleviler, kente göçün hız kazandığı 1950'lere kadar izole köylerinde yaşamış, bu bir anlamda Osmanlı'dan beri çeşitli biçimlerde süregelen yoğun baskı karşısında bir yaşam stratejisi olarak da işlev görmüştür. Ankara'ya İç Anadolu'daki Alevi köylerinden göç edenler, köy hayatları boyunca Sünnilerle pek fazla etkileşimlerinin olmadığını, Sünniliğin ne demek olduğu üzerine pek bir fikirlerinin olmadığını ve kente geldiklerinde bu ayrımı daha iyi fark ettiklerini

2 Lloyd, *Slums of Hope? Shanty Towns of the third World*, 1979, s. 118; Todaro, *Economics for a developing world: an introduction to pronciples, problems and policies*, 1992, s. 240.

söylüyorlardı. Ege Mahallesi'nde araştırma boyunca oturduğum evin sahibi ve aynı zamanda yan komşum Gül, Sivas'ın Gürün ilçesine bağlı bir Alevi köyünden 60'lı yıllarda göç etmişti. Gül, Sünnilere dair köydeki bilgisini şöyle anlatıyor:

> Bizim köy, Alevi köyü. Mesela Güldede köyü bizim köy, 1 saat arayla Başören köy, Tekrama köyü; onlar Sünniler. Onlar pek okutmadılar kız çocuklarını hiç göndermediler. Onların kızlarını da bilirdik, biz giderdik onların yazın oldu mu 23 Nisan oldu mu köylere gezmeye götürürlerdi, derlerdi ki kocaman kızlar okuyorlar sanki avukat olacaklar. Güldede'nin kızları, ne okuyorlarsa. Güldede'nin kızları okuyorlar başlarını bağlamıyorlar. Onların kızları bağlardı, bizim köyde kimse bağlamazdı başına başörtüsü. Biz de okula giderdik, kocaman kızlar işte erkekler var, öyle derlerdi. Ama bizim köyde öyle demezlerdi.

İlerleyen sayfalarda aktarılacağı gibi 1970'li yılların hareketli siyasal ortamının da etkisiyle mahallede Alevi-Sünni gerilimi hissedilmekteydi. Ege'deki Alevi nüfus o yıllarda ama özellikle henüz birbirlerini çok tanımadıkları, beraber işler yapmadıkları ilk yıllarda mahallelerindeki Sünnilerin ayrımcı tavırlarına, sözlerine zaman zaman maruz kaldıklarından bahsediyorlar. Sünniler ise "küçük Moskova'nın" bir parçası olan Ege'nin yoğun Alevi nüfusu nedeniyle Alevilerin "güçlendiğini" ve bu sebeple çeşitli dinî pratiklerini yaparken kaygılandıklarını anlatıyorlar. Görüşmelerde konu doğrudan Alevi-Sünni meselesi olduğunda hepsi ağız birliği etmişçesine "Bizim mahallede hiç olmadı öyle şeyler" dese bile, iki grup arasındaki gerilim bu meseleyle doğrudan ilgili olmayan konular konuşulurken hayat hikâyelerinden yüzünü gösterieriyordu. Alevi-Sünni ayrışmasındaki gibi bir gerilime dönüşmeyen coğrafi köken farklılıkları da mahallede önemliydi. Mahalle ile ilgili konuşurken "Çorumlularla

tanıştık önce...", "şurada bir Gümüşhanelinin evi vardı...", "Kırşehirlilerden biriyle evlendi o..." gibi cümlelere sık rastlanması coğrafi kökenin insanların birbirini tanımlamasında hâlâ büyük etken olduğunu gösterir nitelikte.

Mahallenin ilk gelenleri birbirlerine yabancıydı, ama nasıl yabancılardı? Çeşme başında, gecekondu yapımında, "çamur-çaylak" yollarda gidip gelirken tanışanlar birbirleri için alışık oldukları ancak henüz tanışmadıkları bilinmez yabancılar mıydı, yoksa alışılmadık yabancılar mıydı?[3] Farklılıkları yok değildi. Ama benzerlikleri, kentte, gecekonduda eşitlendikleri terazinin kefesinde daha ağır bastı zaman içinde. Kırsal kökenli olmaları, köydeki yaşam pratiklerinin benzeşir olması vardı öncelikle. Kente tutunma, iş bulma, ev kurma gibi birincil ve ortak kaygılar geldi sonrasında da.

Kente gelmeden

Bilindiği gibi görece dışarıya daha kapalı, üyeleri çoklu kesen ilişkilerle birbirine bağlı köylü topluluklarında[4] insanlar birbirlerini yüz yüze, birincil ilişkilerle bilirler, tanıdıkları, bildikleri kendilerine benzer insanlarla yaşarlar. Dış dünyaya güvensizliği ve komünite arasındaki ayrımın ısrarla reddedilmesinin bir ifadesi olarak aynı topluluk içindekiler arasında evlilikler gerçekleşir.[5] 2011 TÜİK verilerine göre kentler ve köylerde yapılan ilk evliliklerdeki akraba evliliklerinin oranlarının sırasıyla % 21,2 ve % 28,2[6] olduğu düşünüldü-

3 Fischer, *The Urban Experience*, (1976) birbirini açıkça farklı bir etnik, sınıf, yaş ya da yaşam tarzı ve benzeri gruplara ait olarak görenlerin birbirleri için alışılmadık yabancılar (unusal strangers) olarak gördüğünü söyler. Öte yandan bir şekilde aşina olunan ama henüz tanışmamışlar birbiri için bilinmeyen yabancıdır (unknown stranger).

4 Lloyd, *a.g.e.*, 1979, s. 101.

5 Delaney, *The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, 1991, s. 109.

6 TÜİK, 2012: 31.

günde köylerde akraba evliliğinin nadir olmadığı söylenebilir. Ege'ye gelirken evli olanların hepsi ya bir akrabayla ya da köyden tanıdığı bildiği birisiyle evliydi.

Ege Mahallesi'ndeki ilk kuşak kırsal göçmenlerin köydeki hatıralarında devletle olan ilişkiler neredeyse hiç yer almıyor. Szyliowicz'in öne sürdüğü gibi Türkiye'de köylülerin yöneticiler ve bürokratlarla asgari düzeyde ilişkileri olduğu ve köye gelen bir yabancının her zaman bir vergi memuru olabileceği şüphesi[7] göz önüne alındığında bu elbette şaşırtıcı değil. Devlet hizmetinin çok da görünür olmadığı köylerde yaşayanlar kendi sorunlarını genellikle kendileri çözmeye çalışırlar. Böyle bir yoksunluğun etkisiyle de köyler, kentlere nazaran yaşamın daha kolektif inşa edildiği alanlardır.[8] Bu yoksunluğu en çok dile getirenler de kadınlardı, zira suyun yokluğunda çeşmeden su taşıyan, çamaşırlarını köydeki –varsa– nehirde ya da çeşme başında yıkayan, evde suyun idaresiyle yükümlü olan onlardı. Kadınlar köy hayatlarından bahsederken bu yoksunlukların yanı sıra –pek çoğunun hâlâ devam ettiği– hane tüketimi için gerekli olan yiyecek malzemelerini diğer kadınlarla birlikte yaptıklarına değindiler. Zaten tarım ve/veya hayvancılıkla geçimlerini sürdürürken, hazır tüketim malzemelerine daha az ihtiyaç duyuyorlardı.

Şimdinin değil, mahalleye ilk yerleşilen 1970'li yıllar ön-

7 Szylowicz, *a.g.e.*, 1962, s. 437.

8 Fakir Baykurt'un romanları 60'lı ve 70'li yıllardaki köy hayatına ve özellikle köylülerin devletle kurduğu ilişkiye dair önemli kaynaklar arasındadır. Özellikle 1980 yılında yayınlanan *Kaplumbağalar* romanında yazar, köylülerin dışarıdan gelen bir devlet yetkilisine karşı tavırlarını, düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Bu romanda köylüler bir devlet memuru köylerini ziyaret ettiğinde telaşlanır, yoksulluklarına rağmen memuru en iyi şekilde ağırlayarak köylerinin cezalandırılmasını önlemeye çalışırlar zira "devletin" olumlu bir şey için köylerini ziyaret etmeyeceğini bilirler. Hem *Kaplumbağalar* hem de *Tırpan* romanlarında köylülerin devletten hiçbir yardım almadan, hatta kimi zaman devlete rağmen, kendi toplumlarının çeşitli sorunlarını kolektif biçimde çözdüğünün izleri de okunabilir.

cesinin köylerinden bahsettiğimizi söyleyerek devam edelim. Köylerde özellikle de yoğun göç tam başlamadan önce yeni evlenen çiftlerin çoğunlukla erkeğin ailesiyle yaşadığı, geniş aile yaşantısının garip karşılanmadığı, aksine norm olduğu söylenebilir. Erkeklerin neredeyse hepsi kente geliş sebeplerini sadece nüfus arttıkça aile toprağının yetersiz kalması, gelirlerin düşmesi, tarımsal üretimin artık çok kazanç sağlamaması, "köyde yapılacak bir şey kalmaması" şeklinde açıklarken, kadınlar bunlara da değinmekle birlikte ataerkil aile yapısından, ailedeki kayınbaba-kaynana kontrolünden bahsetmeyi ihmal etmiyorlardı. Görüşme yaptığım pek çok ilk kuşak göçmen kadın ailedeki kayınbaba-kaynana kontrolünden bir nebze olsun uzaklaşabilmek için kocalarını göç etmeye yüreklendirdiklerini söylediler.[9]

Kim, nereye, nasıl göçecek?

Geniş ailenin geçimini sağladığı toprak nüfus arttıkça yetersiz geliyor, çocukların ileride ne yapacağı kara kara düşünülüyor, kadınlar aile büyüklerinin kısıtlamalarından bunalıyor, kentle kır arasında hizmetler ve kazanç anlamındaki hiyerarşi büyüyor, çocuklar okutulmak isteniyor... Ege'dekilerin hemen göç öncesi çektiği köy resmi aşağı yukarı böyle. Belli ki bir çıkar yol bulmak lazım. Sadece Ege Mahallesi özelinde değil, dünyanın pek çok yerinde bölgeler arasındaki istihdam, kalkınma ve eğitim imkânları bakımından fark-

9 Ferhunde Özbay, (2011: 129) kadınların ücretli ve ücretsiz emeğini tartıştığı bir makalesinde 'kentli ev kadını olmanın' köydeki genç kızların hayallerini süslediğinden, köylü genç kızların kırsal kesimdeki ağır iş yükünden ve aynı zamanda ailedeki yaşlı kadın otoritesinden kurtulma hayali olduğundan bahseder. Kırsal göçmen kadınların göç etme konusunda erkeklerden daha çok risk alma eğilimli olmaları ve bu cesaretlerinde kırsal işlerin yoruculuğu ve geniş ailede kadınların pozisyonlarının etkisi üzerine bkz. Erman, "The Meaning Of City Living For Rural Migrant Women And Their Role In Migration: The Case of Turkey", *Women's Studies International Forum*, 1997b.

lılıklar iç göçlere sebep oluyor.[10] Peki kim göç edecek? Nereye göç edecek? Kimin nereye göç edeceği elbette tesadüf değil. Kırdan kente göçte beceri, maddi birikim, şehir hayatı hakkında bilgi, şehirle ön ilişkiler ve kişisel özellikler de kimin, ne zaman, nasıl ve nereye göç edeceği konusunda oldukça etkili.[11] En belirgin olan özellikten başlarsak, Türkiye'de kadınların tek başına kırdan kente göçü söz konusu değil. Yapılan araştırmalar diğer pek çok kalkınmakta olan ülkede, örneğin Kenya, İran, Filipinler, Batı Afrika, Malezya, Latin Amerika ülkeleri, Hindistan'da aileden bir kişinin göç ettiği durumlarda bu kişinin kadın olmasının olağan olduğunu gösteriyor.[12] Muhtemel diğer farklılıkların yanında Türkiye'deki kırdan kente göç hikâyesini farklılaştıran özelliklerden bir tanesinin bu olduğu söylenebilir. Bunun tek istisnası kente çeşitli şekillerde göç etmiş erkek aile üyelerinin bakımına veya akraba bir ailenin ev işlerine yardımcı olmak üzere kente gönderilen kadınlardır. Köydeki hanelerde ailenin geliri ve bu geliri çeşitlendirebilmesiyle ilişkili olarak kimi zaman ailedeki genç erkeklerden biri öncü olarak kente göç etti kimi zamanda geniş aileyi oluşturan ailelerden bir tanesi. Genel olarak hanenin tüm bireyleri bir anda göç etmedi çünkü gidilen yerlerde kalıcı olup olunamayacağının kesin bir cevabı yoktu.

Kırdan kente göçün büyük nedeni yaşanan ya da yakın ge-

10 Bkz. Kulu ve Billari, "Multilevel analysis of internal migration in a transitional country: the case of Estonia", *Regional Studies*, 2004; Valverde ve Vila, "Internal migration and inequalities. The influence of migrant origin on educational attainment in Spain", *European sociological review*, 2003; Velayati, *Islam, Gender, and Development: Rural-urban Migration of Women in Iran*, 2011.

11 Gedik, "Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Conflicting Findings in the Literature", *Review of Urban& Regional Development Studies*, 1997, s. 171.

12 Bkz. Velayati, *a.g.e.*, 2011; Drarakis-Smith, *The Third World City*, 1987; Gilbert, *The Latin American City*, 1994; Parrenas, *Servants of Globalization*, 2001; Kanaiaupuni, "Reframing the Migration Question: An Anaylsis of Men, Women, and Gender in Mexico", *Social Forces*, 2000.

lecekte daha da artacağı düşünülen maddi sıkıntılar; lakin göçün ve kentte bir süre işsiz olmanın masraflarını karşılayabilecek kadar bir maddi birikimin olması göç kararını vermekte etkili. İlk göç edildiğindeki masrafları düşürmek için öncelikle ailenin erkek bireylerinden bir tanesi göç ediyor ve tahmin edileceği üzere kentte bir iş bulduğunda ailesinin geri kalanını yanına alıyor. Geniş ailelerde ise bazen aileyi oluşturan çekirdek ailelerden bir tanesi öncelikle kente gelebiliyor. Bazı durumlarda ise ailedeki genç erkekler bir meslek edinmesi için daha önceden şehre taşınmış bir akrabanın-hemşerinin yanına gönderiliyor, genç erkek düzenli bir gelire kavuştuğu vakit diğer aile bireyleri de kente geliyor.

Göçmenler, kırsal ve kentsel alandaki gelir farklılığından yararlanmak için bir süre işsiz kalma riskini göze alırlar[13] ve kente ilk gidildiğinde karşılaşılacak riskleri düşürmesinden ötürü kentte bir tanıdığın olması ya da mevsimlik iş, askerlik gibi sebeplerle kent hayatına dair bilgilerin edinilmesi göçü kolaylaştıran faktörlerdendir. Mahalleliler askerlik ve yaptıkları mevsimlik iş dolayısıyla Ankara'yı bildiklerini bu yüzden buraya göç ettiklerini, bazıları Ankara'ya göç etmiş bir tanıdığı/akrabası olduğunu ve göç etmeden önce de ara ara gelip gittiklerinden bahsettiler. Kente taşınmadan önce çoğunlukla mevsimlik işçilik dolayısıyla kazanılan vasıflar ve beceriler de kentte iş bulma ihtimalini arttırdığı için göç kararının alınmasında etkili.

Sırtındaki döşeği, yorganı, elindeki yiyecek çıkınıyla tipik kırsal göçmen olan Egeliler Ankara'ya birçok yoklukla boğuşarak gelmişti. "Bir tahta kaşıkla geldik" diyen de var, küçük yaşta köyündeki türlü sebeplerden kaçıp Ankara'ya gelen ve bir süre sokaklarda yaşayan da var. Hepsi birbirinden hazin hikâyeler ne yazık ki. Ev sahiplerim Mahmut ve Gül'ün evine bir akşam babamla çay içmeye gittiğimizde laf

13 Todaro, *a.g.e.*, 1992, s. 241.

lafı açınca Gül göç hikâyesini yeniden anlatmaya başladı. Gözyaşları televizyonun ve sobanın üzerinde kaynayan çayın sesleri eşliğinde akıyordu:

> Benim iki kızım vardı, [*biri*] Zeynep isminde. Üstü açık kamyon ile geldik. 68'de doğdu fazla eşyamız da yoktu, biri kamyon tutmuş ev taşıyor Gürün'den buraya, biz de onun arabası ile geldik. Paramız yok ki otobüs ile gelelim. Geldiğimiz gecenin sabahı baktım kız ölmüş. Çok perişanlıklar, yokluklar çektik, görsen. Çok sıkıntı çektik onun mezarını da parasız yere gömmüşüm yerini bulamıyorum. Yenimahalle Mezarlığı. Tapusu yok bir şeyi yok. Para yok ki tapulu yere gömelim. Hiç bilmiyorum ki belediye kaldırdı. 9 aylıktı bebek...

Eşyaları yoktu, ama hangi yaşta gelmiş olurlarsa olsunlar köyden elleri boş gelmemişlerdi, kendi öncelikleri, alışkanlıkları ve deneyimleri de onlarla beraber kentteydi; o yıllardaki beklentinin aksine kente gelir gelmez köydeki yaşam pratiklerini bir kenara bırakmamışlardı.[14] Devletin hizmet ulaştırmadaki eksikliklerinin zorlayıcılığıyla pekişen köydeki ortak problemleri kolektif olarak çözme, ihtiyaçların giderilmesi için ortak hareket etme, hane içi üretimle giderleri en aza düşürme, çevredeki materyalleri değerlendirme gibi becerileriyle gelmişlerdi. Muhtemeldir ki beraberlerinde getirdikleri bu yaşam tarzı kentlerde tutunabilmelerinde en önemli etkenler arasındadır.

Ankara'ya taşınanlar köyde var olan topraklarını şehirden geri dönme ihtimaline karşı bir güvence olarak görüyorlar ve hemen satmıyorlar. Ege'de de örneklerini bulabileceğimiz üzere, göçmenlerin bazıları kentte belirli bir zaman geçirdikten sonra çoğunlukla ekonomik nedenlerden ötürü

14 Ayata ve Ayata, *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü*, 1996; Kıray, *Kentleşme Yazıları*, 2003, s. 185; Lloyd, *a.g.e.*, 1979, s. 92; Erder, *a.g.e.*, 1997, s. 156.

köylerine geri dönüp sonra tekrar kente dönebiliyor, ya da masrafları kısmak için özellikle göçün ilk zamanlarında yılın önemli bir kısmında ailedeki kadınlar ve çocuklar zamanlarını köyde geçirebiliyor. Bu durumda orada aileye ait tarlaların ve varsa evin elden çıkarılmamasının önemi anlaşılıyor. Ailenin bütün bireylerinin kente tamamen yerleştiği, düzenli geliri olduğu durumlarda bile aslında köydeki taşınmazların satıldığı çok sık rastlanır bir durum olmuyor. Ailedeki ilk kuşak göçmenler emekli olduklarında ya da tatil vakitlerinde köylerine dönüyor, pazar için tarımsal üretime devam etmese bile kentteki hanenin gıda ihtiyacı ya da sadece köy hayatını sevdiği için ekip biçmeye devam ediyor. Özellikle ilk kuşak göçmenler memleketleriyle bağlarını büyük ölçüde sürdürdüler.[15] Kırsal göçmenlerin geldikleri yerle bağlantılarını sürdürmeleri ve bazı durumlarda köy-kent ayrımındaki salınımlar hayatta kalma stratejilerinden önemli bir tanesiydi.[16] Köyden beraberlerinde getirdikleri ya da yıl içlerinde kendilerine ara ara yollanan çeşitli erzak göçmenlerin yaşam masraflarını azaltmakta önemli bir girdidir. Gelinen yerle kurulan yakın ilişkiler ilk gelen göçmenlerin kentte tutunamadıklarının bir göstergesi değildi. Kentlerde kurulmaya başlanan ve gelinen yere aidiyetin kurumsallaştığı ve sürdürüldüğü hemşeri dernekleri bile aslında kırsal göçmenlerin kentteki görünürlülüğün ve buradaki hayatın bir parçası olmaya başladıklarının önemli bir göstereniydi. Hemşeri dernekleri bir yandan kent merkezlerinde birbirlerini tanı-

15 Şenyapılı, *a.g.e.*, 2004, s. 184; Tas ve Lightfoot, "Gecekondu Settlements in Turkey: Rural-Urban Migration in the Developing European Periphery", *Journal of Geography*, 2005, s. 269.

16 Tacoli, "Rural-Urban interactions: a guide to the literature", *Environment and Urbanization*, 1998, s. 149; Nelson, "Rural-urban child fostering in Kenya: migration, kinship ideology, and class", *Migrant, Workers, and the Social Order*, 1987, s. 193. Boratav'a göre gecekondulular köylülükten kopamaması onların işçi sınıfı içinde değerlendirilmelerini engelleyen nedenlerden bir tanesidir (1981, s. 172, 173).

mayan hemşerileri birbirinden haberdar edip, ilişkilerin yakın tutulmasını sağlarken, resmî kurumlar ile ilişkilenmede, hangi hastaneye gidilir, çocuklar hangi okula gönderilmelidir, hangi sektörde iş bulunur, gecekondu nereye yapılır, malzeme nereden alınır gibi konularda hemşeriler arasında bir dayanışma ağı oluşturmuştur.[17]

Bir mahalle kuruluyor

Düşük gelirli Alevi ve Sünni kırsal göçmenlerin yerleştiği,[18] 2010 nüfus sayımlarına göre 549.585 nüfuslu Mamak'ın 66 mahallesinden bir tanesi Ege. Mahalle, 1973 yılında resmî kayıtlarda yer aldı ve ilk başlarda Cengizhan, Boğaziçi, Akdere, Durali Alıç, Akşemsettin, Fahri Korutürk, General Zeki Doğan mahallelerini de kapsıyordu. Bu mahalleler 1989 yılında resmî olarak birbirlerinden ayrıldılar, ancak kentin bu taraflarında yaşamayan pek çok kişi için Ege Mahallesi, sözü edilen mahalleleri hâlâ kapsıyor. Örneğin bu mahallelerin yakınından geçen otobüs ve dolmuşların çoğunun üzerinde hâlâ Ege Mahallesi yazıyor. Mahallenin kuzey kısmında yer alan çöplük ise belediye tarafından 1979 yılında kapatılmaya başlandı ve bu kapatma işlemi 1985 yılına kadar devam etti. Sonradan da bahsedileceği gibi üzeri örtülen bu çöplük sonrasında kömür deposu, hayvan satış yeri olarak kullanıldı, şimdi ise boş bir arazi. Çöplüğün bulunduğu zamanlardan kalma alışkanlık, özellikle ilk gelen kuşak ve onların çocukları için bazen Ege Mahallesi bazen de mahallenin kuzey kesimi hâlâ "çöplük." Mesela 1974 yılında mahalleye taşınan Behzat, "Bu mahalle çöplüktü işte... İnsanlar ne-

17 Fliche, "The *hemşehrilik* and the village: the stakes of an association of former villagers in Ankara", *European Journal of Turkish Studies*, 2005; Hersant ve Tourmarkine, "Hometown organisations in Turkey: an overview", *European Journal of Turkish Studies*, 2005; Erder, *a.g.e.*, 1997,

18 Alpar ve Yener, *Gecekondu Araştırması*, 1991

reye gidiyon diye sorunca çöplüğe gidiyom derdik," diye anlatıyor bu durumu.

Şimdi Ege Mahallesi olarak bilinen bu yer 1970'lerin ortalarına kadar İmrahor Köyü'nün hayvanlarını otlatmak için ortak kullandığı bir meraydı. Mahalleye ilk gelenler İmrahor köyünün muhtarından çok bahsediyorlar, Fazlıymış ismi. İlk gelenler yavaş yavaş gecekondularını yapmaya başladıkları zaman Fazlı para istemiş, hatta taksitle verebileceklerini de söylemiş. İlk başta birkaç kez para verenler olmuş. Ancak para verenlere herhangi bir makbuz, bir resmî evrak ya da benzer bir şey verilmemiş. Böyle bir satışın yasal olmadığı açık olmaya açık ancak mahalleli nereye gideceğini ne yapacağını bilemiyor. Bu durumu ilk yerleşimcilerden Nazım şöyle anlatıyor:

> Burayı rant alanına çevirmek isteyenler oldu tabii ama çok kısa bir süre sonra mesela Fazlı. Burada vatandaşlara, adamın ekmeği yok sana nasıl o parayı versin. Yani bu arazi sana mı ait, parayı verdiği zaman tapusunu verebilecek misin yok. Devletin arazisini satan insanlar bu köyün muhtarı Fazlı... O zamanın parasıyla 7 lira mı 7.000 lira mı öyle bir borcumuz kaldıydı Fazlı'ya, taksitle aldıydık ya, paramız yoktu, gözümüz de açılmamıştı, işte o zaman köyün arazisi dediler, bir şey dediler, ilk gelenler de bizlerdik ya. Sonra gözümüz açıldı, aradan bir ay mı iki ay mı ne geçmişti. Ama o süreçte de Fazlı buralarda çok ev sattı. Hem ispatlayamazsın hem de mavzerle geliyorlar yanında adamlarıyla şimdi burada kim cesaret gösterip de şey yapacak yani. Daha sonradan gözümüz açıldı Fazlı'ya dedik ki dur arkadaş. Bundan sonra şu tepeden yukarıya çıkma. Sonra normal vatandaşlara dağıtıldı, para karşılığı değil, kesinlikle para yok. Mahallede aklı yeten insanlar 8-10 kişi bir araya geldik, bu olay burada bitti, senin rant olayın bitti.

Farklı zamanlarda birkaç kişiye daha soruyorum ve öğreniyorum ki tam olarak ne yapacaklarını bilmeseler de ilk yerleşimciler aralarında anlaşıyorlar ve Fazlı'ya artık para ödememeye, henüz bir ödeme yapmayanların ise hiçbir şey ödememesine karar veriyorlar. Çalışmanın ilerleyen günlerinde bir araya gelme, konuşma, anlaşma, karar verme pratiklerinin mahallenin kuruluşunda ve göçmenlerin kentte ayakta kalmalarında en önemli şey olduğunu öğreniyorum. Anlatılanlara göre İmrahor'un muhtarı yerleşimcilerden para alamadığında önce tehdit yoluna başvurmuş, birkaç kişinin kapısına jandarma ile birlikte gitmiş. Anlaştıktan sonra mahalleden tek bir kişinin bile muhtara para vermemesindeki kararlılık kadar zaten bu ödeme talebinin yasa dışı olması da Fazlı'yı daha fazla diretmekten alıkoymuşa benziyor. Ancak yine de belirtmek gerekir ki, gecekondu evlerinin yeni yeni belirdiği mahalledekiler birlikte hareket etmeselerdi muhtemelen kapıya gelen jandarmalar ve Fazlı'nın tehditlerine gerek kalmadan bu yasa dışı satış için kendilerinden istenen miktarın tamamını muhtara vereceklerdi. "Gözleri sonradan açılan" ve Fazlı'yı aradan çıkartan ilk yerleşimciler mahalle için bir anlamda bir yerleşim planı da yapmışlar. Bu planlama işini yine Nazım'a sorduğumda, mahalledeki "erkeklerin" bir araya geldiğini, yolların nerelerden geçeceğini, nerenin cami ve okul gibi kamusal alanlar için boş bırakılacağına karar verdiklerini anlatıyor ve şimdi mahallenin muhtarı olan Ali de Nazım'ın anlattıklarını destekleyerek o vakitler mahallede yaşayan Cevat diye bir arkadaşlarının kabaca bir mahalle planı çizdiğini ekliyor.

Henüz 1970'lerin ilk yarısındayız. Yeni yeni dikiliyor gecekondular Ege'ye. Fazlı'dan sonra 1980'lerin sonuna kadar çok ciddi paralarla gecekondu yeri satışları olmamış. Ege'ye ilk gelenler kendilerine gecekondu yapmak için bir alan belirledikten sonra bu alanın yanındaki yöresindeki diğer

alanları ya köyde ya kentin diğer gecekondu mahallelerinde kirada oturan kardeşleri, akrabaları, hemşerileri ya da çeşitli şekillerde kentte tanıştıkları ancak sıkı bir güven ilişkisi kurdukları kişiler için "tutmuşlar." Bu kişilerin yakınlığına göre bu "yer tutma" eylemi ya herhangi bir karşılık beklemeden yapılmış ya da bir teneke bulgur, elektrikli süpürge vs. gibi daha düşük bedelli mallar karşılığında gerçekleştirilmiş. Özellikle yakın aile üyelerine yapılan bir iyilik gibi görünse de Ege'ye ilk yerleşenlerin kentin bilinmezliğinde ve 1970'lerin siyasi hareketliliğinde kendilerini güvenceye alma kaygısının bu eylemlerinin arkasındaki temel motivasyon olduğu söylenebilir sanırım. Kırsal göçmenlerin birbirleri için gecekondu alanları ayırması, Wolf'un[19] bahsettiği gibi bir güven ilişkisinin kamusal alandaki bir işbirliğine tercüme edilmesidir aynı zamanda.

Henüz erken, ama 1978 yılında Maraş'ta, 1980 yılında Çorum'da Alevilere yönelik katliamlar gerçekleşecek. Politik hareketliliğin, umudun, gerginliğin ve siyasi kutuplaşmaların da yaşandığı yıllar. Aleviler, köylerden çıkıp ilk defa büyük şehirlerde Alevi olmayanlarla, Sünnilerle yaşamaya başlayalı çok olmamış. Bir de üzerine tüm kırsal göçmenleri etkileyen kentte tutunma, var olabilme kaygıları ekleninince Sünni kırsal göçmenlerden belki de daha fazla bir güvenlik ihtiyacı gelişmiş kırdan göçen Alevilerde.

1980 öncesi temel kutuplaşma ekseni inançtan ziyade siyasi görüş olsa da ilk yerleşimcilerin önemli bir kesiminin Alevi olması Ege Mahallesi'ni sosyalist hareketlerin örgütlenebileceği alanlardan biri kıldı, Alevilerin yerleştiği pek çok diğer gecekondu mahalleleri gibi. İlk yerleşimciler ve onların çocukları dışında artık hafızalarda yer bulamayan bu gelenek, o günleri hatırlayanların hikâyelerinde sorulmadan

19 Wolf, "Kinship, Friendship and Patron-Client Relations in Complex Societies", *The Social Anthroplogy of Complex Societies*, 1966.

anlatılıyor; belli ki mahallenin kuruluşunda bir rolü var sosyalist hareketin. Bir iki gün olmuştu Osman'la tanışalı, zaten yeni taşınmıştım mahalleye, az çok biliyordum öncesinden ama ilk o bahsetti mahallenin geçmişindeki sol etkiden. Osman, tanıştığımız vakitler 40'lı yaşlardaydı. Amcası Ege'ye ilk gelenlerden, sonra babası ve annesini de çağırmış, geldiklerinde kendisi de ilkokul çağındaymış. Osman kendi ifadesiyle gençliğini "hızlı yaşamış", "yer altına" girip çıkmış, MHP ile bir zamanlar yakın ilişki kurmuş ve –muhtelemelen 90'lı yıllarda– "çok solcu dövmüş." İlk başta anlamadığım, ama sonra "mahallelilik" bağı üzerinden anlamlandırabileceğim şöyle bir konuşma geçti kendisi ile aramızda:

> Osman: [...] Buraları Mamak'ı dünya yazdı, siyaset bir patladı burada, önce Tuzluçayır'da başladı. Askerlerle çatışmaya girenler, Ali Abi var, onlar yaşadılar, biz onlardan gördük, hani şimdi televizyonlardan görüyorsun ya, bakıyorduk böyle bu çöpün altında askerle kalaşnikofla tarıyorlardı, o abi 5 mahallenin sorumlusu, devrimciydi. Bu elektrik direklerini halk aldı üstlerine atıyorlardı. Ben de çocuğum hiç tanımıyorum ama adama ateş ediyorlar ben de adamın arkasından koşuyorum, bebeyim işte, bu adam niye ateş ediyor ki diyorum kendi kendime, adam solcu, sonradan yaşım buluğ olunca anladım. Halan görüşüyorum o abilerle.
>
> Araştırmacı: Dertleri neydi, kurtarılmış bölge diyorlar ya, öyle mi?
>
> Osman: Aynen, burada faşist vardı, komünist vardı.
>
> Araştırmacı: Kimler baskındı?
>
> Osman: Sol burada. Allahtan sol kesim burada şeymiş, eğer sağ kesim olsaydı kan gölüne dönerdi buralar.
>
> Araştırmacı: Ne fark var?
>
> Osman: Solcular bu birlik beraberlikten emekçilerden

yana, onlar [sağcılar] daha gaddar Allah onlara Allahtan fırsat vermedi, ben kendim de sağ çocuğuyum, o zamanın şeyiyle birleştiriyorum Allahtan bizimkilere fırsat verilmedi, yoksa çok adam keser öldürürlerdi.

Mahalledeki kahvehanede oturuyoruz bu konuşma yapılırken, kağıt oynayanların gürültüsüne çıkışan Osman anlatırken bir yandan da "cıgaralığını" sarıyor. Derken Nazım'dan bahsediyor, Çorum'un köyünden göç eden Nazım bir devlet dairesinde hizmetli olarak çalışıp emekli olmuş, mahallenin kuruluş aşamasında ve sol hareket içinde yer almış. Osman'a göre "Nazım Abiler" çok yer dağıtmış Ege Mahallesi'nde, isteselermiş bu mahallenin hepsi onların olabilirmiş bile. Birkaç gün sonra "asıl ondan dinle" diyerek Nazım'ı çağırıyor kahvehaneye, uzun bir görüşme dahilinde o günlere dair anlattıkları Osman'ın anlatısını da destekliyor.

> O zaman şura benim olsun bura benim olsun şu kadar malım mülküm olsun şeyimiz yoktu, fakirin oturacak evi olsun derdindeydik. Kafalarını sokacak bir yeri olsun, yoksul bir insan zaten çalışamıyor, ekmeği az bulguru belki köyden geliyor. O insanlara yardımcı olmak amacıyla, solun tek düşüncesi de bu zaten şimdi. Çıkarımı, refahımı düşünseydim burada olmazdım belki Çankaya'da belki lüks bir plazada oturuyor olurdum bugün.

Bir gecede biter mi gecekondu?

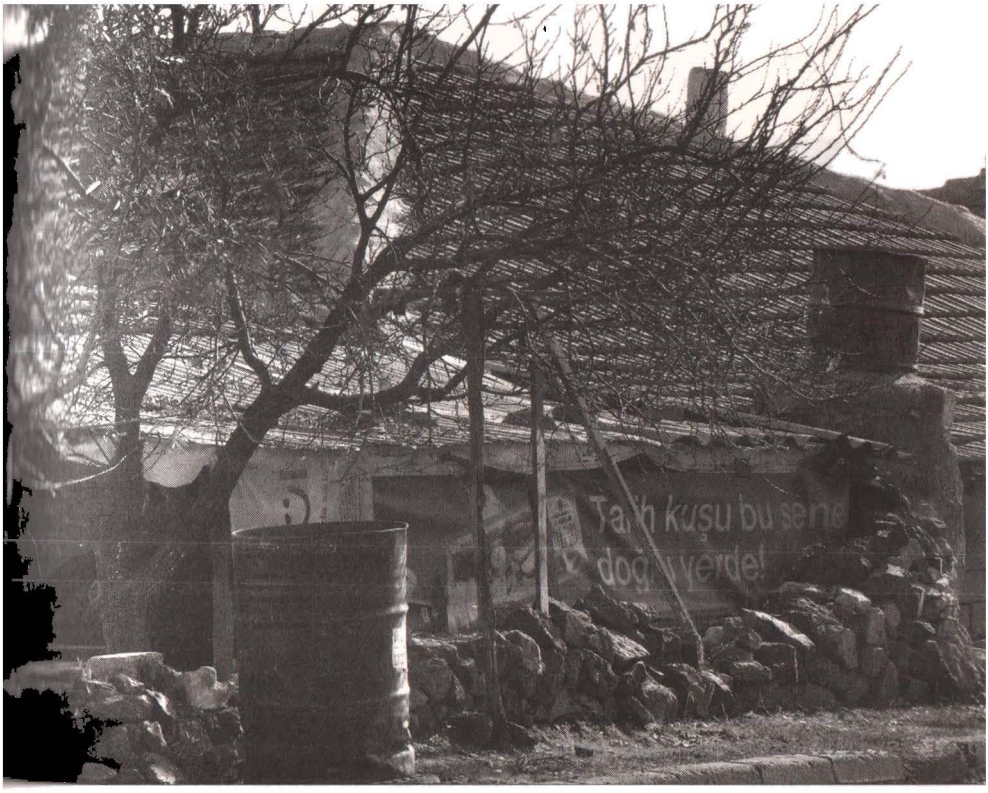
Çoğunlukla hazine arazileri üzerine yapılan ruhsatsız evlere verilen gecekondu ismi, bir gecede yapıldıkları manasında var olanı doğrudan yansıtıyor, öte yandan bu ismin kendisi bile bu yapıların gelişimindeki karmaşıklığı örtüyor, basitleştiriyor. Neredeyse bütün gecekondu sahiplerinin ilk başta

1970'lerin sonunda mahallede bir gecekondu inşaatı. Aile bireyleri gecekondu yapımına katılıyor. (Emine Öztürk'ün albümünden).

bir gecede sadece kabaca bir ev görüntüsü veren yapılar inşa ettikleri bir gerçek. Ama bir öncesi bir de sonrası var. Mesela gecekondu yapımında kullanılacak malzemelerin toplanması var, inşaatta kimin nasıl ne kadar çalışacağının belirlenmesi var, en önemlisi bunlar için bir bütçe ayırma meselesi var.[20] Gecekondunun nasıl yapılacağını kişinin kaynakları, becerileri ve sosyal ağları belirliyordu. Gelirin durumuna göre bazıları yapım için gerekli olan malzemeyi yavaş yavaş alıp bir yerde biriktiriyor, kimisi bir kerede alıp ya nakit ya senede bağlanmış taksitle ödeyebiliyor, elinde avucunda hiçbir şeyi olmayan ise çevreden, inşaatlardan malzemeler toplamak zorunda kalıyordu. Gecekondu yapımı için bir ustaya ihtiyaç vardı, inşaat işçiliği deneyimi olanlar kendileri ustalık yapıyor ya da böyle bir tanıdığından ufak bir ücret karşılığında yardım istiyor ya da bu iş için bir bütçe ayırmak zorunda kalıyordu. İnşaatta çalışması için işçiye de ihtiyaç vardı, ancak bu işçileri tutamayacak durumda olanlar aile emeğine başvuruyor ya da hemşeri ve komşulardan yardım istiyordu. İşçi tutulsa bile ailedeki herkes gecekondu yapımına bir şekilde dahil oluyordu. Amaç dört başı mamur bir konut inşa etmek değil, ancak bir gecede sadece bitmiş bir ev görüntüsü veren bir yapı inşa etmekti. Belediye yıkım ekiplerine yakalanmamak için geceleri tercih ediliyor ve bir akşamda bitmiş gibi görünen bir ev yapılıyordu zira kaçak yapılmış da olsa evlerin yıkılması izinsiz gerçekleşemezdi. Bu da evlerin yıkılmasını belirli bir süre erteleyebiliyordu. Daha da önemlisi ne sermayeye ne devlete sorumluluk yüklenmeden kentin yeni işçileri kendi barınma sorunlarını kendileri çözüyorlardı. Kente göçün ilk başladığı yıllardan 1980'lere kadar olan süreçte gecekondular genellikle

20 Türkiye'de gecekondu yapımı ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Duyar-Kienast, *The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey: The Case of Ankara*, 2005, Bölüm 5.

Çevrede bulunan çeşitli materyaller gecekondunun kimi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılıyor.

kullanım değerleri için yapılıyor, bizzat yapanın barınma ihtiyacını karşılıyordu.

Ege Mahallesi'nde gecekondu yapanlar ya da çocukluklarında, gençliklerinde aileleriyle birlikte diğer mahallelerde gecekondu inşaatına katılanlar anlatmaya önce inşaat için gerekli olan malzemelerin ve çalışacak insanların temin edilmesiyle başlıyorlar. Burada da kimin ne kadar parası, sosyal ilişkisi olduğu süreci belirliyor. Örneğin çocuk yaşta babası ve kardeşleriyle Ankara'ya taşınan 1950'li yıllarda Tuzluçayır'da yokluk içinde gecekondu yapan ve yıllar sonra kızının yanına taşınan Fidan, inşaat malzemesi alabilmek bir yana, ellerine geçen paranın geçinmelerine bile yetmediğinden bahsediyor. Ankara'ya yerleşmeden mevsimlik işçi olarak çalışan babasıyla kasabalarda dolaşan Fidan, zaten alışıkmış

Bir zamanlar gecekondu yapım malzemesi satan Abbas'ın dükkânı, mahallelinin diliyle ardiye.

çöplükleri karıştırıp kardeşlerini doyurmaya. Bu sefer de gecekondu inşaatında kullanılacak malzemeler için karıştırıyor Tuzluçayır çöplüklerini. Yıkılmış inşaatları da geziyor. Sağdan soldan bulduğu tuğla, naylon, tahta, demir parçalarını yığıyor. Sıvayı çamurla hazırlıyor. O yokluğun içinde ücretli bir usta ya da işçi tutamıyorlar tabi ki. Fidan, babası ve kardeşleri topladıklarını çamurlarla tutturuyorlar ve durumları iyileştikçe geliştirecekleri ilk gecekondularının temelini atmış oluyorlar.

Güvenceli bir işi, düzenli geliri ya da biraz birikimi olanlar bütün gerekli malzemeleri bir kereden alıp, ücretli işçi ve usta ile bir gecekondu yapıyor. Malzeme alacak ve işçi tutacak gücü olsun olmasın neredeyse herkes çevrede bulduğu malzemeleri gecekondusunu yaparken ve geliştirirken kullanıyor. Örneğin Ege Mahallesi'nde dolaşırken evin damında baca görevi gören teneke çöp variller, bahçelerdeki çardakları çevreleyen seçim ve reklam afişleri görmek mümkün. Mahallelinin çoğunluğu şimdi hâlâ yerinde duran Abbas'ın dükkânından, onların değişiyle ardiyeden taksitle

malzemeleri alıyor, gecekondu yapacakları alana yığıp başlıyor inşaata. Çoğunluğu sadece inşaat ustasına para veriyor ve hanedeki herkesin ve bazen komşuların ya da diğer mahallede oturan akrabaların, hemşerilerin yardımıyla konduruveriyor evini. İnşaat işlerinden anlayanlar ya da böyle bir tanıdığı olanlar elbette ustaya da bir ücret ödemiyor. Abbas şimdi işlerin eskisi kadar iyi olmadığını ancak gecekondulaın birbiri ardına dikildiği zamanlar iyi satışlar yaptığını anlatıyor. Kendi dükkânı da sonradan yasallaştırılan gecekondulardan biri aslında. Mahallede yoğun bir şekilde gecekondu yapılan yıllarda neredeyse herkes taksitle alışveriş yapıyormuş, bir senet de imzalanmıyormuş her zaman. Borcunu vermeyen tek tük oldu diyor Abbas ama işler öyle yoğunmuş ki onların peşine bile düşmediğini ekliyor.

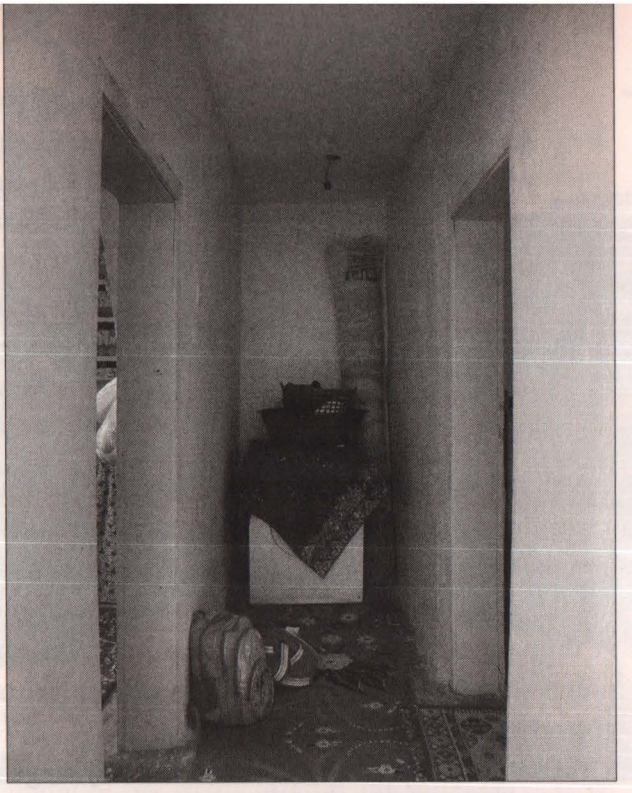
Gecekonduların bir gecede ve ilk başta çok derme çatma yapılmasının elbette ki önemli bir sebebi var. İlk olarak belediye yıkım ekipleri geceleri mahallede dolaşmıyor, bu da fark edilmeden evlerin yapılmasına olanak sağlıyor. İkincisi ise ruhsatsız, izinsiz de olsa bir evin belediye yıkım ekiplerince izinsiz yıkılmasının önünde yasal engeller mevcut. Bu durum evlerin yıkılmasını tahmin edersiniz ki önlemiyor, ancak bir süre erteleyebiliyor. Yıkımları bir süre erteleyebilenler kendi ihtiyaçları doğrultusunda yetenekleri, birikimleri ve güçleri sınırında şekillendiriyor evini. Bu açıdan tek bir gecekondu tipi ya da gelişiminden bahsetmek olanaklı değil.

Hanenin çocuk sayısı, özellikle erkek çocukların evlilik çağına gelmesiyle gecekonduların şekillenmesinde önemli bir rol oynuyor. Mahalleye 1970'lerin ortasında gelen Fadime, ilk başta tek göz olarak inşa edilen gecekondularına büyük oğlunun evlenmesine yakın genç çiftin kullanımı için iki oda daha eklediklerini anlatıyor. İki geliniyle 10 seneyi aşkın beraber yaşamasının sırrını kendisinin hiçbir şeye karışmayan ve gelinlerinin ihtiyaçlarını gözeten bir kayınvali-

de olmasıyla ilişkilendiren Fadime, bu yeni eklenen odaların evin içinde yer alsalar da ana kapının dışında başka bir kapıyla da sokağa açıldıklarından bahsediyor. Böylece "fazla yüzgöz olmamışlar." Fadime'nin ikinci oğlu evlenirken var olan gecekondularıyla duvar duvara bir gecekondu daha yapmışlar. Üç hane birlikte yer içerlermiş, anlatırken gözleri doluyor Fadime'nin. O zamanlar para biriktirmişler, şimdi iki oğlu da Mamak'ta kredisini ödemekte zorlandıkları "dairelerde"; emekli babaları başka işlerde çalışıyor yardım ediyormuş oğullarına. Kendileri de müteahhide vermiş o iki gecekonduyu, bir süre oğullarında kalacak, sonra daireler bitince düşünecekler ne yapacaklarını. Taşındığı gün yanındaydım, zor ayrıldı 30 senelik komşularından.

Kayınbabasına ait bir gecekonduda oturan Gülay, evin önce iki oda ve bir mutfak olarak inşa edildiğini, sonradan yapılan değişikliklerle mutfağın koridora dönüştürüldüğünü ve bir oda daha eklendiğini anlatıyor. Eklenen oda, ısınmanın kolay olması için salona açılıyor, bu şekilde tek bir soba ile iki odanın da ısıtılması mümkün oluyor. Sanırım Gülay'ın oturduğu gecekondunun hikâyesi bu evlerin zaman içinde hem nasıl değiştiğini hem de aile tarafından nasıl kullanıldığını anlatan benim karşılaştığım en özetleyici hikâyelerden:

> Büyük eltim çıkmadan önce yapmışlar. Kaynım maliyede çalışıyor işi biraz düzeldikten sonra daireye gitmişler. Onlar çıktıktan sonra bir kiracı gelmiş. Sonra büyük kaynımın küçüğüne köyden gelin getiriyorlar evleniyor, onlar oturuyorlar 10 sene burada. Sonra onlar da daire alıp daireye gidiyorlar. Kaynanam daireye gidince onlar da yalnız kalmak istemiyorlar, kredi çekip daire alıp Tuzluçayır'a gidiyorlar. Bir iki kiracı geliyor, hurdacı falan oturuyor. Hurdacı çıkıyor, bize diyorlar ki gelinler falan gelin aşağıdaki gecekon-

Gülay'ın gecekondusu.

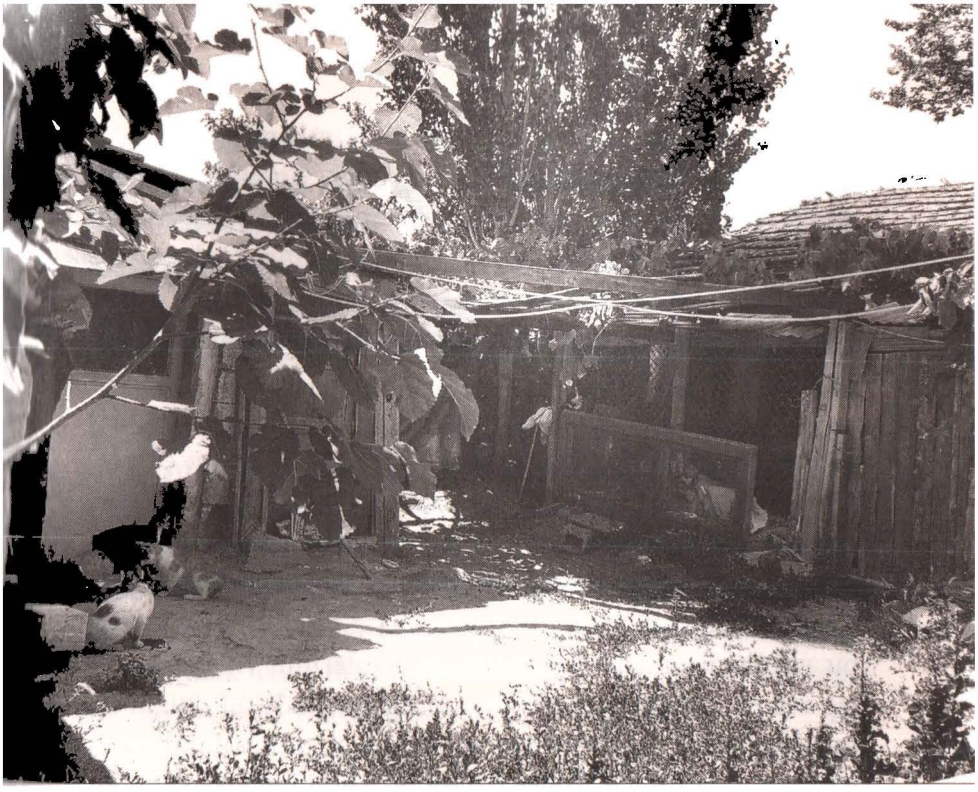
duyu temizleyelim. Benim de bu eşimin işlerinden haberim yok, yani ortak girip bu durumlara düşeceğimizden haberim yok. Ben bu evi bir temizliyorum ki sanki olayı biliyorum gelip oturacağım, her tarafı yemyeşildi her tarafı yeşile boyamışlar duvarlara kadar yıkadım, badana yaptım. Sonra bizim bu işler oluyor, eşim parayı batırıyor falan. İşte kader. Kendim için yapıyormuşum, işte iki senedir oturuyorum.

Nalbantoğlu'nun da değindiği gibi gecekondu yapıları ve yerleşimleri aslında içeri-dışarı, özel-kamu, duvarlar-sınırlar gibi terimlerin alışılan anlamlarını bozuyor ve kırsal göçmenler direnişin ve hayatta kalma mücadelesinin mekânsal ve mimari taktiklerini keşfediyorlardı.[21] Gecekonduların yeniden şekillendirilmesi, kullanılma biçimleri tam da bunu gösteriyordu.

Bu kitabın sayfalarında sık sık rastlayacağınız diğer bir mahalleli de Hacer. Hacer kocasının Ankara'da hastanede yatması gerekince Zonguldak'tan gelmiş Ankara'ya. Hastanede tanıştığı hemşire gecekondu yapması için kendisine yol göstermiş yardımcı olmuş; çok iyiymiş, solcuymuş o da, "fikirlerimiz uyuştu" diyor.

> Kayserili bir hemşire ile tanıştık. Sana bir gecekondu yapalım dedi, gecekondu nedir dedim ben. Karadeniz'de biz şey yaparız ama gecekondu bilmeyiz, kocası belediyeciydi yardım ettiler, burayı yaptılar bana ben şimdi tabii annesin eşin öldü çocuklar dışarıda kalmasın diye ek yaptım. 4 çocuğum var. Ek yaptık dışarıda kalmasınlar diye öyle yapınca ev bozuldu, tek yapı olsaydı iyiydi. Kötü oldu üstü aktı, hâlâ öyle bir sıkıntı var. Ama 25 yıldır ben de çocuklar da barındık burada.

21 Nalbantoğlu, "Urban Encounters with Rural Turkey", *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, 1997, s. 206.

Hacer'in içinde birkaç gecekondu bulunan bahçesi bir nevi kedi barınağı işlevi görüyordu.

Dört çocuğu olan Hacer çocuklar gelir otururlar diye ilk gecekondusunun yanına iki tane daha gecekondu eklemiş. Kendi oturduğunun dışındakileri güvendiği birilerini bulursa kiralıyor, bazen üniversite öğrencilerine veriyor, üniversite öğrencilerine sağdan soldan bulduğu yorgan, yastık gibi ev eşyaları da vermeye çalışıyor. Kedileri çok seven Hacer'in geniş bahçesi zaman içinde bir kedi barınağına dönmüş. Kedileri koruyup kolladığı bilinen Hacer'in bahçesine bırakmış mahalleli sahipsiz kedileri, tanıştığımızda 62 tane kedisi vardı bahçede. Ölmüş kocasının emekli maaşı dışında bir geliri olmayan Hacer kedilere yiyecek bulmak için komşulardan bayat ekmekleri topluyor, Ulus'tan ucuz balık alıyor, evde bir şeyler pişirip kedi maması yapıyor, belediyeyi, veterinerleri arayarak kedilerin sağlık ihtiyaçlarını gi-

dermeye çalışıyor, bazen de elinde bir damla gözünde problem olan bir kedinin peşinde koşturuyor. Gerek literatürde gerek alan çalışmam sırasında gecekonduların yaşayanların ihtiyaçları doğrultusunda nasıl yaratıcı şekillerde değiştirildiklerinden, kullanıldıklarından haberdardım elbette, ancak Hacer'inki gibi, bir gecekonduda bir kedi barınağı beklemiyordum işin doğrusu.

Göçmenler bir yandan gecekondu evleri yapadursun, belediyenin ekipleri de bir yandan yıkıyorlardı. Yıkım ekipleri mahalleye geldiğinde çevrede kim varsa bir araya geliyor ve yıkılacak ev için ekiplere karşı kendi meşrebince mücadele ediyordu. Çocukların buldozerleri taşlamasından bahsediliyordu en çok. Kadınlar bazen feryat figan bağırıyor ama bir yol kalmayınca belki de yıkım ekiplerinin vicdanına hitap etmek için sessizce bir köşede ağlıyordu. Kimi zaman yıkım ekiplerini "görmek" işe yarıyordu. Yıkım ekibinden birisini tanıyor olmak da gecekondu yıkımından en az zararla kurtulmayı sağlayabiliyordu. 1960'lı yıllarda çocukken Çorum'un bir köyünden önce ailesiyle Akdere Mahallesi'ne taşınan, evlendikten sonra da Ege'de gecekondu yapan Ferhat ve ailesinin gecekondusunun "yıkılmama" hikâyesini dinledim kendisinden:

> Hanım bir bilezik bozdurdu 80 lira ona verdik. Geldik bu gecekonduyu yaptık. Yıkımcılar yıktı. Yaptığımız sene işte. Biz burada yemek yiyorduk mutfağın köşesini yıktılar. Siz yemeğinizi yiyin afiyet olsun dedi, biz kenarı yıkalım. Bir hafta o kenar yıkık durdu. Tanıdıktı adamlar. Göstermelik yıktılar. Soran olursa biz yıktık deriz dediler. Bir de yemek yedirdik adamlara bir daha yıkmadılar.

Yıkımın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise yıkılacak evin sahibi evini tekrar yaparken kullanabilmek için evin malzemelerine en az zararın verilmesini rica ettiğini hatta ekipler-

den önce kendisi evin en azından camını, kapısını, çerçevelerini söktüğünü anlatıyorlar. Gecekonduları yıkmak tabii ki gecekonduları ortadan kaldırmıyor, gecekondusu yıkılan kendisinden beklendiği üzere köyüne dönmüyor. Resmi gecekondu politikasında devletin bir yandan kesin ve yasaklayıcı tavır alması ama aynı zamanda her düzeydeki resmi kurumların bu konuda hareketsiz kalması ve özellikle seçimler önce yıkım kararlarının uygulanmaması resmi politika ve uygulanışında tutarsızlıklar yaratmış,[22] yasa ile pratik arasındaki bu boşluk ara ara çıkan gecekondu afları ile gecekondu sahibi olma umutlarını diri tutuyordu. Yıkımdan kurtarabildikleri ile tekrar yapıyor gecekondusunu mahallelinin yardımıyla, tekrar yıkılırsa tekrar yapıyor. Yıkım zamanlarını anlatmak için o dönemin tanıklıkları "Onlar yıktı biz yaptık, böyle böyle kuruldu bu mahalle" diyorlar.

Bunun bir de suyu, elektriği var

Evleri yapmakla bitmiyor iş. Evler ilk yapıldığında hiçbirinde elektrik, su, kanalizasyon bağlantısı yok. Mahallenin etrafına uzanan şimdiki Natoyolu Caddesi o vakitler daracık bir toprak yol ve mahallenin yakınından geçen herhangi bir toplu taşıma aracı mevcut değil. Mahallenin ilk halini sorduğumda öncelikle anlatılan şey evlerde su bağlantısının olmamasıydı. Hakikaten nasıl çözmüşlerdi bu sorunu? İlk zamanlarında su ihtiyaçlarını nasıl karşılamışlardı? Şimdi mahallenin çok alt taraflarında kalan uzun bir yürüme mesafesinde bulunan derenin kenarında bir "hayırseverin" yaptığı çeşmeden su taşımışlar uzun süre. Hatta ilk evlerin bir kısmı derenin kenarına yapılmış. Zaman içinde "Allah razı olsun" belediye, mahallenin ortasına bir çeşme inşa etmiş. Çeşme başındaki sıralar, sıra kavgaları, su geldi-gelme-

22 Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, 2014, s. 376, 377.

di uzun süre meşgul etmiş mahallenin gündemini. "Suyu taşıyordu annem. Şurada bir çeşme vardı. Gece uyandırırdı bizi su akıyormuş diye, gece bize banyo yaptırdığını hatırlıyorum" şeklinde anımsıyordu susuzlukla ilgili dertleri Türkan. Mahallede doğup büyüyen Yiğit de şöyle anlatmıştı:

> Şebeke suyu daha sonradan geldi. Dereden çok su çektik mesela aşağı dereden, sonra mahallenin içine belediye herhalde çeşme yaptırdı, herkes oradan alırdı kavga ederek gece 2-3'de oraya giderdik, bidonlar alırdık. Ondan önce de adam hayrına yaptırmış derenin oraya, taşırdık.

Bazıları kuyu kazmış bahçesinde. Bazısından su çıkmış, bazısı ulaşamamış kuyu yoluyla suya. Ulaşanlar paylaşmışlar sularını komşularıyla. Ağaçlarla dolu bahçelerine 4 metre kuyu kazmışlar karı koca Zeynep ve İbrahim. "Koca mahalle buradan su götürdü" diyor Zeynep anlatırken. Birazdan anlatılacağı gibi zaman içinde elbette ihtiyaç kalmamış su kuyularına, kapatılmış, var olan gecekondular genişletildikçe bazı kuyular da odaların içinde kalmış. Ev ziyaretlerinde arka odalardaki halılar kaldırılarak üzerine çimento dökülmüş kuyuları gösterdiler bana da.

> Su yok, elektrik yok. Ne yapalım, kuyu vuralım. Akşam saat 8'de tekrar aşağı iniyordum su kuyusu vurmak için çoluk çocuk perişan. 7 metre kazdık. Su çıktı. Hâlâ o kuyu burada duruyor. Şimdi üzeri kapalı yeri sağlık ocağı olacak. (Ali)

Çeşme ve kuyu geçici çözümlerdi. Daha kalıcı bir formül gerekiyordu zira özellikle kadınlar günlerinin önemli bir bölümünü su taşıyarak, taşınan suyu organize ve idare ederek, suyun gelip gelmediğini kontrol ederek geçiriyordu. 50'li yıllarda daha çocukken Ankara'ya göç eden, eşiyle birlikte bir süre Misket Mahallesi'ndeki bir gecekonduda kirada oturduktan sonra Ege'de gecekondu yapan Zeynep "Biz ne

zamana kadar böyle olacağız dedik. Sabah kalk suyun derdine düş, akşam kalk suyun derdine düş," diyor susuz yılları anlatırken. Günde kaç kere su taşımaya gidiyorsunuz sorusuna "Sayısız, hesabı yok," cevabını veriyor Zeynep en basitinden. Sadece günlük kullanım için değil, devam eden gecekondu inşaatları, bahçelerde yetiştirilen ağaçlar ve diğer bitkiler için de gerekliydi su.

En iyisi evlerde musluklardan su gelmesini sağlamak, ama nasıl? "Böyle nereye kadar gideceğiz" diyorlar ve toplanıp belediyeye gidiyorlar defalarca. Toplaşıp belediyeye gitmelerin bazılarını sadece kadınlar yapıyor. Bunun en büyük sebebi kuşkusuz gündüzleri erkeklerin çoğunlukla dışarıdaki işlerinde çalışmaları ya da iş aramaları. Ancak susuzluktan en çok kadınların etkilenmeleri de bir o kadar etkili. Belediyeye yapılan sayısız ziyaret sonuç veriyor. ASKİ "o taraflarda" çalışanımız yok diyerek mahalleliye sadece boruları temin ediyor. O boruları döşemek elbette belediyenin görevi, ancak bunu soracak, bunun olmasını bekleyecek vakitleri yok. Borular alınıyor, hemen bir iş bölümü yapılıyor, hangi sokağın ne kadarını kim kazacak belirleniyor. Bu iş bölümleri resmî bir dernek vs. üzerinden yapılmıyor. Mahallelinin gündelik hayatının bir parçası olarak gelişen örgütlenmeler. Mahallenin kuruluş aşamasında yer alan kadınlar günlerinin büyük bölümlerini beraber geçirdiklerini, akşamları da kadınlı-erkekli yine bir araya geldiklerini anlatıyorlar. Böyle yakın mekânsal ilişkilerin kurulduğu bir sosyallikte ortaklaşa iş yapmak için illa ki resmî, düzenli bir yapı çatısı altında bir araya gelmek gerekmemiş belli ki. Suyun çeşmeden alınmasından belediyenin verdiği su borularını döşenmesine kadar olan süreci Macide şöyle anlatıyor:

> Çeşme şuradaydı millet birbirini kırıyor o diyor ben senden evvel geldim öbürü diyor ben. İki sene böyle sürdü sonra

buradan su aldık aşağı dereye götürdük. Mahalleli, belediye. Kendimiz kazdık çukurunu falan, su borusu koyduk. Herkese üleştirdiler verdiler şurası senin burası benim diye birbirimize üleştirdik. Herkes yerini kazsın dediler. Belediyenin görevi ama gel anlat...

Belediye sadece anahat borularını vermiş mahalleliye ve mahalleli de iş birliğiyle boruları anayollara döşemiş. Anayoldaki suyu kendi evinin önüne getirecek mekanizmayı kurmak yine gecekondululara kalmış. Kimisinin parası denkleşmemiş su borusu almaya, kimisinin evinin önünü kazacak kuvveti olmamış. Su borularının tüm evlere ulaşması zaman almış. Boruları evine kadar çektirecek parası ve fiziksel iş gücüne sahip olanların da hepsine bir anda su gelmemiş. Şöyle ki, evlerdeki musluklardan su gelmesi için ASKİ'ye kayıt yaptırılması, bir kayıt parası ödenmesi ve sonrasında faturaların düzenli olarak ödenmesi gerekiyor. Çoğu güvencesiz işlerde çalışan ve düzenli işlerde çalışanların bile gecekondu yapımına harcama yaptığı, herkesin kent hayatının zorluklarıyla boğuştuğu bir dönemde kimsenin hatırlayamadığı su kayıt parası anlaşılan herkes için ödenebilecek bir miktar değildi. Kimisinin evine kadar su borusu uzandığı ama kayıt yaptırmadığı ya da evine kadar bile su borularının ulaşmadığı yıllarda "kuyulu" zamanlarda olduğu gibi bir paylaşıma gidilmiş. Musluğundan su akanlar akmayanlarla hem sularını hem faturalarını paylaşmışlar. Anlaşmazlıklar da çıkmış, bazı ortaklıklar kesilmiş. Özellikle de yakın akrabalar arasında kurulan su ortaklıkları. Mesela "tam çocuğu yıkarken eltim keserdi suyu" diyor Macide. Neticede mahallelinin deyişi ile "durumu" olanlar hemen almış suyu evine, diğerleri de "durumlarını" düzeltince...

Elektriğe ulaşımda da suya ulaşmadaki benzer taktikler geçerli denilebilir. Öncelikle mahalleye en yakın elektrik di-

reklerinden ya da o vakitler mahallenin çevresindeki tuğla fabrikasından kablolar ile aslında ölüm riski barındıran çeşitli düzeneklerle hanelere elektrik çekiliyor, çeken komşusuyla da bir şekilde paylaşıyor. Elektriği bu şekilde evlerine alabilen birkaç kişi bu süreci şöyle anlatıyor:

> Elektriği de şurada tuğla fabrikası vardı, ta şuraya kadar iki direk vardı elektrik direği, hep kaçak. Sen kablo alıp getirmişsin o ondan o ondan çekerdi. Biri artı biri eksi ya, cereyanı güçlendirmek için bir çukur kazardık, oradan toprağa koyardık. Yere sokardı oradan da lambalar yanardı. Cereyan olmayan şeye bir kablo bağlıyorum öbür kabloyu da lağıma bağlıyorum affedersin elektrik canlanıyor. İnsanlar birbirine samimi sen de bilemezsin ben de, ama diyorlardı şöyle yap böyle yap. Yoksa nereden bulacaksın. (Sıtkı)

> İlerleyen zamanlarda su aldık, elektrik yoktu bir Satı Teyze'den aldık Çorumlu, sonra su aldık herkes bizden aldı. Toplu müracaatlarda da bulunduk imza aldık. Bazısı çıktı vermeye çalıştı bazısı vermedi yeni gecekondulara yok diye. (Zehra)

> Elektrik yokken kaçak atıyorduk. Komşuda yoktu. Ta yoldaki ana direkteydi. Yoldaki direkten hep komşularım oradan çekiyordu. Bir tek biz değil ki. 15-20 ev oradan çekiyordu. Bir günde adamlar geldi yakaladılar. (Zeynep)

Sonrasında belediyeye yapılan sayısız bireysel başvuru ve toplu müracaat, imza toplama gibi etkinliklerle elektrik direği temin ediyor ve yine aynı şekilde mahalleli aralarında bir iş bölümü yaparak o direkleri mahalleye dikiyorlar.

> TEDAŞ'a başvurduk, biz direkleri alıp diktik, onlar hat çektiler sonrasında. Çünkü TEDAŞ'ın ihale yapması lazımdı, o bölgede daha ihale yok, uzun bekleyeceksiniz ama çok zo-

runluysa biz size direkleri verelim dikin, biz de her ayda 1-2 direk dikiyorduk. (Ali)

Elektriği yoktu. Diyarbakırlı bir komşudan elektrik aldım. Televizyon, buzdolabının çalışması mümkün değil zaten. Bir mum ışığı kadar ışıtmıyor, aybaşı gelince de faturayı bizimle beraber paylaşıyor. Meğer kabloyu en zayıf yerinden bağlamış, kendi ekmek yaparmış. 3-5 haneye verdi öyle burada bizim hiç işimize yaramadı bir de öyle para verdik. Bir de burayı yıktırmak için can attı uğraştı şu aşağıda oturuyor. (Hacer)

Gecekonduların yapılması, altyapı hizmetlerinin sağlanmasında dayanışma ve ayrışma hikâyelerinin iç içe geçtiği görülüyor. Ancak burada gecekondulular için neyin içeride kaldığı, "bizden" sayıldığı ile neyin dış dünya olarak görüldüğü önem taşımakta. Lloyd gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların dış dünyayla ilişkilerinde birbirleriyle güç ve zenginlik için rekabet içinde olabileceklerinden bahsediyor.[23] Ege Mahallesi'nin kuruluşuna –ve sonradan değinilecek olan sosyal yardımlar meselesine– dair hikâyeler mahallelinin herkesin yararına olacağını düşündükleri noktalarda dış dünyayla, mesela devlet kurumlarıyla ilişkilerinde dayanışma içine girdiklerini ancak mesele kazanılan kaynakların paylaşımı olduğunda zaman zaman da rekabet içine girdiklerini gösteriyor. Örneğin gecekondular birlikte inşa edilip, yıkım ekiplerine karşı birlikte direnilirken, bir yandan ismi asla anılmayan, belki de bilinmeyen komşuların ihbarıyla yıkılan gecekondular vardı mahallelinin hatıralarında. Hakeza altyapı hizmetleri için beraber aşındırılan belediyenin yolları, herkesle paylaşılan bahçelerdeki kuyu sularının yanında bir anda paylaşılan elektriği kesen yan evdeki akraba, suyu kesen ya da faturayı paylaşmaya yanaşmayan, yana-

23 Lloyd, *a.g.e.*, 1979, s. 164.

şan ama adil bir paylaşıma gitmeyen komşularla da süsleniyor hikâyeler.

Bahsi geçtiği gibi mahallenin yakınından geçen Natoyolu Caddesi olarak bilinen anacadde bir zamanlar tek şeritli bir yol. Şimdi üzerinde birbiri ardına kocaman marketler, banka şubeleri ve yüksek yapılar dikilen bu yol o vakitler bomboş. Mahallenin ilk dönemlerinde gelenler bu yolun Ankara'nın kuzeyinde yer alan bir Amerikan üssüne ulaşımın sağlanması için –belki Amerikalılar tarafından– yapıldığını ve o yüzden isminin Natoyolu caddesi olduğunu söylüyor. Hiçbir toplu taşıma aracı 1970'li yıllarda ve 1980'lerin başında mahallenin yakınına kadar gelmez, dolmuşlar otobüsler ilk başta Tuzluçayır'dan yukarı çıkmazmış. Bu yıllar anlatılırken en çok değinilen konu çamur içinde kalan ayakkabılarla nasıl baş edildiği... Çocukların okuldan dönüş saatlerine yakın hem de daha evlerde su akmadığı zamanlarda, su dolu leğenler kapıların önüne koyulur, bazen kışın soğuğunda, her gün ayakkabıları yıkanır, çamurlarından arınıdırılır. İşe gidenler anayola kadar ayaklarındaki kara lastikleriyle yürüyor, orada belirledikleri bir elektrik direğine bir poşete sararak bırakıyorlar ve yanlarındaki diğer "temiz ayakkabıyla" biniyorlar toplu taşıma aracına. Zira bazı zamanlar olmuş, almamış dolmuş ayakkabıları çok çamurlu olanları. Akşam olunca eve dönerken bu sefer elektrik direğine sıkıştırılmış ayakkabılar poşetlerinden çıkarılıyor. Anlatılanlar 1980'lerin ilk yarısında toplu taşımanın Ege Mahallesi'nin yakınındaki Tepe Durağı'na kadar uzandığını gösteriyor.

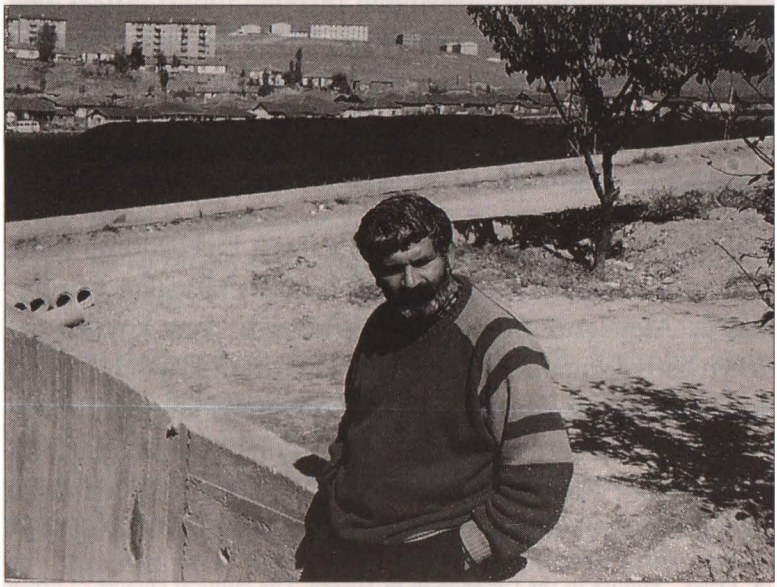
Çocukken Tuzluçayır'a ailesiyle taşınan, sonra evlenince 1974'te kocasıyla birlikte Ege'de bir gecekondu yapan Zehra, "sen mücadele etmezsen hiçbir şey vermezler" diyor dolmuş ve otobüslerin Ege'ye kadar gelme sürecini anlatırken. "Çamur çaylak" günleri anımsayanlar ulaşımın sağlanması için –aynı su ve elektrikte olduğu gibi– sayısız müracaatlar-

da bulunduklarını söylüyor. Bu "müracaatlar" şöyle de bir yaratıcı eylemle tamamlanmış:

> Dolmuşları otobüsleri buraya çekmek için emek verdiler. O zaman biri bir şey dese insanlar birbirlerine destek olur, yardımcı olurlardı. Dolmuş otobüs Tuzluçayır'a giderdi adamlar buradan oraya çıkmaz. 3-5 kişi olursa çıkarır. Ne yaptık, bir gün Cumartesi belediyenin çöp arabalarını bu yana göndermedik. Tekmezar'a, Açıkalın'a çıkıyor oraya kadar ondan sonra çıkmıyor. Toplandık. Polis geliyor. Tekmezar'dan bu yana ta Akşemsettin'in oraya kadar herkes eline sopa şu bu oraya vardık, hiçbir otobüs göndermedik. Nereye dökecek adam, 86 falandı. Hiçbir zaman devlet sen talep etmezsen vermez. Hakkını kendin alacaksın. Ertesi günü dolmuşlar da ta buraya kadar çıktı, belediye otobüsleri de çıktı. Kimimizi sürükledi kimimizi copladılar, ama mecburuz. Son duraktan bu yana hemen hemen 2 km var. Burada evinde tüpün bitiyor tüp almak ayrı bir sıkıntı. Tüpünü alıp omzuna geliyorsun 10-12 kiloluk tüp gelene kadar 50 kilo oluyor. Belki el arabası. Çok emeğimiz var mahallede. (Sıtkı)

Bu bölümün başında bahsedildiği üzere mahallenin kuzeyinde bir 1964-1978 yılları arasında çöplük olarak kullanılan alan bulunuyordu. Çöplüğün bulunduğu zamanlar burada ev yapanlar çöplüğün kokusunun ev içlerine kadar sindiğinden, insanların sağlığını tehdit ettiğinden bahsediyorlardı. Çöplüğün kaldırılması için belediyeye müracaatlarda bulunulmuş, çöp dökmeye gelen çöp arabalarının yolları kesilmiş. En sonunda çöp kapatılmış ve yerine kömür deposu kurulmuş, kömür tozu kaplamış mahalleyi. Bu sefer de kömür deposunu kaldırtabilmenin yollarını aramış mahalleli, bir çok eylemin yapıldığını ve yine insanların "yerlerde süründürüldüğünü" ama eylemlerin de katkısıyla kömür de-

Eski çöplük kömür deposu iken. (Emine Öztürk'ün albümünden).

posunun kaldırıldığından bahsediliyor. Kömür deposunun kaldırılmasının ardından kurbanlık hayvan satışlarının yapıldığı bu alan sonrasında uzunca bir süre mahallenin ortasında boş kaldı.

Gecekondulular siyasetçilere çeşitli eylemler yoluyla "seslerini duyurmuş", bulundukları alanlara hizmetler sağlanması konusunda baskılar yapmışlardı. Kırsal göçmenlerin şehre gelmeleriyle birlikte devleti algılamalarında bir değişiklik olduğu, kendi seçmen güçlerini keşfettikleri söylenebilir.[24] Bir gecekondu mahallesinin nüfusunun kalabalıklaşması, daha çok ev yapılması siyasetçilere karşı mahallenin pazarlık gücünü artırmaktaydı. Gecekondulular yerel yönetim ve merkezî hükümete bağlı siyasetçiler ve bürokratlarla girdikleri pazarlıklarla yeni fırsatlar yaratmaya çalışırken, Karpat'ın[25] da dediği gibi bir zamanlar ihtiyar heyeti, muhtar ya da toprak sahipleri üzerinden ilişkilendikleri mitsel devlet baba da artık dönüşebilir ve müdahale edilebilir canlı bir organizmaya dönüşmüştür onların gözünde.

Biz ve onlar

Mahalleye ilk geldiklerinde yabancılardı birbirlerine. Karşı evde oturan Gümüşhaneli, çeşme başında tanışılan Çorumlulardı. Alevilerdi, Sünnilerdi. Farklılardı. Ama köyden gelirken torbalarına koydukları aynıydı; ortak köy hayatı geçmişi birbirlerine karşı bir aşinalık yaratmış ve gecekondulular arasında beraberlik hissiyatının oluşmasında yardımcı olmuştu.[26] Kapı önleri, çeşme başı gibi kamusal alanların sık sık kullanılması da yakınlaşmalarında etkili olmuştu zi-

24 Özler, "Politics of the Gecekondu in Turkey: The political choices of urban squatters in national elections", *Turkish Studies*, 2000, s. 42.

25 *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, 1976, s. 198.

26 Pekdemir, "Gecekondular ve Anti-Faşist Mücadele", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 7, 1988.

ra bu tür kamusal alanların yoğun kullanımının insanların birbirleriyle etkileşime geçmelerini ve birbirlerine yardımcı olmalarını sağladığı söylenebilir.[27] Kente gelirken arkalarında bıraktıklarının ve yanlarında getirdiklerinin ortaklığının üzerine bindi yeni geldikleri yerdeki ortak kaygılar. Öncelikle bir çatı olsaydı başlarında, gecekondu afları çıkıyordu, onlarınki de "affedilir miydi?" Düzenli bir geliri olsaydı hanenin... Köyden alışkındılar elektriksiz yaşamaya, suyu taşımaya ama hep böyle de yaşanmazdı ki! Ege Mahallesi'ndekiler, diğer pek çok gecekondu mahallesindekiler gibi, mahallelerinin altyapısını sağlayabilmek için ortak hareket etmekten başka çare görmediler. Türlü stratejileri kullanarak en sonunda evlerine suyu, elektriği bağlattılar. Belediye ziyaretlerinde, eylemlerde, su borularının, elektrik direklerinin döşenmesinin organizasyonunda farklılıklarıyla, iç rekabetlerine rağmen "biz" oldular. "Biz" oldukları o yılları, gündelik ihtiyaçlarını birbirleriyle dayanışarak karşılama, sürekli irtibatta olma haliyle romantik bir özlemle hatırlıyor ilk kuşak göçmenler. Ali şöyle anlatıyor mesela:

> İnşaatta çalışıyorduk ama mutluyduk. Akşam geldiğimizde ya bu komşumuz ne yaptı diye merak içerisindeydik. Herhangi bir şey olsa ya hastası vardı ne oldu diye merak edip sorardık.

İlk yerleşimcilerin arasında konuştuğum kadınlar evdeki erkekler işe gittiklerinde zamanlarının büyük çoğunluğunu mahalledeki diğer kadınlarla geçirdiklerini anlatıyorlar. Önce temel ev işlerini bitiren kadınlar sonra ya sohbet etmek için ya da yün yıkamak, yorgan kaplamak, salça, erişte, domates suyu yapmak gibi ortak yapılacak işler için bir

27 Mahmud ve Duyar-Kieanst, "Spontaneous Settlements in Turkey and Bangladesh: Preconditions of Emergence and Environmental Quality of Gecekondu Settlements and Bustees", *Cities*, 2001, s. 272.

araya geliyorlarmış. Kadınlar "eski" günlerini anlatırken en çok söyledikleri şey ne dertleri olsa önce birbirlerine koşuyor olmaları. Bu "dertlerin" paylaşılması marketin, pazarın uzak olduğu günlerde birbirinden patates, soğan istemekten, beraber tencere alıp ortak kullanmaktan, hasta olan birine bakmaktan, iş olanakları, gecekondu yapımı, sağlık hizmetleri hakkında haberleşmeye kadar uzanıyordu. Araştırmada kullanmak için kendisine bir isim seçmesini istediğimde "Kader de. Benim kaderim kötü olduğunda hep öyle kader derim" diyen bir katılımcı mutlu olduğu günlerden bahsederken temel olarak mahallelilerle kurduğu ilişkilerden dem vuruyordu:

> Ben hastayım ya, sobamı yakarlar çoluğa çocuğa bakarlardı, ben de öyleydim herkes öyleydi. Ben mesela Allah vermesin cenazeye gittim, hasta oldum, gelir çocuğuma bakardı komşum. Mesela iki tabak yemek mi pişirdin komşuna verirdin o sana verirdi, öyleydik biz. Çocuklar bile birbirine bakardı. 7 yaşında çocuğumu komşuların çocukları getirir götürürdü eve. Sıkıntılarımız aynıydı, o yüzden bizi bir tek biz anlarız.

Kader'in 30 yıllık komşusu Döndü de kaldığı yerden devam etmişti:

> Tutkunluk vardı. Birbirimize gider gelirdik. Eskiden makine yoktu süpürge almaya düdüklü almaya, soğan salça almaya giderdik birbirimizden. Beraber halı çırpardık. Bir yere toplanırdık, biri bir ayakkabı görsek toplanırdık. Hamur işi yapardık. Gırnık yapardık, Sivaslıların yemeği, burada öğrendik.

Çalışmam boyunca mahalleli kadınlarla ses kaydına aldığım görüşmeler dışında da çok vakit geçirdim, günlük hayatlarına, sohbetlerine katıldım. Kadınlar, özellikle de ilk

yerleşimciler birbirlerinin evlerinin içinde neler olduğunu ayrıntılarıyla biliyorlar, sohbetlerine konu ediyorlardı. Hem geçmişteki hem şimdiki erkek şiddeti, gelin-kaynana çatışmaları, çocuklarla yaşanan sorunlar ortalığa dökülüyordu. Bu gecekondulu kadınları orta sınıf kadınlarından ayıran önemli noktalardan biri "özel hayatın" bilgisinin komşularla paylaşılmasıydı; öte yandan da gecekondunun mekânsal özelliği gibi özel ve kamunun arasındaki sınırın muğlaklığına da işaret ediyordu. Bu noktada Ayata ve Ayata'nın *Ankara'da Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü* isimli çalışması orta üst sınıf semtlerdeki kadınların kendi aralarındaki sohbetlerde genellikle hayatlarına dışsal meselelerin konu edilmesinin duvarları kalınlaştırırken, alt öğretim ve gelir grubuna ait semtlerde kadınlar arası konuşmaların cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklı sorunları daha çok içerdiğini gösteriyor.[28]

İlk yerleşimci kadınların sosyal ilişkileri anlaşılacağı üzere mekânsal temelliydi, zira erkeklere göre evde ve mahallede daha çok vakit geçiriyorlardı. İlk gelenlerden pek çoğu artık Ankara'nın başka mahallelerine taşınsalar da konuşmalardan Ege'de kalanların gidenlerle ilişkilerinin devam ettiği anlaşılıyor. Kendi tabirleriyle "eski komşularını" düğün, cenaze gibi özel günlerde yalnız bırakmıyor, periyodik düzenledikleri günleri de devam ediyordu. Zira göçün ilk yıllarında koşullarının ve sorunlarının çok benzer olması ve ortak sorunlara dayanışma içerisinde çözümler üretmek birbirlerine karşı hızlıca yakınlık ve güven hissiyatının doğmasını sağlamış, yıllar boyunca aynı mekânı paylaşmak da bu hissiyatı pekiştirmişti. Fiziksel olarak artık komşu değillerdi, ancak kadınlar için yakın ilişki kurduklarının ismi ya akraba ya hemşeri ya da komşuydu; daha kentli çağrışımlı arkadaş ifadesi kadınların kelime dağarcığında yer etmemişti.

Altyapı hizmetlerinin edinilmesinde beraber mücade-

28 Ayata ve Ayata, *a.g.e.*, 1996.

le eden komşular, "mahalleli" de oldular. Ege'deki özellikle ilk kuşak için mahalleli demek, "başı sıkışınca kapısı çalınacak ilk insan" demekti.[29] Refah devletinin eksikliğinde, mekân temelli dayanışma ağları ve bunun somut karşılığı gecekondu komüniteleri kırsal göçmenler için kentin güvensizliği, bilinmezliği ve dışlayıcılığına karşı bir güvenlik kalkanı, sığınma alanıydı. İlk kuşak için memleket bağları hâlâ çok önemli, hemşerilik sosyal ilişkilerde hâlâ çok belirleyici, ancak mahallelilik de yıllar içinde önemli bir sosyal bağ haline gelmiş Ege'de. Birisinden "mahallenin çocuğu" diye bahsetmek, onu "bize" dahil etmekti. Kolektif ihtiyaçlar ve hareketlerle "biz" olmuşlardı. Belirli bir sınıf, cinsiyet, grup, halk ya da ulustan "biz" diye bahsetmek, "bizi" bir araya getiren özelliğe öncelik atfetmektir.[30] Ege'ye ilk gelenler "garibanlardı", kentteki ilk yıllarını öyle tanımlıyorlardı. Onları biz yapan ilk şey kentteki güvencesiz konumlarıydı, ikinci şey ise ortak hafızalarıydı elbette. Zira yerel komüniteler kolektif hareketlerle kurulup yine bu hareketlerle sürdürüldüğünde özel bir kimlik kaynağı oluştururlar;[31] göçün ilk yıllarında dar anlamda Ege'de oturuyor olmak, geniş anlamda ise gecekondulu olmak kırsal göçmenler için yeni bir kimlik yarattı.

Her "biz" ancak "onlarla" kurduğu bir antagonizmayla mümkündür der Bauman.[32] Egeliler için de bu "onlar" orta sınıf kentlilerdi. Orta sınıf kentliler, mahallelerine ilk geldiklerinde tanıştıkları diğer gecekondulular gibi "bilinmeyen" yabancı değil, "alışık olunmayan" yabancılardı. İlk kuşak kırsal göçmenler için şehirliler kendilerinden daha eği-

29 Cinsiyet ve komşuluk, mahallelilik ilişkisi üzerine bir çalışma için bkz. Mills, Gender and mahalle (neihborhood) space in Istanbul, *Gender, Place and Culture*, 2007.

30 Bauman, *Thinking Sociologically*, 1990.

31 Castells, *The Power of Identity*, 1997, s. 64.

32 Bauman, *a.g.e.*, 1990, s. 41.

timli ve kültürlüydü, paraları vardı, tatile bile giderler, akşamlarını tiyatroda, sinemada, gazinoda geçirirlerdi; gözü açıklardı, işlerini birlilerdi. Ankara'ya ilk geldiğinde Gençlik Parkı'nı çok sevdiğini söyleyen Döndü orada gördüğü insanları anlatırken "Bizden farklılar... Eğitimliler tabi bizim gibi köylü değiller. Onlar daha eğitimliler, sosyetikler. Bilmiyoruz ki öyle bir yaşantı," demişti. Gümüşhane'nin Şiran köyünden gelir gelmez çocuk yaşta tanıdıkların evlerinde çocuk bakımı, temizlikçilik gibi işlerde çalışan Nazan, çoğu zaman parasını alamamasını, kendisine yapılan haksızlıklara karşı gelememesini, köy çocuğu saflığı taşıdığına bağlıyor ve devam ediyor:

> Köy çocuğu olduğum için çok saftım. Şehirli çocuğu daha açık gözlü bilinçli. Bizim anne babamız çalışmaktan kendini idare etmekten bir şey öğretmedi göstermedi anlatmadılar ki. Biz hayata gözümüz kapalı gelmiş gibi olduk.

Yaşamsal pratiklerindeki farklılıklarının yanı sıra kentlilerin ahlâkî olarak da farklı olduğu düşünülüyordu. Ege'nin ilk yerleşimcileri için köylülere ve köyden gelenlere göre kentlilerin aile bağları ve ahlâkî yapıları zayıftı ve ilişkileri daha resmiydi. İlk kuşak için hâlâ "köylüyüm" demek "özünü kaybetmemiş" olduğunun bir göstergesi olarak bir gurur kaynağı. Bunun da en büyük göstergesi geldiği yörenin aksanı ile konuşuyor olmak. 40 yılı aşkın süredir Ankara'da yaşayan ve köyüne nadiren giden İbrahim, "ben hâlâ köylüyüm," demişti ilk tanıştığımızda:

> Ben köye giderim ya senin hiç şehirli olduğun belli olmuyor derler. Ne dil kırıyorsun ne bir şey yapıyorsun. Gidenler dil kırıyor. Benim aslım neyse o... [Köyden gelenlerin] konuşmaları değişiyor, bir büyüklenme oluyor. Ne büyükleniyorsun sen de ben de toprağa gireceğim.

İlk gelenlerden farklı olarak beraber vakit geçirmeyen, mahallenin sorunları için bir araya gelmeyen ve eskiler kadar pek de birbirini tanımayan ikinci ve üçüncü kuşakla mahallenin geçmişi üzerine konuşurken ilk gelenlerin zorluklarla mücadele ettiklerinden, "sıfırdan bir mahalle yarattıklarından" bahsediyorlar övgü dolu sözlerle. İlk gelenler sadece resmî kurumlarla iletişime geçip hizmetler için mücadele etmekle kalmamış, aynı zamanda kendi mahallelerini kendi emekleriyle daha yaşanır hale getirmeye, yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmışlardır. Bulundukları mahallenin ihtiyaçlarına göre bir araya gelip basit düzeyde kanalizasyonlar açmışlar, belediyenin sadece ana yola döşeli su borusu hattından kendileri borular alarak, bazen de ustalar tutarak kendi evlerine su hizmetini getirmişler, elektrik sorunlarını da benzer yönetmelerle çözmüşlerdir. Bu anlamda Payne, kırsal dayanışma pratiklerinin, özellikle de 1980 öncesi gelenler için, belediyeler, devlet kurumları tarafından sömürüldüğünü ileri sürer,[33] zira gecekondululular kendi birikimlerini ve emeklerini kendi alanlarında kamusal faaliyetlere harcamış ve kendi bölgelerinin hızlı bir şekilde yerleşikleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Ha keza, işçileşen kırsal göçmenlerin barınma sorunlarını kendi kendilerine çözmeleri, "emeğin kendini yeniden üretiminin işverene yüklediği toplumsal, etik ve hatta tüzel sorumluluğu" tümden kaldırmış, aslına bakılırsa "ilgili bütün taraflar için en uygun çözüm olmuştu."[34]

Mahallenin ilk yerleşimcilerinin yaşadıkları yeri daha yaşanır hale getirmek, kente tutunmak için ortak hareket etmekten başka çareleri yoktu. Aynı mekânı paylaşmak da so-

33 "Ankara," *Cities*, 1984, s. 212.

34 Keleş, *a.g.e.*, 2014, s. 376, 377.

runlara çözümler bulunmasına yardımcı olmuştu. Nitekim Soytemel'in[35] araştırmasının da gösterdiği gibi kent yoksulları için paylaşılan ortak mekân, türlü sorunlarla baş etme mekanizmaları geliştirmelerini kolaylaştırır. Ta en başında örneğin muhtar Fazlı'ya karşı birlik olup gecekondu arsaları için para vermeyi reddetmeselerdi, birçoğu bu usulsüz satışla kendileri için önemli bir para kaybı yaşayacaklardı. Çeşitli yöntemler geliştirip, ortak hareket ederek elektrik ve su gibi altyapı hizmetlerine erişmiş, mahalledeki çöplüğün kapatılmasını sağlamışlardı. Tüm bunlar bireysel yollarla halledilecek şeyler değildi. Ortak hareket etmek herkesin çıkarınaydı ve bundan başka çare olmadığı için bir araya gelmişlerdi ve bu birliktelikle "biz" olmuşlardı. Ama aynı zamanda "biz" oldukları için beraber hareket edebilmişlerdi. "Biz" olmanın ve "mahallelilik" hissiyatının mı beraber hareket etmeyi öncelediği ya da tam tersi bir işleyişin mi olduğunun net bir cevabı yok. Mahallenin kuruluş öyküsünün söylediği şey birlikte hareket etmeden "biz" olunamayacağı, güven ilişkisi kurulamayacağı ama aynı zamanda "biz" olmadan, birbirine güvenmeden de birlikte hareket edilemeyeceği. Bu öykü biz olmaya ve birlikte hareket etmeye dair bir şey daha söylüyor: İnsanlar öyle ya da böyle düşündükleri için değil, bir ortak çıkar gördükleri ve başka bir yol görmedikleri için beraber hareket ederler.

Neye niyet neye kısmet olsun bugünün ismi. Güya hurdacı ile konuşmaya gittim, bulamadım, karısı Aysel Teyze ile konuştum, ne çıkar bilemedim. Sonrasında mahallede ekmek yapan kadınlara katıldım ben de. Beş kadın bir araya gelmişler, dört tanesinin bir şekilde bir akrabalık var aralarında, diğeri akraba değil ama o da diğerleriyle aynı memleketten. Yaşları o ka-

35 Soytemel, "The Power of Powerless: Neighbourhood based self-help networks of the poor in Istanbul", *Women's Studies International Forum*, 2013, s. 2.

dar ufak ki, böyle bir tuhaf hissediyorum kendimi. Onlardan farklı olduğumu bir şekilde belli ettiriyorlar, mesela talaş getirirken, "yok sen alma elin melin şey olur" diyorlar. Bana da bazlama pişirttiler, ekmek taşıttılar, yani onlar söylemediler, ben istedim, tabii bunların hepsi onlar için birer espri kaynağı. Her gün bir araya geliyorlarmış bu günlerde, birlikte ekmek yapıyorlar, elleri de o kadar bol ki, mesela yanlarına bir kalıp sana yağ koymuşlar, sürüp bazlama yapıyorlar çevredekilere veriyorlar. Bana da verdiler, üç tane ev için, annem, babam benim için, oradayken de iki tane yedim. İki gecekonduyu birbirine bağlayan avluda bir de ekmek ya da diğer kışlık yiyecekleri hazırlamak için yapılmış küçük ardiye gibi bir yerde oturuyoruz, giren çıkan oluyor, arada avludaki diğer gecekondulara gidip bir şeyler alıp getiriliyor. Beraber yaşayan bir gelin ve kayınvalide de var aralarında. Gelinden daha çok çalışıyor ekmek yapımında kayınvalide, arada da gelinine "hadi yorulma sen eve git" diyor, gelin işle ilgili bazı şeylerde kayınvalidesine karşı da çıkabiliyor, çok sert bir ilişkileri yok sanırım. Kayınvalidenin başka bir mahallede oturan kızı da gelmiş yardıma. Kocasına söyleyemiyormuş ekmek yapmaya yardıma geldiğini, "kızar bana" diyor, "şimdi eve gidince bacağım ağrıyor falan da diyemem, annene gittin yoruldun der, çıkışır" diyor. Erkeklerin kadınların her türlü emeği üzerinde öyle geniş bir kontrolü, söz hakkı var ki!

Kadın kadına espriler de öyle farklı ki, aslında beklemediğim gibi de değil, bel altı masum espriler olabiliyor, kocası yıllar önce ölmüş kayınvalide bana "babana selam söyle, bana da bir koca bul" diyerek espri yapıyor ve diğer kadınlar da bu espriyi sürdürüyorlar. Bana özel hayatımla ilgili o kadar çok soru sordular ki!

Yarın da menemen yapacaklarmış, Perşembe ve Cuma'da ekmeğe devam edeceklermiş. Ben de katılacağım onlara. Aslında o kadar belli ki, ne yapsam ne etsem, benim farklı olduğum alnımda yazıyor ve benim sacda ekmek pişirmem bir şekilde komik geliyor kadınlara. Bu aslında hayatlarını-kimliklerini vs. çok belirleyen bir şey. Ama öte yandan zaten hali hazırda kendi komünitelerinde yaşıyorlar. Bu o kadar önemli bir şey ki. Mesela Sultan'ın öyküsü biraz anlamlı, köyden geleli daha çok az olmuş ama o gecekondu komünitesi arasında kendisi için iyi bir yer bulmuş, tam tersi ol-

saydı çok dışlanmış olabilirdi. Bu anlamda gecekondu komünitesinin varlığı oldukça önem teşkil ediyor. Köy-kent arası gecekondu mu desek, bilemiyorum. Bir şekilde kentteler, ama değiller. Ankara'nın merkezi ile hiçbir bağları yok desem herhalde abartmış olmam. Neredeyse hiç gitmiyorlar, en uzağa gittikleri yer Tuzluçayır. Semih demişti ya, "bizi konuşmamızdan tanıyorlar." Etnik bir kimlikten öte aslında bu. Başka bir şey, biraz maddi durum var, biraz köylülük de var.

Ekmek yapılan yerde erkekler yok, arada avluya giren çıkan erkekler olsa da espriler aynı tonda devam ediyor, kadın-erkek arası çok net bir mekânsal ayrım olmayabiliyor. Etrafta ellerinde yeni pişmiş ekmeğini yiyen bir sürü çocuk. Yani şöyle bir kurtarılmış alan, bir kurtarılmış yaşam alanı. Bu alanın içinde bir şekilde ite kaka, birbirleriyle sürtüşerek de olsa ilerliyor bu insanlar, yaşıyorlar. Ama birbirleriyle. Yani başka yerde olmaz. Buram buram yoksulluk kokmuyor, ama "yoksul olmayan da burada yaşamaz ki", bunu kendilerini anlatırken çok kullanıyorlardı. Biraz iki arada bir derede, köy-kent, yoksul-orta halli. Arada bir içeri girip çıkan Emine vardı bugün, iş arıyormuş, temizlik şirketi falan olur diyor, çok ihtiyacı varmış, ısrarla bana söyledi, nerede nasıl yardımcı olabilirim acaba? Ekmek yapanlar da ya yufkacıda ya mantıcıda hayatlarının bir döneminde çalışmışlar, çalışma koşullarını anlatıyorlardı. Başlarında bekliyorlarmış, saat tutuyorlarmış, hiçbiri öyle bir işte çalışmak istemiyor.

Mahallede Siyaset

Osmanlı döneminden beri gelen yoğun baskılar karşısında Aleviler, kırdan köye göçün yoğunlaştığı yıllara dek büyük ölçüde görece izole kırsal alanlarda yaşamış; inanç pratikleri, ritüelleri, gelenekleri, toplum ilişkileri yine kırsal alandaki yaşam tarzıyla bütünleşmişti.[1] Ne kadar Alevinin kente göç ettiğine dair bir istatistik bulunmuyor. Bunun temel sebebi nüfus sayımlarında etnisiteye dair soruların olmaması. Ne var ki nüfus sayımı nüfusun ne kadarının Alevi olduğunu anlamaya yönelik soruları içerse de, hem devlet hem toplum baskısına maruz kalan, komşularına bile kimliklerini açıklayamayan Alevilerin pek çoğunun nüfus sayımlarında da kimliklerini aşikâr etmeyecekleri tahmin edilebilir. İstatistiksel verilerin eksikliğine rağmen değişik zamanlarda yapılmış nitel araştırmalar Alevilerin Sünnilere göre

1 Karaosmanoğlu, "Beyond essentialism: negotiating Alevi identity in urban Turkey", *Identities*, 2013; Bozkurt, "State-Community Relations in the Restructuring of Alevism", *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*, 1998; Şahin, The Rise of Alevism as a Public Religion, *Current Sociology*, 2005; Çamuroğlu, "Alevi revivalism in Turkey", *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*, 1989.

hem başka şehirlere hem de yurtdışına daha çok göç etmeye meyilli olduğunu gösteriyor.[2] Sewell 1964 yılında Türkiye'deki gecekondu bölgeleri üzerine yazdığı doktora tezinde bu durumu Alevilerin görece mahrum bölgelerde yaşaması ile ilişkilendirir. Kırdan kente göçün etkisiyle Aleviler daha önce temas etmedikleri Sünnilerle birlikte yaşamaya, herkesin Alevi olduğu köylerde kimseden gizlenmeden yaşarken şimdi korunabilmek için kimliklerini gizlemek zorunda kalmaya başlamışlardı. Kimliğin başkaları tarafından tanımlanması kendi olabilmek hissiyatıyla yakından ilişkilidir;[3] kentleşme ile birlikte baskılanan grupların kimlik inşası için yeni bir dönem başlamıştı ve Aleviler de bu gruplardan biriydi.

1960 ve 70'lerin hareketli siyasal ortamında ana ayrışma ekseni etnisite ve inanç değil, ideolojiydi. Ancak bir etnik ya da dinî gruba ait olma ideolojinin pek çok diğer somut dinamiklerinden olduğu için içine doğulan toplumsal kesimin inancı, etnisitesi de edinilen ideolojilerde etkisiz sayılamaz. 60'lı ve 70'li yıllardaki sağ ve sol kamplar Sünni ve Alevi kategorileriyle birebir uyuşmuyordu, ancak Alevilerin dönemin sosyalist hareketlerine daha yakın durmalarının pek çok somut koşulu mevcuttu. Aleviler kentlere geldiklerinde hem Sunni çoğunlukla hem de aşırı sağ hareketle karşılaşmış ve bunun karşısında kendi kimlikleriyle örtüşebilecek sosyalist hareketle de karşılaşmışlardı.[4] Bir kere milliyetçiliğin en koyu tonuna Sünniliği de katan dönemin Ülkücü hareketi daha çok Sünni Türkleri örgütlemeye çalışıyor bir yandan da Alevilere yönelik dehşet uyandırıcı şid-

2 Bkz. Güneş-Ayata, "The Turkish Alevis", *Innovation*, 1995; Sewell, *Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political and Economic Problem*, 1964.

3 Fraser, "Rethinking Recognition", *New Left Review*, 2000, s. 109.

4 Küçük, "Türkiye'de Sol Düşünce ve Aleviler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8, *Sol*, 2008.

det olaylarında yer alıyorlardı.[5] Ülkücüler için siyasi zeminde komünizmle ve dinsizlikle eşleştirilen Aleviler hem siyasi hem ahlâkî ötekiydi.[6] Aslına bakılırsa Sosyalist hareketlerle Ülkücülerin halk tabanında yakın benzerlikler yok değildi. MHP'nin kentlerdeki tabanını oluşturan kentsel değişimle yıpranan, muhafazakâr ve geleneksel reflekslere sahip ikinci-üçüncü kuşak kentliler ya da kente iş, eğitim gibi sebeplerle gelmiş hemşerilik ilişkileriyle tutunan yeni göçmenler, sol kamptaki gecekondulular gibi "statülerini kaybederek proleterleşmiş veya proleterleşmekte olan önceki kuşağın tepkilerini kin düzeyinde devralmış" ve bu bağlamda düşünüldüğünde kentsel çelişkiler karşısında "sol" tepkilere sahipti.[7] Benzeşen bu tabanların ülkücü ya da solcu olmaları çevresel etkiler ve tesadüfi olaylara bağlı olduğu[8] göz önüne alınırsa, Alevi bir aileden gelmenin de böylesine bir siyasi ideoloji yelpazesinde edinilen konumda etkili olduğu söylenebilir.

Siyasi kampın öte tarafındaki Sosyalist hareketler için ise Aleviler yeni kentleşmiş proletaryaydı, "halktı", Sünni baskısına karşı geçmiş isyanların özneleri olarak bir kat daha kıymetlilerdi. Ülkücü hareketin karşısında Alevilerin sosyalist hareketlere eklemlenmesi, hiç olmazsa yakın durması bu açıdan tesadüf değildi. Öte yandan Alevilerin varlığı sosyalist hareketin repertuarına etki etti. Farklı stratejilerine rağmen dönemin devrimci hareketleri, geçmişteki Alevi isyanlarını bir nevi komünist başkaldırılar olarak yeniden yorumladılar. Pir sultan türkülerinin, Alevi deyişlerinin devrimci marşlar-

5 Bruinessen, "Kurds, Turks and the Alevi revival in Turkey", *Middle East Report*, 1996, s. 8.

6 Ertan, "Türk Sağının Kızılbaş Algısı", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, 2012, s. 205, 206.

7 Bora ve Can, *Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, 2000, s. 67.

8 *A.g.e.*, s. 67.

la beraber söylenmesi tuhaf değildi, güncel ile tarih arasında yeni özdeşlikler kurulmuş, geçmişteki Alevilerin Sünni egemenliğine direnişi işçinin sermayedara, sosyalistlerin faşistlere ve devlete karşı savaşına tercüme edilmişti. Kentteki sınıf çelişkilerini hayatlarıyla deneyimleyen gecekondu gençliği bu eşitsizliğe ve dışlanmaya karşı bir öfke biriktiriyor, dönemin sosyalist hareketleri bu öfkeyi kapitalist sisteme ve faşistlere kanalize ediyordu. Bu durum gecekondulu gençliğe, özellikle sosyalist harekete daha yakın duran Alevi gençliğinin kimliksel oluşumuna işçi sınıfı karakterinin katılmasında da etkili olmuştu. Kentteki devrimci hareketler ve Aleviler arasındaki kurulan bu ortaklık sayesinde sosyalistler, ama özellikle hareketin devlet tarafından aranan üyeleri için Alevilerin yoğun bulunduğu ve/veya sola eğilimli gecekondu mahalleleri hem çalışma hem de bir nevi sığınma alanı haline gelmişti.[9] Dahası 1970'lerin ikinci yarısı itibariyle konut sorununun sınıf mücadelesinin bir parçası olduğu düşüncesi pratiğe dökülmeye başlamıştı.[10] Bu çalışmanın katılımcıları arasında yer alan Sırrı Süreyya Önder arandığı yıllarda Ege'nin de içinde bulunduğu gecekondu mahallelerinde saklandığı günlerden bahsetmişti görüşmemizde.

> Bizim için içinde saklanabileceğimiz, örgütlenme çalışması yürütebileceğimiz doğal bir örtü oluştu. Halk çok değer veriyordu, çünkü bir anlamda can güvenliklerini sağlıyorduk, devletten ve diğer mahallelerden gelen saldırılara karşı. Bir de onlar gibi yaşıyorduk, polis operasyon yapardı kim bu evin oğlu kim değil ayırt edemezdi, çünkü neticede biz de taşradan gelmiş insanlardık.

9 Pekdemir, "Devrimci Yol", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8, *Sol*, 2008, s. 745.

10 Aslan, "Kentsel Mekânda Yeralma Biçimlerinden Tasfiye Edilme Projelerine Kadar Gecekonuya İlişkin Değişen Söylemin Toplumsal Anlamı", *6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, 2009.

Egelilerin gündemini altyapı kurma, evlerine su-elektrik bağlatma, gecekondu afları, hangi devlet dairesinde iş olduğu, nereye başvurulacağı dolduruyordu o günlerde. Kente neresinden tutunacaklarının, hatta tutunup tutunamayacaklarının belli olmadığı[11] o vakitler Türkiye'nin siyasi olarak da fazlasıyla hareketli olduğu günlerle çakışıyordu. Zincir göçün etkisiyle etnisite, coğrafi köken, inanç anlamında gecekonduların homojenleşmesine bu süreçte siyasi görüş de dahil oldu. Hemşerileri, akrabalarıyla aynı bölgede yaşamak kırsal göçmenler için kente tutunma için önemli bir stratejiydi; siyasi kutuplaşmanın aynı kanadında yer alanlarla beraber oturmak bir güvenlik önlemi haline geldi. Örneğin çocuğuna Ulaş Bardakçı'nın ismini veren Sefer, ilk başlarda oturduğu ve sağ eğilimli olduğunu söylediği gecekondu mahallesinden taşınmasını anlatmıştı bir keresinde:

> Oturduğum yer tamamen MHP'liydi. Herkese saygım var. Çocuğuma Ulaş diyemiyordum yani, sokakta oynuyorlardı. Durumlar çok kötüydü. Benim çok yakın arkadaşım Hacıbektaşlı, Gazi Üniversitesi'nde öğretmen okulunda okuyordu... Sarıldık birbirimize, ben bunu eve getiremedim. Korktum çünkü. Hemen soruyorlar nerelisin, hele Hacıbektaşlı olduğunu bilse işin bitti. Benim Hacıbektaşlı olduğumu biliyorlardı ama çocukları tanıyordum. Çocuğumun isminin Ulaş olduğunu da başka bir isim söylediğimi de biliyorlardı. Bu sebeplerle Dikmen'e taşındım, gecekonduya.

Ege 1970'li yıllarda "Küçük Moskova" diye anılan mahallelerden biriymiş. Söylemeye artık gerek yok, mahallenin o zamanki yerleşimcilerinin önemli bir kısmının Alevi olmasının bunda büyük payı var. O yılları hatırlayanlar hiçbir

11 Görüşülen bazı mahalleliler kente geldikten bir süre sonra köye dönüp tekrar geri geldiklerini, bazıları ise ilk yıllarında çeşitli masrafları düşürebilmek hanedeki çocukların ve kadınların yılın 3-4 ayını köyde geçirdiğini belirttiler.

MHP'linin, MHP'li siyasetçinin Ege Mahallesi'ne gelemediğini, kaza eseri MHP'nin parti araçlarından birisi mahalleden geçecek olursa sessiz sedasız geçse bile mahalleli çocukların attığı taşların hedefi olmaktan kurtulamadığını anlatıyorlar. Mahallenin girişinde nöbetleşe gençler bekliyormuş mahalleyi "faşistlerden" korumak için.

80 öncesi çatışmanın temel ekseni Alevi-Sünni olmak değildi elbet, ancak o yıllarda Ege Mahallesi'nde yaşayanların hafızalarında mesele böyle yer etmişti. Mesela "1980 öncesi durum nasıldı mahallenizde?" ve benzeri sorulara "Alevi-Sünni şeyini mi soruyorsun?" biçiminde yanıtlar alıyordum ya da insanlar konuşmaya doğrudan Alevi-Sünni ayrışmaları üzerinden başlıyordu. Şunu da söylemeden geçmeyeyim, ne Alevilerin hepsi sosyalist grupların içindeydi ne de Sünniler topyekun Ülkücü hareketi destekliyordu. Ancak bu durum mahallelinin kafasındaki kimlikler ve ideoloji kategorisi eşleştirmesini engellemiyordu. 1980 öncesinin siyasi hareketli havası mahalledeki birçoğunun kafasında kaos, çatışma, şiddet ve Alevi-Sünni kavgası kokuyordu. Sünni mahallelilerden bazıları kendileri hiç böyle şeyler yaşamasalar bile Aleviler çoğunlukta olduğu için Sünnilerin ibadetlerini kimseye söylemeden gerçekleştirdiklerine, korktuklarına dair hikâyeler anlatıyorlardı. Örneğin Kader bu havayı şöyle ifade anlatıyordu:

> Alevi Sünni diyelim, Alevi daha çokmuş yani onların zamanıymış. [Ayrımcılık] yapan çoktu yapmayan da vardı. Ben görmedim de yaşayan var anlatıyorlar, sen namaz kılıyorsun diye sana evinde iş yaptırıyorlar yaparsan yap yapmazsan öldürürüz. Alevi ya Sünniyi götürüp evinde iş yaptırıyor çamaşır yıkatıyor badana ekmek yaptırıyor o da korkusundan yapıyor.

Kader'in bu sözlerinin üzerine ekledikleriyle ortaya koyduğu kafa karışıklığına, kategorilerin birbiri içine geçmişli-

ğine de değinmeden edemeyeceğim, zira Kader Alevilerin bir zamanlar sayısal üstünlüklerinden güç alıp Sünni azınlığın sesini kıstığına dair hikâyeler anlatırken, bir yandan kendisinin sol görüşlü olduğunu üzerine basa basa söylüyordu. Şimdi dinî bir cemaatin üyesi olan Zeynep ve zamanında MSP ve sonrasında Refah Partisi'nde aktif görev almış, AKP ile hâlâ sıcak ilişkileri bulunan kocası İbrahim de döneme dair benzer şeyler söylüyorlar.[12] İbrahim, "Gerçi bu mahalle çok yaman derler ya biz çok sakindik. Adı çıkmış. Bizim mahalle gibi sakin mahalle olmaz... Moskova derlerdi, burada çok solcu var ya... Hiç rahatsız etmezlerdi, hiçbir gün de bana şöylesin böylesin demediler, beni de biliyorlardı [...] Köyüme kadar araştırmışlar beni." Derken mahalledeki solcuların örgütlendiğinden bahsediyor, yer yer kendisinin "dişli" olduğundan ötürü, yer yer mahalleli olduğu, o bölgede tanındığı için kendisi ve ailesine yönelik hiçbir şiddetin yaşanmadığını söylüyordu. Oysa İbrahim'in eşi Zeynep 80 öncesi kutuplaşmanın mahalleye şöyle bir gelip geçse de evlerine uğradığından bahsediyor:

> Biz buraya geldikten sonra bir zaman azıcık anarşi oldu. Geldi gitti. Korkuyorduk. Saat 1-2 kapıyı çalıyorlar Dev-Yolu, Dev-Genci. Para istiyor. Aman dedim bir gün öldürürlerse öldürürler. Gece çıktım dışarının ışığını yaktım. 40-50 kişi az da değil. Hepsi erkek ama maske var göremiyorum. Yavrum ne istiyorsunuz bizden dedim. Beni öldüreceksenız öldürün bir canım değil mi dedim. Beni de kocamı da çocuğumu da öldürün siz de biz de kurtulun dedim. Adam hastalandı işten çıktı. [Kapının önünü gösteriyor]

12 İbrahim ile bir konuşmamızda Alevi bir kişiden bahsederken "gayri müslimlerden bir kadın vardı" ifadesini kullanmıştı. Belli etmesem de ilk defa Alevilere yönelik bu hitabı kendimin de içinde bulunduğu bir diyalogda duymuştum. Ancak benim anlayamadığımı fark eden İbrahim, "Alevi yani" diye açıklamıştı. Mahallede –ne de başka bir yerde– başka bir kişiden böyle bir ifadeyi bir daha duymadım.

Aha şuradalar. Öyle deyince Allah'ın alacağı bir can değil mi alın gidin kurtulun dedim. Elimiz yüreğimizde duruyoruz zaten niye yalan söyleyeyim. Ben öyle deyince oradan biri dedi ki yazık gidelim, zaar olsa verirdi, gidelim dedi. O öyle deyince gittiler. Her gün geldiler, her gece geldiler. Bu adam işten çıkmış. Hiçbir şey yapmadılar. Yok diyordum gidiyorlardı. Bu mahalleden mi bilmiyorum, yüzleri de kapalıydı. Karşı bakkal vardı onun evini yaktılar gece kurşunları yağmur gibi yağdırıyorlar.

Anacadde üzerinde işlettiği tekel bayisinden sigara alırken tanışmıştım Cevdet ile. Dükkânın kapısının arkasında duran ve Yeşilçam filmleri afişlerinden yapılmış bir takvimi çok beğendiğim için bana hediye etmesiyle başladığımız sohbet, kendimi anlatmam ve izin almamın ardından ses kaydına aldığım bir görüşmeye döndü. Kendi ifadesiyle "tam o siyasi olayların en cafcaflı olduğu zamanlarda" gelmişler mahalleye Sivas Divriği'nden. Cevdet'in mahallenin "sağlam" olduğu günleri anlatırken söyledikleri yer yer darbeyle çatışmanın bitmesine sevinen, zira mahalledeki Alevilerin ve/veya solcuların çoğunluğundan memnuniyetsiz kesimin anlatılarıyla kesişiyordu:

"Genelde işte Dev-Yolcular etkindi burada. Halk komitesi dediğimiz, bir araya getirilen insanlar vardı. Hiç tanımadığımız insanlar vardı mesela örgüt lideri diyorlardı. Hiç bilmiyorduk, mahalledeki insanlar bile değildi. Bu mahallede oturmayan insanlar da vardı yani, o zaman öyleydi, insanları yönlendiriyorlardı. Öyle nöbet bekleme falan da öyleydi. Evinde, bahçende bekliyorsun, öyle mevzi kazma falan yok. Halk komitesi örgütsel bir şey, fraksiyonların kendi aralarında oluşturdukları bir şeydi. Mahalleden destek görmese barınamazlardı, destek görmek zorundaydı, belli bir tarafta olmak zorundasın, karışmayanlar vardı ama ka-

rışanlar da vardı. Kendi aralarında halktan para topluyorlardı, silah parası silah dediğim kurşun parası falan, çatışma, sürekli silah sıkıyorlardı mesela [...] Dere ayırıyordu bizi bir yakası sağ, bir yakası sol. Metehan'ın [mahallesinin] olduğu yerde sağ kesim daha vardı ama seslerini çıkartamıyorlardı çok azlardı. Benim dediğim şurası, Metro Market'in olduğu yerler var ya, o kesim işte. O kısımlarda. O dere kısmı çok şeydi. O anda terk edip gitmeler, kurtarılmış bölgeler vardı. Sağ kökenli insanlar vardı evlerini bırakıp bırakıp gittiler, baskı oluyor mesela. Ama sesini çıkartmayan insanlara hiçbir şey yapmıyorlardı. Sol kesim çok yoğun diyelim eğer sağcı sana uyum sağlıyorsa bir şey yapmıyorlardı. Ama sana karşı bir tavır yapıyorlarsa, onlar hep göçtü. Aynı şey sağ kesim için oturanlarda da var, o taraftan çok göç geliyordu. Her yerde aynı, ev yakmalar, sürekli çatışmalar oluyordu.

1980 sonrası mahalleye taşındığında lise öğrencisi olan, ancak mahallenin geçmişini de bilen, kendisi de o zamanlarda sosyalist gruplara üye olan Tuncay, bu para toplama meselesinin aslında 16-17 yaşlarında gencecik heyecanlı insanlar olarak gördüğü devrimcilerin yaptığı "hamlıklardan" öte bir manası olmadığını söylüyor. Para toplama durumu bazı sola yakın veya kendisi/aile bireyleri sosyalist hareketler içinde yer almışlar için sosyalist grupların kendi yayınlarını satmasıyla sınırlıydı, o da alınacaktı elbet. Tuncay ve sosyalist gruplar içinde yer almış diğer kişilerle görüşmelerimizde anlatılan önemli meselelerden bir tanesi de sosyalist örgütlerin mahalleyi koruma görevi üstlenmesi, mahallelinin de zamanında onları gelecek muhtemel saldırılara karşı jandarma olarak görmesiydi. Bu güvenlik meselesi mahallenin geri kalanı tarafından da sıklıkla dillendirilen bir mevzuydu. Bolivya'daki gecekondular üzerine çalışan Goldstein, polis ve yar-

gı hizmetlerinin genelde üst sınıflar için ulaşılabilirken suça en çok maruz kalan, yoksul ve marjinal kesimler için durumun pek böyle olmadığından bahseder.[13] Bu tespit, Ege Mahallesi'ndekilerin mahallenin kuruluşunun ilk gününden beri devletin onları unuttuğu, ne hizmet getirdiği ne de mahallenin güvenliği için bir şey yaptığına dair anlatılarını anlamak için de önemli. Mahallelilerin bazıları küçük hırsızlık olaylarında polis çağrıldığı zaman polisin olaydan çok sonra mahalleye geldiğinden, bazen de meseleleri çok ciddiye almadığından bahsediyor.[14] Devletin, polisin yokluğunu güvenliği sağlayacak tek yapı olarak zamanın devrimcileri doldurmuştu. Devrimcilerin güvenliği sağladıkları birinci nokta daha önce bahsedildiği gibi tutulan nöbetlerle mahalleye gelecek herhangi bir saldırıyı önlemek ve bir saldırı durumunda mücadele etmekti. Ama mesele bununla sınırlı değildi, zamanında nöbetlere katılan, sosyalistlere yakın duran veya içlerine katılanlarla yaptığım görüşmelerden anladığım sadece bir suç durumunda meselelere müdahil olmadıkları, suçun oluşmasını engelleyecek bir yaşam tarzını da mahallede hayata geçirmeye çalıştıklarıydı. Kahvehane ahalisi tarafından zamanında "mahallenin bir numaralı solcusu" diye anılan Nazım bu ifadelere "Biz solculuğun s'si olamayız her insan solcu olamaz. Ben kendime solcu diyemem olamayız ki. Solculuk o kadar ucuz bir şey değil," şeklinde yanıt veriyor. Zira Nazım'a göre solcu olmak demek hem kendi çıkarını düşünmemek, hem de erdemli bir hayat sürmek demekti. Bugün mahallede kullananların dahi şikâyetçi olduğu uyuşturucuya, fuhşa ve hırsızlığa devrimcilerin asla müsaade etmeyeceğinden bahsediyordu Nazım, işin ilginci en az Nazım

13 Goldstein, "Flexible Justice: Neoliberal Violence and 'Self-Help' Secuirty in Bolivia", *Critique of Anthropology*, 2005.

14 Mahalleye taşınmadan hemen önce gerçekleşen bir hırsızlık olayına polisin çok geç dahil olduğunu, polis meseleyle uğraşmaya başlamadan mahallelilerin hırsızı tespit edip yakaladığına ilişkin konuşmalar yapılmaktaydı.

ve sosyalistlerle yakın ilişkiler kuranlar kadar bu tür işlere ucundan kıyısından bulaşmış kişiler de aynı fikirdeydi. Sırrı Süreyya Önder, sosyalistlerin Ege ve benzer mahallelerin güvenliğini sağlarken yeni bir yaşam tarzı geliştirme meselesini küçük somut örneklerle anlatıyor:

> Kumar insanlık suçuydu. Seks işçiliği asla razı gelmediğimiz bir şeydi. Hırsızlık falan neredeyse bizim girmemizle birlikte sıfıra inerdi. Orada bir yaşam biçimi inşa ediyorduk. Birlikte eyliyoruz, zaman geçiriyoruz, okumalar yapıyoruz... Birden bire insanlar kendilerini bir yapının içinde görüyorlar. Tüketimle kurulan ilişki biçimidir insanları bu tür şeylere yönelten.. Sen tüketim ile kurduğu ilişkiyi paramparça edince üstelik sen de öyle yaşayıp tutarlı olunca halk bunu çok iyi sezer. Bakıyor bu tıp fakültesi son sınıf öğrencisi ama kendisi gibi yaşıyor, böyle olunca inanılırlık, güvenilirlik artıyor. Kimsenin şahsi gardırobu yoktu, yani ben hatırlamıyorum. Gittiğin evde kimin pantolonu sana uyuyorsa senin pantolonundur, çok da önemi yoktur. Dönemin fotoğraflarına bak, böyle estetik şey anlayışı da göremezsin pantolona uyumlu kazak... muhtemelen kimse bakmıyordu bile. Soğuktan korunma amaç sadece, tüketimle kurulan ilişki farklıydı.

Yeni bir yaşam tarzı, birliktelik olgusuyla el ele gidiyordu. İnsanlar sorunlarını çözmek için bir araya geliyorlardı ama bir yandan da bir araya gelmek bir zorunluluktu. Çokça duyduğum gibi, "o zamanlar öyleydi, başka türlü mümkün değildi." Bir arada olmak, mahallede ortaklaşa yapılan işlere katılmak istense de istenmese de doğal bir kuraldı:

> Toplumsal olaylara gitmek zorunda kalıyordun. Gece nöbet tutuyordun kalkıyordun, mahalleyi beklemek zorunda kalıyordun, sağcılar tarafından baskın olacak, belki de sağcılar solcular tarafından baskın olacak der... O zaman bir

disiplin vardı. Kendi başına bir toplumsal olay olduğu zaman ben gelmiyorum yoktu. Bu bölgedeki etkili şey kimse onun şeyine uymak zorundaydın. Yoksa yok olurdun, yok olmasan bile ezilirdin yani. Ya da toplumdan seni dışlarlardı yani, tek başına kalırdın onun korkusu da vardı, öyle bir şey olduğu zaman herkes gitmek zorundaydı. İnsanların duyarlı olması çok güzel bir şey fakat birilerinin baskısı ile yapmak da kötü bir şey. Burada hoşuma gitmeyen bir eyleme baskıyla gidersem hoşuma gider mi, gitmez. Dökme su ile değirmen dönmez. O zaman herkes korkusundan giderdi, hadi şurada bir protesto var. Aynı şey şimdi doğuda yok mu, var. Orada PKK diyor ki açmayacaksın, açmıyor. O zaman da aynı şeydi. (Cevdet)

Bölümün başında vurgulandığı gibi sol için gecekondu bölgeleri, hele Alevilerin yoğunlukta olduğu gecekondu bölgeleri halktı, işçi sınıfıydı. Kente gelenler, özellikle kimi zaman eğitim ama çoğu zaman istihdam yoluyla kentle, orta sınıflarla, kentlilerle ilişkilenen gecekondulu gençlik kentin dışlayıcılığını, sınıfsal çelişkileri görmekte gecikmedi. Çelişkilerden doğan öfke arabesk müzikte de gösterdi kendisini, ama sol hareket etkin olduğu mahallelerdeki gençliğin öfkesini kanalize etmeye talipti. Bu süreçte gecekondulu ların kendilerini ne kadar işçi sınıfının içinde gördükleri, sınıfsal meseleleri ne kadar önceledikleri çetrefilli bir konu. 1970'lerde İstanbul'un gecekondu mahallelerinde araştırma yapan Dubetsky, geleneksel bağların, mezhep ve cemaat kategorilerine aidiyetin güçlü olması ve bunların çalışma hayatının ötesine uzanması dolayısıyla işçi sınıfı aidiyetinin gecekondu komüniteleri arasında gelişemediğini ileri sürer.[15] Hemşerilik, akrabalık bağlarının gecekonduların kente tutunmalarında birincil önemde olduğu malum, ancak bunun işçi sınıfı aidiyetinin önüne ge-

15 Dubetsky, "Class and Community in Urban Turkey", *Commoners, Climbers and Notables*, 1977.

çip geçemeyeceği tartışmaya açıktır. Ancak bu ilişkiyi anlarken kilit nokta, kente gelenlerin mücadelelerinin asıl şekillendiği mekânın mahalle olmasıdır ve elinizdeki çalışmanın verileri bunu desteklemektedir. Mesela toplumsal hareketliliğin en canlı olduğu yıllarda mahalleliler ölüm tehlikesini göze alıp yerel protestolara katılmış, mahallenin altyapı hizmetleri için şiddetle bastırılan eylemlere gözünü karartıp girişmiş, kimi zaman mahalle nöbetlerinde çatışmalar yaşamış. Ancak dönemin tanıklarının anlattıkları doğrultusunda anlıyoruz ki iş kent merkezinde, mahallenin problemlerinden ya da gecekondulu olmakla ilişki kurulamayan bir toplumsal mesele üzerine gerçekleştirilen bir eyleme/etkinliğe herhangi bir risk barındırmasa da gecekondulular katılımını sağlamak her zaman mümkün olmamış. Sözün özü gecekondulular toplumsal hareketliliğin içine daha yoğun olarak katıldıkları dönemde birebir somut hayatlarıyla ilgili meselelerde bir araya gelmekten de tehlikeye atılmaktan da imtina etmiyor, zaten başka bir var oluş biçimi de mümkün değil onlar açısından.

Mahalledeki mezhepsel ve siyasi ayrışmaları mahallelilik bağını atlamadan anlamaktan yanayım. Öncelikle vurgulanması gereken mahalledeki herkesin Alevi ve/veya solcu olmadığı ve mezhepsel aidiyetler ile siyasi kutuplar arasında birebir örtüşmenin bulunmadığı. Daha da önemlisi kente yeni gelen gecekondulular bir önceki bölümde anlatıldığı gibi bir arada durmaktan başka çaresi yoktu. Mezhepsel ve siyasi ayrılıkların mahalleli arasında hiçbir gerginliğe yol açmadığını savunamayız, anlatılanlar da bu yönde değil; mahallenin öyküsünün bize söylediği, bu ayrımların kentte tutunabilmek, yaşam alanlarını geliştirebilmek için beraber hareket etmenin önüne geçememiş olmasıydı. Bu bir tercih değil, zorunluluktu. Böyle bir zorunluluktan ötürü 70'lerin solcularından yakınan, darbe gelince rahatlayan, Sünni kimliğini pek çok şeyin ötesinde tutan Zeynep, Alevi ya da solcu

olduklarına bakmaksızın mahalleye su getirmek için diğer kadınlarla birlikte defalarca belediyeye gitmiş, bahçesinde kazdığı kuyudan su çıkınca isteyen herkese su vermiş, elektrik altyapısının gelmesi için belediyedeki memurlarla tartışan kadınlara katılmıştı. Siyasal ya da mezhepsel meselelerin mahalledeki ortak yürütülen işlere ne kadar etki ettiğini konuşurken küçük bir sorum üzerine Nazım'ın anlattıkları çok söze gerek kalmadan meseleyi özetliyor kanaatimce:

> Araştırmacı: Buraya yol yapılacak falan dediniz ya 8-10 kişi bir araya geldik, o insanların görüşleri sizin gibi olmasa bile destek verdiler mi?
>
> Nazım: Yok, geride kalan insanlar, derler ya sana şirin gözüküp hiç risk almayan insanlar. Yani sırf kendini sana kabullendirmek için yalakalık yapıp hiç elini taşın altına koymayan risk almayan insanlardır. Sağ görüşlü olan insanlar. Ha burada belki haksızlık etmeyeyim on tane sağcıdan bir tanesi faaliyetlerde bulunmuş ya da yapılan faaliyetlere destek vermiştir. Yani sorun onun da sorunu. Onun sorunu olmasa, ya mesela yolu yapılacak Büyükşehir'e gidip topluca bir komisyon kurulup gidip ya arkadaş bizim yolumuz yok arkadaş diye biz Ege Mahallesi'ne yol istiyoruz böyle bir şeyde mesela katılırdı, niye, çünkü sorun onun da sorunu. Yol olmayınca su olmayınca olmuyor.

"Küçük Moskova'da" sola mesafeli yaklaşanlardan, Alevilerin kendi seslerini kıstıklarını düşünenlerden kimisinin altyapı, ulaşım gibi sorunları çözmek için ideolojik olarak bir araya gelemeyecekleri insanlarla bir arada durmalarının temel sebebi, çözülmek istenen sorunları kendi sorunları olarak algılamaları, sahiplenmeleriydi. Yani mesele yaşam alanlarıyla ilgili elzem sorunlara çare bulmaksa bir anlamda kimliksel ve siyasi aidiyetlerin önüne geçiyordu mahalleli olma durumu.

Cengiz abinin dükkânındayken tanıştık. Birileri daha önce bahsetmişti, "o konuşur ama öyle konuşamaz" demişlerdi onun için, ne demekse... Cengiz Abi tanıştırdı beni ayak üstü, başka bir şey için gitmiştim bakkala ama alanda çalışmak böyle, ne zaman ne çıkacağı belli olmuyor; şimdi vakti uygunmuş hemen dükkânın önüne iki sandalye çekerek başladık görüşme yapmaya. Şimdi AKP'ye yakınmış, çok tanıdığı varmış, eskiden daha aktifmiş ama MSP yılları... Soldan öyle şikâyetçi ki! "Sol" derken neyi kastettiği de konuştukça bulanıklaşıyor bir yanıyla, çünkü Demirel de solcu ona göre. Anladığım kadarıyla yelpazede sağda da olsa siyasal İslam'a denk düşmeyen her görüş, parti, hareket sol oluyor kafasında. Uzun süredir bu mahallede, 80 öncesinde de. Hayatının hiçbir döneminde Alevilerden hiçbir kötülük görmemiş, öyle anlatıyor, Alevi komşularıyla bir sıkıntı yaşamamış ama hâlâ Alevilerin eline fırsat geçmediği için dua ediyor. Söylem pratikten güçlüdür mü diyeceğim? Araştırmacı olarak ben mi taraflı bakıyorum acaba mevzuya? Saldırılara maruz olan ya da muhtemel saldırılarda mağdur olacaklar Aleviler olmuyor mu? Bu taraflılık mı acaba gerçekten? Yani Sivas, Maraş, Çorum olayları olurken bu gerçekten taraflılık mı oluyor? Ezan okunurken bacak bacak üstüne atmışım, farkında bile değilim, görüşmeye kaptırmış gidiyorum. Kibarca bacağımı gösterip indirmemi rica etti, ben de teşekkür ettim uyardığı için. Eşiyle görüşmek istememi de kabul etti, beraber giderken ben konuşmadan konuşmadı, evde de eşiyle konuşurken pek konuşmadı. Acaba hoşuna gitmedim mi? Bilemiyorum, herkesin de beni gerçekten sevmesini beklemek saçmalık değil mi?

"Bu çamuru onlar da çiğnediler biz de"

Tam bu noktada 30 senelik kapı komşusu olan Semih ve Deniz'in ailelerinin hikâyesine değinmek istiyorum. Semih ile mahalleye taşındığımın ertesi günü kahvehanenin önünde tanışmıştım, kahvehanenin müdavimlerinden olduğu için oraya gittiğim her vakit kendisiyle sohbet et-

me imkânı bulmuştum. Benden bahsetmiş olmalı ki karısı da benimle tanışmak istemişti. Böylece Semih'in evine girip çıkmaya, bir süre sonra çocuğuna derslerinde yardımcı olmaya başlamıştım. Semih, karısı ve çocuğuyla birlikte, kendisinin polis olduğunu söylediği ama aslında bekçi olan babası, annesi ve kız kardeşinin oturduğu evin hemen arka duvarına bitişik yapılmış iki odalı gecekonduda yaşıyordu. "Ben sağ çocuğuyum" diyen Semih'in görücü usulüyle evlendiği Gülden kocasından fazlasıyla şikâyetçiydi. Anlattığına göre Semih'in düzenli bir işi yoktu, bunun da en büyük sebebi uyuşturucu kullanması ve "kötü arkadaşlarının" olmasıydı. Bir de "bayan" arkadaşları vardı Semih'in, öyle diyordu Gülden. Zamanla sık görüşür olduğum bu ailenin hayatlarına tanıklık edebilmiş ve Gülden'in anlattıklarının Semih'in yaşam tarzıyla örtüştüğünü fark edebilmiştim. En belirgin olan ise Gülden'in üzerinde Semih'in ve ailesinin büyük bir kontrol kurmasıydı, zira Gülden Semih'ten habersiz kapı komşularına bile gitmeye çekinmekte, mahalledeki camide verilen Kuran kursu için izin alamamakta, ara ara gizlice yaptığı el işlerinden kazandığı parayı Semih'e kaptırmamak için mahallede güvendiği, abla dediği başka bir kadının evinde saklamaktaydı. Bir de Deniz vardı, Semih'le aşağı yukarı aynı yaşta olan kapı komşusuydu. Semih bana Deniz'in çok kitap okuduğundan, çok güvenilir bir adam olduğundan bahsetmiş, hatta "Ben Gülden'e diyorum ki sana benden bile zarar gelir, ama Deniz abi ve ailesinden asla zarar gelmez," demişti. Semih'in "Bak abla sen Deniz abiyle de mutlaka konuş," diyerek tanıştırdığı Deniz'i bir iki akşam sonrası için evime davet ettim. Aslında Deniz ve Semih aynı yaştalardı, ama abi olan Deniz'di. Aynı sınıftan erkeklerin birbirlerine abi, kardeş ve oğlum gibi hitaplar kullanması yaş ve statü farklılıklarını, farklı sınıflar arasında kullanılması da sınıf farklılık-

larını açık eder.[16] Bahsi geçen bu iki erkek 30 senelik kapı komşusuydu, aralarında bir sınıf farklılığından bahsedilmesi güç. İlerleyen günlerde fark ettim ki Deniz'i Semih'in dilinde ve düşüncesinde "abi" yapan, Deniz'in entelektüel birikimi ve sol siyasetteki korkusuz varlığıydı.

Deniz Ege Mahallesi'ne 1977 yılında Sivas'tan göçen Alevi bir ailenin dört oğlundan en büyüğü. Şimdiye kadar hiç çalışmamış anne, işçi emeklisi baba, hem üniversitede okuyan hem Kızılay'da bir kafenin ortağı küçük kardeş ve arada bir iş değiştiren ve genelde satış elemanlığı yapan diğer kardeş ve Deniz'den ibaret hane halkı. Bir kadın araştırmacı olarak en rahat girip çıktığım evlerden biri olduğunu söyleyebilirim, zira hem ev ahalisi hem de komşular Deniz'in ilişkide olduğu siyasi hareketteki diğer kadınların ve diğer iki erkek kardeşin mahalleli olmayan işyerinden, okuldan bildikleri kadın arkadaşlarının eve girip çıkmasına alışkın. Bu sebeple çabuk kaynaşıyoruz aileyle, birlikte rakı bile içiyoruz. Ev işlerinin paylaşımı da biraz farklı diğer girip çıktığım hanelerden, herhangi bir iş için yerinden kalkmayan babaya rağmen işten eve geldiklerinde üç erkek kardeş sobanın yeniden yakılması, külün boşaltılmasından akşam yemeğinin servisi ve bulaşıkların yıkanmasına kadar hiçbir işi anneye bırakmıyorlar. Aileyle Semih üzerinden tanıştığım için söz arada bir yan komşulara da geliyor elbette. Deniz uzun yıllardır bir siyasi örgütün üyesi, hatta daha çocuk yaştayken bir süre cezaevinde kalmışlığı, öncesinde ve sonrasında sayısız gözaltına alınmışlığı var. Aile sık sık dile getiriyor Deniz ile ne kadar övündüklerini, her zaman arkasında olduklarını. "Mahallede bize karşı bakış biraz farklı, abimin geçmişinden ziyade. Ben kendi adıma söyleyeyim, abimin yaşadığı şeylerden hiçbir şekilde utanmam," şeklinde ifade ediyor bu durumu en küçük kardeş Uğur. Şafak'ın cezaevinde

16 Duben, *a.g.e.*, 1982, s. 92.

olduğu dönemlerde hiçbir akrabaları ve hemşerilerinin kendileriyle görüşmek istemediğini gözleri yaşlanarak anlatıyor anne Mercan. Ailenin bu duruma açıklık getirdiği nokta insanların itiraf etmedikleri korkuydu, bu aileyle görüşürlerse kendilerinin de başlarına bir şey gelme ihtimaliydi.

Birbirlerinden siyasi yönelim, mezhepsel aidiyet, aile yapısı temelinde çok farklıydı bu iki aile. Semih, Deniz'in ailesi için "çakal"dı, "yemediği halt kalmamış"tı. Bu kötü intiba Semih'in tanıştırdığı mahalleye yeni gelen araştırmacının evlerine davet edilmesine mani olmamıştı yine de. İki aile arasındaki tüm farklılıklara, Semih'in, Deniz'in ailesi için ifade ettiklerine rağmen aynı çamuru çiğnediklerinden bahsetmişti Deniz ve kardeşi İlhan:

> Kapılarını çalayım, böyle bir derdim var diyeyim annesi babası beni alıp yemek yedirirler. O da gelse aynı şekilde, o benim Alevi olduğumu bilir ben onun Sünni olduğunu.26 yıl dile kolay. 26 yıldır bu insanlar iç içeler. Aynı sorunları var. Yol yoksa onun da yok, benim de yok. O çocuklarla biz beraber büyüdük. (İlhan)

> Bizim hiçbir zaman şöyle bir sorunumuz olmadı, yani bildik bileli, buraya geldik geleli. İşte bunlar Sünni, bunlar Alevi, bunlar MHP'li. MHP'ye oy veren arkadaşlarımız da var, konuşuruz. Çocukken beraber büyüdük, hep aynı okula gittik. Sonuçta şu var, bu çamuru onlar da çiğnedi, biz de. Bizim evimiz yıkılınca onlar sevinmedi ya da onların evine bir zarar gelince biz sevinmedik. Cenazemiz varsa onlar koştu biz koştuk. Arabaları vardır, tepede görürler onlar alırlar, biz alırız. Hiçbir zaman böyle bir şey yaşanmadı. Yerleşim olarak şöyle bir şey var: biri yerleşmiş o çevresine akrabalarını toplamış. Böyle yerleşim ayrımı var ama ilişkilerde öyle bir sorun yok. Çok rahat gider geliriz, şakalaşırız annesiyle babasıyla, diğerleriyle. Güven sorunumuz

yok. İki farklı kutup tabi [...]Şöyle düşünün burada kavga bile olsa, seçim döneminde diyelim AKP'lilerle MHP'lilerle kavga ettiniz. Hepiniz komşusunuz. Sorunun aynı. Farklı bir şey yok ki. Şimdi AK parti gelince AK partiye oy verenler açısından bir şey değişti mi, yok. Ya da CHP olduğu zaman bizim açımızdan bir şey değişiyor mu, yok. (Şafak)

Birbirleriyle başka bir düzlemde karşılaşmaları pek mümkün olmayan, olsa da bu karşılaşmanın çatışmaya döneceği, en azından hiçbir yakınlaşma ihtimali taşımayacağı aşikâr olan iki kişi ve ailelerinden bahsediyoruz. Şafak'ın ifadesiyle iki ayrı kutuptaki bu aileyi çıkarlarının ortaklığına ve beraber çatışmasız yaşamaya ikna eden şey uzun yıllar aynı sorunlardan etkilenmeleri, siyasi ya da kimliklerini etkileyen başka faktörlerin makro düzlemdeki çatışmaları geçip gittikten sonra yine bir başlarına kalmalarıydı. Bunca yılı birlikte geçirdikten, evlerinin yıkılıp yeniden yapılmasına, susuzluk çekilen, çamur içinde yürümeye mecbur kalınan yıllara beraber tanık olduktan sonra başka türlüsü mümkün olabilir miydi? Semih aktif olarak MHP'nin içinde yer almıştı, ancak Deniz için diğer MHP'lilerle aynı kategoride değildi; öte yandan Semih'in gözünde "Kızıl Komünistlerin" kendilerine ifade ettiğinden başka bir kategorideydi Deniz ve ailesi. Deniz'in ailesinin politik yönelimi ve mezhepsel aidiyeti Semih'in makro dünyayı anlarken bir tehlike kategorisine denk düşerken, mesele kapı komşuları olduğunda Semih kırmızı bir mont ve şapka bulup Deniz'in babasına "Hüseyin amca bak ben Kızılbaş oldum" diyebiliyor ve nereye konulacağı meçhul bu şakaya gülünebiliyordu. Çünkü "biz" içindekiler birbirlerini anlamak için diğerlerini anlarken kullanabilecekleri genel geçer kurallara dayanmazlar ve birbirleri için bir kategorinin temsilcisi değil, tikel örnekleridir.[17] Ba-

17 Bauman, *a.g.e.*, 1990, s. 93.

uman'ın söylediği gibi kişisel ilişkilerin belirleyicisi kişilerin performansları değil, nitelikleridir, yani birbirleri için kim olduklarıdır.[18] Deniz, Semih ve aileleri birbirleri için, birlikte uzun süredir mahallede yaşayanlar için de geçerli olduğu gibi Aleviliğin, Sünniliğin ve siyasi kategorilerin daha soyut düzeyde ifade ettiklerinin özgün üyeleri değiller; kimlikleri baki ama onlar aynı çamurda yürüyen mahallelilerdi.

Ne Deniz ve Semih'in ne de diğerlerinin hikâyesi birlikte uzun yıllar geçiren farklı aidiyetlerdeki insanların biz oldukları zaman bile birbirlerinin ait oldukları toplumsal kategorilere karşı tutumların kolayca yıkıldığını, bu kategorilerin birlikte hareket etmeye hiç engel teşkil etmediğini, bir çatışma potansiyeli içermediğini söylemiyor ne yazık ki. Keşke söyleseydi de ben de yazabilseydim. Ancak bunun kadar önemli bir noktaya dikkat çekiyor: İnsanlar kemikleşmiş kimliksel ve siyasi aidiyetlerine rağmen, gündelik sorunları, yaşam alanlarında ortaklık kurdukları, aynı dertten yaralandıkları insanlar için kaygılanırlar, bunun da ötesinde ortak mücadelelerin içinde yer alabilirler. Mahallenin benim kalemime yansıyan bu halinin toplumsal değişimin dinamiklerini anlamaktaki önemi Sennett'in şu ifadesiyle sanırım biraz daha somutlaşıyor:

> ...değişim, kitlesel ayaklanmalarda değil, ihtiyaçlarını birbirleriyle paylaşan insanların arasında, toprakta yeşerir. Bu ihtiyaçlar ne tür bir politik programa hayat verir, bilemiyorum. Ama, insanları birbirleri için kaygılanmaz hale getiren bir rejimin, meşruiyetini uzun süre koruyamayacağından eminim.[19]

---

18 *A.g.e.*

19 Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, 2003, s. 155, 156.

Mahallede Değişim Rüzgârları

Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere 1970'lerin ortalarında kurulmuştu Ege Mahallesi. 1980'ler sonrasına da uzanan süreç boyunca gecekonduların tapuları alınmış, kimisi son gecekondu affından sonra yapıldığı için kimisi çeşitli sebeplerden ötürü elindeki tapu tahsis belgesini tapuya dönüştüremediği için tapusuz kalmıştı. Yani daha 1980'lerin ortalarında mülkiyet açısından bir heterojenleşme başlamış, mahalleye daha erken gelenler evlerinin yasal mülkiyetini büyük çoğunlukla sağlayabilmişler, sonradan gelenlerden farklılaşmışlardı. Bu farklılaşma sadece evlerin yasal mülkiyet haklarıyla sınırlı değildi. Erken gelen kırsal göçmenler zaman içinde emek piyasasında görece daha güvenceli işlerde çalışabilmiş ya da girişimleri başarılı olanlar artık yeni gelenlerin patronları olabilmişler ve hatta kimi iş alanlarında belirli hemşeri gruplarının sözü geçer olmuştu. Kırsal göçmenler arasındaki bu tabakalaşmanın etkisini mahallede de görmek mümkündü: Daha önce gelip ekonomik durumunu düzeltenler gecekondularını kiralayarak başka mahalleye taşınmış, hem evlerini hem eski yoksulluklarını yeni gelenlere

bırakmışlardı. Hâlâ aynı mahallede oturmaya devam edenler bu durumu artık eskisi gibi sıcak ilişkilerin olmaması, kapının camın açık bırakılamaması zira kimse kimseyi tanımadığı için bir güvenlik sorunu yaşandığı şeklinde anlatıyordu. 1980 darbesinin sol kesim üzerindeki ağır etkisiyle mahalle o kadar da "küçük Moskova" değildi artık. Hatta öyle ki değil sol grupların etkili olması, insanların eskisi gibi problemleri için bir araya gelmeleri bile zorlaşıyordu. Güvenlik alanında solun ve toplumsal birlik ve dayanışmanın boş bıraktığı alanı dolduracak başka bir mekanizma da ortaya çıkmamıştı.

Gecekonduların ortaya çıktığı dönemden 1980'lerin ortalarına kadar ara ara çıkarılan gecekondu afları bir yanıyla da geliri yeniden dağıtan sosyal politikaların bir parçası gibiydi. 1990'ların ortasından itibaren ve özellikle 2000'lerle birlikte kentsel yoksullara yönelik en önemli sosyal politika belediyeler veya kaymakamlıklar aracılığıyla dağıtılan sosyal yardımlardı. Mahalleye dışarıdan gelen bu kaynağın dağıtılması, gecekondu yapım ve yıkımlarının yoğun olduğu yıllardakine benzer bir şekilde hem dayanışma hem ayrışmanın iç içe geçtiği noktalardan bir tanesiydi.

Farklılaşan kaynaklarının yanı sıra kentte geçirilen zaman arttıkça yaşanan değişimin açıkça izlenebileceği diğer bir nokta gecekondulların eğitime ve kadınların çalışmasına karşı tutumlarıydı. Elbette ki belirli sınırlılıklar dahilinde özellikle yüksek eğitime ulaşmada her kuşağın imkânları bir öncekine göre gelişiyor, kadınların ev dışındaki çalışmasına yönelik başlangıçtaki katı tutum da esniyordu.

Bir de kentsel dönüşüm var elbette, sonucunda herkesin bir yerlere dağıldığı, azının mahallede kaldığı kentsel dönüşüm. Bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla anlatılacak kentsel dönüşümün hemen öncesindeki mahallenin bir fotoğrafını çekmeyi amaçlıyor bu bölüm. Birbirlerini tanımayan in-

sanlar, Çorumlular, Sivaslılar, Gümüşhaneliler, Kırıkkaleliler, Yozgatlılar mahalleyi kurmuş, adım adım ilerleyen kentsel dönüşüm projesi ve kentsel reformlarla artık mahalleli pek kalmamıştı. Peki bu arada ne olmuştu? Olanı biteni anlatmaya ekonomik durumunu düzelten kırsal göçmenlerin piyasadaki yerlerini ve evlerini yeni gelenlere vererek yoksulluk nöbetini devretmelerinden ve 80 sonrası sessizliğinde artık toplumsal hareketliliğin etkisini yitirmesinden başlıyoruz.

Türkiye dönüşüyor

1970'lerin sonu itibariyle Yapısal Uyum Programları çerçevesinde birçok gelişmekte olan ülke kamusal harcamaların kısıtlanmasına ve piyasa odaklı kalkınma politikalarına doğru yol almaya başladılar[1] ve Türkiye de bunlardan bir tanesiydi. IMF'nin istikrar politikası ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum programı üzerinde şekillenen 24 Ocak Kararları[2] "Neredeyse bütün makro siyaset araçlarını kapsayan ve ülke içindeki farklı gruplar üzerinde gelirin yeniden dağılımının etkisiyle hiç ilgilenmeyen"[3] yapısal uyum politikalarının uygulanmasına zemin hazırlamıştı. 1980 öncesi toplumsal hareketlilik ve görece güçlü bir muhalif zemin olması bu paketin uygulanmasını zorlaştırıyordu. Ancak 1980 yılında yapılan askerî darbe, iktisadi "özgürlükleri" siyasi ve toplumsal baskılarla mümkün kılmıştı. Dile kolay, sadece resmî rakamlara göre 650.000 kişi tutuklanmış, 230.000 kişi yargı-

1 Afshar ve Dennis, *Women, Recession and Adjustment in the Third World: Some Introductory Remarks in Women and Adjustment Policies in the Third World*, 1992, s. 3.

2 Yeldan, "Assessing the Privatization Experience in Turkey: Implementation, Politics and Performance Results", 2005, s. 6.

3 Stewart, "Can Adjustment Programmes Incorporate the Interests of Women?", *Women and Adjustment Policies in Third World*, 1992, s. 18.

lanmış, 50 kişi idam edilmiş ve 171 kişi de öldürülmüştü.[4] Zamanın Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren darbe sonrası yaptığı bir dizi konuşmada Türkiye ekonomisinin problemlerinden bahsederken işçi sendikalarını suçlamış ve onların gerçek ücretleri yükseltme mücadelelerinin sorunları daha da derinleştirdiğinden dem vurmuştu. Bu suçlamalar darbenin ve sonrasında uygulanacak iktisadi politikaların "meşruluğu" zemininde yükseliyordu. Ülkedeki huzursuzluğun ve şiddetin temel suçlularından ilan edilen sendikaların darbe sonrası yönetim tarafından kapatılması elbette kaçınılmazdı. Darbenin getirdiği sessizlik yapısal uyum programlarının uygulanması için uygun zemini yaratmıştı. İthal İkameci Kalkınma stratejisi terk edilmiş, neoliberal dalga ile birlikte yapısal uyum programları uygulanmaya başlanmıştı. Bu süreçte Türkiye'ye düşen yeni rol rekabete dayanan küresel pazara emek yoğunluklu üretim ile katılmaktı. 24 Ocak kararlarıyla somutlaşan ve yapısal uyum politikaları olarak adlandırılan bu siyasalar temel olarak, devletin piyasa düzenlemesindeki rolünü asgariye indirdi, kamusal harcamaları kısıtladı ve pazar odaklı kalkınma politikalarını beraberinde getirdi ve "satılamayanların satılabilir hale getirilmesinde"[5] önemli bir rol oynadı. Devletin piyasadaki rolünü azaltmasının ana ayaklarından bir tanesini de özelleştirmeler oluşturuyordu. 1980'lerin ilk yarısında yavaş ilerleyen özelleştirmeler ikinci yarısında hız kazanmaya başladı. 1985'ten itibaren 270 şirket, 126 tesis, 22 yarım kalmış tesis, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 1 hizmet alanı, 1.614 taşınmaz, 6 liman ve şans oyunları lisans hakkı ve Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. 1986 yılından beri yapılan özelleştirmelerin toplam tutarı 64,9 milyar dolardır. Darbe ile başlayan ke-

4 *Human Rights Watch*, 2012, *Hürriyet Daily News*, 2008.

5 Elson, "Male bias in macro economics: the case of structural adjustment", *Male Bias in The Development Process*, 1991, s. 169.

mer sıkma politikalarında devlet toplumsal sınıflar arasındaki dengeyi kayıtlı işgücü piyasasındaki koruyucu politikalarla sağlama rolünü, küresel ve ulusal sermaye ve piyasalar arasındaki dengeleyici rol ile değiştirmişti.[6]

Rekabete dayalı küresel piyasa ile entegrasyon için üretim maliyetleri düşürülmeliydi ve bunun için de esnek ve parçalı bir işgücüne ihtiyacı vardı. Son 30 yılda çalışma hayatını düzenleyen yasalardaki değişikliklere bakıldığında da, emeği sermaye lehine koruyan yasaların daraldığı, buna mukabil, işverenleri, sermaye sahiplerini koruyan yasaların genişletildiği görülebilir. 1982 anayasası da işçi grevleri ve sendikal faaliyetlere dair sınırlandırmalar taşıyordu. Örneğin madde 52 ile sendikaların siyasi faaliyette bulunmaları engellenmiş madde 54 ile de grevlerin ve lokavtların kanunlarca yasaklanabileceğği ya da ertelenebileceği belirtilmişti. Petrol-İş'in araştırmasına göre 1979 yılındaki reel ücretler 100 kabul edildiğinde, 1980 yılında reel ücretler 79,89'a düşmüştü. 1982-1984 yılları arasında kısa dönemli bir yükseliş yaşanan ücretler 1985'te tekrar 79,3'e inmişti.[7] 1970'lerde GSMH'deki payı % 32 olan ücret gelirleri 1980'de % 26,9'a ve 1987'de % 20,7'ye düşmüştü.[8] Yapısal uyum programlarının desteklediği kar etme stratejilerinin bir sonucu olarak, 1984-1985 ve 1986-1987 arasındaki dalgalanmalara rağmen enformel sektör belirgin bir şekilde genişledi. 1980 yılında % 8,9 olan enformel ekonominin oranı 1984 yılında % 11,4'e ve 1989 yılında % 15,7'ye çıkmıştır.[9] Bu süreçte esnek ve parçalı bir

---

6 Keyder, *State and Class in Turkey*, 1987, Kaya, Proletarization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980-2005", *Research in Social Stratification and Mobility*, 2008, s. 178.

7 *Petrol-İş Yıllığı 1995-1996*, s. 339.

8 DİE, 1999, s. 54, 55.

9 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2000, s. 21, Tablo 6. Ayrıca Çetintaş ve Vergil (2003: 2)'in yaptığı tahminlere göre enformal sektörün 1975 yılında % 18,01 olan ekonomideki payı, 1988 yılına gelindiğinde % 23,07'ye yükselmişti.

iş gücü amacına da hizmet edecek geçici, yarı zamanlı ya da taşeron çalışmaya dayalı işletmelerin sayısı arttı.[10] Bu da kent merkezlerinde daha az beceriye dayanan yeni işler türetti. Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde proleterleşme ve kutuplaşma küreselleşmenin en temel iki sonucuydu.[11] Bir yandan yeni yeni gelişen üst düzey beyaz yaka meslekler diğer yandan ise istihdamın niteliğini kötüleştiren kayıt dışı işlerin artması 1980 sonrası dönemin istihdam biçimlerini şekillendiriyordu.[12] Kayıtlı sektördeki istihdam şansları azalırken, araştırmaların da gösterdiği gibi istihdam artık yoksulluk tehlikesine karşı bir koruma sunmaktan uzaklaşmaktaydı.[13]

Öte yandan 1980 sonrası tarımsal üretim için verilen sübvansiyonlar ve krediler azaldı, tarımsal üretime önceki yıllara göre daha az yatırım yapılmaya başlandı.[14] Örneğin 1980 yılında 22 tarımsal ürün için sübvansiyon sağlanırken 1987 yılında desteklenen ürün çeşidi 10'du.[15] Tarımsal üretim köylüler açısından getirisi gittikçe düşen bir faaliyetti: Orta ve küçük ölçekli tarım üreticilerini bu faaliyetten vazgeçirebiliyordu.[16] 1980'lerle başlayan ikinci dalga kırdan kente göçte

10 Özar ve Ercan, "Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi?", *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li yıllarda Türkiye*, 2004.

11 Kaya, *a.g.e.*, 2008, s. 163.

12 Wacquant ileri kapitalist ülkelerdeki kentsel marjinalliği anlatırken bunun sebebinin hep öne sürüldüğü gibi iktisadi gerikalmışlık olmadığını söyler. Wacquant'a göre bu durum tüm bu iktisadi ilerlemenin ve zenginliğin içinde artan eşitsizlikle ilgilidir ve aynı zamanda çalışma alanının geçirdiği çifte dönüşümün bir yan ürünüdür ("Urban Marginality in the Coming Millenium", *Urban Studies*, 1999, s. 1641, 1642).

13 Buğra ve Sinmazdemir, (yayımlanmamış makale, 2005, s. 6.) İstihdamın yoksullukla mücadelede temel araç olduğunu öne süren yaklaşımlara karşı dünyada aileleriyle yaşayan işçilerin % 30'u yoksulluk sınırı olan günde 2 dolardan az kazanmaktadır (ILO 2012, s. 41). Türkiye'de ise 2009 verilerine göre 15 yaşından büyük çalışanlar arasında yoksulluk oranı % 15.37'dir. (TÜİK 2011).

14 Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 2004, s. 165.

15 Türkiye Kalkınma Bankası, 2012: 13.

16 Neoliberalizmin Türkiye'deki tarım ve köylülük üzerindeki etkisi için bkz.

devletin tarımsal üretimde yaptığı bu müdahalenin başat itici faktör olduğu söylenebilir.[17] Tarımsal üretimin kırsal üretici için geri dönüşümünün azalması kentte az beceriye dayanan yeni iş imkânlarının ortaya çıkmasıyla birleşmesi en temelde ikinci büyük göç dalgasını oluşturdu.

Özal'ın ekonomik programı kapsamında küresel piyasalarla entegre olmuş canlı bir milli ekonomi için hayati bir dayanak olan telekominikasyon hizmetlerinin ve medya araçlarının gelişimine yönelinmesi bu hizmetlerin geniş kitlelere erişimini sağladı. 1982-86 yılları arasında telefon abonelerinin sayısı % 80 arttı, telefonu olan köylerin sayısı da % 162 arttı.[18] Telefonun yaygınlaşması kırsal alanlardaki insanların kente göç eden hemşeri ve akrabalarıyla daha kolay iletişim kurmasına, ilişkilerin canlı tutulmasına ve kentsel hayat hakkında daha güncel bilgiler alabilmelerine olanak sağladı. İkinci dalga kırsal göçmenler kendilerinden önce göç edenlere göre kent hayatına ve kentsel fırsatlara dair daha çok bilgi sahibi olabildiler. İletişim teknolojilerinin yanı sıra 1980'lere gelindiğinde ulaşım imkânları da önceki dönemlere göre daha yaygın ve kolay kullanım imkânı veriyordu. Kent merkezlerinin ulaşılabilirliği göçün temel faktörlerinden birini oluştururken,[19] telekominikasyon hizmetlerinin ve ulaşımın gelişmesi kırdan kente göçü bu dönemde daha kolaylaştırdı.

Özuğurlu, *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*, 2011; Keyder ve Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu*, 2013.

17 Bkz. Tekeli, *a.g.e.*, 2008; Şenses ve Taymaz, "Unutulmaz Bir Toplumsal Amaç" 2003, Ataay, "Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü," *Praksis*, 2001, s. 82-86; Kendir, "Küreselleşen Tarım ve Türkiye'de Tarım Reformu," *Praksis*, 2003.

18 Wolcott ve Çağıltay, "Telecomunications, Liberalization, and the Growth of the Internet in Turkey", *The Information Society*, 2001, s. 135.

19 Gedik, *a.g.e.*, 1997, s. 171; Greenwood, "Internal Migration in Developed Countries", *Handbook of Population and Family Economics*, 1997, s. 666-668; Lucas, "Internal Migration in Developed Countries", *Handbook of Population and Family Economics*, 1997, s. 782.

Türkiye'deki liberalleşme rüzgârları ve sınıftan kaçış halinin gecekonduluların siyasi hitapta dillendirilme biçimlerini ve gecekondululara yönelik politikaları etkilemesi kaçınılmazdı ve sonuç olarak buralardaki devlet müdahalesini asgariye indirdi.[20] 1983 genel seçimlerinde tapu verme vaatlerinde bulunan Turgut Özal[21] gecekondu bölgelerinden hatırı sayılı bir oy topladı. Bunu takip eden süreçte ise bir dizi gecekondu affı çıktı. 24 Şubat 1984 Gün ve 2981 Sayılı Yasa ile "Yeminli Bürolar" oluşturuldu. Bu bürolar gecekondululara "tapu tahsis belgesi" denilen ve tapuya esas olacak olan bir belge vermekle yükümlüydü yani devletin yapacağı hizmetler özelleştirilmişti. Bu gecekondu aflarını öncekilerden ayıran temel fark var olan gecekondu bölgelerini formel emlak piyasasına eklemleme çabasıydı.[22] 1980'ler itibariyle Türkiye'ye hâkim olan her şeyi piyasa güçlerine ve bireylerin sınırlı seçimlerine bırakan siyasi sistemin bir parçası olan bu aflar ile[23] başlangıçta barınma ihtiyacı için yapılan gecekondular artık tam anlamıyla üzerinden değer elde edilebilecek, rahatlıkla alınıp satılabilecek varlıklara, metaya dönüşmüştü. Gecekondular ar-

20 Sınıf temelli analizlerden uzak durmak ve bu tür mücadelelerin itibarsızlaştırılması elbette sadece Türkiye özelinde ve siyasi dilde yaşanan bir dönüşüm değildi. 20.yy'ın sonu itibariyle sınıftan kaçış sosyal bilimler çerçevesinde yaygın bir tema haline gelmekle kalmayıp sınıf kavramı gitgide demode ve gereksiz bir mesele olarak algılanmıştır (Dinerstein ve Neary, *The Labour Debate*, 2001, s. 25; Crompton, *Class and Stratification*, 1993, s. 14-16).

21 Karpat, *The Gecekondu: Rural Migration end Urbanization*, 2004.

22 Erman ve Eken, "The 'Other of the Other' and 'unregulated territories' in the urban periphery: Gecekondu violence in the 2000s with a focus on the Esenler Case, İstanbul", *Cities*, 2004, s. 58; Dündar, "Models of Urban Transformation: Informal Housing in Ankara", *Cities*, 2001; Aslan, *a.g.e.*, 2008, s. 162, 163; Dinçer, "The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in İstanbul", *International Planning Studies*, 2011, s. 44.

23 Buğra, *a.g.e.*, 1998; Davis, *a.g.e.*, 2007; Çelik, "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 2010.

tık kente yeni gelenlerin kendi kendilerine yetebilme amacıyla geliştirdikleri bir strateji olarak görülmediği için kamuoyunda da masumiyetini ve meşruluğunu kaybetmişti.[24] Halihazırdaki gecekonduları yasallaştıran, imar hakkı tanıyan bu aflar gecekonduların hem özel inşaat şirketleri hem de gecekondu sahipleri tarafından geliştirilmesinde büyük rol oynadı. Aflarla birlikte imara açılan gecekondu bölgeleri nüfus yoğunluğunun yaşandığı, düşük standartlı, kısıtlı yeşil alan, kamusal alan ve hizmetlerin olabildiği mekânlara dönüştü.[25] Büyük inşaat firmaları daha avantajlı konumda bulunan gecekondu bölgelerini yüksek prestijli konut alanları haline getirdiler. Bu alanların çevresinde bulunan kent merkezine çok yakın olmamakla birlikte ana yollarla merkeze bağlanan bölgelerde daha küçük ölçekli inşaat firmaları ya da müteahhitler aracılığıyla gecekondular dönüştürülürken kentsel rantın daha düşük olduğu bölgelere özel sektör girmeyi tercih etmediği için bu bölgelerde gecekondulular kendi imkânlarıyla gecekondularını imar iznine göre geliştirdiler.[26] Bu farklılaşmayla birlikte gecekondu ifadesi artık düşük gelir grubunun yaşadığı alanları tanımlamaya yetmiyordu.[27]

Kayıtlı istihdamla gelen sosyal güvenlik ve göreceli olarak daha iyi çalışma koşulları, emeği koruyan yasaların varlığı artık kırsal göçmenlerin hayatlarını yoluna koyabilecekleri araçlardan biri olmaktan gittikçe uzaklaşıyordu. Emeğin korunması küresel piyasalardaki rekabet gücünü düşürecek ve sermayeye bir yük olacaktı, gelirin yeni-

24 Akbulut ve Başlık, *a.g.e.*, 2011, s. 26; Buğra, *a.g.e.*, 1998, s. 314.

25 Sat, "A Critique on Improvement Plans: A tool for Transformation of Squatter Housing Areas in Ankara", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2007; Dündar, *a.g.e.*, 2001.

26 Dündar, *a.g.e.*, 2001, s. 392, 393.

27 Demirtaş, *Social Spatialization in a Turkish Squtter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered*, 2009.

den dağılımı ancak piyasa mekanizmaları dışında yapılmalı ve sistemin kaybedenlerinin huzursuzluğu önlenmeliydi.[28] Bu açıdan bakılacak olursa gecekondu affı aynı zamanda alt sınıfların uyum politikalarıyla kaybettiklerini kısmen telafi edebilecek[29] bir mekanizma ve öte yandan devletin gözünden gecekondu bölgelerinde baş gösterebilecek toplumsal huzursuzluğun ve hareketliliğin önüne geçmek için etkin bir araçtı.[30]

> Sonra rahmetli Özal'ın sayesinde, o iyiliğini unutmam, döneminde de hiç oy vermedim ona da, sağ olsun bir imar affı getirdi yapılan şeyi de unutmam. Şahsıma göre iyi, topluma zararlı. Çünkü imar affı geldikten sonra çoğu yer yağmalandı. (Kemal)

Türkiye'de de ikinci dalga göç ile 1980 sonrası kente gelenler merkeze daha yakın gecekondu bölgelerinde gecekondu yapacak bir arsa bulmakta zorlandılar ve kentin çeperlerinde henüz yerleşim yeri haline gelmemiş alanlara gecekondu yaptılar ya da halihazırdaki gecekonduları kiraladılar, satın aldılar. Gecekondu affı bu gecekonduların bir kesimini kapsamadı böylelikle gecekondu bölgelerinde gecekondu mülkiyeti açısından bir heterojenlik oluştu.

İkinci dalga göç ile gecekondulular arasında artan heterojenlik yalnızca gecekondu mülkiyeti ile sınırlı değildi. Yapısal uyum programları çerçevesinde piyasaların liberalleşmesi birçok gecekondu sakininin yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilese bile az sayıda bir kesim için yeni fırsatlar yarattı. Kente erken gelenler sınırlı sayıdaki güvenceli işler, serbest piyasanın sunduğu sınırlı imkânlar çerçeve-

28 Pınarcıoğlu ve Işık, *a.g.e.*, 2008, s. 1356; Duyar-Kienast, *a.g.e.*, 2005, s. 46-51, Keyder, *a.g.e.*, 2005, s. 130.

29 Buğra, *a.g.e.*, 1998; Başlevent ve Dayıoğlu, "The Effect of Squatter Housing on Income Distribution in Turkey", *Urban Studies*, 2005, Keyder, *a.g.e.*, 1987.

30 Buğra, *a.g.e.*, 1998, s. 310; Aslan, *a.g.e.*, 2009, s. 960.

sinde kurdukları işler ve dayanışma ağlarıyla yukarı doğru sosyal hareketlilik basamaklarını tırmanabilirken sanayileşmiş şehirlerdeki yeni gelenler rezerv işçi gücünü oluşturdular ve bu durum formel sektördeki işçilerin huzursuzlaşmasına ve enformel sektördeki işçilere rakip olarak bakmalarına yol açtı.[31] Yeni gelenler için, ikincil sektör neredeyse tek şanstı, kayıt dışı sektör her ne kadar bir kurtarıcı olmasa da, bu ikincil ekonomi olmasa yeni gelenlerin sistem içinde tutunması ya da umutsuzluğa düşmemesi mümkün olmayacaktı.[32]

Kente farklı zamanlarda gelen gecekondulular arasında elbette yardımlaşma vardı, düşük gelir durumu ve yerleşim alanıyla güçlü özdeşlikler kurmaları karşılıklı yardımlaşmaları da beraberinde getiriyordu.[33] İkinci dalga ile birlikte kent merkezlerine gelenlerin birçoğu için geçici bir süreliğine de olsa kalabilecekleri bir yer mevcuttu.[34] Çoğunlukla memleketlerinden tanıdıkları, akrabaları, arkadaşları, hemşehrilerinin yanlarına gittiler. Büyük şehirlerdeki gecekondu mahallelerinde az da olsa arsası bulunan yakınları bazı yeni gelenlere, aralarındaki ilişkinin yakınlığı ve niteliğine göre ya arsalarını sattılar ya da arsalarının bir kısmının üzerine gecekondu yapmalarına izin verdiler. Bunun dışında yine ilk gelenler kendilerinden sonra gelen köylüleri-hemşerileri-akrabalarına kiralık-satılık gecekondu bulmalarında ya da gecekondu inşa edilebilecek bir arsa bulmalarında kentte edindikleri deneyim üzerinden aracı olabildiler. Yeni gelenlerin bazıları kendilerinden önce gelen hemşeri ve akrabala-

---

31 İçduygu, vd., "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç*, 1998, s. 210-213.

32 Koray, *a.g.e.*, 1993, s. 18; Davis, *a.g.e.*, 2007, s. 198; İçduygu, vd., *a.g.e.*, 1998, s. 210-213.

33 Korte ve Ayvalıoğlu, "Helpfulness in Turkey:Cities, Towns, and Urban Villages", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1981, s. 137.

34 Şenyapılı, *a.g.e.*, 2004, s. 188.

rının kurdukları işlerde hemen çalışmaya başlayabiliyor, onların aracılığıyla kalacak bir yer bulabiliyor, akrabalık bağları kişisel yetenek ve bilgiye, aynı zamanda gelinen yerdeki insanlarla ilişkilerde işlevsel bir alternatif sunabiliyordu. Daha önce göç edenler kırdan gelen yakınlarının kentsel hizmetlerden yararlanmaları için bir konaklama ve danışma görevini üstleniyorlardı.[35] 1980'lerin ortasından önce kente gelenler, artık tam anlamıyla kentin mülksüzleri değillerdi; yeni gelenlere göre kentin daha değerli bölgelerinde yaşayıp daha iyi gelir getiren işlerde çalışıyorlardı, yeni gelenlere gecekondu satabiliyor ya da kiralayabiliyor,[36] onları kendi kurdukları işlerde çalıştırabiliyorlardı.[37] Pınarcıoğlu ve Işık'ın yoksulluk kültürü literatürünün tersine öne sürdükleri nöbetleşe yoksulluk kavramı ile belirttikleri gibi kentsel işgücü ve emlak piyasasına daha erken dahil olan kırsal göçmenler bu piyasalardaki kırılgan pozisyonlarını yeni gelenlere devretmiş, yeni gelenler de daha iyi bir gelecek umuduyla bu ağ ilişkilerinde kendilerine düşen en alt pozisyona ve önce gelenlerle aralarındaki sömürü ilişkilerine karşı çıkmamışlardır.[38]

"Makarnacılık" mı, vatandaşlık hakkı mı?

1980'li yıllarda gecekondu afları gibi piyasa yönelimli popülist ve oy getirisi yüksek politikalar aynı zamanda neoliberal yeniden yapılanmanın tahribatını hafifletiyor ve yine aynı minvaldeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ile girişilen uygulamalar yoksulların sosyal sorun-

35 Alpar ve Yener, *a.g.e.*, 1991, s. 70.

36 Alpar ve Yener tarafından 1991 yılında yayınlanan gecekondular üzerine bir araştırma 1991 yılında İstanbul'da gecekonduda oturanların % 32,67'sinin, Ankara'dakilerin ise % 28,50'sinin evlerini kiraladıklarını gösteriyor (s. 108).

37 Keyder, *a.g.e.*, 2005, s. 126; Erder, *Ümraniye: İstanbul'a Bir Kent Kondu*, 1996.

38 Pınarcıoğlu ve Işık, *a.g.e.*, 2008, s. 1354.

larını emek sermaye ilişkilerinin dışına taşıyordu.[39] 1990'lı ve 2000'li yıllarda devletin gecekondulular ve gecekondu bölgeleriyle ilişkilenme biçimi darbe sonrası gelişen bu siyasetin bir uzantısı olarak görülebilir. 1980'li yıllardan beri sosyal adaletsizlik, eşitsizlik ve gelirin yeniden dağılımı, emeğin değersizleşmesinden bağımsız olarak ele alınmakta ve mesele soyut bir yoksulluk problemine indirgenmekteydi.[40] Şimdi de sosyal adaletsizlik meselesine sermayedarlara yük getirilmeden, piyasa dışı mekanizmalarla yapılan müdahalelerin AKP'nin sosyal politikalarının temelini oluşturduğu söylenebilir. Sosyal yardımlar yoksul hanelerin geçimlerine katkıda bulunmuyor değil, ancak bu sosyal yardımlar sistematik ve iyi organize edilmiş bir sosyal yardım sistemi ve istihdam yaratıcı daha etkili politikaların yerini tutmuyor.[41] Dahası sosyal politikaların devlet ve birey arasındaki ilişkilerin düzenlendiği yurttaşlık zemininde yürütüldüğünü, sosyal yardımların bir vatandaşlık hakkı olarak işlediğini söylemek biraz zor. Örneğin 2007 genel seçimleri öncesinde 14.541.791 olan yeşil kartlı sayısının seçimlerin ardından 9.230.604'e düşmüş[42] olması bile sosyal politikaların çeşitli tutarsızlıklar ve siyasi gündemler eşliğinde yürüdüğünü gösteriyor.

Enformel sektördeki emeğin oranının artması ve buradakilerin sosyal güvenlik sisteminden yararlanamaması toplumsal dayanışma ağlarının etkisini yavaş yavaş yitirmesiyle birleşince kent çeperindeki yoksulların durumları daha da kırılganlaşıyordu. İslâmcı siyasi hareket 1980'ler ve 1990'lardaki kentsel yoksulluğun ve dışlanmışlığın farkındaydı. Refah Partisi 1990'lı yıllarda Sosyal Yardımlaşma ve

39 Çelik, "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 2010, s. 153.

40 Boratav, *a.g.e.*, 2004, s. 153.

41 Hale, *Islamisim, Democracy and Liberalism in Turkey*, 2010, s. 118.

42 Çelik, *a.g.e.*, 2010, s. 75.

Dayanışma Fonu'nu yoksulluk önleme stratejilerinin aktif bir parçası haline getirdi. Kaymakamlıklar aracılığıyla dağıtılan bu yardımların dışında partiye yakın iş çevrelerinin ve belediyenin kaynakları da bu yardım faaliyetlerine aktarıldı. AKP hükümeti sosyal yardımlar meselesinde Refah Partisi'nin açtığı yoldan devam etti. Sosyal yardımlar vatandaşlık hakları, sosyal devletin yükümlülüklerine asla vurgu yapmadan, emeğin kayıplarına dokunmadan serbest piyasa mağdurlarını dolaylı yoldan rahatlatacak bir şekilde uygulanıyordu.[43] AKP'nin yardım faaliyetleri hem İslâm'ın hem neoliberalizmin rolünü karşılıklı güçlendiriyor ve bu ikisinin birleşiminde siyasi otoritenin yoksullukla mücadele etme sorumluluğunun üstünü kapatan eğilime eşsiz ve güçlü bir dayanak sunuyordu.[44] Kaymakamlık ve belediyenin dağıttığı sosyal yardımlar son yıllarda –ileride bahsedilecek olan– kentsel dönüşüm meselesiyle birlikte mahallenin sıcak gündemine giren konular arasındaydı. Yılda dört kez dağıtılan yiyecek paketleri ve yılda bir kez verilen kömür mahallede gerçek yoksulun kim olduğu, devletin yoksullarla ilişkilenme biçimi, partizanlık ve kayırmacılık meselelerini gündelik konuşmalara taşıyordu.

Dağıtılan kömürün ve yiyeceklerin kalitesinin düşüklüğünden bahsediliyordu, ancak yine de mahalleli için bu yardımlar hane bütçesini rahatlatıyordu. Türkiye'deki pek çok yoksul kesimde erkekler bu işi kadınlara aktarıyorlardı.[45] Başvuru işlemleriyle kadınların uğraşması bir anlamda kadınlarının kamu kurumlarına dair bilgilerini, kendi işlerini halletmeye dair özgüvenlerini arttırmaya yarıyordu, ancak

43 *A.g.e.*

44 Buğra, "Poverty and Citizenship: An Overview of the Social-Policy Environment in Republican Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, 2007, s. 46.

45 Buğra ve Keyder, "The Turkish Welfare Regime in transformation", *Journal of European Social Policy*, 2006, s. 221, 222.

öte taraftan yoksul kadınlar üzerine binen ikinci bir yüktü. Bu işin daha çok kadınlar tarafından yapılıyor olmasının temel sebebi kadınlara göre daha çok erkeğin hane dışında çalışıyor olmasıydı. Bu zaman kısıtlılığının yanında yardımlara başvurmak, erkekler açısından cinsiyetçi iş bölümünde üzerlerine düşen evine temel geçim kaynağını sağlama görevini yerine getiremedikleri anlamına gelebiliyordu. Kocasının işsiz olduğu dönemde ondan habersiz yardımlara başvuran Gülay şöyle söylüyordu:

> Erkek de yazılıyor ama erkek işte olduğu için kadın daha çok koşturuyor. Bazı erkekler böbürleniyor ne gerek var yardıma diye ama senin ihtiyacın var. Yeri geliyor ki evine ekmek alamıyorsun, zamanında yeri geldi ben bir beş kuruşu bulup ekmek alamadım, çok iyi biliyorum bunu, niye küçümseyeyim kendimi yapmak zorundayım.

Sosyal yardımları alanların bu yardımları hak edip etmedikleri sorusuna verilen yanıt kişilerin refah politikalarına bakışını şekillendiren önemli bir noktadır.[46] Türkiye'deki sosyal yardımlar meselesi de sıklıkla hak eden ve hak etmeyen yoksul kavramları üzerinden tartışılmaktadır.[47] Mahalledeki görüşmelerime katılan insanların neredeyse tamamına yakını aslında sosyal yardımların gerektiği ancak hak edenlere verilmediği kanaatindeydi. Sosyal yardımların algılanması ile hükümete olan güven arasında yakın bir ilişki vardır[48] ve yine aynı doğrultuda meşruiyet ve refah ilişkisine odaklanan siyaset bilimi literatürü hükümetlerin halk nez-

46 Petersen, vd., "Deservingness versus values in public opinion on welfare: The automaticity of the deservingness heuristic", *European Journal of Political Research*, 2010, s. 26, 27.

47 Soytemel, *a.g.e.*, 2013, s. 7.

48 Edlund, "Trust in government and welfare regimes: Attitudes to redistribution and financial cheating in the USA and Norway", *European Journal of Political Research*, 1999; Taylor-Gooby, "Opportunity and Solidarity", *Journal of Social Policy*, 2011, s. 463.

dindeki güvenini artırmada kullandıkları birincil araçlardan bir tanesinin refah politikaları olduğunu söylüyor.[49] Mesela Taylor-Gooby'nin araştırması refah politikalarını destekleyenlerin hükümetlerine de daha çok güven duyduğunu ortaya koymuştur.[50] Hükümete duyulan güvenle ilişkili olarak kişilerin siyasi değerleri de refah politikalarına bakış açılarını etkileyen diğer bir faktördür.[51] Ege Mahallesi'nde de insanların sosyal yardımlar hakkında düşündükleri ile var olan AKP hükümetine karşı tavırları arasında yakın ilişki vardı. Mahallede konuştuğum hiç kimse yardımların adil olarak dağıtıldığını, "gerçek fakirlere" ulaştığını düşünmüyordu. Buğra ve Keyder'in öne sürdüğü gibi yolsuzluk/yozlaşma (*corruption*) 1980 sonrası Türkiyesi'nde devlet toplum ilişkilerinin iktisadi alanını anlatan bir ifadeydi[52] ve Ege'de yaşayanlar için de yardımların gerçek yoksullara ulaşmamasının temel nedeni buydu. Ancak bu yolsuzluğun nereden, kimden ve nasıl kaynaklandığına dair görüşler, kişilerin geniş düzlemde siyasi değerleri, dar kapsamda AKP hükümetine bakışları ile şekilleniyordu.

AKP'nin genel politikalarına karşı olanlar sosyal yardımlardan yararlansalar da yararlanmasalar da bu yardımların AKP'nin insanları kendine bağımlı hale getirmek, oy toplamak için kullandığı ve çoğunlukla da kendini desteklemeyenlere yardım yapmadığını düşünüyorlardı. Kısacası Türkiye'de uygulanan sosyal yardım politikasının bir devlet ve birey arasındaki yurttaşlık ilişkisi zemininde değil, iktidar partisinin halkla kurduğu klientelist ilişkinin önemli bir aracı olması çerçevesinde değerlendiriyorlardı:

---

49 Gilley, "The Determinants of State Legitimacy: Results for 72 Countries", *International Political Science Review*, 2006, s. 48-50.

50 Taylor-Gooby, *a.g.e.*, 2011, s. 465.

51 Petersen, vd., *a.g.e.*, 2010, s. 25.

52 *A.g.e.*, 2006, s. 212.

[*Kızım için*] Gittim başvurdum daha bir tanesi gelmedi kontrole kızıma. Ben yardım ediyorum, aha sor bakkal parasını ben verdim. Yakınlarda kirada yaşıyor. Ama sağ olsun Melih Gökçek dağıtıyor yiyeceği, odunu, kömürü maşallah. Bana vermesin maaşım var saygı duyarım ama kimin hakkını kime dağıtıyorsun. Düşkün kişiler alsın ama kardeşim çocuğu olmayanlar, mağdur olanlar alsın. Melih Gökçek kimin malını kime dağıtıyorsun, ben de vatandaşım, ben de vergi veriyorum. Kime yardım ya, şurada dilenci var gidip veriyorum dilenciye, o yardım. Bu yardım değil halkı soymaktır, vicdansızlıktır, adaletsizliktir. Sen de belediye başkanım olarak devletten maaş al, ondan sonra o milletten topladığın parayla kime yardım yapıyorsun. Açıkça söyleyeyim belediye seçimlerinde, isim de vereyim Akşemsettin'de açıkça söyleyeyim CHP'ye yardım ediyorum, ettim de, toplantı aldım. Bir vatandaşın evinde toplantı yapacaktık. Vardım evini kilitlemiş Sincan'a gitmiş. Eşyalarını da toplamış, komşulardan duydum. Adamı apar topar Sincan'a götürtmüşler Melih Gökçek'in taraftarları. Taşınma değil, toplantı olmasın diye çekmiş gitmiş. Niye gitmiş biliyor musun, odunumu kömürümü keserler diye. (Kemal)

İnsanları çalıştırmıyor, insanları köleleştirdi, insanları ne yapıyor odununu kömürünü veriyor, adam AK Parti diye ölüyor, Allah Allah diyor, başka bir şey demiyor. Ne yapıyor işte adam çalışmıyor. Bana da getirdiler yardım ben kabul etmedim... Neyle alacam abi köle düzeniyle ne yaşayacan. Aldıkça senin çocuğun da aynı olur benim çocuğum da aynı öyle olur. Mesela şimdi televizyonda Atatürk ile ilgili bir şey çıkıyor ben Atatürk ile ilgili hep çocuğumu işlerim yani. Bu Tayyip Erdoğan bizim hasmımız diyorum. Hasmımız derken bu iyi bir adam değil, kötü bir adam diyorum. (Rahmi)

Sosyal yardımlar iğneli şakaların, esprilerin, mahallenin birbirine yakıştırdığı isimlerin de konusu oluyordu. Mesela "Makarnacılar" etrafta en çok dolaşan, aşağılama içeren ifadelerden bir tanesiydi. Bu ifadenin yer aldığı diyaloglar, şakalardan anlaşılan "makarnacının" sosyal yardımları alan ve bu yardımları almak için veya yardımlarının kesilmemesi için AKP'ye yakın durmaya çalışanlar anlamına geldiğiydi. Yakınlardaki bir mahallede baz istasyonu kurulmasını engellemek için desteğe giden çevre mahalleliler arasında Egeliler de vardı. Diğer mahalleye gitmek için buluştuğumuzda gelen kişilerin sayısının az olması moral bozucuydu. Bu durumun kritiği yapılırken AKP'den, Melih Gökçek'ten çokça bahsediliyor ve onların siyasetleriyle gecekondulardaki dayanışmanın bittiği, gecekonduların "yozlaştırıldığı", "makarnacılara" dönüştürüldüğü konuşuluyordu. "Makarna dağıtsak bak nasıl gelirlerdi" cümlesi değişik ifade biçimleriyle onlarca kez söyleniyordu. Orada toplananlar için sayının az olmasının nedeni insanların yardımlara alışması ve bu yardımları almak/yitirmemek için toplumsal hareketlere katılmıyor olmasıydı.

Genel itibariyle AKP politikalarına karşı olmayanlar için ise yardımların hak edene ulaşamaması AKP'nin kendine oy verenleri gözetmesi değildi. Kayırmacılık parti ya da siyasi yakınlık temelinde değil, kişisel temelde işliyor, sosyal yardımların dağıtılmasında görev alan daha alt kademedeki memurlar ya da muhtarlar kimi zaman tanıdıklarını gözetiyor, gerçek yoksulu araştırmıyorlar, bazen de gerçekten tespit edemiyorlardı çünkü beyanda bulunanlar gerçek gelirlerini saklayabiliyorlardı:

> Bir sefer yazıldık. Eve geldiler yalanım yok evim var maaşım var. Ne yazdılarsa yazdılar imzala dediler, imzaladım gelmedi. Hanım dedi git bir daha ben gitmem dedim. Ne

yapacağım... Yardım dağıtıyorlar iyi bir şey de hakkıyla verseler... herifin arabası var katı var... ne bileyim neyi var, evi var. O da alıyor. Şu gariban alamıyor. Yazık değil mi? Bu da neden ileri geliyor, muhtardan... muhtar hakiki muhtar olmuş olsa bu fakirin fakirini de gelirini de biliyor. Bin arabaya şuna ver şuna verme de. Onu yapmıyor çünkü hep kendi adamına. (İbrahim)

Geçen sene kaymakamlığın yardımını biz aldık. Daha önce ablamlar alıyordu biz almıyoruz. Üzerimize ev araba çıktığı için, bir de maaş var, biz de istemiyoruz zaten. Bir iyilik diyeyim ama hak eden de alıyor, hak etmeyen de alıyor. Verirken daha iyi bir araştırma yapıp verseler daha iyi olacak. Çok ihtiyacı olup da alamayan var. Ticari taksisi olup da alan var, taksi kendi üzerine değil mesela. Gidip yeşil karta da başvuruyorlar. Her şeyi tek bir kişinin üzerine yapıyorlar onun da adresi başka yerde. Ne geliyorsa yarı yarıya bölüşüyorlar. (Serkan)

Kendisini sosyalist solda görenler için yardımlar hak edenlere ulaşmamakla birlikte mesele hükümeti de aşan, kapitalist sistemin yapısal problemleriyle ilişkiliydi. Sosyalist bir grubun mahalle çalışmalarını yürüten Haydar, mahalledeki kömür ve gıda yardımlarını tartışırken meseleyi sadece AKP'nin oy toplama pratikleriyle sınırlandırmıyor ve bu durumu yoksulluk sınırı ve asgari ücret gibi meselelerle ilişkilendiriyordu. Yardımlara benzer bir yerden yaklaşan Tuncay ise şunları söylüyordu:

Burada daha geniş çerçevede baktığın zaman bu kapitalizm irrasyonel bir şey, hoyrat, tüketici masraflı, israfçı bir şey. Bunun mevcudiyeti zaten irrasyonel bir şey. Bunun varlığı eşitsizliği yoksullaşmayı yaratıyor. Şimdi sorun şu, Ankara'da belediye kömür dağıtıyor. Ankara belediye makar-

na, yiyecek, içecek dağıtıyor, o olmadı vatan evladı gidiyor sağdan soldan hurda bilmem ne topluyor bunları satıyor, geçimini bir şekilde sürdürüyor. Bu geçimi, insan onuruna yakışır bir hayat standardı sunmuyor, böyle insan çok mu, çok.

Yardım başvuruları reddedildiğinde kişiler tekrar başvuruyor ve belgelerinin yeniden incelenmesini talep ediyorlardı. Bunun yanında şikâyetler de söz konusuydu. Bu şikâyetler aslında kişilerin söz sahibi olamadıkları sosyal yardımlara en azından dağıtım aşamasında yapabilecekleri tek müdahaleydi.[53] İşe yaramıyor da değildi, zira gelen şikâyetler doğrultusunda yardım alanlar tekrar kontrol ediliyor ve başvuru sırasındaki beyanla uyuşmayan gelirler ve/veya varlıklar tespit edildiğinde yardımlar kesilebiliyordu. Zengin olduğu halde yardım alanlar ve şikâyetlere dair anlatılar peş peşe geliyordu. Tam tersine alınan sosyal yardımlar bazı zamanlar alamayanlarla da paylaşılıyordu. Refah politikalarının ve geçmişte gecekondulara yönelik politikaların uygulanma biçimleri ve gecekondularda ortaya çıkardığı dayanışma-rekabet ilişkisi paralellik gösteriyordu. Gecekondu yapımının yoğun olduğu yıllarda gecekondu yapımına dair yasaklar esnetilerek uygulanıyor, yıkımların ardından aflar çıkabiliyor, seçim zamanları tapular dağıtılabiliyor ya da tapusuz gecekondulara altyapı hizmetleri götürülebiliyor, bir evi yıkıp yıkmamak ya da ne kadar zararla yıkımın gerçekleşeceği kimi zaman yıkım ekibinin inisiyatifine, gecekondulularla ekibin ilişkisine kalabiliyordu. Refah politikaları uygulanırken de benzer tutarsızlıkları görmek mümkündü. Seçim zamanları yeşil kart sahiplerinin sayısında ani değişimlerin olması kimseyi şaşırtmıyor, yardım almayanlara görece daha iyi ekonomik durumda olan-

53 Murakami, "Negotiating Social Assistance: The Case of the Urban Poor in Turkey", *Institute of Developing Economies (IDE) Discussion Paper*, 2011, s. 23.

lara yardım ulaştırıldığı olabiliyor, kimin yardımı hak edip hak etmediği bazı zamanlar başvuru veya kontrol sırasında karşılaşılan görevlilerin kanaatine bağlı olabiliyordu. Daha doğrusu devletin paternalist ilişkilere fazlasıyla dayanarak geliştirdiği gecekondulara yönelik politika ve refah politikalarındaki belirsizlikler, tutarsızlıklar, gri alanlar, gecekondulular arasında hem dayanışmayı hem kıskançlığı körüklüyordu. Geçmişte evler yapılırken gecekondulular birbirlerine yardım ediyor, bazılarının evleri şikâyet üzerine yıkıldığı zaman tekrar beraber inşa ediliyordu, şimdi ise bir yandan dağıtılan yardımlar ve yardım alabilmek için gerekli olan başvuru sürecine dair bilgiler paylaşılıyor bir yandan da şikâyet mekanizması ile alınan yardımlar engellenebiliyordu. İki durumda da dayanışma ve rekabet iç içe geçmişti; kendi içlerindeki kente tutunurken önemli bir güvenlik ağı oluşturan dayanışma örüntüleri kaynakların paylaşımı için girilen rekabetle birlikte yürüyordu.

Refah politikalarına dair yaklaşımlar iki ana eksende toplanabilir. Bunlardan birincisi sosyal güvenlik, adalet ve kaynakların yeniden dağıtılmasına odaklanırken daha bireyci bir yerden meseleye yaklaşan ikinci yaklaşımda vurgu, refah politikalarının muhtemel hedef kitlesinin bireysel sorumluluklarına yapılır.[54] Bu ikinci yaklaşım aynı zamanda sosyal yardımların bağımlılık yaratabileceği, tembelliği teşvik edebileceği görüşlerini içerir ve burada sosyal yardımları alanların tembelliklerine ya da çalışmaya gönüllü olmadıklarına değinilir.[55] Mahallelinin sosyal yardımlar meselesine bakışı bu iki yaklaşım arasında salınıp dururken çubuk büyük ölçüde ikinci yaklaşıma doğru bükülüyordu. Mahallelinin büyük bir kesimi devletin kaynaklarını sosyal yardımlara aktarmaktansa istihdam yaratma yönünde kullanırsa yardım-

54 Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990.

55 Sennett, 1998, s. 139, 140.

lara gerek kalmayacağını, zaten bu sosyal yardımların nüfusu bağımlı kıldığı kadar tembelleştirdiğini söylemekteydi:[56]

> Çalışmayan bir kişiye para yardımı yaptıktan sonra o adam çalışmaz. Devletin düşüncesini söyleyeyim. Hiçbir işi olmayacak diyor. Geliri olmayacak, ben o kişiye yardım ederim diyor. Ben de hiçbir işe girmiyorum sigortalı çalışmıyorum ki devletten yardımım kesilmesin. Devletin asli görevi nedir burada, sigortalı bir işte çalışıyorsa, yetmiyorsa yardım etmesi, üzerine koyması. (Burhan)

> Ben de yardım alıyorum. 40 torba kömür geliyor. Bu yardımlar aslında devletin acizliği, yardım yerine buraya iş sahası açsın. (Semih)

Bugün saat 11.00'de muhtarlığın önüne gittim, otobüse binmek için, henüz kimse yoktu, o yüzden Begüm'ü arayarak, minibüs ile Tekmezar parkına gittim. 20 kadar mahalleli parkta toplanmıştı. Begüm elinde mikrofon çağrı yapıyordu. Baz istasyonları üzerine bir şeyler anlatıyor, "Gün oturma günü değil dostlar" diyordu. Bunun dışında oradaki insanlara da "hemşeri derneğinde, kahvede şurada burada ne kadar tanıdığınız varsa gidin çağırın" dedi. Yolun karşısında bir tane kahvehane vardı, erkekler, "kadınlar gitsin oradakileri çağırmaya biz gidersek kavga çıkar" dedi. Biz dört kadın gittik, önce iki kişi girdi çıktı, sonra biz girdik orta yaşlı bir mahalleli vardı yanımda. Kadın orada tanıdığını da gördü, hiç çekinmeden anlattı derdini. Ancak bıyık altından güldüler, ilgilenmediler, bir tane adam "böyle eylem ile ne olacak, partiye bakın" dedi. Kadın çok kızdı, "şerefsiz bunlar" dedi. Parktakiler kendi aralarında konuşuyorlardı. Neden bu kadar az kişi gelmiş diye konuşuyorlardı, bir tanesi şöyle dedi "burada makarna da-

56 Ankara'da Sosyal Yardımlaşma ve Teşvik Fonu'na yapılan yardım başvurularıyla doğrudan muhatap olan 33 memurla yapılan bir araştırma bu memurların yoksulluğu makro düzeyde algıladıklarını, dağıtılan yardımların belki birey ve aile temelinde faydalı olsa da yoksullukla mücadele anlamında çok yetersiz kaldığını düşünmektedirler. Bkz, Çoban, vd., 2011.

ğıtılmıyor ya o yüzden gelmiyorlar." Bankta üç kadın yan yana oturuyorlardı, onlar da onayladılar ve sonra bu makarna üzerine bir sohbet başladı, bir kadın "burada da makarna dağıtılıyor diye bağırın" dedi, diğer kadın tekrar "yardımları kesilir diye korkuyorlar" dedi. Çok değişikti, birbirinden faklı bir sürü insan vardı, bankta oturan abla çekirdek çitliyordu, başka bir kadın vardı mesela o biraz daha farklıydı, elinde ve kolunda dövme vardı, kaşları dövmedendi, saçları şekillendirilmişti. Sonradan gecekondu eyleminde telefonla konuştuğu zaman anladığım kadarıyla arabası da vardı, çocuğu okuldan çıkmıştı alması gerekiyordu ama taksiyle gelmesini söyledi çocuğuna. Yani eylem alanını bırakıp da gitmedi. Birçok kişinin durumu da benzerdi aslında. İlk başta Mamak Belediyesi'nin önüne gidildi eylem için. Aslında Halkevleri düzenliyordu eylemi ancak hiçbir şeyde Halkevleri imzasını kullanmamışlardı. Sloganlarda "halkın sağlığı satılık değildir" gibi ifadeler yer alıyordu. Buradaki eylemde genellikle orta yaşlılar ve daha yaşlılar vardı, gençler azdı, oysa Kızılay'daki, Yüksel'deki eylemlerde genelde gençler olur. Burada Ege Mahallesi'nin muhtarı da konuşma yaptı. Orada başka insanlarla, yani Ege Mahallesi'ne yakın mahallelerdeki insanlarla da tanıştım, hepsi bu sosyal yardımların insanları sessizleştirdiğini düşünüyor, Malatya Arguvanlı bir kadın çocuklarının memleketlerinden ötürü iş bulamadıklarını söyledi. Buradaki eylemin ardından Kutlu Mahallesi'ne gitmek için bir grup insan başka bir otobüse bindi, ben de bindim. Orada bir park vardı, o parkta polisler önceden gelmiş, baz istasyonunun yapıldığı yerleri çevrelemişti çoktan. Ortam çok gergindi, bir olay çıkması an meselesiydi. Ama insanlar gitmedi, yılmadı. Çevredeki insanları çağırmaya başladık, ben de kendimi sağa sola "gelin, destek verin" diye bağırırken yakaladım. Polis amirleri genel itibariyle çok kibar konuşsalar dahi, polislerin arada bir kasklarını takmaları, hele ki sonlarına doğru biber gazını hazırlamaları insanları korkutuyordu, beni de. Polis sürekli insanlara "provoke oluyorsunuz" diyordu. Bir sürü yaşlı insan vardı, "o insanları çekin" diyorlardı. Sanki o insanları piyon gibi öne koyuyorlarmış gibi davranıyordu aslında. Yaklaşık 3 saat kalındı orada, sonra akşam tekrar gelme kararı alındı. Ancak Kutlu Mahallesi pek destek vermedi. Polis bunu da kullanıyordu, "sen nerede oturuyorsun sana ne?" diye. Yani mahalleliye des-

tek vermeye gelenlere "provokatör" demek istiyorlar bir yanıyla. Mahalleli kadınlar "biz terörist miyiz?" diye soruyorlardı polise.

Eylemin devamında oradaki kadınlarla kaynaştık aslında. Onlar da bizim yakınımızda sayılabilecek mahallelerden geliyorlarmış. Halkevcilermiş. Bu tür şeylere çok bağlı oldukları o kadar belli ki. Polisin oradan çekilmeyeceği çok belli ama yine de eylemi bırakmadılar. Bir kadın halkevinden tanıdıkları için "biz birbirimizi görünce sanki böyle aileden birini bir akrabayı görüyormuş gibi oluyoruz" dedi. Oğlunu da örgütlemişler ve bundan çok mutluydu. "Akşam çıkıyor elinde afişler, bantlıyor" diyor, lise bire gidiyormuş henüz.

Artık mahallede suç da var!

1990'ların başına gelindiğinde artık mahallede gecekondu yapımları da yıkımları da durmuş ve her eve ulaşacak şekilde altyapı hizmetleri sağlanmıştı. 1986 öncesi yapılan evlerin tapuları verilmiş, geri kalanlar bir yandan belki yine bir af çıkar diye beklerken bir yandan da ne kadar otursak kardır diye düşünüyorlardı. Bahsedildiği gibi ekonomik durumunu düzeltenler kentin başka alanlarına taşınmış, evlerini de ya yeni gelen kırsal göçmenler ya da başka mahallelerde kentsel dönüşümle evleri yıkılan gecekondulular kiralamıştı. Uzun yıllardır mahallede oturanlar için bu gelenler başka insanlardı, hem mahalle artık oturduğu ve eskisi kadar altyapı sıkıntısı çekmediği için hem de 1980'lerin baskısından sonra cılızlaşan toplumsal muhalefet ve hareketliliğin etkisiyle yeni gelenlerle ortak işler yapılmıyor, eskisi gibi bir komünite oluşturulamıyordu. Mahalleli toplumsal bağların çözüldüğünü artık mahallede kimsenin birbirini tanımaması, bu yüzden güven ilişkisinin kalmaması ve suçun artması üzerinden anlatıyordu, suçlu da "yeni gelenlerdi":

Kimi ölüyor kim kalıyor, kimi satacak... Komşularımızın kimisi öldü, kimisi ev aldı, kimse kalmadı, işte biz bir tek birbirimize gidip geliyoruz, 30 senedir komşuyuz biz. Eski komşu ile yeni komşu bir olmuyor, o yanaşmıyor, bilmiyorsun... Hastayken, düğünümüz varken birbirimize koştuk, birbirimize bacı gibi olduk. Ama şuradan gelene ısınamıyorsun. (Döndü)

Yeni gelenlerle sıcak ilişkiler kuramadık, kuramıyorsunuz da. Kiracı olarak da gelse, ev satın alsa da korku oluyor. Kuramıyorsun. Eski komşular böyle kendi evin gibi. Acaba herkesin ekonomik durumu aynı mıydı? Neyi varsa hanımına bacın gibi anan gibi. Ama şimdi, sen benim yeğenimsin, iki görüşsen, tanımadıkları için insanlar kötü bakıyor... Bu Aktaş'ta, Çinçin falan var, oralarda TOKİ ev yapınca oranın insanları buraya geldi ve burası değişik oldu. Öyle tip insanlar gelince o bahsettiğimiz iyi diyaloglar kayboldu bitti. Hırsızlık değişik şeyler geldi mahalleye. Öbür halk bilmez de, benim mahalle muhtarı ile ilişkim olduğu için biliyorum, değişik tipte inanlar geldi başkalarının sırtından para kazanmak için. Biz çok uğraşırdık, biri 4-5 kadın getiriyor, fuhuş gibi, onun sırtından para kazanıyor. Yapan belli 5-6 kişi. Bir eve gece saat 1-2 de araba gelip gidiyorsa fark ediyosun. Balkona çıkınca kimin evi kimin bildiğim için biliyorum. Adamlar öyle uyanık çalışıyor ki burayı tutmuşlar, yanında bir bayanla eşim diye veriyorsun, eli yüzü temiz. Veriyor. 3 gün sonra değişik insanlar gelmeye başlıyor. Bir değil ki 3-4 ev tutuyor. Onları mahalleden temizlesek başka sıkıntımız yok. Esrar vs. de var. 15 senedir böyle bilgim var. Öncesinde, sen taşındın gittin adam evini veriyor tanımıyor. Yoksa bu insanlar giremezlerdi mahalleye. (Sıtkı)

Mahallenin eski yerleşimcileri için artık bağlar eskisi kadar sıkı değil, insanlar birbirlerine ve mahallenin sorunları-

na ve geniş ölçekte de topluma karşı duyarsızlaşmıştı. Eski-yeni karşılaştırmasında mahalledeki güvensizlik hissiyatının yaygınlaşması ve eski yakın ilişkilerin olmaması bir arada anlatılıyordu. Toplumun içe kapanması, birbiriyle pek ilgilenmemesinin yanı sıra sol örgütlülüğün silinmesiyle devletin zaten boş bıraktığı bir zamanlar toplumsal dayanışma ve sol örgütlülükle sarmalanan mahallede bu koruma örtüsü de kalkmıştı. Auyero, Arjantin gecekondularında yaptığı araştırmasında gecekonduluların artan suç ve uyuşturucu kullanımından şikâyetçi olduğunu ve bu bölgelerin geçmişiyle şimdisi arasındaki en büyük farklardan bir tanesinin eskisi kadar siyasi hareketlilik olmadığını belirtmişti.[57] Devletin güvenlik hizmetlerinin görünür olmadığı gecekondu bölgelerinde siyasi hareketliliğin ve örgütlülük çözülünce bu boşluğu dolduracak bir mekanizma kalmamıştı. Goldstein'ın ifadesiyle neoliberalizmin getirdiği iktisadi olarak güvende olamama hali fiziksel bir güvensizlikle de tamamlanıyordu.[58]

> Zaten sonra bitti tabi insanlar ister istemez. Biraz sürdü ama, ondan sonra ister istemez bitti. Herkesin kabuğuna çekilmesi falan oldu tabi. Dostluklarda çok soğuma var, sosyal ilişkilerde zayıflama var. Konuşmalar hep kahvelerde sokaklarda isyanlar ama bir toplumsal hareketlilik olunca gelinmiyor. Dün baz şeyi vardı, toplumu ilgilendiren, kimse gelmiyor. Bu yol ile ilgili ilginç bir şey anlatacağım sana. Biz bu yolu kapattık eylem yapıyorduk, önceki bir şey bu, buradaki ve karşıdaki kahve ikisi de tıklım tıklım dolu insanlar var bilirsin, benim dükkânda tam karşıdaydı, bir sene oluyor buraya taşınalı. İnsanlar kahvede oturuyorlar, biz bu yolda eylem yapıyoruz kapattık burayı, millet

57 "The hyper shanty-town: Neo-liberal violence(s) in the Argentine Slum", *Ethnography*, 2000, s. 108, 109.

58 Goldstein, *a.g.e.*, 2005, s. 397.

hep kahvede kimse çıkmıyor, buradaki toplumun yararına olan bir şey, kendi kafamıza siyasete göre de yapmıyoruz, hizmet gelsin diye yapıyoruz. Bir tane bayan girdi içeri, tüh yüzünüze dedi, yine de çıkmadılar dışarı. Bu 95'lerde olan bir şey. Bu 70-80'lerde olsaydı hepsi çıkarlardı dışarı. Bu rahatlıktan ötürü. O zaman bir disiplin vardı. Kendi başına bir toplumsal olay olduğu zaman ben gelmiyorum yoktu. İnsanların duyarlı olması çok güzel bir şey fakat birilerinin baskısı ile yapmak da kötü bir şey. Ege Mahallesi'nde şu anda çok değişti. Şu an umursamaz insanlar yaşıyor bence. Topluma sahip çıkmayan, daha doğrusu kendi isteklerine kendi mahallelerine sahip çıkmayan insanlar. Bir bayanı burada dövseler kesseler kimse niye yapıyorsun demez. Bananecilik doğdu. Neden kaynaklı anlamıyorum. (Cevdet)

Gecekondular asıllarını satmış bir köpek halini aldılar. Şuradan geç hepsi sana başka gözle bakıyor. Toplum meselelerine uzaklaştılar. İnsanlar yaşadığı sorunlardan uzaklaştırıldı. Sekse, fuhuşa bulaştılar, 80'in getirileri. (Tuncay)

Darbe sonrasında insanlar daha suskun daha sindirilmiş insanlar haline geldiler. Özellikle bizim buradaki insanlar, gariban insanlar, daha çok korktular çünkü güvenecek başka bir dalı yok adamın. Bir işi var, bir gariban yaşamı var, burada ekstra bir yükü kaldırabilecek bir gücü yok. (Hakan)

Mahallede son 10-15 senedir uyuşturucu madde kullanımının artması, kumarın yaygınlaşması, fuhuşun başlamasına dair sıkıntılar anlatılıyordu. Bu durumlarda çubuk çoğu zaman "yeni gelenlere" bükülüyordu ama "mahallenin çocuklarının" da bahsi geçen sıkıntıların öznesi olduğu kabul ediliyordu. En basitinden mesele fuhuş olduğunda ismi sıkça anılan ve mahallenin eski yerleşimcilerinden olan İzzet,

kendisiyle yaptığım görüşmede açıktan ifade etmese de yaptığı işin ipuçlarını verecek pek çok şey anlatmıştı. Bunun yanında mahallenin şikâyetçi olduğu bu tür faaliyetlerde bulunan/bulunmuş, suç çetelerinin içinde yer alan/almış başka kişilerle de görüşme yapmıştım. Pek çoğu ilk yerleşimcilerin çocukları olan bu kişiler ile mahallelinin geri kalanının suç konusunda söyledikleri paraleldi. Bu kişiler 10-15 sene öncesine kadar mahallelerinde uyuşturucu bulmanın mümkün olmadığını, uyuşturucu madde alabilmek için ya İstanbul'a ya da Ankara'da belirli birkaç alandan bir tanesine gitmek gerektiğini, aynı şeyin kumar için de geçerli olduğundan bahsettiler. Oysa şimdi kumar oynamak ve uyuşturucu bulabilmek için çok uzaklara gitmeye gerek yoktu, hatta bunlara erişmek isteyenleri çekebilen bir mekândı mahalle artık. Eski yerleşimcilerin mi yoksa yeni gelenlerin mi "suçlu" olduğunu, suçun mahalleye dışarıdan gelip gelmediğini tespit etmek bu çalışmanın niyetini aşar. Söylemek istediğim, mahallenin kuruluşunun ardından bahsedilen dinamiklerle suçun artık yaygınlaştığı, suçu engelleyecek toplumsal bağların ya da örgütlülüğün etkisinin azaldığı ve mahallelinin kendini güvende hissetmediği. Eskiden geleniyle, yeni taşınanıyla değişen bir mahalle profilinin bir parçasıydı bu suç meselesi de ve diğer dinamikler gibi ne cinsiyetten ne de ekonomik sorunlardan azade değildi.

Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalar insanların kendilerini anne babalarının sosyo-ekonomik seviyelerinin üstüne çıkartabileceğini düşündükleri işleri bulamadıkları ve görünür bir eşitsizlikten mustarip olduklarını fark edip umutları kırıldığı zaman suç çetelerinin ortaya çıktığını ve suç oranlarının yükseldiğini göstermektedir.[59] Böyle

59 Portes ve Rumbaut, *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*, 2001, s. 50; Carmichael ve Ward, "Male Unemployment and crime in England and Wales", *Economics Letters*, 2001, s. 115; Jennings, vd., "The Economy, crime and time: An Analysis of recorded property crime in England & Wales

durumlarda yasa dışı faaliyetlerin yasal iktisadi faaliyetlerin yerini alması pek alışılmadık değildi. Bununla ilişkili olarak gecekondulunun en çok ulaşabileceği işler beceri istemeyen ya da çok az niteliğe dayalı, düşük ücretli ve uzun çalışma saatleri isteyen veya informel işlerdi. Bu işler hem yorucu, rutin ve sıkıcıydı hem de sosyal hareketlilik vaat etmiyordu:

> Ha ben İkea'ya gittim, adam dedi ki, bizim kiracı var dedi seni işe aldırayım. İşte sabah 800 lira maaş veriyor. Çalışma saatleri nasıl dedim abi, sabah 9-9.30 gibi geleceksin orası 10 da açılıyormuş, 9-9.30 gibi orada hazır olacaksın. Akşam 10 da bırakacaksın. Ne iş yapacağım abi? Sandalyeyi kaldıracaksın şu üste koyacaksın, masayı kaldıracaksın. Yani adam amelelik diyor bana 800 milyon maaş veriyor. (Rahmi)

> Bizi dışlamışlar. Bize iş verilsin, 2.000 lira da maaş verilsin, o çalışıyorum diyenler görsün baksın ben nasıl çalışıyorum. Ama ben şimdi 35 yaşındayım, çoluğum çocuğum var, evliyim, nasıl gidip de çalışayım dışarıda 600-700 ytl aylık ile? Benim zaten günlük masrafım 30-40 lirayı buluyor, Parliament içiyorum günde bir paketi buluyor 7 lira, aylık 210 lira oluyor. Para nasıl yetsin? (Semih)

Kaldı ki bu tür işleri bulabilmek için de bir rekabet mevcuttu, nitekim mahallede sigortalı olarak çalışan genç erkeklerle yaptığım görüşmelerde çalıştıkları işleri bulmalarında genellikle bir tanıdıklarının aracı olduğunu söylemişlerdi. Kentte doğan ya da yetişkinlikten önce kente gelen gecekondulular kentli orta sınıfın yaşam pratiklerine, kendileri ile onlar arasındaki sınıfsal farka fazlasıyla tanık olmuşlardı. Bu farklılıkların temeli gelire dayalıydı, ancak hem bunun-

1961-2006", *International Journal of Law, Crime and Justice*, 2012, s. 205-207; Ochsen, "Crime and labour Market Policy in Europe", *International Review of Law and Economics*, 2010, s. 55-58.

la sınırlandırılamazdı hem bu dillendirme biçimleri tüketim pratikleri ve hayat tarzına vurgu yapıyordu. Görüşmemiz sırasında Semih işsizliğini "bizi dışlamışlar" diyerek anlatmaya başlamıştı:

> Bizim mahalle komple dışlanmış. Yüksel'e, Kızılay'a indim, geziyorum, herkes bana bakıyor. Kendime bakıyorum bende bir anormallik mi var diye. Takım elbiseli biri geçiyor mesela ona kimse bir şey demiyor. O heykel var ya Yüksel Caddesi'nde onun orada öyle duruyorum, polis geldi hemen, sen ne yapıyorsun dedi. Sonra ben biraz sonra öbür heykelin oraya gittim, başka bir polis yine geldi ne yapıyorsun dedi, ya iki dakika önce yine geldiniz dedim ben. Sen de bakarsın abla, bakmam deme. Dolmuşa biniyoruz mesela, bayan geliyor bakıyor, hâlbuki haydutlukla falan bizim işimiz olmaz ki!

Görüştüğüm genç erkeklerdeki bu dışlanmışlık algısı kentli erkeklere yönelik kızgınlığın ifadesiyle de kendisini buluyordu. Kahvehanede yaptığım görüşmelerde ve diğer sohbetlerimizde Kızılay civarında dolaşan, uzun saçlı, küpeli erkeklere "sinir olduklarını" anlatırlarken içlerinden bir tanesinin "bazen bir kavga çıksa da dövsek bir ikisini" ifadesi diğerleri tarafından da onaylanmıştı. Köyden göç eden ailelerinden faklıydı ilerleyen kuşaklar ve toplumda saygı görmek için sınıfsal atlama gerçekleştirmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Eşitsiz kapitalist sistemde yapısal olarak devantajlı olmalarından ötürü bir öfke biriktiriyorlardı ancak bir yanıyla da bu sistemin bir parçası olabilmek ve mümkünse daha üst basamaklarda yer almak istiyorlardı. Ancak kendilerine açık olan istihdam kanalları bunu sağlamaya yetmezdi. Bir gruba dahil olmanın ve sosyal hareketlilik yakalamanın farklı yolları gecekondulu genç erkeklerin habitusuna, yani başarı ve başarısızlık ihtimallerini içselleştirdikleri bununla

ilgili bireysel hayaller ve beklentilerin geliştirildiği[60] bu alana her zaman tekabül edemiyordu. Öte yandan yasa dışı faaliyetlerden kazanılanlar grup içinde bölüşülüyor ve her zaman birikim yapılmasını mümkün kılmıyordu.[61] Kahvehanede konuştuğum ve bir zamanlar temel geçim gelir kaynağı yasa dışı alanlardan gelenlerden birinin anlattıkları bu durumu somutlaştırır nitelikteydi:

> Sonra bir başladı bizim sürünbaşlı hayat, bir grup kurduk, aynı Kurtlar Vadisi gibi, başladık gezinmeye Ankara'da. Şurası senin burası benim. Şunu gasp et, bunu gasp et... Biz ne dersek o oluyordu, bizim büyüğümüz küçüğümüz yoktu. Herkes tanıyordu, bir sıkıntı yoktu. Para zaten geliyordu, her yerden geliyordu. Gece 4-5'te eve gelip yatıyorduk, 1 de çıkıyorduk. Cepte para yok, bir saldırıyorduk saat 6-7 gibi paket geliyordu böyle keçi kulağı gibi. Hemen arabanın gazını doldur, git takımları giy. Tıraşını ol cilt bakımını ol, sonra yapış yemeğe... Para kalmadı hiç. Ya on kişi gidiyoruz, senin on kişi uyuşturucu paran 500 milyon. Sadece uyuşturucu paran 500 milyon akşamdan akşama. Yemek yesen bakkaldan 100 lira. Hiç gazinoya gitmedim dediğim zaman iki tane gazinoya gidip öyle gidiyordum.

Suç çeteleri üzerine yazan Sanchez-Jankowki bu çetelerin üyelerinin, zamanlarının büyük çoğunluğunu işgal edecek tam zamanlı bir işte çalışamadığını, zira zamanlarını çetenin işleri ve eğlence aktivitelerine ayırdıklarından bahseder. Bu tür faaliyetlerle birikim yapamayan ve kimi zaman kendi masraflarını bile karşılayamayanlar ancak kısmi zamanlı çalışabiliyorlardı. Daha açıkçası, Ege'de görüştüğüm ve zamanında ve/veya güncel olarak zamanının çoğunu yasa dışı

60 Swartz, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, 2013, s. 148.

61 Joyeayx, 1960, aktaran Sanchez-Jankowski, "Gangs and Social Change", *Theoretical Criminology*, 2003, s. 205.

faaliyetlere ayıranlar bu yolla bir gelir elde ediyorlar, ancak bu onların umduğu sosyal sınıf hareketliliğini getirmiyordu. Lakin, bir parçası olamadıkları kent hayatı yerine bir grubun parçası olabilme, bir aidiyet hissiyatı yaratıyordu. Grup aidiyeti kendi alanlarında güce ulaşmanın yollarından bir tanesiydi. Yasa dışı alandaki meşguliyetlerle birlikte anlatılan gece hayatı, gazino, gece kulübü alışkanlığı ise toplumsal hayata dahil olmanın yollarından bir tanesiydi. Yonucu, suç ve gecekondular üzerine yaptığı araştırmasında genç gecekondulu erkekler için bu tür alışkanlıkların toplumun bir parçası olma yönündeki arzularının bir işareti aynı zamanda da kentli gençlikle aralarındaki farkı tüketim yoluyla kapatabilecekleri bir araç olduğunu söyler.[62] İşsizliğin yüksek olduğu yerlerde genç erkeklerin zamanlarını büyük çoğunlukla kahvehanelerde geçirmesi yaygındır.[63] Ege Mahallesi'nde düzenli işi olmayan erkekler için ise mahalledeki kahvehanede veya köşe başlarında toplanmak sosyal hayatlarının önemli bir kısmını oluşturuyordu. Öyle ki bazıları için bu faaliyet gündelik hayatlarının en önemli bölümüydü. Örneğin Rahmi, kahvehanenin müdavimlerindendi. Onunla tanıştığım sırada bir işte çalışmıyordu, geceleri kahvehanede kumar oynuyordu ve bu yolla kazandığı paradan başka geliri yoktu. Garsonluk yaparken 2001 yılında büyük ikramiyeyi kazandığı gün için "hayatımın bittiği gün" diyordu. Rahmi, çıkan paranın neredeyse hepsini o güne kadar tek bildiği sosyal hayatının çeperlerini biraz daha genişletmek için harcamıştı. Liseden beri kumar oynamış, ara ara uyuşturucu kullanmıştı Rahmi, ancak eline toplu geçen bu paradan sonra bütün zamanını ve parasını bu yolla tüketmeye alışmıştı. Kentin çeperinde yaşamak sadece fiziksel bir kenarda kalma

62 Yonucu, "A Story of a Squatter Neighborhood: From the place of the 'dangerous classes' to the 'place of danger'", *Berkeley Journal of Sociology*, 2008, s. 65.

63 Erman ve Eken, *a.g.e.*, 2004, s. 63.

durumu değildi. Bir grupla birlikte eğlence hayatına dahil olabilmek genç gecekondulu erkekler için kaynakların kısıtlılığında çeperden merkezle ilişkilenmenin, güçlenmenin en kolay ulaşılabilir yollarından biriydi. Önceden eline para geçtikçe dahil olabildiği bu yaşam, eline geçen toplu parayla ve sosyal çevresinin etkisiyle bir süreliğine Rahmi'nin tek hayatı olmuştu. Birkaç sene içinde suyunu çeken paradan sonra elinde kalan ise uyuşturucu bağımlılığı ve kumardaki becerisiydi. Şimdi bu becerisiyle evini geçindirmeye çalışıyor, ancak kazandığı parasının çoğu sigara, alkol ve uyuşturucuya gidiyor, bu harcamalarını karşılamaya yetersiz kalacak eski işlerine geri dönmek istemiyordu:

> Çıkıp inşaatta çalışsan 50 milyon harcamazsın. Sen şimdi çoluğunun çocuğunun bütün şeysini atıyorsun yani. Ben şimdi inşaatta çalışsam, onun 50 milyonunun 30 milyonunu eve düşürürüm ben, giderim kadının eline veririm yani. Gidip 50 YTL de ben harcadıktan sonra ne gidiyim adama kölelik yapıcam.

Erman ve Eken'in çalışmasının da gösterdiği gibi işsiz erkeklerin zamanlarının çoğunu kahvehanelerde geçirmesinden ötürü ufak bir tartışma bir şiddet vakasına dönüşebilirdi.[64] Mahallede yaşadığım dönemde herhangi bir şiddet vakasına tanık olmadım ve böyle bir durum işitmedim. Lakin bu potansiyel ve kahvehane hayatının yaşam tarzına getirdiklerinden ötürü özellikle kadınlar ergenlik çağındaki oğullarının bu kahvehaneye gitmemesine özen gösteriyorlardı. Mahalleli kadınlar, ama özellikle genç kadınlar mümkünse kahvehanenin önünden geçmiyor, mecburlarsa ise hızlı adımlarla pek sağa sola bakmadan yürüyüp gidiyorlardı.

64 *A.g.e.*, 2004, s. 63.

Kadınları dövmenin çok normal olduğunu düşünüyormuş Ali, "ben karı milletinin ruhunu biliyorum" dedi. Semih ilk başta karşı çıktı, Ali de sordu "sen dövmüyor musun?" diye. "İcap edince dövüyorum" dedi. Ne zaman icap eder bir kadının kocasından dayak yemesi? Mesela pisliği sevmezmiş Semih, "bulaşık yer yemez yıkayacaksın, ben kaç kere tabağı attım kırdım" diyor. "Kadın kadınlığını bilecek erkek de erkekliğini" diyor. Gerçi kadınlığın görevleri ve sınırları çok net iken erkekliğinki o kadar değil bu algıda. Mesela Semih "ona ne benim çalışıp çalışmamamdan, üstünü başını alıyor muyum, yemeği geliyor mu, istediği yere gidiyoruz ya yeter" diyor. Oysa bütün bunlar Semih'in ailesinin yanında yaşadıkları için olabiliyor. Yani çalışmak kavramı pek erkekliğin sınırları içerisine dahil edilemeyebiliyor. Osman kadınların kocalarından boşandığını buna da yardımların çanak tuttuğunu düşünüyor. "Ekmeğim, gıdam, kömürüm, geliyor diyor kadın, bir de akşam eve gelince dövüyorsun diyor"muş kadınlar. Sonra bir namus meselesi açıldı. Semih kadın için namusun çok önemli olduğunu söyledi, "mesela eve geliyorsun karın bir adamla yatıyor" diyince hepimiz gülmeye başladık. Osman bunun üzerine -aslında hiç beklemediğim bir şekilde- "kadınınki namus da erkeğinki değil mi?" diye sordu ve Kuran'da zinanın günah olduğunu, bunun kadını erkeği olmadığını söyledi. O sırada canları esrar içmek istediğinde orada bulunan ve benimle çok vakit geçirmeyenler "ablanın yanında içmeyin" diyince, Osman ve Semih, o bizi anlıyor gibilerinden bir şeyler söylediler. Sevineyim mi? Sevineyim. Bir ara da şu uzun saçlı erkekler mevzusu tekrar açıldı, ikisi de uzun saçlı küpeli tipleri sevmediklerini söylediler, "karı gibiymiş" onlar. "Bir kavga çıksa da dövsek o tipleri" diye bakıyorlarmış. Üniversitede uzun saçlı, küpeli diye dayak yiyen bir erkekten bahsettim, bu kişiyi dövene hak verdiler, "ben de uyarırdım, söylerdim gıcık olurdum" dediler. Osman'la arkadaşları bazen uzun saçlı bir erkek gördükleri zaman peşine düşüp kızdırıyorlarmış hatta bazen makasla saçlarını kesiyorlarmış. "Karı gibi ne o" diyorlar, "ibne" de diyorlar. Bilemiyorum ben asla onlar gibi düşünmüyorum hele ki kadınlarla ilgili durumlarda, bu konuşmaları desteklemiyorum, inceden karşı geliyorum ama araştırmacı konumum gere-

ği keskin bir tartışmaya dönmesini de engellemek istiyorum. Nasıl yapılır, nasıl edilir ki!

Semihlere gittim sonrasında, geceyi buluyor eve dönüşüm. Evden çıkarken yanıma sarma ve börek koyuyor Gülden, ekmek koyuyor kayınvalidesi de. Ne olacak bu böyle, ben bu borcun altından nasıl kalkacağım? İçimdeki boşluğa doluyor sarmalar, sigaralar, sofralar, hoş sohbetler, içimdeki boşluk daha da büyüyor. "Yolda başıma bir şey gelmesin" diye Semih eşlik ediyor evime kadar. Yolda eskiden kötü işler yaptığından, şimdi ise durulduğundan bahsi açıyor. Cezaevine girmişti ve sebebini saklıyordu, ben de sorgulamıyorum elbette ama bugün açıkladı. Arkadaşını ayağından yaralamış, gerçi ölmemiş ve şikâyetçi olmamış söylediğine göre. Arkadaşını bıçaklama sebebi söylediğine göre o zamanlar bekâr olan kız kardeşiyle konuşmuş olması. Suçu bu yani. "Evimize birisi geliyor ve kötü gözle bakıyor olur mu ki" diyor. Sonra bu kişi bir kız kaçırmış ve onunla evlenmiş. Semih de bunun karısını dağa kaldırtmış, öyle anlatıyor bana, şok oldum, kendi yapmamış yaptırtmış! Gecenin bir vakti yolda sadece ikimiz yürürken sakinliğimi korumaya çalışarak ve şaşkınlığımı gizlemeye çalışarak "neden kadını cezalandırdınız ki?" dediğimde "etme bulma dünyası abla" dedi, "ama kadın bir şey etmemiş ki" deyince de biraz geri adım attı, "öyle şeyler oldu işte" dedi.

Hikâyeler o denli karışık ki, içinden çıkmanın hiç mi hiç imkânı yok. Kimi zaman korktuğun kişi seni evine bırakır başka tehlikelerden korumak için, kimi zaman politik olarak eleştirdiğin, cani dediğin, düşman dediğin bir kişiyi anlamaya çalışırsın, anlayamayınca kendine kızarsın, kimi zaman senin en temel düşüncen olan bir düşünce birisi için bir sapıklıktır, bunu dile getirince o dengeyi nasıl kuracağını şaşırırsın, her zaman geçerli olan da buraya karşı borcun hiç bitmez, içindeki boşluk da gittikçe büyür ve büyür...

Bizimkiler de okur mu?

Kırdan kente göçün başladığı ilk yıllardan bu yana devletin kentleşme, göç, yoksulluk, siyasi hareketlilik, emek piyasa-

larına ilişkin politikaları ve uygulamalarındaki değişiklikler toplumun kırılganları arasındaki gecekonduları etkiler ve onları farklı toplumsal ilişkiler, yaşam stratejileri bulmaya sevk eder. Gecekondu bölgelerinin değişimi de bu değişimlere gecekondulukların verdikleri cevaplar ekseninde ilerler. Ancak kentte geçirilen zaman da gecekondu bölgelerinin toplumsal dokusunun nasıl değiştiğini anlamamızda üstünden geçemeyeceğimiz bir alandır. Bu çalışmadan yola çıkarak kentte geçirilen yılların en görünür olarak göçmenlerin eğitime ve kadınların eğitim ve istihdamda yer almasına ilişkin tavırlarında ve pratiklerinde dönüşümler getirdiği söylenebilir.

Ege Mahallesi'ne ilk gelenler çeşitli zorluklardan ötürü uzun bir eğitim hayatı alamamışlardı. Bu zorlukların başında köylerde, ilk yerleşimcilerin henüz köyde olduğu 1980'lerin ortalarının öncesinde en fazla ilkokul bulunmasıydı. İlkokulu bitirebilenlerden bir kısmı yakınlardaki bir kasabaya ya da kentte bir tanığın/akrabanın yanına ortaokul ve liseyi okumak için gönderilmişti. Kız çocukları için ilkokulu tamamlamak bile zordu. Köyde doğan kadınlar çocukluklarında aile büyükleri tarafından okuldan alındıklarından bahsetmişlerdi. Bunda ataerkil yapının etkisi olduğu kadar köyde çocukların iktisadi değerlerinin olmasının etkisi vardı. Çocuğun köy hayatındaki bu değeri erkek çocuklarının okula devamını da engelliyordu ancak bu değer toplumun ataerkil yapılarıyla birleştiğinde kızlar için okullaşmayı bir kat daha zorlaştırıyordu.

Şehirdeki eğitim olanakları elbette köydekilere göre çok fazlaydı ve okulların daha ulaşılabilir olması kırsal göçmenlerin çocuklarının eğitim alabilmesinde, özellikle ilkokula devam edebilmesinde etkiliydi. Ancak ilkokul sonrası eğitime ulaşmada kırsal göçmenler için ciddi engeller bulunmaktaydı. TÜİK verilerine dayanarak hazırladığı çalışma-

sında Tansel, gecekondu bölgelerinde yaşamanın ilköğretim düzeyinde çok etki etmediğini, ancak sonrasındaki okullaşma oranları üzerinde ciddi bir negatif etkisi olduğunu söylemektedir.[65] Yaşanılan yer gibi hanenin düzenli geliri olup olmaması da okullaşmayı etkileyen faktörlerin en önemlileri arasındadır.[66] Düzenli bir gelirin bulunmadığı ya da düzenli gelirin çok alt seviyelerde seyrettiği hanelerde çocukları okula göndermenin fırsat maliyeti büyüktür, zira bu çocuğun emeğinin gelir getirici bir faaliyete aktarılmasına ve çocuğun gelir getirmesinin gecikmesine yol açar. Bunun yanında çocukları okula göndermek hane bütçesine ek masraflar da getirir. İlk kuşak göçmenlerin çocukları özellikle kent hayatının ilk yıllarında okullarını yarıda bırakmalarının ya da ilkokuldan sonra eğitimlerine devam edememelerinin en önemli sebebini ekonomik sıkıntılar olarak açıklıyorlardı. Kente yeni gelenlerin düzenli gelir getirecek bir iş bulması zaman alıyordu ve bu süreçte çocukların emeği de kente tutunmada önemli kazanıyordu:

> Ekmeği bulsan çorbayı bulamıyorsun çorbayı bulsan ekmeği bulamıyorsun, okumak ikinci plana geçti, yokluk vardı öyle basit bir şey değil. Evimizin eşyalarını satıp ev yaptığımız kuru yerde yattığımız oldu. Bu duruma öyle kolay gelinmiyor ki. Bir kova kömür için onun bunun kömürünü taşıyacak kadar... Para yok ki kömür alacaksın, ne buldun onu yakıyorsun. O zaman gaz ocağımız vardı. Tüp olan adam zengin adamdı. Onun bunun eskilerini giymek, benim hiç yeni pantolonum olmazdı, yalın ayak gezerdik. Yaşayan bilir, şimdikiler çok şanslı ama kıymetini bilmiyorlar o ayrı. (Burhan)

65 "Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey individual, household and community factors", *Economics of Education Review*, 2002, s. 466.

66 McIntocsh ve Munk, "Social Class, family background, and intergenerational mobility", *European Economic Review*, 2009, s. 115; Tansel, *a.g.e.*, 2002, s. 467.

Göç eden ailenin daha çabuk düzenli bir gelire kavuşması ve/veya hane gelirini ek işlerle çeşitlendirebilmesi çocuk emeğine olan ihtiyacı azaltıyordu. Ankara'ya taşındıktan kısa bir süre sonra bir hemşerisi aracılığıyla bir devlet hastanesinde temizlik personeli olarak işe başlayan Mahmut aynı zamanda bir inşaat ustasıydı, bu işi daha Ankara'ya gelmeden amcasının oğlundan öğrenmişti. Mahmut uzun yıllar hastanedeki işi bittiği zaman günün diğer kısmını becerileri doğrultusunda inşaatlarda ustalık, işçilik ve bazen de bekçilik yapıyordu. Ailenin düzenli gelirini yan işlerle de destekleyen Mahmut, bu sebeple üniversite mezunu üç çocuğunu da hiçbir işte çalıştırmadıklarını söylemişti.

Çocuğun kente yerleşmenin hangi aşamasında okul çağına geldiği de okullaşmayı etkileyen bir faktördü. İlk kuşak kırsal göçmen hanelerinde düzenli gelirin elde edilmesi zaman almasından dolayı sonradan doğan çocuklar ilk doğan çocuklara göre eğitim yönünden daha şanslıydı. Tüm bunların yanında çocuğun cinsiyeti de elbette ne kadar süre eğitim alacağında etkiliydi. Bu faktörler ikinci kuşak kırsal göçmenlerin ne kadar süreyle eğitim alabileceklerinde etkiliydi, fakat anne babalarına göre daha uzun yıllar eğitim hayatlarına devam edebildiler. İki nesil arasındaki eğitimdeki bu farklılığın mahalle özelinde en çok kadınlar arasında olduğu söylenebilir. Zira görüşme yaptığım ilk kuşak kırsal kadın göçmenlerde en yüksek eğitim düzeyi olanlar ilkokul mezunuydu. Ancak ikinci kuşak kadınlar arasında ilkokulu bitirmeyen yoktu. Yıllar ilerleyip artık kentte doğan, ne göç edilen yıllara ne köy hayatına ne de mahalledeki gecekondu yapımı-yıkımı, altyapı hizmetlerini elde etme mücadelelerine tanık olanların eğitim düzeyleri bir önceki nesle göre belirgin bir farklılık gösteriyordu. Söz konusu bu kesimde sadece ilkokul mezunu ya da ilkokulu yarım bırakmış kişiler azınlıktaydı. Şüphesiz bu durumda 1998-2014 yılları arasında 8

yıllık kesintisiz eğitime geçilmesinin de büyük payı vardır. Bu çalışma sayısal verilere dayanmadığı için eğitim düzeylerine dair bahsi geçen artışlara yönelik bir yüzde sunamıyor, lakin mahallenin genel panoraması, aynı aile içinde eğitim düzeyindeki değişiklikler, birazdan anlatılacağı gibi mahallelinin yıllar içinde eğitime atfettiği değerdeki değişim bu yönde bir kanaat oluşturabiliyordu. Alpar ve Yener'in de işaret ettiği gibi çalışmak zorunda olmak kentte geçirilen süre arttıkça gecekondulu çocuklar için eğitime devam etmenin önünde daha az engel oluşturuyordu.[67] Yapılan araştırmalar uluslararası göçmen komünitelerinde de göçmen çocuklarının ailelerine göre daha yüksek eğitim seviyelerine ulaştığını gösteriyordu.[68]

Yukarı doğru sosyal hareketlilik vaat eden eğitim kuşkusuz farklı mesleklere erişme imkânı veriyordu. Ama bunun ötesinde bir anlamı daha vardı. Eğitim, özellikle de mahallenin dışına çıkılarak devam edilen ilköğretim sonrası eğitim, aynı zamanda kente göç edenlerin gecekondu komünitelerinden farklı bir sosyal çevreyle tanışmalarını sağlıyordu. Gençler eğitim yoluyla mahallelerinden başka insanlarla ilişkileniyor, kentlilerle, kentli orta sınıfla da yoğun temaslar kuruyordu. Bu temaslar nesiller arasında değerler, yaşam tarzı gibi meselelerdeki farklılık makasının biraz daha açılmasına yol açabiliyordu.[69] Konu kız çocukları olduğunda bu durum aile-

67 *A.g.e.*, 1991, s. 78.

68 Bkz. Kristen ve Granato, "The Educational Attainment of the second generation in Germany: Social Origins and ethnic inequality", *Ethnicities*, 2007, s. 44; Aydemir, vd., Intergenerational Education Mobility among the Children of Canadian Migrants, Discussion Paper Series, IZA DP No. 3759 Institute for the Study of Labor, 2008, s. 8; Valverde ve Viga, *a.g.e.*, 2003.

69 Qin, "Our Child Doesn't Talk to Us Anymore: Alienation in Immigrant Chinese Families", *Anthropology and Education Quarterly*, 2006, s. 172-176; Nesteruk, vd., "Immigrant Parents' Concerns Regarding Their Children's Education in the United States", *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 2009, s. 437, 438.

leri korkutan bir duruma düşürebiliyordu, zira köy hayatından yeni gelenler için kızlarının kentli değerleri benimsemesi özellikle hanedeki erkekleri geleneksel bağlar ve değerler, kadınların toplumsal görünürlüğü üzerine yeniden düşünmeye itiyordu. Bu durum sadece kırdan göç edenlerde değil, başka ülkelere giden göçmenler arasında da yaygındı. Örneğin İngiltere'deki Güney Asyalı göçmenler üzerine yapılan bir araştırma ilk kuşak göçmenlerin kız çocuklarını okula göndermelerinde namus algılarının etkili olduğunu göstermektedir.[70] Mesela 1980'lerin sonunda ilkokulu Yozgat'ın bir köyünde bitiren Serpil, Ankara'ya abisinin yanına taşındıklarında ortaokula devam etmek istemiş, ancak ısrarlarına rağmen babası izin vermemişti. Çünkü babasına göre Serpil'in gözü fazla açıktı ve okursa aileyi bırakıp gidebilirdi. Türkan'ın öyküsü de kızların eğitim almasında ailenin, özellikle hanedeki erkeklerin engel olmasına ve kırsal göçmenlerin kent hayatıyla temaslarına dair izler taşıyordu. 1970'lerin başlarında bebekken Ege Mahallesi'ne taşınan Türkan'ın hikâyesi ilginçti. Türkan, ortaokulu bitirmesinin ardından liseye devam etmek istemiş ancak babası müsaade etmemişti, çünkü "biraz süslüydü." Türkan babasının bu kararına açıkça itiraz etmesinin bir işe yarayacağını düşünmüyordu ama kendi ifadesiyle "evde kapanıp da ev işi yapıp da evlenmek istemiyordu." Babasının güvendiği bir arkadaşının eşiyle konuşup babasını razı etme yoluna gitti. Babası yumuşamıştı, ancak bir şartı vardı, kızı sadece kızların bulunduğu bir okula gidecekti. Türkan'ın şehir merkezinde bir kız meslek lisesine başlamasıyla hem babasının şartına uyulmuş hem de Türkan okula devam edebilmişti. Bu liseye başlamasıyla Türkan'ın hayatında yeni bir dönem başlamıştı, okulunu şöyle anlatıyordu:

70 Ijaz ve Abbas, "The impact of inter-generational change on the attitudes of working-class South Asian Muslim parents on the education of their daughters", *Gender and Education*, 2010, s. 319-322.

> Oradaki çevre çok farklıydı yani. Ben oraya gittim hiç pişman olmadım. Nasıl diyeyim, kırsal kesimden gelen çok az öğrenci vardı. Onun dışında maddi durumu iyi olan öğrenciler geliyordu, gayet düzgündü. Kızlar, tabii her yerde olduğu gibi birkaç tane çıkıyordu ama onun dışında gerçekten çok iyiydi. Yani Çankaya-Yıldız'dan geliyorlardı mesela... Nasıl söyleyeyim sana, oraya ben nasıl düştüm, o hayata nasıl alışırım diye ilk dönem bocaladım, çünkü arkadaşlarımın aileleri çok farklıydı. Ben para götüremezken, yemek parası götüremezken, onlar kantinden istediklerini alıp yiyebiliyorlardı. Ama o alsa bile, mesela benim annem gözleme katmer yapardı götürürdüm, orada bahçesi vardı kocaman orada oturur yerdik. Çok güzel zamanlar geçirdik.

Türkan lise yıllarında arkadaşlarını evine çağırdığını, gecekonduda oturmanın kentli arkadaşlarıyla iletişim kurmasını engellemediğini söylüyordu. Ancak içine girdiği ve çok şey öğrendiğini söylediği bu farklı çevre kendisinde değişme arzusu uyandırmıştı. Bu durum bir anlamda Türkan'ın kendi çevresine yabancılaşmasını da beraberinde getirmişti, zira mahalledeki tanıdıklarının arasında çok fazla "oturup konuşulacak, bir şeyler öğrenilecek" insan olmadığını düşünüyor, mahalleli kadınlarla çok ilişkilenmiyor, bir an önce başka bir mahalleye taşınmak istiyordu. Türkan'ın kent merkezindeki bir okuldaki deneyimi ileride değinileceği gibi çocuklarının okul tercihlerinde de etkili olmuş, iki çocuğunu mahalledeki okula değil kent merkezindeki okullara göndermeyi tercih etmişti.

Kentte geçirilen zaman arttıkça gecekondulular hem eğitime bakışları değişiyor, hem de çocuklarına eğitim verebilecek kaynaklara daha çok sahip olmaya başlıyorlardı. En az üç nesildir kentte olan ailelerde çocukların doğum sırası ve cinsiyeti eğitim almalarında eskilere göre daha az etki et-

meye başlamıştı. Bu ailelerin kentte tutunmaları, düzenli gelir etmeleri ama aynı zamanda eğitime atfettikleri değerlerin değişmesi ve kızların okumalarına alışmalarıyla da alakalıydı. Bir zamanlar kendi kızlarının okula gitmesine karşı olan erkeklerle konuştuğumda aslında yanlış hareket ettiklerini, kızlarının hayatlarını olumsuz etkilediklerini kabul ediyorlar ve kız torunlarının okumalarını destekliyorlar, kimi zaman ise aslında kızlarının okumalarına kendileri mani olmadığını, ailedeki büyük ağabeylerin ya da başka erkeklerin mani olduklarından bahsediyorlardı. Üçüncü ve daha sonrasındaki nesilde büyük çoğunluk lise mezunuydu ve daha küçük yaşta olanlar şimdiden üniversite sınavlarına hazırlanıyorlardı. İkinci kuşak ve sonrası için kızların okumaması, üniversiteye gitmemesi için hiçbir sebep yoktu. Hatta kimileri için asıl kız çocuklarının okuması ve iyi bir mesleğe sahip olması gerekiyordu, zira ailenin kadınlara bir güvenlik ağı sunamadığı vakitlerde meslek sahibi olmak kadınları hayattaki zorluklara karşı koruyabiliyordu ama ondan da öte hep söylendiği gibi "erkek nasıl olsa her işi yapabilirdi." Tuğrul zamanında evlendiği eşinin okumasına ve çalışmasına müsaade etmemiş ama bugün ileride iyi bir iş bulabilmesi için lise çağındaki kızının okumasını destekliyor, kursa gönderiyordu:

> Eşim okumadı, okudu ama ben bıraktırdım, liseyi bitirdi, devam edebilirdi. Kız çocuğuyla biraz ilgilenmek gerekiyor, bana öyle geliyor. Şimdi biz çocuklarımıza şunu anlatıyoruz, özellikle Selin'e, diyorum ki bak kızım annen benden para istedi vermiyorum, çalışıp alaydı. Bu bazen bana der ki Tugrul para ver, vermiyorum derim çocuğun yanında. Harçlığını vermiyorum diye bir şey yok, aynı ortamda yaşıyorsun, o halde vereceksin. Ama mahsus çocuğun yanında söylüyorum ki çocuk desin ki okuyayım bir yere geleyim, devletten bir maaşım olsun.

Kente küçük yaşta gelen veya kentte doğanlar için okumak meslek sahibi olmak demekti ve bunun anlamı da daha iyi yaşam koşullarına sahip olmaktı. Bu açıdan çocuklarının okumasına ayrı bir önem atfediliyor, özellikle kadınlar okuyan çocuklarıyla küçük yaşlardan itibaren ilgilenmeye başlıyor, ellerindeki az kaynağı çocukların eğitimine aktarıyorlardı. Kadınlar çocuklarını okumaya özendirmek için onlar evdeyken kendilerinin de en azından kitap okuyarak onlara örnek olmaya çalıştıklarını, veli toplantıları dışında da okulları ziyaret ettiklerini, her gün çocukların ödevlerine yardımcı olduklarını, okul dışındaki hem ders takviye hem de spor ve diğer faaliyetlerle ilgili kurslara gönderebilmek için erkeklerle pazarlık ettiklerini anlatıyorlardı.

Üçüncü ve daha sonrasındaki nesiller ailelerinden sadece eğitim düzeyleri bakımından farklı değillerdi. Eğitimin, kentle daha yakından ilişkili olmanın ve ailelerinden başka bir zamanda yaşamanın etkisiyle gelecek beklentileri, iş yaşamını ve eğitimi anlama biçimleri de ailelerinden oldukça farklıydı. Geçmişleri ve şimdiki hayatları da farklı olduğu için ilerideki hayatlarının da epey bir farklı olacağına inanıyorlardı. Bu farklılık genellikle aile ilişkileri ve boş zaman tüketimi üzerinden anlatılıyordu. Hem birebir görüşmelerimde hem de mahallede bir derneğin gönüllü verdiği üniversite hazırlık kursuna gelen lise öğrencileriyle gerçekleştirdiğim odak grup görüşmesindeki gençler ileride kendi kuracakları ailede kadınların daha rahat hareket edeceğini ve kendilerinin kültürel tüketime daha çok vakit ayıracaklarını belirtiyorlardı:

> Örneğin benim annem o kadar serbest davranmıyor, ama benim evleneceğim kadın ileride istediği her şeyi yapabilir yani. (Ercan)

> Ben şimdiden bunları düşünebiliyorsam ileride herhalde onun sözünü asla dinlemem. Kendi paramı kazanıp ihti-

yaçlarımı yapabilecek duruma gelmem lazım. Onun eline bakmamam lazım. (Ebru)

Annem babam bir sinemaya gitmiyorlar onlar, ben giderim. (Dündar)

Gençler hayat beklentilerinin farklılığından ötürü anne babalarıyla bir nesil çatışması yaşadıklarını da ifade ediyorlardı. Bu çatışmanın bir tarafındaki ailelerin zamanında türlü zorluklara göğüs gererek ailelerinin yaşam standartlarını yükseltmeleri, mücadeleci olmaları ve kendileri için daha rahat bir hayat hazırlamaya çalışmaları gençler için takdire şayandı. Ancak artık dünya onların gençliklerindeki gibi değildi, buna rağmen bir önceki nesiller gençlerden kendileri gibi olmalarını bekliyordu, Gönül'ün ifadesiyle kendi zihniyetlerini genç nesle yansıtıyorlardı ve gençler için aralarındaki çatışmanın temel sebebi buydu. Lise öğrencisi Bünyamin, okuldan kız arkadaşlarının evlerine gelmesinin ailesi tarafından pek hoş karşılanmadığından böyle durumlarda babasının "bu kızların anneleri babaları yok mu" dediğini anlatıyordu. Özcan ailesinin kılık kıyafetine çok karıştığını, yeni moda *skinny* kot pantolonları kendisine asla giydirmediklerinden bahsediyordu. Karşı cinsle sosyal ilişkiler kurma konusunda elbette kızlar üzerinde daha fazla baskı vardı:

Benim babam çok çağdaştır her konuda ama bir erkek arkadaşımla yürüdüğüm zaman yüz ifadesinin değiştiğini ben anlayabiliyorum. Arkadaşım diyorum ama ses tonundan anlıyorsun. Bazı konularda anlayışlı ama bu konuda değil. Onun yetiştirildiği tarz ile ilgili olabilir, çünkü o da böyle bir ortamda yetişmiş. (Ebru)

Bu durum genç kuşak için mahallelerinin biraz "geri kalmış" olmasıyla da alakalıydı. Onlara göre mesela Çankaya'da daha rahat mini etek giyilebilir, karşı cinsten gençlerin bir-

likte vakit geçirmesi bir sorun teşkil etmeyebilirdi. Ancak ne kendi mahallelerinden ne de ebeveynlerinden böyle şeyleri olağan kabul etmelerini bekleyemezlerdi, zira kendi dillerinden ifade edersek yaşadıkları yer "modernleşmeye çalışan ama modern olmayan" bir mahalleydi, aileleri de "hâlâ köy hayatının etkisindelerdi." Yani önceki nesiller orta sınıf kentsel değerlerle henüz barışık değillerdi ama gün gelecek barışacaklarını ifade ediyorlardı. Kentli orta sınıfla tek farklılık ebeveynler arasında değildi, gençler kendileri ve kentli orta sınıf gençliği arasındaki farklılıklara da işaret ediyorlardı. Bu farklılık büyük ölçüde tüketim malzemelerinin ve boş zaman aktivitelerinin farklılığı üzerinden anlatılıyordu. Mahalleli gençliğe göre kentli orta sınıftan yaşıtları daha pahalı cep telefonları kullanıyorlar ve markalı kıyafetler giyiyorlar, boş zamanlarını kent merkezinde arkadaşlarıyla geçirebiliyorlardı. Onlar aileleri gibi küçük yaştan itibaren bütün zamanlarını para kazanmak için ayırmak zorunda kalmamışlardı, ancak yine de okulun tatil olduğu zamanlarda mutlaka gelir getirici işlerde çalışıyorlardı. Tatillerde büyük marketlerde ürün tanıtımı, kasiyerlik, el ilanı dağıtmak, bir dükkânda çıraklık yapmak gibi işler yapıyorlar, buna ek olarak duruma göre erkekler babalarına yardımcı olmak amacıyla onların iş yerlerine gidiyorlardı. Görüştüğüm gençler bu işlerden kazandıkları paraları kendi başlarına harcamadıklarını, biriktirmeleri için annelerine verdiklerini ve bu paralarla okul ihtiyaçlarının karşılandığını, derslerine takviye kurslara gittiklerini veya bilgisayar aldıklarını söylediler. Kentli orta sınıftaki yaşıtlarının tersine okul tatillerini çalışarak değerlendiriyorlardı, ancak yine kendi anne babalarından farklı olarak emekleri ailenin temel geçim kaynaklarından biri değil, daha iyi şartlarda okuyabilmelerini sağlayacak ek gelirlerdi.

Gençler beyaz yakalı mesleklerin kendileri için anne babalarına göre daha kolay ulaşılabilir olduğunu, girecekleri emek

piyasasında eğitimli oldukları için onlardan daha şanslı olduklarını düşünmekteydiler. Bu karşılaştırmada kendilerini dezavantajlı kılan faktörler de vardı elbette. Türkiye'deki genel işsizlik durumu ama özellikle üniversite mezunlarının işsizliği ya da eğitim aldıkları alan dışında çalışmak durumunda kalmaları,[71] bir zamanların güvenceli mesleklerinin artık istihdamı garantileyememesi[72] gençler için kendilerini ailelerine göre emek piyasasında daha şansız kılan başat faktördü. Mahallede ortaokul ve lise çağındaki gençlerden kendileri ve ailelerinin konumlarının daha kırılgan olduğunu düşünenler aslında üniversite eğitimine devam etmek isteseler bile koşullarının buna pek imkân sağlamayacağını düşünüyorlardı. Bu gençler daha kısa yoldan meslek edinebilecekleri ve işgücüne katılabileceklerini düşündükleri için meslek liselerini tercih edeceklerini/ettiklerini söylemişlerdi. Örneğin babası inşaat işçisi olan Dündar bir meslek lisesinde okumayı tercih etmişti, okuldan kalan zamanlarda öğrendiği mesleğine yönelik işlerde çalışmaya şimdiden başlamıştı. Arzu altı çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğuydu, tanıştığımız zamanlarda babasını kaybedeli iki sene kadar olmuştu, şimdi hanenin tek geçim kaynağı en büyük erkek kardeşin bir kuaförün yanında çalışarak kazandığı asgari ücretti. Annesinin ne fiziksel koşulları ne de psikolojik durumu gelir getirici bir işte çalışmasını mümkün kılmıyordu ve annesinin rahatsızlıklarından ötürü evin tüm sorumluluğunu almıştı. Ortaokula giden Arzu'nun dersleri iyiydi, lakin bu şartlar altında eğitimine uzun yıllar devam edemeyeceğini düşünüyordu:

> Kan görmeye hiç dayanamam ama hemşirelik lisesine gideceğim. Anneme bir şey olursa açıkta kalmak istemiyo-

71 Üniversite mezunlarının işsizliği ile ilgili bir çalışma için bkz. Bora vd., *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, 2012.

72 2009 verilerine göre 15-34 yaş arasında eğitim fakültesi mezunlarından ancak % 65,3'ü bir işte çalışıyor olması (TÜİK 2009) bu duruma örnek gösterilebilir.

rum. Anadolu Lisesi'ne gider üniversiteyi kazanamazsam ne olacak?

Tansel'in araştırmasının gösterdiği gibi gecekondu gençliği aslında hâlâ ilköğretim sonrası eğitime ulaşmada kentli orta sınıf gençliğe kıyasla dezavantajlı konumdaydı.[73] Bir önceki nesile göre eğitime ulaşmada daha az engel olsa bile mahalleli çocuklar kentin merkezindeki çocuklara göre eğitim alma konusunda daha dezavantajlıydı. Bu durum uluslararası göçmenler arasında da benzer bir durum göstermekteydi, genç nesil göçmenler kendilerinden önceki kuşaklara göre daha yüksek eğitim alabilmekteyken göçmen olmayan yaşıtlarının eğitim düzeyine ulaşmakta sıkıntı yaşıyorlardı.[74] Yapısal eşitsizliklerin yanı sıra, yine bu eşitsizliklerin bir göstergesi olarak eğitime dair rol modellerinin olmayışı bu dezavantajı derinleştiren faktörlerden bir tanesiydi. Mahalleliyle kurduğum ilişkilerin anlatıldığı bölümlerde değindiğim üzere burada yaşadığım süre boyunca ve sonrasında mahalleliler kendi çocuklarının eğitimine dair benden yardım istemiş ve sorular sormuşlardı. Bu soruların bir kısmı da üniversite seçimine dairdi. Büyük bir samimiyetle sorulan sorular ve istenen yardımlar aslında mahallede ve çevrelerinde üniversite deneyimi olan çok kimse olmadığını göstermekteydi. Örneğin Nazım başarılı bir lise öğrencisi olan oğlunu iyi bir üniversiteye göndermek istiyordu. Bu konuda konuşurken bana "ODTÜ'ye göndersem aylık masrafı ne olur, ODTÜ kaç liradır?" diye sormuştu. ODTÜ'nün bir devlet üniversitesi olduğunu, ödenecek harçlar için kredi alınıp sonradan ödeneceğini söylediğimde bu durum Nazım'da şaşkınlık yaratmıştı. Rol modellerinin olmayışı genç-

73 *A.g.e.*, 2002, s. 467.

74 Kristen ve Granato, *a.g.e.*, 2007, s. 344; Cameron, Education, urban poverty and migration: Evidence from Bangladesh and Vietnam (No. inwopa679), UNICEF Innocenti Research Centre, 2012, Bölüm 7.

lerde kendilerine, ailelerinde ise çocuklarına dair bir umutsuzluğu beraberinde getiriyordu. Öte yandan çocukların ve gençlerin yakın çevrelerinde gördükleri tekil örneklerin dahi onları eğitim hayatına motive ettiği söylenebilir. Örneğin mahalledeki liseye devam eden Ebru hem yaptığımız odak grup görüşmesinde hem de ara ara sohbetlerimizde ailedeki tek üniversite mezununun astsubay abisi olduğundan ve kendisine okul dışındaki ders takviye kurslarına gidebilmesi için para yolladığından bahsetmişti. Çevrelerinde neredeyse üniversite mezunu olan birileri olmasa da anne ve babasının kendisini "abin okudu, iş buldu, sen de olursun" diye yüreklendirdiğini ve kendisinin de abisini örnek aldığından bahsetmişti. Araştırma boyunca görüştüğüm kişilerden bir tanesi de mahalledeki ilkokulun rehberlik öğretmeni Hakan'dı. Hakan mahalleyi sadece burada öğretmen olduğu için tanımıyordu, Hakan'ın anne ve babası küçük yaşta Ankara'ya gelmiş, evlendikten sonra Ege Mahallesi'ne taşınmış ve Hakan da bu mahallede doğmuş, büyümüştü, o da "mahallenin çocuğuydu." Hakan'la okulda gerçekleştirdiğimiz görüşmemizde hem bir öğretmen hem de mahalleli olarak kendi çocukluğunda ve şimdi mahallede eğitime dair bir rol modeli eksikliğinden bahsetmekteydi:[75]

> Hakan: Gençler için en büyük sıkıntı model olmaması. E sen de okumuşsun sen de modelsin. Hayır, model sayısı az, yetersiz. Yeterli değil. Kendini yeterli görmüyor insanlar baksanıza. Benden 3-5 yaş küçükler model alırlar, biliyorum. İşte abi biz sana çok özenirdik. Benim de özendiğim tipler vardı çünkü. Arkadaşlar arasında hırçın, lider, kendini koruyabilen kızlarla konuşabilen, oo o zaman sü-

75 Gecekondulu çocukların eğitim hayatında karşılaştıkları zorlukları öğretmenlerinin gözünden inceleyen bir çalışma için bkz. Akar, "Challenges for schools in communities with internal migration flows: evidence from Turkey", *International Journal of Educational Development*, 2010.

persin. Şimdi mükemmel bir model oluyor onlar için. Bunun peşine gelen çocuklar oldu üniversiteye giden çocuklar. Mesela ben buradan uzaklaştım beni göremediler. İşte model sayısı az.

Araştırmacı: Bu çocukların aldıkları modeller var mı, kim mesela?

Hakan: Var tabi. Akşam dışarı çıkıyor musunuz, X'i hiç okulda gördünüz mü?

Araştırmacı: Bir kere görmüştüm.

Hakan: Ben onu çocukluğumdan beri bilirim. Yaşı da benden büyüktür. Mesela motorla baktığın zaman fotoğraf düzgün bir fotoğraf değildir. Çocuk ona özeniyor, çünkü onu görüyor sürekli burada. Şöyle olacak, ben mesela bağlama kursu yazdım oraya. Yeni yeni başlıyor. Perdeyi çekeyim çekmeyeyim diyorum insanlar görsün. Şu olacak, sırtında bağlaması olan çocukları göreceksiniz.[76]

Görüştüğüm mahallelilerin hepsi mahalle ortamının çocuklarının eğitim hayatını olumsuz yönde etkilediğini/etkileyeceğini düşünüyordu. Bu negatif etkiyi en aza indirmek isteyen ailelerin en temelde yaptıkları şey küçük yaştaki çocuklarını okula getirip götürmek ve imkânları var ise mahalle dışında çocuklar için spor ve benzeri aktivitelere göndermekti. Geliri biraz daha yüksek olan gecekondulular çocuklarını mahalle dışındaki okullara göndermeye yöneliyorlardı. Bu tercihlerinin sebebini kent merkezindeki okullarının fiziksel imkânlarının ve öğretmenlerinin daha iyi olduğu varsayımından yola çıkarak açıklıyorlardı. Kent merkezindeki ya da merkeze yakın okullara daha yüksek gelir grubundan ailelerin çocukları gittiği için Ege'de böyle bir tercih yapan aileler kendilerini ona göre hazırlıyorlardı. Mahalle dışındaki okula göndermenin maddi yükümlülüklerini ka-

76 Bu diyalogda bahsedilen ve ismi verilmeyen kişinin düzenli bir işi yoktu ve uyuşturucu bağımlısıydı, ancak kendi çocuğu da aynı ilkokula devam ediyordu.

bullenmekle bir anlamda çocuklarına ve aslında kendilerine çocuklarının iyi eğitim alması için zorluklara göğüs gerdiklerini gösteriyorlardı. Lakin çocuğunu mahalle dışındaki bir okula göndermeyi tercih edenlerin açıkça ifade ettiği gibi asıl mesele çocuklarını mümkün mertebe mahalleden ve bu mahalleye atfettikleri kültürel özelliklerden uzak yetiştirebilmekti. Daha dolaysız ifade edersek, aileler çocuklarını bu mahallede yetiştirirlerse kendi arzu ettikleri gibi parlak bir geleceğe sahip olamayacaklarını, hiç değilse yüksek eğitime devam edemeyecekleri görüşündelerdi.

> Zaten belli bir okula gönderdiğiniz zaman, birtakım standartlarını bilerek gönderiyorsun. Şöyle bu okulda da belli şeyler istiyorlar defter kitap gibi belli bir kalite istiyorlar, orada da belki biraz aynı şeyi istiyorlar okullar arasında şey yok ama, orada kadın çocuğuna Johann Faber'in kırmızı kalemini alırken burada Fatih'inkini alabilir, bunu kimse yadırgamaz. Okuldan veya insanlardan kaynaklanan bir olay. Sen de bunu biliyorsun, böyle bir okula gönderiyorum fatihin kırmızı kalemini almayayım diyorsun, onu bilerek davranıyorsun. Kimseyi küçümsemek istemiyorum ama mahalledeki çocukların şeyi belli. Ağzı bozuk ne yaparsa yapsın. Standardı da belli. Ben çocuğumun küfürlü konuşmasını istemem. (Cengiz)

> Bahçelievler'de bir okul düşünün, çocuklar musluğa dokunmadan altına tutunca ellerini yıkayabiliyorlar. Burada su yoktu. Bidonları dolduruyorlardı öyle kullanıyorlardı. O şartları düşünerek, dedim ki, bir şeylerden kısarım, güzel bir yere gönderirim, temel önemli. Ben çocukların ikisini de buraya vermedim. Onu da inat yaptım yani. Neden diyeceksiniz, ben bu çevrede yetiştim, önce her şey çok güzeldi, çocukluğumuz çok güzeldi, gecenin 9'unda da dışarıda olsak kimseden zarar gelmezdi ama çocukların okul

döneminde çok endişe yaşadık. Duyuyorduk, şu çocuk şunu bıçaklamış. Ben çocukken hiçbir şey yoktu. Sonra baktım endişeler başladı, mesela çocukların sokakta küfrederek konuşması beni hep etkilerdi. Dedim ben çocuğumu buraya yollarsam hep bu çevreden arkadaşı olacak. Ben dedim doğru, uzak, Abidin Paşa'ya gönderdim. Anasınıfından itibaren orada okudular. En azından sakin bir çevre, orada oturmadım içini bilmiyorum ama en azından okulun çevresi güvenliği var, temizliği, öğretmenleriyle iletişimimiz hep orada güzel. (Türkan)

Temel amaçları çocuklarını mahalleden uzak büyütmek olan ailelerin çocukları hem farklı bir okula gittikleri için hem de ailelerin genel yönlendirmesi sonucunda mahalleli gençlerle, çocuklarla ilişkilenmiyorlardı. Bir yanıyla bu tür tercihleri aileler için olumlu algılanıyordu, örneğin Türkan'ın eşi, anasınıfından beri başka bir mahalledeki okula giden ortaokul çağındaki oğlunun mahalledeki yaşıtlarıyla vakit geçirmemesini olumlayarak, biraz da övünerek anlatmıştı:

> Benim çocuğum yaz boyu içeride gitti bilgisayar oynadı, işte kitap oynadı, kalktı, ama şu yolda tatil boyunca ya iki sefer ya üç sefer arkadaşlarıyla sokağa çıkan çocuklarla top oynamıştır. Kendisi istemiyor, arkadaş ortamını burada istemiyor. Ama okuldaki arkadaşlarıyla sürekli chatleşir, telefonla, bilgisayarla. Aşağıdaki arkadaşlarını daha çok istiyor. Onlarla daha iyi anlaşıyor. Bir de semt olarak, kültür meselesi var. Orada duran insanlarınkiyle bizim burada duran insanların kültürü farklı.

Mahalledeki yaşıtlarıyla sosyalleşmeyen çocuk ve gençlerin beklentileri, istekleri ve tercihleri elbette mahalledeki yaşıtlarından epeyce farklılaşıyordu. Bu farklılıkların netice-

sinde ise aileler çocuklarının isteklerine yetişemediklerinden, aslında ellerinden gelenin en iyisini sunmaya çalıştıklarını düşünürken sürekli eksik kaldıklarından yakınmaktaydılar. Farklı okullarda okuyan gençlerin dert edindikleri temel nokta gecekonduda oturuyor olmaktı. Mahalleli yaşıtlarıyla vakit geçiren gençler yükselen apartmanlar karşısında gecekondunun artık modası geçmekte olduğunu, isteseler de istemeseler de bir gün gecekonduları bırakacaklarını düşünüyorlardı. Ancak küçük yaştan itibaren kent merkezindeki okullarda okuyan gençlerin gecekonduyu algılama biçimleri bunun biraz daha ötesine uzanıyordu, zira onlar için kabaca söylersek gecekonduda oturmak biraz da utanılacak bir şeydi. Burada doğan ama bir an önce taşınmak isteyen Selin anasınıfından beri uzaktaki okuluna servisle gidip gelen bir lise öğrencisiydi. Mahallede yaşamaktan pek memnun değildi, onun için mahalle kentin kıyısında kalıyordu, burada yapılacak hiçbir şey yoktu ve istediği gibi giyinemiyordu. Mahalledeki yaşıtlarıyla arkadaşlık kuramayan Selin, uzun yaz tatillerinde okuldan arkadaşlarını da evine çağırmak istemiyordu, annesi ise kızının yaşadıkları yerden utanmasını nasıl engelleyeceğini bilemiyor, telaşlanıyordu. Özetle, çocuklarına başka bir hayat sunmak isteyen mahalleliler çocuklarını mahalleden uzak tutmaya çalışıyor ancak bunun getirdiği yabancılaşmayla hem baş edemiyor hem de bu yabancılaşmanın aslında tam da istedikleri şey olduğunu görmekte zorlanabiliyorlardı.

Kente küçük yaşta gelmiş ya da burada doğmuş nesil ise aile ilişkilerinde kendilerini bir önceki nesil ile sonrası arasında sıkışmış hissediyorlardı. Kendi ifadelerini takip ederek söylersek, anne babaları bir şey görmediği için kendilerine de bir şey öğretememişti, ancak kendileri çocuklarına aynı hayatı yaşatmamak için pek çok şeyden feragat ediyorlar, yine de çocuklarıyla bağ kurmakta, onların isteklerine yetiş-

mekte zorlanıyorlardı. Mesela küçük yaşta Ankara'ya gelen ve evlenmeden bir süre kent merkezindeki bir pastanede çalışan Hayat mahalle dışında gördüğü farklı insanların kılık kıyafetlerine özendiğini anlatmıştı. Kendisi ve kızını şöyle anlatmıştı görüşmemizde:

> İlk geldiğimizde, yok durumumuz iyi değildi. Kızıma hep diyorum siz bu yemekleri yemiyorsunuz ya oturduğumuzda 5 kardeşiz annem tavuk haşladığında sen çok yedin ben çok yedim kavgası yapıyorduk. Siz ekmeğe çikolata sürüyorsunuz annem meyve alırdı ertesi güne kalmazdı. Senin bir kabanın varken ikincisini alabiliyorum benim bir tane ancak olurdu. Şeker bayramıydı, şu polar kazaklar var ya onlar için bir ay ağladım, anne baba almak istiyor ama durumu olmayınca nasıl olacak. Yazın çalışıyorsa kışın çalışmıyor, yeni yeni işçiler kışın çalışıyor... Çocuklara bunları anlatmaya çalışıyorum, biz büyüdük ama ne hallerle büyüdük. Herkesin gocuğu vardı, benim atkım var. Ben çocuğuma bizim paramız olduğundan alıyor değilim, gözün kalmasın diye alıyorum. Anne bizim paramız var diyor, öyle değil diyorum başka bir şeyden kısıyorum. Çocuklarımın keşkesi olmasın diyorum.

Gençler kendi ebeveynlerini kentli orta sınıfla kıyaslarken, kendileri de ebeveynlerinin çocukluk-gençlik dönemleriyle kıyaslanıyordu.

Gecekondulu kadın emeği

Kentte geçirilen süre göçmenler açısından kadınların eğitime ve istihdama katılmalarında pozitif bir etki yaratır.[77] Ege Mahallesi'nde de eğitime yönelik bakışın değişmesine para-

77 Schnaiberg, "The modernizing impact of urbanization: a causal analysis," *Economic Development and Cultural Change*, 1971.

lel bir dönüşüm kadınların çalışmasına dair yaklaşımda da kısmen kendini göstermişti. Mahallenin ilk kuruluşundan son döneme kadar olan süreçte ev dışında gelir getirici işte çalışan kadın sayısı artmış, kadınların yaptıkları işler çeşitlenmiş ve kadınların çalışmasına dair yaygın kaygıda değişiklikler olmuştu.

Mahalleye ilk gelenler arasındaki kadınların çok azı gelir getirici bir işte çalıştığından bahsetmişti. Bunun temel sebebi bir yandan kentte yeni olmanın verdiği bir belirsizlik hali, bir yandan ise ilk kuşak göçmen kadınların zamanlarının çoğunu gecekonduların eksiklerini gidermek, su taşımak gibi işlerin almasıydı.[78] Mahalledeki aynı kuşakta olan çalışan kadınlar kendilerinin ya da bir sonraki kuşaktakiler annelerinin özel ya da devlet sektöründe temizlik personeli olarak çalıştığını ya da gündelikçilik yaptıklarını belirttiler. Kadınlar bu tür işleri daha çok geçici görmeye ve durumları iyileştiği zaman çalışmamaya eğilimlilerdi.[79] Bu yapılan işlerin bazısının sigortasının olmaması, hemen hepsinin yoruculuğu ve fiziksel güç gerektirmesi, sosyal hareketlilik vaat etmemesi ve üzerine kadınların yalnızca ekonomik kaygılarla bu işleri yaptıkları düşünüldüğünde kadınların bu işleri geçici görmeleri ve mümkünse çalışmayı bırakmaları istemeleri oldukça anlaşılır. Bu sebeple çalışmayı bırakabilmek kadınlar için bir anlamda rahata ermek anlamına da geliyordu. Çınar'ın İstanbul'daki gecekondulu kadınlarla yürüttüğü çalışması kadınların kocalarının onları ev dışında bir işte çalıştırmamasından gurur duyabildiklerini gösteriyor.[80] Ege'deki ilk kuşak kadınlar için de gelir getiri-

78 Wedel, *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı*, 2001, s. 25.

79 Şenyapılı, "A New Component in Metropolitan Areas: The 'Gecekondu Women", *Women in Turkish Society*, 1981, s. 195.

80 Çınar, "Unskilled urban migrant women and disguised employment: Homeworking women in Istanbul, Turkey", *World Development*, 1994, s. 374.

ci bir işte çalışmak zorunda kalmamak gurur verici bir durumdu zira kadının "ev hanımı" olması hanenin kadının gelirine ihtiyaç duymadığını gösterdiği için aynı zamanda bir statüye de işaret ediyordu.[81] Hane içi cinsiyetçi iş bölümünün yanı sıra, ilk kuşak göçmen kadınların piyasada bulabilecekleri işlerin büyük ihtimalle güvencesiz, zor koşullar altında çalışılması gereken, getirisi düşük ve sosyal hareketlilik sağlamayacak olduğu düşünüldüğünde aslında bu gurur duyma hali daha anlaşılır hale gelebilir. Ancak ne bu durum ne de ilk kuşak göçmen kadınların genelde çalışmaması kadınların çalışmak istemedikleri anlamına gelmiyordu. Kadınlar çalışmak istediklerinde önlerine birçok engel çıkıyor, hatta bu engellerin aşılmazlığından ziyade bazı kadınlar çalışmayı düşünemiyorlardı bile. Tahmin edileceği gibi dünya üzerindeki birçok kadının istihdama katılmasının önündeki engeller gecekondularını yeni yapmış kadınlar için de geçerliydi. Hanedeki çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımı, ev işleri, gerekli eğitim ve beceriden yoksunluk gibi etmenler kadınların çalışma yaşamına katılmasında engeldi. Bunların olmadığı durumlarda evdeki erkeklerin izninin alınması şarttı. Bu engeller kentte doğan ya da kente küçük yaşta gelen ikinci kuşak göçmen kadınlar için de geçerliydi elbette. Ancak hem annelerine göre eğitim seviyelerinin biraz daha artmış olması, kentte onlar kadar yabancı olmamaları, bir de kentte kalma süresinin artmasıyla mahallede de kadınların ev dışında çalışmasına olan yaklaşımın değişmesinin bu engelleri nispeten esnettiği söylenebilir. Bununla birlikte yapısal uyum politikalarıyla Türkiye ve dünyadaki benzer ülkelerde gerçek ücretlerin düşmesi, piyasada erişilebilen işlerin çoğunlukla yine düşük ücretli, güvencesiz işlerin olması devletin kamusal harcamaları kısmasıyla birleşmesiyle gecekondulıların hane gelirini çeşitlendirmesini, yeni

81 Erman, *a.g.e.*, 2001.

yaşam stratejileri keşfetmelerini bir anlamda zorunlu kıldı. Örneğin yapısal uyum programlarının uygulanmaya başlamasının ardından Meksika'daki gecekonduluların durumlarını inceleyen Chant, gecekondu hanelerinin yaşam stratejilerini "ailenin kendi kendini sömürüsü"[82] olarak adlandırır. Zira Latin Amerika'daki kent yoksulu gecekondulular bu uyum programlarını etkisi altında yaşamaya devam edebilmek için temel masrafları ve tüketimlerinde kısıtlamalara giderler ve hanedeki erkeklerin yanında kadınlar ve özellikle çocuklar da gelir getirici bir işte çalışmaya başlar.[83] Bu duruma paralel bir şekilde Türkiye'de 80 sonrası gelişmeler, özellikle ihracat yönelimli üretimle hane gelirlerinin ve ücretlerin düşme eğilimi göstermesi, yoksul hanelerdeki kadınların bir kısmının kentsel iş gücü piyasasına girmesini zorunlu kıldı.[84] İstihdam piyasasının değişen yapısının da etkisiyle gecekondulu kadınlar daha çok kayıt dışı sektörde veya düzensiz, geçici, güvencesiz, düşük ücretli işlerde çalışmaya başladılar.[85] Esnek çalışma biçimlerine uyumlu olan kadın emek gücü ihracata yönelik üretim yapan sermaye için de önem kazandı.[86] Devletin kamusal harcamaları kısmasıyla birlikte, kadınların hane içi emeği, temel ihtiyaçları hane

82 Chant, "Women, Work and Household Survival Strategies in Mexico, 1982-1992: Past Trends, Current Tendencies and Future Research", *Bulletin of Latin American Research*, 1994, s. 206.

83 Chant, *a.g.e.*, 1994, s. 206; Latapi ve Rocha, "Crisis, restructuring and urban poverty in Mexico", *Environment and Urbanization*, 1995, s. 66, 69.

84 Çağatay ve Özler, "Feminization of the Labor Force: The Effects of Long-and Structural Adjustment Term Development", *World Development*, 1995; Başlevent ve Dayıoğlu, a.g.y., 2004, Dedeoğlu, *a.g.e.*, 2008.

85 Bkz. 1993 yılında Ümit Onat'ın gecekondulu kadınlar üzerine yaptığı bir araştırma, kadınların % 37,14'ünün ev temizliğine gittiğini, % 34,28'inin evde üretim yaptığını, % 11.43'ünün kamu sektöründe hizmet işçisi olarak çalıştığını, % 11,43'ünün konfeksiyonda terzi olarak çalıştığını, % 2,86'sının pazarlamacılık yaptığını ve son olarak % 2,86'sının bağımsız çalıştığını gösteriyor. (1993: 94). Aynı araştırma çalışan gecekondu kadınlarının % 80'inin hiçbir sosyal güvencesi olmadığını söylüyor (s. 96).

86 Çağatay ve Özler, *a.g.e.*, 1995.

içi üretimle karşılamaları ve çocuk, hasta ve yaşlı bakımları hane geçimi için daha elzem hale geldi.[87] Yapısal uyum politikalarının uygulandığı ülkelerde devletin sağlık ve eğitime ayırdığı bütçe düştüğü için kadınların bu alanlarda hanenin ihtiyaçlarını karşılamak için ayırdıkları zamanda artışlar meydana geldi.[88] İkinci kuşak kadınlar için de kuşkusuz gelir getirici bir işte çalışmak en önce ailenin ekonomik durumunu iyileştirmek anlamına geliyordu. Ancak dışarıda çalışsalar da çalışmasalar da çalışma yaşamına atfettikleri önem hane içinde kendilerini güçlendirmeyle de ilişkilendiriliyor ve bunun çocuklarının refahına evdeki erkeklerin kazancından daha çok etki ettiğinden bahsediyorlardı. Kadınlar özellikle çocuklarının ihtiyaçları için eve gelir getiren erkeklerle pazarlık yapmak istemediklerini, kendileri çalıştıkları takdirde çocuklarına ve kendilerine istedikleri şeyleri kendi ifadeleriyle "kimseye sormadan, izin almadan" alabileceklerini söylemişlerdi. Eğitim, beceri eksiklikleri, çocuk ve hasta bakımının, ev işlerinin hanedeki kadınların sorumluluğunda olması ve ulaşılabilir kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği, istihdam piyasasındaki cinsiyetçi iş bölümü ve ataerkil yapı[89] tüm kadınlar gibi gecekondulu kadınların da işgücüne katılımını negatif etkileyen önemli faktörler arasındadır. Ege Mahallesi'ndeki kadınlar gelir getirici bir işte çalışmalarının önündeki engellere değinirken kendi öznel durumlarına göre bu faktörlerden bahsederken en çok değindikleri mesele çalışmak istediklerinde karşılarına dikilen üzerlerindeki erkek kontrolüydü.

87 Elson, *a.g.e.*, 1991, s. 177.

88 Stewart, *a.g.e.*, 1992, s. 34; Elson, *a.g.e.*, 1991, s. 176.

89 Göksel, "Female labor force participation in Turkey: The role of conservatism", *Women's Studies International Forum*, 2013; Ilkkaracan, "Why so Few Women in the Labor Market in Turkey?", *Feminist Economics*, 2012; Kılıç ve Öztürk, "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, 2014.

Evdeki erkeklerin kontrolünü ve iktidarını aşamadıkları için isteseler de ev dışında çalışamayan kadınlar elbette yılmıyor, çeşitli stratejiler geliştiriyorlardı. Kadınların bu amaçla başvurdukları yöntemlerden bir tanesi onay almaları gereken erkeğe lafını geçirecek birilerini araya sokmaktı. Bir zamanlar "gözü açık" diye babasının liseye gitmesine müsaade etmediği Serpil'in evde de oturmaya pek niyeti yoktu, çalışmak istiyordu. Ancak okula devam etmesine bile karşı çıkan babasına doğrudan çalışmak istediğini söylemedi, zira babasının tavrını önceden kestirmek çok zor değildi. Bunun yerine babasının çok sevdiği, sözünü dinlediği ve kendilerinden çok daha uzun süredir Ankara'da yaşayan teyzesini araya sokup babasının çalışmasına karşı çıkmamasını sağladı. Teyzesinin aracılığıyla bir kuaförde işe başlayan Serpil mesleğe dair becerileri henüz yeni yeni kazanmaya başladığı zamanlarda bir gün saçlarına o yıllarda moda olan çiçekli tokaları takarak işten dönmesiyle evde bir kıyametin koptuğunu anlattı:

> Saçıma toka takmıştım, boncuklar çiçekler. Fön çektirirdim orada. Eve geldim babam saçıma baktı, bu kız gitgide değişmeye başladı, elden avuçtan çıkmaya başladı bu kız diye burnumdan getirdi. Bu kız değişiyor saçına boncuk takıyor diye dövdü. Çıktım işten 4 ay çalıştım, mesleğimi de elimden aldı fön çekmeye saç boyamaya başlamıştım.

Serpil bu olayın üzerinden çok geçmeden, henüz 15 yaşındayken bir komşusunun torunuyla evlendi. Dedeoğlu'nun çalışmasında da belirtildiği gibi kadınlar evliliğin ardından kendilerini daha fazla karar verebilecek bireyler gibi düşünmekte, kendi ailelerine karşı fikirlerini açıklamakta daha bağımsız olmaktadırlar.[90] Serpil de evlenir evlenmez

90 *Women Workers in Turkey Global Industrail Production in Istanbul*, 2008, s. 116-120.

kocasının bir tanıdığı aracılığıyla özel bir şirkette sekreter olarak iş buldu. Serpil'in babası Orhan'la yaptığım görüşmede artık evlendiği için kızının çalışmasına bir şey demediğini söylemişti, lakin bu sefer de kayınbabası çalışmasına karşı çıkmış, hatta kendisine küsmüştü. Ancak kayınbabanın bu tavrı Serpil'in çalışmasına engel olmadı. Serpil çocuğu doğana kadar 7 sene bu şirkette işine devam etti.

Kadın emeği üzerindeki erkek kontrolü sadece kadının çalışıp çalışmamasını belirlemede devreye girmez, aynı zamanda kadının hangi işte, hangi koşullarda çalışacağına da karar verir. Bu durum hem kadınlar üzerinde erkek kontrolünü, hem de kadınlar için erkeklerle yapabilecekleri pazarlığın alanını artırır. Kadınlar da elbette bunun farkında olarak çalışmak istediklerinde çarptıkları erkek iktidarı engelini aşmak için onların da onaylayacağı işler bulmaya çalışıyorlardı. Hane gelirleri pek çok mahalleliden yüksek olan Türkan meslek lisesi mezunuydu, okul bittikten sonra aldığı eğitime uygun olarak bir giyim atölyesinde işe başlamıştı bir buçuk sene sonra evlendiğinde de eşi izin vermediği için bırakmıştı. Çocuklar büyümüştü, artık Türkan çalışmak için daha ısrarcıydı, diğer mahallelilere göre yüksek olan hane gelirlerinin yine de eskisi kadar iyi olmaması çalışması için eşinin gözünde "meşru" bir sebep teşkil ediyordu. Ancak öyle bir işte çalışmalıydı ki eşi izin vermeliydi. "Kızılay ortamına gideyim sabah gideyim akşam gideyim gibi değil de hep o isteğim vardı, 16 yıldır evliyim, hep o isteğim vardı," diye anlatıyordu bu isteğini. Sonunda eşinin yeğeninin evinde gündelikçi olarak haftada iki gün çalışmaya başladı çünkü onun tanıdığı olmasa eşi izin vermezdi. Eşi ise karısının bu gelir getirici faaliyetini "yeğenine bir yardım" şeklinde anlatıyordu.

Mahalledeki pek çok kadına göre üzerinde çok daha fazla erkek kontrolü olan Gülden vardı bir de. Kocası Semih'in

ne düzenli bir işi vardı ne de sürekli bir iş arayışındaydı. Buna rağmen kendisinin ev dışında da ev içinde de gelir getirici bir işte çalışmasına müsaade etmiyordu. Evleri Semih'in anne babasının oturduğu gecekondunun bitişiğine inşa edilmiş iç içe iki oda ve bir mutfaktan ibaretti. Faturaları Semih'in anne babası ödüyor, dağıtılan kömür ve gıdadan yararlanıyorlardı. Gülden'in eline neredeyse hiç nakit para geçmiyordu ve mahalle içindeki hareketliliği bile çok sınırlıydı. Görüşme yaptığımızdan bir iki sene önce kadar Semih bir arkadaşının çocuğuna Gülden'in bakmasına razı olmuştu, zaten kendi evlerinden dışarı çıkmadan bakabilecekti. Ancak bu işten kazandığı para da eline geçmiyor, Semih'in kişisel eğlenceleri için harcanıyordu. Bu sebeple Gülden gelen parayı sakladığında Semih bir daha bu işi yapmasına da müsaade etmedi.

Gecekondulu kadınlar, üzerlerindeki ataerkil baskının ve bu cinsiyet rejiminin kendi yapabilirliklerini ve kaynaklarını sınırladığının elbette farkındalar.[91] Ancak erkek iktidarına doğrudan karşı çıkmaktansa, ataerkil toplum yapısının ve neoliberal iktisadi düzenin kendilerine sunduğu zaten sınırlı olan kaynaklarla en iyi yaşam stratejisini bulma yoluna gidiyorlar. Hanelerdeki erkekler kadınların çalışmasına ve okumasına karşı çıktıklarında bu kişileri doğrudan karşılarına almaktansa erkek iktidarına baş eğerek Türkan, Gülden ve Serpil'in yaptığı gibi bu iktidarı esnetecek ara mekanizmalar arayışına gidiyorlar. Bu bir anlamda erkek otoritesinin tekrar meşru kılınmasına ve bu meşruluğu delmeden, bazen kendine çevirerek ama temelde onun çerçevesinde kendi kaynaklarını genişletebilmekti. Geniş anlamda düşünürsek, Kandiyoti'nin sözünü ettiği ataerkil pazarlığın bir parçasıydı.[92]

91 Dedeoğlu, *a.g.e.*, 2008, s. 113-115.

92 Bkz. Kandiyoti, "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 1988.

Kendileri gelir getirici bir faaliyette bulunsunlar bulunmasınlar gecekondulu kadınlar hane bütçesine kendi sınırlılıkları çerçevesinde müdahale etmekte, hane kaynakları üzerinde kısıtlı da olsa bir kontrol edinebilmekteydiler. Bu sınırlılıklar hane gelirinin büyüklüğü, hanedeki erkek iktidarının sertliği ve kontrolün sıkılığı, kadınların gelir sağlayabilecekleri işte çalışıp çalışmamaları, evdeki çocukların yaşlarıyla da yakından ilgiliydi. Mahalledeki kadınlar, evdeki çocuklar büyüdüğünde, özellikle çalışıp para kazanmaya başladıklarında artık erkeklerin onlara eskisi gibi şiddet uygulayamadıklarından, hane gelirinde de daha çok söz sahibi olduklarından bahsediyorlardı. Kadınların kendilerine ait bir gelirleri olduğu zaman bu paranın erkeğin kişisel harcamalarına gitmesini engelleyebilmek için mümkünse ya gelirlerini açıkça söylemiyor ya da örneğin evde çalışıyorlarsa bunu mümkün mertebe gizlemeye eğilimli oluyorlardı. Örneğin Gülden, ara ara evde yaptığı el işlerini satarak bir miktar kazanmaya çalışıyor, lakin kocasının bu durumdan haberdar olmaması için o evdeyken işi yapmıyor ve kazandığı parayı her ihtimale karşı güvendiği bir arkadaşının evinde tutuyordu. Kendilerine ait bir gelirleri olmayan kadınlar da evin genel ihtiyacını karşılamaları için ellerine geçen nakit paranın ayırabildikleri kısmını bir kenara atıyorlar, kişisel harcamalarından ve bazen evin ihtiyaçlarını daha ucuza getirerek yıllar içinde birikim elde etmeye çalışıyor, hane gelirinin erkeklerin kişisel harcamalarına daha az gitmesi için mutfaktaki eksiklikleri daha fazla göstererek geliri ailenin gıda ihtiyaçlarına yönlendiriyorlardı.[93] Erkek kontrolünün görece az olduğu ve gelirin çok düşük olma-

93 Yoksul gecekondu hanelerinde gelirin hane içindeki dağılımın inceleyen Eroğlu, ("Patterns of income allocation among young poor *Gecekondu* households in Turkey: overt mechanisms and women's secret kitties", *The Sociological Review*, 2009) da kadınların hane bütçesine müdahalesinde benzer stratejilerin var olduğunu anlatmıştır.

dığı hanelerde bir kenara para koyabilmek daha kolay olabiliyordu. Görüştüğümüzde 50'li yaşlarının sonunda olan Mercan düzenli işi olan üç yetişkin oğlu ve emekli kocasıyla birlikte yaşıyordu. Daha önceki bölümlerde siyasi kimliği anlatırken değindiğimiz gibi bu ailede ev içi işler daha eşitlikçi paylaşılıyor, Mercan mahalle dışında ya da içinde bir yerlere gitmek için, eve bir şey almak için kocasının onayını her zaman almak zorunda kalmıyordu. Mercan'ın oğulları ailenin maddi anlamda sıkıntı yaşadığı zamanlar Mercan'ın bir şekilde bir yerlerden altınlar çıkartıp, zorluğun aşılmasına destek olduğunu anlatıyorlardı. Hayatında hiçbir vakit kendi geliri olmayan Mercan, bu altınları yıllar içinde toplu taşıma kullanmak yerine yürüyerek, mutfak masraflarından arta kalanı bir kenara ayırarak, her malzemeyi değerlendirip yenisini almayarak biriktirdiğini anlattı. Kadınların günlerde bir araya gelmesi ve bu günlerde önceden belirlenmiş bir miktar paranın ya da altının ev sahibine verilmesi de para biriktirebilmelerini sağlıyordu. Öyle ki kadınlar özellikle gecekondu evlerinin onarımı, bakımı ya da yeni bir bölüm eklenmesi için yapılacak masrafların yıllar içinde biriktirdikleri gün paralarıyla karşılandığını anlatmışlardı. Bu çalışma gibi Eroğlu'nun Ege Mahallesi'ni de kapsayan Ankara'nın farklı 17 gecekondu mahallesinde yaptığı çalışması[94] da kadınların ellerine geçen parayı kendi kişisel ihtiyaçlarına değil evin, hanenin ve çocukların ihtiyaçlarına harcadığını gösteriyordu.

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi zaman içinde erkeklerin de kadınların eğitim ve istihdamına yönelik tavırlarında değişiklik olmuştu. Örneğin geçmişte kızını okutmayan ve çalışmasını engelleyen Orhan bugün kız torunlarının eğitimi için maddi yardım yapıyordu. Ankara'ya ilk geldiği yıllar-

94 *Beyond the Resources of Poverty: Gecekondu Living in the Turkish Capital*, 2011, s. 224.

da karısının çalışmasına müsaade etmeyen Mahmut'un iki kızı da çalışıyor ve zamanında karısına böyle bir tavır geliştirdiği için pişmanlık duyuyordu:

> İşte, affedersin cahillik. O zaman gençliğimde büyüklerim diyecek ki falan kişi götürmüş hanımını çalıştırıyor. Ayıplarlardı eskiden diyeyim, öyle çalıştırmadık. Dedikodu olurdu diye. Pişmanız ama... Şimdiki aklım olsaydı çalıştırırdık. Kızım çalışıyor. Benim kızım dünyanın öbür ucuna gitse aklıma bir şey gelmez.

Kentte doğan ya da erken yaşta gelen nesil sonrasındaki kadınların okuması yönündeki tavır değişikliği ev dışında çalışmalarına da yansımıştı. Geçmişte eşlerinin çalışmalarına mani olan erkekler kızlarının çalışmasını destekliyor, okuma çağındaki kızlarının beyaz yaka meslekler edinmesini sağlayacak üniversite eğitimi için onları yüreklendiriyorlardı.[95] Kentte zaman geçiren erkekler, kadınların gelir getirici bir faaliyetle uğraşmalarına daha pozitif yaklaştıkça, gecekondulu kadınların çalışmasını engelleyen erkek kontrolünün bir nebze azaldığı söylenebilir. Ancak belirtmekte fayda var ki gecekondulu kadınların nesiller boyunca eğitim düzeylerinin artmasının işgücüne katılımlarını da artırmaktadır. Zira eğitim, erkeklerin işgücüne katılmalarında ve istihdam edilmelerinde çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmasa dahi kadının işgücü piyasasındaki yerini şekillendiren temel bir faktördür[96] ve gecekondulu kadınlar için de bu durum geçerlidir. İlk kuşak sonrası gecekondulu kadınla-

95 Alpar ve Yener, *a.g.e.*, (1991) kentte kalış süresi arttıkça kız ve erkek çocuklarının daha yüksek eğitim düzeyi almalarını isteyen gecekondulu aile sayısının arttığından bahseder (s. 80).

96 İnce, "How the Education Affects Female Labor Force? Empirical Evidence from Turkey", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2010; İlkkaracan, *a.g.e.*, 2012, Healy vd. "Academic Employment and Gender: A Turkish Challenge to Vertical Sex Segregation", *European Journal of Industrial Relations*, 2005.

rın eğitimle birlikte beyaz yaka mesleklere erişiminin önceki nesillere kıyasla daha yaygın olması Ege Mahallesi'nde kadınların çalışmasına ve okumasına yönelik engelleyici tavrın kısmen kırılmasına katkı sağlamıştır.

Gitmeden hemen önce

Türkiye'de liberalleşme rüzgârı ironiktir, zira bütün sesleri kesen bir darbenin gölgesinde hızlıca esmişti. Bu rüzgâr, kente daha erken gelen ve serbest piyasanın sunduğu sınırlı olanaklar ya da öncesindeki güvenceli işlerle ve gecekondu aflarıyla ekonomik durumunu düzeltenleri kentin başka yerlerine savururken yerlerine yeni kırsal göçmenleri koymuştu. Askeri darbeyle bastırılan sadece sol muhalefet değildi. Kendi ihtiyaçlarını kolektif bir şekilde karşılamaya alışan ve başka da çareleri olmayan gecekondulular da kendi kabuklarına çekilmişler, bir araya gelmekten çekinir olmuşlardı. Yani askerî darbe gecekonduluların kentte tutunurken en çok başvurdukları toplumsal dayanışma ve hareketliliği de ellerinden almıştı. Kolektif yaşamın ve bu yaşamın kurulmasında emeği geçen sol hareketin yokluğunda ortaya bir boşluk çıkmış, bu boşluk sorumluluğun kimi zaman "yeni gelenlere" atıldığı bir güvensizlik hissiyatı ve yaygınlaşan suça evirilmişti.

Gecekonduluların kent hayatıyla uzun süreli teması diğer değişmelere eşlik ediyordu. Bu temas kendisini en çok eğitim ve kadınların çalışma hayatına katılmaları konusunda gecekonduluları ilk geldikleri ana kıyasla adım adım değiştirmişti. Eğitim açısından her kuşağın bir öncekine göre daha çok kaynağı vardı, ancak artan işsizlik eğitim yoluyla geleceği düşünülen yukarı doğru sosyal hareketlilik hayallerine biraz gölge düşürüyordu. Ancak bu yine de mahalleli gençlerin ve ebeveynlerinin eğitime olan inançlarını

kaybetmelerine yetmiyordu. Yeni nesil, ailelerinin "bir kaşıkla geldikleri" kentte bir yaşam kurma, mahalleyi bir mera ve çöplük alanından altyapısı olan, kentin bir parçası haline getirmelerinin dayanışma ve kolektif hareket motifleriyle bezeli hikayesiyle büyümüşlerdi. Ancak onların gözünün gördüğü mahallede bunların ipuçlarını yakalamak pek mümkün değildi. Zira ortada ne eskisi kadar yakın ilişkiler, ne de eskisi kadar yüksek toplumsal hareketlilikler mevcuttu. Mahalleli artık gitme hazırlıkları yapıyordu. Anne babaları ve hatta büyük anne ve babaları uzun yıllardır tanışan, görüşen gençler birbirlerini pek tanımıyorlardı. Ailelerinin hayatta kalma mücadelesinde önemli bir yeri olan dayanışma ağları gençlerin yaşam stratejisinde yer bulamıyordu. Dayanışma ağları, komşuluk, hemşerilik ilişkileri ailelerine önemli kazançlar sağlamıştı ama tıpkı gecekondular gibi eskimişti, bugüne ait değildi.

Ege Mahallesi kentsel reformlarla dönüşmeden, mahalleli henüz tamamen gitmeden bir fotoğraf çekilse aşağı yukarı bunlar görülürdü. Gıda ve kömür yardımlarını paylaşan ama birbirini de şikâyet etmeyi ihmal etmeyen, başka yerlerdeki kentsel dönüşümle evlerinden olan ve mahalleye taşınan yoksullar yüzünden mahallenin suça bulaştığını düşünen ama otuz senelik kapı komşusunun oğlunun da bu işlerden geri kalmadığını bilen, zamanında ailesindeki kadınların eğitim almasını ve çalışmasını engelleyen ancak şimdi kız torunun dershane parasını ödeyen, kızına iş bulmaya çalışan, kendisi kız diye okutulmayan ama çocuğunun eğitimi için birçok zorluğa katlanan, çocuğunu gecekondulu olarak yetiştirmek istemeyip ama çocuğunun gecekonduyu beğenmemesinden şikâyet eden, gecekonduyu hem fiziksel hem de toplumsal ilişkiler bağlamında arkaik bulan herkes çıkardı bu fotoğrafta. Tabii herkes gitmeden önce...

Gülden'in oğlu gelecekti, ders çalıştıracaktım, babasının yüz tane bahane sunacağını biliyor, korkuyor "sen götür" demeye. Kendi de getiremiyor, evden çıkması sorunlu. Daha önce söylemişti kocası açıköğretimden diploma almasına bile karşı çıkmıştı. Yani aslında öyle büyük bir kontrol var ki, kadınlar kendi emeklerini çocukları için kullanırken bile büyük bir erkek egemenliği yaşıyorlar. Ama bir yolunu buluyorlar yine de. Aslında bu noktada kadınların çocuklarının okullarıyla kurdukları yakın ilişki daha anlam kazanıyor, okul ortamı evden çıkış için önemli bir alan sağlıyor. Kimsenin karışamayacağı bir alan. Kadınların çocuklarının okulları ile bu kadar haşır neşir olması biraz da bununla ilgili. Yani aslında kadınlar o kadar aktifler ki, ancak bu aktifliklerini en fazla okulda gösterebiliyorlar. Mesela Gülden bugün oğlunun sınıf öğretmenini bir aydır görmediğini, bunun çok uzun bir zaman olduğunu, artık gidip görmeyi planladığını söylüyor. Bunun dışında haftada 1-2 defa okula gidiyormuş, velilerden bir şikâyet var mı, çocuk arkadaşlarıyla nasıl diye bakıyormuş. Bu durum bir yandan kadının kamusal hayata çıkmasına vesile oluyor işte. Gülden şöyle anlatıyor: "İlk geldiğimde konuşmam kabaydı. Göre göre düzeltiyorsun. Konuşmanı, davranışını, kıyafetini." Bir şehirli kültürü edindiğini söylüyor, bunu önemsiyor, olması gerekenin bu olduğunu düşünüyor ve bu da okula gidip gelmekle olabiliyor onun için.

Mahalleye Kentsel Dönüşüm Geliyor, Peki Mahalleliye Ne Olacak?

Mamak'ın 1987 yılında başlayan planlama süreci 1995 yılında tamamlandı ve Ege Mahallesi için 1992 yılında bir imar planı hazırlandı. Bu artık mahallenin yasal olarak planlanacağı, evlerin yine yasal olarak yapılıp geliştirilebileceği anlamına geliyordu. Mülkiyet haklarının alınması her bölgede fiyatların yükselmesinde etkilidir ancak bu artış kentin çeperlerinde daha yüksektir.[1] Çeperde bulunan mahallelerden biri olarak Ege Mahallesi de bu durumdan kendi payına düşeni almaya başladı. Kentsel yenilenmenin yapılacağı alanlardan bir tanesiydi. İmar planının hazırlanmasının hemen ardından bir dönüşüm başlamadı lakin mahallenin imar planlarınca kapsanması yakın zamanda mahallede bir dönüşüm başlayacağının ifadesiydi ve bu bile Ege'de ev arsa fiyatlarının artmasına sebep olmuştu.

1990'lı yıllarda mahalle artık yeni gecekondu yapımına müsait olmaktan çıkmıştı çünkü hem yıllar içinde Ege'nin göçlerle nüfusu artmış, boş alanlar gecekondularla dolmuştu hem de imar planları artık tamamlanmış mahallede plan

1 Sat, *a.g.e.*, 2007, s. 33, 34.

dışında kalan, mülkiyet hakları belirsiz bir alan kalmamıştı. Harvey'in de işaret ettiği gibi kentsel arazi piyasasına geç girenler erken girenlere göre daha dezavantajlı bir konumdaydı.[2] Mahallede gecekondu aflarından yararlanamayan ya da çeşitli sebeplerle zamanında tapusu edinilmemiş gecekondular bulunmaktaydı. Gecekondu afları kapsamına girenlere tapu tahsis belgeleri verilmiş ve Islah İmar Planı yapıldıktan sonra 02.10.1990 tarihinde onaylanan Uygulama İmar Planına göre tahsis belgelerinin tapuya dönüşüm işlemleri başlatılmıştı. Özellikle Çöplük diye anılan mahallenin kuzey tarafındaki gecekonduların büyük çoğunluğu tapusuzdu. Çöplük'teki mesele bununla da sınırlı değildi. Sıkışan çöplerin patlama riskinden ötürü 1993 yılından beri buradaki yapılaşma yasaklanmış, yıkım kararı çıkmış ve pratikte işlemese de buradaki halka bir yer gösterilmişti. Mahallenin geri kalanında yer alan 1.230 gecekondudan 724 tanesi tapuluydu.[3]

Gecekondu bölgelerinde yapılan araştırmalar evlerin mülkiyetindeki heterojenliğin kentsel dönüşüm süreçlerinde dayanışma pratikleri, stratejiler ve toplumsal hareketliliklerde de farklılıklar doğurduğunu söylüyor.[4] Ege Mahallesi'nde de kentsel dönüşüm sürecinde meydana gelenler tam olarak bu doğrultudaydı, insanlar evlerinin mülkiyetinin durumuna göre toplumsal hareketliliklere katılıyor, bu dönüşümden gelecek zararı azaltmak ya da öngördükleri faydayı artırabilmek için bireysel ya da kolektif çabalara yöneliyorlardı.

---

2 *Social Justice and City*, 2009, s. 168.

3 Kentkur, *Mamak Belediyesi Ege Kentsel Dönüşüm Projesi Revizyon Nazım İmar Planı Açıklama Raporu*, 2001, s. 19.

4 Bkz. Deniz, *Grasroots Action Against Gecekondu Renewal Projects: The Case of Istanbul Başıbüyük and Ankara Dikmen Vadi*, 2010, 3. Bölüm; Erder, *a.g.e.*, 1996, 3, 4, 5. Bölümler; Işık ve Pınarcıoğlu, *a.g.e.*, 2007, 7. Bölüm

Çankaya-Mamak Viyadüğüne mahalleden bir bakış (Fotoğraf Güven Aydoğan tarafından çekildi).

Ege Kentsel Dönüşüm Projesi

Kent merkezine 15 km uzaklıktaki Ege Mahallesi'nin Çankaya-Mamak Viyadük bağlantı yolu ile Çankaya'ya bağlantısı olması ve buraya araçla 15-20 dakikada gidilebiliyor olması bu mahalleyi kentsel rant açısından kıymetlendiren önemli etkenlerden bir tanesi. Bir zamanlar toprak olan ve üzerinde neredeyse bakkal bile bulunmayan Natoyolu Caddesi 2005 yılından itibaren marketler, çok katlı apartmanlar ve banka şubeleriyle dolmaya başladı. Yolun biraz ilerisine açılan Metro Süper Market, İkea, Nata Vega Alışveriş merkezi ve Türkiye'nin en büyük tünel akvaryumu olan AquaVega bölgede yaşamayanları da buraya çckmekteydi.[5] Mahalle ay-

5 Yılmaz ("An Inquiry into different urban transformation models in the context of rent and property transfer: The case of Mamak District," 2011, s. 62) bu şirketlerin kentsel dönüşüm planından plan henüz açıklanmadan haber-

Yeni yapılan alışveriş merkezlerinin mahalleden görünüşü.

nı zamanda Doğukent Projesi alanı ve İmrahor Vadisi Rekreasyon Alanı'na da oldukça yakın.

Ege Mahallesi 1990'lı yılların sonundan beri bir kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edildi ancak dönüşüm planları 2000'lere kadar başlamadı. Mahalleli için bunun sebebi açıktı; mahallenin fiziksel dönüşümü kendi hayırlarına olacaktı, lakin burası AKP'ye, Melih Gökçek'e oy vermeyen bir bölge olduğu için sağ partiler tarafından cezalandırılıyordu. Melih Gökçek 1994 yılından beri Ankara Büyükşehir Belediye Başkanıydı, imar planının yapıldığı zamanlarda Mamak Belediye başkanı SHP'den İsmail Değerli'ydi. Mahalleliye göre bu durum iki belediye arasında çatışma yaratıyor ve sonuç olarak da Ege'de gerçekleşecek olan kentsel dönüşüm bir türlü başlayamıyordu. Mahalleli kentsel dönüşüm meselesin-

dar olduğunu ve arsa fiyatları yükselmeden bu alanları satın aldığını söylemektedir.

den İsmail Değerli zamanında haberdar olmuş, Değerli bizzat mahallede toplantı düzenleyip mahalleye projen bahsetmişti. Anlatılan o ki mahallenin o zamanki muhtarı bu projeyi desteklememişti, zira proje gerçekleşirse mahalledeki arsalarından bazıları elinden gidecekti. Bu sebeple mahallede projeyi önlemek için imza toplayarak büyükşehir belediyesine başvurmuştu ve eski muhtara karşı olanlara göre bu hareketi Melih Gökçek'e projeyi engellemek için önemli bir meşruiyet kaynağı olmuştu. Projenin uygulanmasından vazgeçilmedi, ancak bir süre ertelendi; 1999'da Fazilet Partisi'nin Mamak Belediyesi'ni almasıyla bu iki belediye arasında bu çatışma çözülmüş, dönüşümün başlamaması için pek bir sebep kalmamıştı ortada. Ve sonuçta 2001 yılında mahallenin güneyinde 225 hektarlık bir alanı kapsayan Ege Kentsel Dönüşüm Projesi başladı.

Küresel iktisadi gelişimlerle paralel olarak kentsel dönüşüm projeleri de bir bakıma imar ve ıslah planlarının daha geniş ölçekte uygulanması olarak görülebilir.[6] 2981 ve 3290 sayılı yasalar çerçevesinde bakıldığında Ege'de uygulanacak olan kentsel dönüşüm projesi de daha önceki imar planının biraz daha geliştirilmiş şeklinden çok öteye gitmiyordu. Mahalle çeşitli sebeplerle değerlenmişti bu yüzden özel sektör açısından kârlı bir girişim olacaktı; muhtemeldir ki bu sebeple buradaki kentsel dönüşüm Mamak Belediyesi'nin koordinatörlüğünde özel sektöre bırakıldı özel inşaat şirketleri ve müteahhitler bu dönüşümün başat aktörleri haline geldiler. Bu durum Harvey'in işaret ettiği gibi, kentsel girişimlerde kamu riskleri alırken ortaya çıkan kazancın özel sektöre ait olmasıyla[7] yakından ilişkiliydi.

Ege Kentsel Dönüşüm Projesi'nde on arsa bir parsel oluşturuyor ve müteahhitler parsel temelinde halkla anlaşmalar

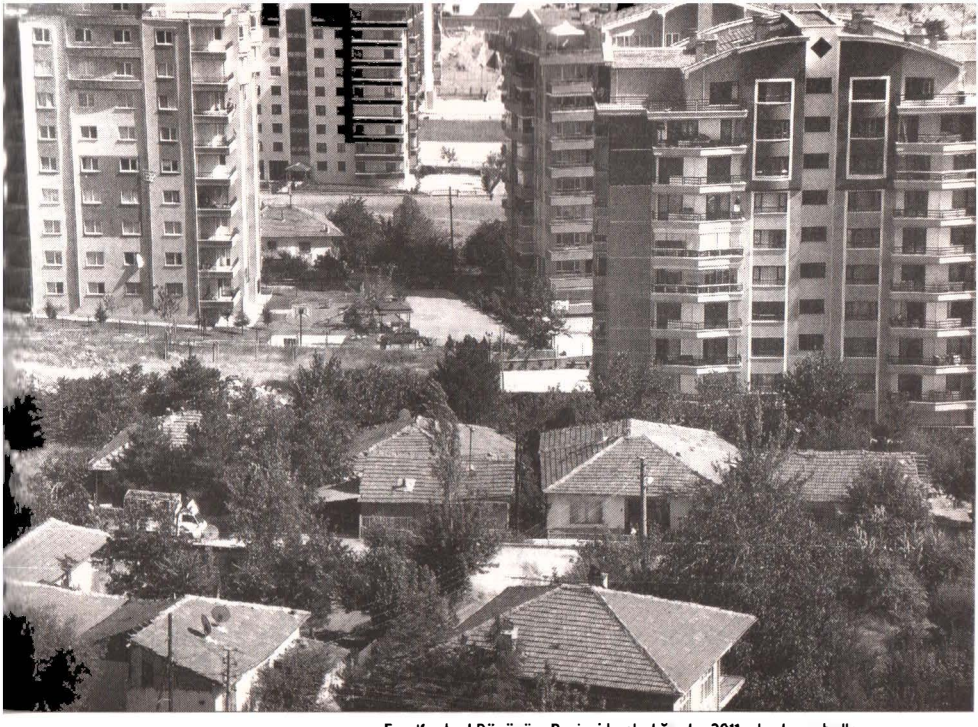
6 Dündar, *a.g.e.*, 2001, s. 394.

7 *A.g.e.*, 1989, s. 7.

yapıyor. Islah İmar Planına göre 79 adada 773 parsel bulunuyor ve toplam 2.237 hissedar mevcut. Hisselerin 1.632'si özel şahıslara, 493 tanesi belediyeye ve 112'si hazineye ait.[8] Belediyenin parsellerin % 60'ında küçük oranlarda sahip olduğu hisseler satışa çıkıyor ve yasal olarak alma önceliğinin yine o parselde arsası olanlara tanınması gerekiyor. Ancak böyle durumlarda bu tür payların parselde payı olan diğer mülk sahiplerine pek duyurulmadığı ve bu payların müteahhitlere ya da başka kişilere belediye tarafından satıldığına yönelik konuşmalar mevcuttu. Plana göre parselde 140 m² tapulu arsa karşılığı yine aynı parsel üzerine yapılacak apartmanlardan bir tane daire veriliyor. 140 m²'nin altında tapulu arsa sahipleri isterlerse fazladan ödeme yaparak bir daire sahibi olabiliyor ya da arsaları karşılığında müteahhit kendilerine bir ödeme yapıyor. Benzer bir uygulama bu ölçeğin üzerinde tapulu arsası olanlar için de geçerli, yani 140 m²'den fazla arsası olanlar ya aradaki farkı ödeyerek iki daire sahibi olabiliyor, ya bir daire ve üzerine para alabiliyor ya da daire almadan arsasını para karşılığında müteahhide bırakabiliyor. Müteahhitle yapılan anlaşmalar inşaatlar bitene kadar tapu sahiplerine oturmaları için bir yer sağlamıyordu, kişiler bu sorunu kendileri halletmelilerdi. Aile yapısı, geliri, oturulan mülkten başka mülk sahipliği gibi faktörler hanelerin bu süreci nasıl geçireceklerinde etkendi. Ayrı evde oturan çocuğunun yanına bir süreliğine yerleşmek, inşaat bitene kadar köydeki evine ya da varsa başka bir yerdeki gecekondusuna taşınmak geçici çözümler arasındaydı. Başka bir eve kiraya çıkmak en son seçenekti zira pek çoğunun bütçesi aylık kira ödemeye müsait değildi.

Mülk sahipliği üzerinden yürüyen buradaki dönüşüm rızaya dayalı, yani gecekonduların yasal mülk sahipleri istemedikleri takdirde gecekondulu ların arsalarını kat/para kar-

8 Kentkur, *a.g.e.*, 2001, s. 24.

Ege Kentsel Dönüşüm Projesi başladığında, 2011 yılında mahalle.

şılığında müteahhitlere vermeyebilirler. Bir müteahhidin herhangi bir parsele yeni bir konut yapabilmesi için parselde tapulu payı bulunan herkesin rıza göstermesi gerekiyor. Birazdan ayrıntılarıyla anlatılacağı gibi tapu sahiplerinin neredeyse hepsi uygulanan kentsel dönüşümden memnunlar, ısınma başta olmak üzere evlerinin fiziksel sorunları ve en az bu sorunlar kadar etkili olan "artık gecekondunun modasının geçmiş olması" hissiyatı bir an önce apartmanda yaşamak istemelerinde etkili. Aslında evinden o kadar da memnuniyetsiz olmayan bir iki kişiyle konuştuğumda ise parseldeki herkes müteahhitle anlaştığında kendilerinin de er geç anlaşmak zorunda kalacaklarından bahsetmişlerdi.

Ege'de kentsel dönüşüm projesinin başlamasıyla birlikte ilk önce gecekonduların arasına serpiştirilmiş gibi duran çok katlı, önlerinde bahçeyle çevrilmiş çocuk parkları olan yeni apartmanların sayıları hızla artmaya başladı. Mahalle-

nin çehresi hızla değişmeye başlamıştı. Alan çalışması öncesi ve sonrasında 2010-2014 yılları arasındaki ziyaretlerimde bu değişikliğe tanık oluyordum. Bir yanda mahalleye yürüme mesafesinde sayılacak alışveriş merkezlerinin açılması, ana yoldaki trafiğin kalabalıklaşması, banka şubelerinin ve büyük marketlerin sayısının her geçen gün artması, yeni yapılan yüksek katlı binalara pek de kendilerine benzemeyen orta sınıfların taşınması mahalleliye "gelişmişlik" hissi veriyor, dahası mahallenin birkaç yıla kentin daha önemli bir parçası haline geleceğini düşündürtüyordu:

> Kimse Tuzluçayır'dan buraya çıkamıyordu ki. Ama şimdi yeni iş merkezi açıldı. Daha da açılıyor şu an. Terminalde geliyor. Bir mağazası olan bir tane daha almak itiyor. Burada 3-4 seneye güç yetmez belki burası Kızılay'ı geçecek. (Yılmaz)

> 10 yıl öncesiyle şu anki durum arasında dağlar kadar fark var, 20 yıl öncesiyle korkunç fark var. Artık yani burada şehir gibi, sadece yapıların değişmesini bekliyoruz. (Hakan)

Bu gelişme hissinin yanı sıra mahallenin yakınlarında Ankaralılar için çekim kaynağı olan alışveriş merkezlerinden mahallelinin alışveriş yaptığı ya da hep sözünü ettikleri akvaryumu görmeye gittikleri pek söylenemezdi. Yeni dükkânların açılışına katılmak ve ara sıra alışveriş merkezlerini gezmek mahalleli için keyif aldıkları yeni bir sosyal etkinlikten ötesi değildi. Abileriyle mahallede bir bakkal işleten Serhat bu durumu şöyle anlatmıştı:

> İkea vs. yapılması iyi bir şey olmadı çünkü burası fakir bir mahalle. Her yerde reklamlarını verdiler, akvaryum geldi onun için. Burası fakir bir kesim olduğu için cüzi bir rakam vermeleri lazım, girişi 15 lira, ben öderim ama herkes nasıl ödeyecek. Fakir yok ama 15 lira büyük para. Mahalleli zor

gider. Buradan gidenler boş boş bakmaya gider, oranın çalışanları hep buradan gidiyor. Akvaryuma gidenler en fazla 10-15 kişidir.

Mahalle artık eski mahalle değildi. Pek çoğu, özellikle gençler için gecekondunun miadı dolmuştu, isteseler de istemeseler de zamanın gerisinde kalmıştı, zira her yer apartman doluydu, bir yerde mecburiydi gecekonduların ortadan kalkması. Günün birinde apartmana taşınacakları, bana hep söylendiği gibi nasıl olsa "buralar yakında yıkılacağı" için artık neredeyse hiç kimse bir zamanlar özendiği bahçesinde bir şeyler ekmiyor, bahçeleriyle pek ilgilenmiyordu.

Tapu sahipleri ne yapacak?

2011 yılının sonlarına doğru bu apartmanlardaki bir dairenin fiyatı pek çok faktöre bağlı olmakla birlikte 180.000-270.000 lira arasında değişiyordu, mahalledeki emlakçılardan da teyit ettiğim gibi çok yakın zamana kadar mahalledeki tapulu bir gecekondu en fazla 50.000 liraya satılıyordu. Elbette kentsel dönüşümün gündeme gelmesinden beri bir-iki istisnai örnek dışında kimse gecekondusunu satma niyetinde değildi. Henüz bir müteahhit/inşaat şirketiyle anlaşmamış tapulu gecekondu sahipleriyle konuştuğum zaman er ya da geç bir müteahhitle anlaşıp gecekondularını vereceklerini söylüyorlardı. Ancak bu muhtemel alışverişten olabildiğince kârlı çıkabilmek için müteahhitlere karşı pazarlık paylarını artırmak istiyorlardı. Bu eşitsiz ilişkide yapabilecekleri en önemli şey kendileri bir müteahhit bulmaktansa müteahhitlerin kendilerini bulup bir teklifle gelmesini beklemek, kabaca söylersek biraz "naza çekmekti." Herkesin paraya ihtiyacı vardı ama herkesten biraz daha acil paraya ihtiyacı olanların nazlanacak vakitleri yoktu.

Mesela bir yandan aile bir yandan alkol problemleriyle boğuşan Hakkı, kendisine bugün yarın gelecek teklifleri beklemeden bir müteahhit bulup gecekondusunu sattı ve böylece bir süre sonra kentsel dönüşüm kapsamında gecekondusunun içinde bulunduğu parselin üzerine dikilen lüks konuttaki bütün haklarını da bu müteahhide mülk hakkıyla birlikte devretmiş oldu. Gecekondusunun arsası artık daha değerli olduğu için elbette sıradan bir gecekondu fiyatına satmamıştı Cemal, ancak müteahhidin Cemal'e beklemiş olsaydı ileride geçecek paranın üçte birinden bile az bir para verdiği konuşuluyordu. Cemal ise bu parayla Alzheimer hastası olan babasını da yanına alıp köye yerleştiğinde bir daha para sıkıntısı çekmeden yaşamanın planlarını yapıyordu. Neyse ki planlarını hayata koymak için bir süre daha vakti vardı zira gecekondusunu satın alan müteahhit ev yıkılana kadar oturmalarına müsaade etmişti.

Bundan bir 30 sene kadar önce elektrik, yol, su için beraber mücadele eden mahallelilerden evinin yasal mülkiyeti bulunanlar şimdi bu kentsel dönüşüm projesinde kendilerini en karlı çıkartacak stratejileri tek başlarına bulmaya çalışıyorlardı. Buradaki gecekondular yapılırken, yıkıldığı zaman tekrar inşa edilirken girişilen ortak eylemler, tapu sahiplerinin kentsel dönüşüme yaklaşımlarında yerini bireysel çabalara bırakmıştı, çünkü mahallelinin gözünde birlikte hareket edilerek elde edilecek herkesin yararına ortak çıkarlar kalmamıştı artık. Bu konuda mahallelinin ortaklaşa yaptığı belki de tek şey bilgi alışverişiydi. Bakkalda, parkta, muhtarlıkta, sokakta karşılaşanlar, kapı önlerinde oturanların en güncel konusu kentsel dönüşümdü. Kim hangi müteahhitle anlaşmıştı, kime nereden kaçıncı kattaki daire verilecekti ya da verilmişti? Ama daha da önemli olan bu alışveriş sonrasında ne yapacaklarıydı. Evleri karşılığında kendilerine verilen apartman dairelerinde oturabilecekler miydi? Bu konuda

tapu sahiplerinin aklını karıştıran en önemli mesele aldıkları dairelerinin bütçelerine yük olarak gelecek ekstra masraflardı. İnşaatlar bittikten sonra büyük çoğunluğu site içinde yer alacak bu evlerde oturacaklarsa gelecekteki evlerin aidatlarını ödemek zorundalardı. Yapılacak evlerin havuzlu, özel güvenlikli, çocuk parklı olduğunu bilmelerine sevinemiyorlardı, zira bu özellikler evlerin aidatını yükselten faktörlerdi.

Uzun yıllardır oturanlar gecekondu evlerinin ısınma, temizlik ve altyapı problemlerinden yılmıştı. Özellikle fiziksel rahatsızlıkları olanlar, yaşlılar bir an önce apartmana taşınıp bu sıkıntıdan kurtulmak istiyorlardı. Soba külünün günlük boşaltılması, kışın gerekli yakacağın ayarlanması, odun bulunmuşsa kırılması ve kömürün taşınması, sobanın kurulup kaldırılması soba külünün ve isinin temizlenmesi vardı bir de. Apartman dairesine taşınmak bütün bunlardan da kurtulmak demekti. Gecekondular üzerine çalışan Erman[9] da gecekondulların apartmanda yaşamak istemelerinin en önemli sebebinin apartmanların daha iyi koşullar sunması olduğunu söylüyordu. Sobalı evde yaşaması zordu zor olmasına, lakin mahallenin önemli bir bölümü ya belediyeden düzenli kömür yardımı alıyordu ya da hayatı boyunca ara ara aldığı bu kömür yardımları ısınmaya harcadığı bütçeyi azaltıyordu. Kömür yardımı alanlar da almayanlar da sobayı günün belli saatlerinde belli odalarda yakarak ısınma masraflarını bütçelerine göre ayarlamaya çalışıyorlardı. Apartman dairesine taşındıklarında çok büyük ihtimalle kömür yardımları da kesilecek ve ısınma masraflarını azaltmak için daha az yolları kalacaktı. Belki de daha kötüsü bunca yıl ısınma sıkıntısı çekmişken en temelde "rahat etmek" için taşınacakları yeni evlerin masraflarına yetişebilmek için kaloriferi –imkânları olursa– kısarak yaşamaya devam etmekti.

9 "Squatter (gecekondu) Housing versus Apartment Housing: Turkish Rural-to-Urban Migrant Residents' Perspectives", 1997a, s. 101.

Zira mahallede inşaatları bitmiş olan evlere taşınanların yine ısınma sorunundan kurtulamadıkları, faturalarının az gelmesi için gün içinde –aynı soba kullanırken yaptıkları gibi– az az yakıp bir türlü istedikleri gibi ısınamadıkları konuşuluyordu. Kentsel dönüşüm sonucu yapılan apartmanlara taşındıktan sonra da bir şekilde kömür yardımları almaya devam eden ve aldıkları kömürü piyasanın altındaki bir fiyattan satan insanlara da geliyordu söz bu konuşmalar arasında. Anlaşılan o ki bir süre sonra belediye fark ediyor ve bu türden kişilerin yardımlarını kesiyordu. Yaklaşık 280 m²'lik yeri olan ve görüştüğümüz sıralarda uygun bir müteahhidin gelip kendisini bulmasını bekleyen İbrahim daha o zamanlarda gelecekteki masrafları için ne yapacağını düşünmeye ve kaygılanmaya başlamıştı:

> Biz şimdi burada oturamayız. Burası çok lüks olacak. Ben alıyorum 780 lira maaş. Bekçi parası kapıcı parası yakıcı parasıydı çoğalacak. Zengin gelip istediğine oturacak, ona verecekler. Ben şimdi satacağım başka yerden iki üç tane daire alacağım. (İbrahim)

Ege Mahallesi'ndekiler tıpkı diğer gecekondulular gibi ilk günden bu yana evlerini kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmişlerdi. Meseleyi romantize edecek değilim zira bu "alışkanlığın" ortaya çıkmasında ihtiyaca yönelik sosyal konut projelerinin eksikliğinin etkisi büyüktü. Bu şekillenmeyi en çok belirleyen faktör de evdeki çocukların evlenmesi ve yeni bir ev ihtiyacı doğmasıydı. Haneler çoğu zaman var olan evin yanına yeni bir gecekondu ya da tek bir oda ekleyerek meseleyi çözmüş ya da bir süreliğine erteleyebilmişlerdi. İbrahim'le sohbetimizin ilerleyen dakikalarında konuştuğumuzda gelecekte kendisinin olmasını beklediği iki daireyi satıp kentin başka yerinden üç daire almayı planlamasının diğer ana nedeninin düzenli geliri olmayan evli oğluna da bir

ev verebilmek olduğunu ve diğer üçüncü dairenin kirasını da iki hanenin geçim sıkıntısını azaltmak için bir güvence olarak gördüğünü söylemişti. Ben Ege'de yaşarken Kemal, karşılığında iki daire alacağı gecekondusunu bir müteahhide vermiş ve görüşmemizden daha üç gün önce gecekondusu yıkılmış o da yürüme mesafesindeki başka bir mahallede kiralık bir eve çıkmıştı, ancak zamanını yine eski mahallesinde geçiriyordu. Bakkalın önünde dört saate dayanan görüşmemizin bir kısmında yaşam alanının değişmesinin getirdiği kafa karışıklığını benimle paylaşmıştı. İşçi emeklisi Kemal, annesi, eşi ve asgari ücretle sekreterlik yapan kızıyla birlikte yaşıyordu. Hane halkı dışında boşanmış ve iki çocuğuyla kirada oturan kızı, evli oğlu ve eşi "çöpte" çalışıyordu. Kemal kendisinin maddi sıkıntılarına rağmen kızına destek oluyordu zira "köyle bağı kopmasın" diye lise mezunu kızını köydeki yeğeniyle evlendirmiş ve sonunda mutsuz olup geri dönmüştü. En çok boşanan kızı ve birlikte oturan kızının durumlarına vurgu yaparak çocuklarına ev bırakmak istediğinden bahsetmişti:

> ...aidatını mı ödeyeceğim, 100 liraymış. Yarın bunun çevre düzenlemesi, ısıtması olacak, benim maaşım oraya yetecek mi? Zaman gösterecek. Mahallemi çok seviyorum karşı değilim. Herkes kafasına göre yapsaydı çok güzel olurdu. Şimdi doğru iki dairem olacak ikisini de satsam... Ama istemiyorum niye yerimden oynayayım ben... Bak oraya gittim hâlâ daha buradayım. Ben kendim yine mahallemde otururum 4 çocuğumun evi olsun yeter. (Kemal)

"Emekçi kızı kadın olmaz, köylü şehirli olmaz"

Kemal'e ve diğer mahallelilere evlerinin yerine yapılacak lüks konutlara taşınmalarını bir kez daha düşündürten bir husus daha vardı: Komşuları kim olacaktı? Komşuluk, ma-

hallelilik, yani mekânsal ortaklık üzerinden kurulan ilişkiler Ege'de yaşayanlar için mahallenin kuruluşundan bu yana çok önem taşımaktaydı. Komşu demek, mahalleli demek bir önceki bölümde maddi sebepleriyle de tartışıldığı üzere siyasi ve mezhepsel ayrımlara, gündelik çatışmalara rağmen zor bir durumda kapısı ilk çalınacak kişi demekti. Birbirine çat kapı uğramanın, kendiliğinden herhangi bir gecekondunun önünde toplanıp sohbet etmenin gecekondulların gündelik hayatlarında sosyalleşmenin en önemli biçimi olduğuna mahallede yaşadığım günlerde tanıklık etmiştim. Peki bu çat kapı durumu yeni hayatlarında da devam edebilecek miydi? Ege Mahallesi "gelişiyor", yakınlarına alışveriş merkezleri yapılıyor, orta sınıf için çekici olan yeni, özel güvenlikli, lüks apartmanlar inşa ediliyordu. Bir parsel üzerine yapılan bir konutta yaklaşık 40 daire olacaktı, parselde arsa sahibi olan herkes yeni konutlarda oturmaya devam etse bile ki mahallelinin tedirginlikleri buna engeldi, en az 30 daireye yeni insanlar gelecekti. Evlerin fiyatları, tasarımları, pazarlanma biçimleri mahallede sayıları artan emlakçıların söyledikleri gösteriyordu ki bu mahalleye artık orta sınıflar yerleşecekti. Bugüne kadar kentli orta sınıfların uğrağı olmayan mahalle artık onların da yaşam alanına dönüşecek, mahalleliler kentin başka alanlarında karşılaştıkları bu insanlarla kapı komşusu olacaklardı. Görüşmemiz ilerlerken Kemal da bu durumu anlatıyordu:

> Bana diyor ki emlakçı iki tanesini milletvekiline, 3 tanesini doktora sattım diyor. O da 9 aylık ben de 9 aylık, Allah'a çok şükür konuşmamda yerine göre şehirli yerine göre bunları da yapabilirim. Ama yarın bir Bayramlaşmaya gittim diyelim, bir onun evinin düzenine bakacağım bir de benimkine bakacağım. Onunki lüks benimkinin 10 katı eşyası olacak, gurur duyarım olsun ama gittiğimde içeri ezik-

lik duyacağım. Onda son teknolojiler olacak bende 30 senelik şeyler olacak, e ne yapacağım en sonunda evi satacağım. Bize yar etmiyorlar, ne sayarsan say. Ben ondan aşağıya mıyım, o milletvekili de gelip buraya oturmaz zaman ister. Zamanla olacak. Onun çatal tutuşu ayrı olacak benimki ayrı olacak. Farklıyız çok farklıyız. O böyle konuşacak ben böyle konuşacağım.

Hayriye ve Şeker 1982 yılından beri kapı komşusuydu. Şekerle görüşme yaptıktan bir süre sonra ziyaretine gittiğimde benim gecekonduları araştırdığımı duyan Hayriye tanıştırılmamızın hemen ardından "Emekçi kızı kadın olmaz. Köylü şehirli olmaz" diye söze girmişti. Şeker'in kapısı önünde Hayriye, eşi, Şeker ve başka bir komşuyla uzun uzadıya yaptığımız bir akşam sohbetinde söz dönüp dolaşıp apartman yaşamına gelmişti. Hayriye ve Şeker bir müteahhitle anlaşmışlar, müteahhidin işe başlamasını bekliyorlar. İki karşılıklı blokta olacakmış evleri. Şeker "Hayriye Abla daireye gidersen makyajlarız saçlarını röfle yaptırırız mini etek giydiririz. Saçlarını şeye sokarız. Hareketlere göndeririz," dediğinde Hayriye tekrarlıyordu: "Köylü şehirli olmaz." Şeker'in kendi aralarında lakabı "kurtlu"; bu sefer Hayriye harekete geçiyor ve "Sana kurtlu diye bağıracağım dairede", Şeker ise Hayriye'nin kocasına dönüp yarı şaka yarı ciddi "Apartmanda bağırmak olmaz, karın kurtlu derse inerim aşağıya" cevabını veriyordu.

Ege Kentsel Dönüşüm Projesi ile bir ya da daha fazla daire alacaklar arasında apartman yaşamı üzerine bunlara benzer pek çok şakalaşma ve konuşma geçmekteydi. Gelecekteki komşularını tanımıyorlardı, duyumları vardı ama bu duyumlardan öte apartman yaşamının nasıl olması gerektiğine dair hislerinin, varsayımlarının ipuçlarını veriyordu konuşmaları. Kendileri apartmanda yaşayanlardan faklıydı bir ke-

re. Evini yeni müteahhide vermiş Ferhat yeni evin inşaatı bitene kadar oğlunun dairesine taşınacaktı, ancak oradakilerle anlaşabileceğini düşünmüyordu:

> [Apartmandakilerle] anlaşamam. Onlar gibi kibar olamam açık konuşayım... Sen lan diye konuşursun o affedersin der Ferhat Bey. Ne beyi lan kendine bey... Ben sevmiyorum ya.

Bu farklılıkların başını şüphesiz gelir farklılıkları çekiyordu ama algılanan farklılık bununla sınırlı değildi. Konuşmalardan da anlaşılacağı üzere evin dekorasyonundan, hal ve harekete, konuşma ve hitap biçimlerine dek uzanıyordu bu farklılıklar. Eğer onlar da apartmanda yaşayacaklarsa değişmeleri gerektiğini düşünüyorlardı, zira apartman yaşamı bunu getirirdi. Kentsel dönüşüm üzerine yaptığımız sohbetlerde mahalleliler için gecekondunun köye, köylüye ait olduğu ve bununla birlikte sıcak toplumsal ilişkilerin ve dayanışmanın mekânsal yansıması olduğu anlaşılıyor. Bunun karşısına koyulan apartmanda ise resmi ilişkiler yaşanıyor, eğitimli insanlar oturuyordu. Apartmanda yaşamak sadece sobadan kurtulmak, temizliğe harcanan zamanın azalması demek değildi. Apartman daha konforlu bir yaşama,[10] yerleşik kentli orta sınıfa yakınlaşmanın bir aracı[11] ve aynı zamanda başka bir hayat tarzına geçmekti. Bu geçişte bir takım özgürlüklerden feragat edilmesi gerekiyordu. Gecekondunun özel ve kamusal arasındaki salınımı gecekondululara toplumsal ilişkilerden mekânın kullanımına ve hane içi üretime kadar pek çok açıdan bir esneklik sağlıyordu ve bu esneklik toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi, yalnızlaşmama, kentte tutunma, hane bütçesini rahatlatma açısından oldukça işlev-

10 Erman, "Women and the Housing Environment The Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter (Gecekondu) and Apartment Housing", *Environment and Behavior*, 1996.

11 Taş ve Lightfoot, *a.g.e.*, 2005, s. 268, 269.

seldi ve elzemdi. Yıllardır bu esneklikle var olmuş insanlar şimdi fiziksel sınırları çizilmiş, ihtiyaca göre şekillenemeyecek, hayat tarzının esnekliğine uydurulamayacak, planlarına bile kendilerinin karar veremediği evlerde yaşamanın artılarını eksilerini dökülüyorlardı önlerine. 1983'ten beri Ege Mahallesi'nde oturan Ferhat'ın evindeyiz, oturduğumuz salondan bahçesindeki sıra sıra ağaçları göstererek, ayakta, heyecanla anlatıyor bana:

> E şeriatın kestiği parmak. Şimdi komşuların veriyor sen de vereceksin. Yoksa gecekondunun gözünü seveyim. Yeşilliğin var, çıkıyorsun elmanın üzümünü topluyorsun bahçeye ekiyorsun mesela. Yazın kıvırcık marul soğan, ekmeğin arasına dürüp yiyordun. Dairede ne yapacaksın yarı kapalı cezaevi. Dışarı çıkıp içeri gireceksin dışarı çıkıp içeri gireceksin. Bak asma var hanım toplar, yeşilliği yeter bak elma var mesela görünümü yeter. Vişne oluyor kaysılar oluyor koca koca. Gecekondunun gözünü seveyim de... Yazın çıkıyorum iki çapa yapıyorum zamanımı çeviriyorum. Daireye girince mal gibi bak dur karşıya... [*Param olsa*] Çubuklu'da giderim iki katlı şöyle güzel bir ev yaparım. Bir de kuyu açarım. Bunların orada vişne çok olur vişne ekerim ceviz ederim. Bahçe ile bağ ile uğraşırım buradaki pis havayı ne edeyim.

İlk yerleşimlerin çoğu Ferhat ile benzer kaygılar taşıyordu. Kimisi komşuluğun biteceğinden, kimisi artık bahçesinde bir şeyler yetiştiremeyeceğinden kimisi de artık eskisi kadar rahat bir şekilde evinde eşiyle dostuyla vakit geçiremeyeceğini düşünüyordu:

> Şu rahatlığı herhalde bulamayız orada. Anlatanlar diyor çocuğun olsa alttaki vurur. Ben teybimi açarım mangalımı yakarım. İş başa düşünce yaşanır ama tercihse, güzel bir ge-

cekondu çardaklı havuzu bile olabilir. Şu gecekondulula-rın içinde bazılarını görseniz kutu gibi daire gibi. Her şeyi dört dörtlük. Biz zaman zaman aileyle de böyle çay demleyip balkonda oturup konuşuruz. Korkular şundan, yıllarca oturmuşuz bu komşuluğu bulabilecek miyiz dairede. Tedirgin olduğumuz noktalar bunlar ailecek, diğerlerini bilmiyorum. Zaten durumu iyi olan çoğu verip gitti. Benim gibi düşünen insanlar da aynı ne yaparız ne ederiz. Aslında ben bunu bir gelişim olarak görmüyorum ablacım. Ben bu dairelere geçmeyi, gecekondunun bitmesini kentsel dönüşüm diyorlar aslında hikâye. İnsanın bence kafasının değişmesi lazım. (Yiğit)

Apartman ortamını hiç sevmiyorum, ben yüksek sesle müzik dinlerim orada alttan üstten vurur ses yapma hasta var falan diye, ben ona gelemem. Gecekondu da kimse karışmıyor, müziğimi açıyorum, arkadaşlarım geliyor. Sohbet ediyoruz, bağrışıyoruz, çağrışıyoruz. Apartman ortamında ses yapma bebek uyuyor falan, hiçbir şey yapamadıktan sonra ne yapayım ben öyle evi. (Murat)

Ben mesela bir yere giderken şu kapılarımı açık bırakır giderim. Mahalleye komşularıma güveniyorum. Sen geldin böğrüme oturdun tanımıyorum nasıl güveneceğim, o yüzden hepimizi beraber taşımalarını istiyorum. (Cezmi)

Gecekondu mahallelerinin literatürde zaman zaman kentsel köyler olarak görülmesine[12] paralel olarak gecekondululular için de gecekondu hayatı bir nevi köy hayatının bir uzantısıydı. Mesela ev sahiplerim Gül ve Mahmut yazlarını Sivas Gürün'deki köylerinde geçiriyorlar, ancak Gül için yaşadığı yer de zaten köyü pek aratmıyordu. Köyden gelişinin üzerinden 30 seneden fazla geçen, yıllardır zamanının

12 Bkz. Gans, *Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*, 1962.

büyük kısmını mahallede geçiren Fadime buradaki günlük hayatının ve sosyal ilişkilerinin köydeki hayatıyla paralellik gösterdiğinden bahsetmişti ve ilk geldiği yıllarda altyapı eksikliklerine vurgu yaparak bir süre hayatının köydekinden pek farklılık göstermediğini anlatmıştı. Gecekondu bu hayatın sürdürülmesi için uygundu, gecekondulular bir yandan bu hayatı apartmana taşıyamayacakları için huzursuzdu zira gecekondulular için apartman hayatı sınırlayıcıydı,[13] pek çoğu apartman için "hapishane" benzetmesi yapıyordu; öte yandan bu hayatı apartmana taşıyanlar "apartmanda yaşamasını bilmeyenler" olarak bizzat mahalleli tarafından da yaftalanıyordu. Erman'ın Karacaören TOKİ sitesindeki bir araştırması benzer bir noktaya işaret ediyordu. Bu sitelere gecekondudan taşınan kadınlar komşularıyla gecekondudakine benzer şekilde ilişkilenmiş, katlardaki hollerde birlikte hamur kesmeye, sarma sarmaya, üst kattakiler asansör önüne minder koyarak ya da apartmanın dış kapısının önünde oturmaya başlamışlar, bu durum da en çok kendisini şehirleşme sürecinde gören ve farklı bir çevre içinde olmayı arzulayanların tepkisini çekmiştir.[14] Ege Mahallesi'nde de benzer görüntülerin ortaya çıkması ihtimalinden ötürü buradaki nüfusun apartmanlar yapıldıktan sonra burada kalmamasının iyi olacağını düşünenler yok değildi. Erman'ın çalışmasına paralel biçimde bu rahatsızlığı duyanlar apartmanların tamamlanmasıyla sadece fiziksel çevrenin değil, sosyal dokunun da değişmesini umuyorlardı.[15] Çocuk yaşta kö-

13 Erman, *a.g.e.*, 1997a, s. 97.

14 Erman, *a.g.e.*, 2014, s. 98.

15 Bu noktada pilot alan araştırması sırasında Ankara'nın başka bir gecekondu mahallesinde yaşadığım bir durumu anlatmakta fayda görüyorum. Eski bir gecekondu mahallesi olan bu mahallenin üst tarafına TOKİ konutları yapılmış, bu sayede mahalleye daha sık dolmuş seferleri düzenlenmiş, mahallelilere pek benzemeyen, temas etmedikleri orta sınıflar taşınmıştı. Mahalle muhtarının ofisinde otururken, TOKİ konutlarına yeni taşınmış genç bir kadın ikametgah ilmühaberi almaya geldi ve kadının ayrılmasından sonra mahalle muhtarı bu

yünden Ankara'ya gelen Tarık, birkaç sene evveline kadar Ege'de gecekonduda yaşıyordu, şimdi ise mahallede bir emlak dükkânı vardı. Kentsel dönüşüm çerçevesinde yapılan dairelerin satış ve kiralama işleri üzerine konuşurken artık mahalleye yavaş yavaş orta sınıfların, onun ifadesiyle "okumuş" insanların taşındığından ve bunun mahalle için iyi olduğundan bahsediyordu, çünkü gecekondudan gelen insanlar apartmanda nasıl yaşanır bilmiyorlardı:

> Daha önce gecekonduda oturanlar, ben samimi söylüyorum, zaten müşterileri götürmüş olduğumda sürekli kavga ediyoruz o kişilerle, alışmışlar o kapının önüne. Yani gecekonduda nasıl oturuyorsa dairede de aynı şeyi yapmak istiyorlar. Hemen dairenin kapının önüne çıkartıyor yününü çırpmaya başlıyor orada muhabbet etmeye başlıyor. Belli bir yer köyden çıkmışlar aynı şeyleri burada uygulamak istiyorlar. Başkentte yaşıyorsan başkent gibi davranman gerekiyor. İnsanları küçümsemiyoruz ama hal ve hareketleri... Şimdi doğalgazı olduğu halde doğalgaza ne gerek var diyor, belediyede sağ olsun kömürünü veriyor odununu veriyor gerek yok diyor ben oradan bedava alırım dairede yakarım diyor. Süper bir kentsel dönüşüm projesi içinde lüks bir bina yapmışsın, sen sobanı kurmuş yakıyorsun. Hem hava kirliliğini yapıyorsun sonra o kişiler o külünü kapının girişine dökecekler onu nereye boşaltacaksın, ister istemez pislik içinde kalacaksın.

Gecekondulular için yaşadıkları fiziksel alan sosyal uzantılarını da içeren bir şekilde daha samimi ilişkilerin mekânıydı. Bu samimiyet durumu pek çoğu için kendilerini daha özgür hissedebilecekleri, alıştıkları hayat tarzını sürdürebilecekleri, dahil olabildikleri bir yaşam alanı sağlıyor-

kadının avukat olduğunu belirterek, "böyle insanlara ihtiyacımız var işte, yavaş yavaş bizim mahallemizden de avukatlar doktorlar çıkıyor," demişti.

du. Yüzü kentliliğe dönük, kentle daha sıkı ilişkiler geliştirenler için ise bu samimi ilişkiler özel hayata müdahaleleri mümkün kıldığı sebebiyle özgürlüklerini kısıtlayıcı, bu ilişkilerin temelindeki yaşam tarzı ise kente uymuyordu. Yeni yeni mahallelerine taşınan, belki de bir süre sonra aynı apartmanda oturacakları orta sınıflarla aralarında gördükleri farklar bir değer yargısından bağımsız değildi; gecekondu ve apartman ve bu mekânlara ait gecekondulu ve kentli orta sınıf ikiliğinde ikincisi daha üstteydi ve birincinin ikinciye dönüşmesi, hiç değilse ayak uydurması gerekiyordu. Şık olan daha "üstte" olarak algılananla özdeşleştirilirdi.[16] Değer yargısından bağımsız olmayan bu karşılaştırma gecekondulu ların kendilerini meydana getiren özelliklerden bir anlamda utanmasını da içeriyordu. Sayer'in terimleriyle anlatırsak, utanma bir grubun diğerleri tarafından değer verilen değerler ve bağlılıklara göre yaşayamamasından kaynaklanmaktaydı.[17] Sayer bu sebepten ötürü sınıflı toplumlarda sınıfların mekânsal ayrışmasının eşitsizlikleri daha katlanılabilir hale getirdiğini söyler, bu ayrışma hem somut eşitsizlikleri ve sembolik şiddeti gizler hem de içerideki paylaşımın yürümesini sağlar ve eşitler arasında değerli görünmeyi beraberinde getirir. Ortak mücadelelerle biz olan ve biz olduğu için beraber hareket eden gecekondulu ların dertleri, sorunları benzerdi, ama artık kendilerine benzemeyen insanlarla yaşam tarzlarını uydurmak zorunda oldukları binalarda yaşamak durumunda kalabilirlerdi. Öte yandan gecekondunun hem fiziksel hem de sosyal mekânını kısıtlayıcı bulanlar için bu değişim, kendi hayat tarzlarını değiştirmek ve içinde bulundukları sosyal ilişkileri dönüştürmek için bir fırsattı. Mahallede şimdi ya da geçmişte sol gruplarda yer almış veya sol görüşe yakın insanlar için

16 Sayer, *The Moral Significance of Class*, 2005, s. 122.

17 *A.g.e.*, 2005, s. 152.

ise gecekondudaki samimi ilişkiler aynı zamanda birlikteliğin, dayanışmanın sembolüydü ve korunması gerekiyordu bu durum onların gecekonduyu kullanma biçimlerini de etkiliyor, diğer gecekondu sakinlerinden farklılaştırıyordu. Örneğin daha önceki bölümlerde bahsedilen Deniz ve kardeşleri soba derdi olmasa gecekondudaki yaşamın fiziksel olarak daha rahat olduğunu ama bunun yanında yakın sosyal ilişkilerden ötürü burada oturmaktan memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdi. Üç erkek kardeş yaz aylarında evlerinin dış duvarlarından bir tanesini projeksiyon aletiyle bir açık hava sinemasına dönüştürüyor ve geceleri komşularıyla birlikte izliyorlardı. Çalışma kapsamında görüştüklerimden Aynur ve Tuncay da benzer bir yaklaşım sergiliyorlardı. Tuncay lise yıllarında geldiği Ege Mahallesi'ndeki gecekondularında Aynur'la evlendikten sonra birkaç sene daha oturmuş, sonrasında birlikte Yakup Abdal'da bir gecekondu almışlardı. Üniversitede öğretim üyesi olarak çalışan Aynur ve yazar kocası Tuncay bu gecekondunun fiziksel özelliklerini iyileştirmiş, bahçesinde ise hem bir oturma düzeni kurmuş hem de bir şeyler yetiştirebilecek bir alan yaratmışlardı. Aynur solcuların da artık gecekonduları küçümsediğinden, yıllar boyu ödemek zorunda kalacakları krediler çekerek orta sınıfın yaşadığı yerlerde konut edinen solcu arkadaşlarının dahi kendilerine "burada nasıl yaşıyorsunuz?" diye sorduğundan bahsetmişti. Aslında bütün mahalleli için gecekondu samimi, yakın ilişkilerin yaşadığı, kentten çok köy hayatını andırırken apartman hayatı kısıtlayıcıydı. Mahallelilerin kentli olmayı ve gecekonduluyu algılama biçimlerine ve mahallilerle kurdukları ilişkiye göre samimiyete ve kısıtlayıcılığa bakışları değişiyordu. Erman'ın Çukurca ve Bağcılar da yürüttüğü araştırmanın sonuçlarıyla[18] paralel bir şekilde, samimi ilişkileri dayanışma ve hayat

18 Erman, *a.g.e.*, 1997a.

tarzını sürdürmek bağlamında değerlendirenler için gecekondu tam kendilerine göreydi ve kentsel dönüşüm sonrasında gidecekleri apartmanın kendilerine dayatacağı yaşam tarzı bu ilişkileri zedeleyecekti. Mahalledeki ilişkileri kendi hayatları için geriletici bulanlar aynı zamanda mahallede oturup konuşulacak, "bir şeyler öğrenilecek" birileri olmadığını ve bu sebeple çocuklarını başka semtlerdeki okullara gönderdiklerini de söylüyorlardı. Maddi durumu mahallelilerden kısmen daha iyi olan ve kent hayatına daha fazla dahil olan/olmak isteyen bu kesime göre ise gecekondunun getirdiği samimiyet hali hem kendi hem de çocuklarının gelişimleri için kısıtlayıcı, apartmandaki hayatın algılanan kısıtlayıcılığı ise çevrelerini kentli orta sınıf yaşantısına hazırlayacak bir disiplin mekanizmasıydı.

"Bize yar etmiyorlar, ne sayarsan say!"

Güzey'in Ankara'da uygulanan 31 kentsel dönüşümü incelediği çalışması, kentsel dönüşüm sonrasında mahalle nüfusunun ne kadarının yine aynı yerde yaşamaya devam edebilmesinin mahallenin kentsel rant açısından değerine, prestijine bağlı olduğu sonucuna ulaşmış. Bu çalışma prestiji yüksek olmayan gecekondu bölgelerinde dönüşüm öncesindeki nüfusun yarısından fazlasının dönüşüm sonrasında da aynı bölgede yaşamaya devam etmesine karşın, prestiji yüksek bölgelerde nüfusun az bir kesiminin yaşam alanlarını koruyabildiğini gösteriyor.[19] Bu bölümün başında da belirtildiği gibi zaman içinde Ege Mahallesi birçok etkenden ötürü kentin değerli alanlarından bir tanesi haline geldi, hatta öyle ki Mamak Belediyesi'nde görüşme yaptığım kent planlamacıları mahallenin Mamak'a da ivme kazandırabilecek bir po-

19 Güzey, "Urban Regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization", *Cities*, 2009.

tansiyele sahip olduğundan bahsediyorlar. Hal böyle olunca burada alt gelir grubuna mensup nüfusun önemli bir kesiminin kentsel dönüşüm tamamlandıktan sonra kentin başka alanlarına gideceği tahmini yapılabilir. Nitekim öyle de oldu. Gelecekteki binaların masraflarını ödeyebilecek miyiz sorusundan muhtemel komşularla nasıl anlaşacağız telaşına kadar geniş bir yelpazede araştırma boyunca benimle paylaşılan sorunların varlığı da bu durumu işaret ediyordu. Araştırmacı olarak mahallede yaşadığım süre dışında dört sene içinde her mahalleye gidişimde yüksek binaların sayısının artmasının yanı sıra azalan mahalleli sayısını da fark ediyordum. Mahalle mahalleliye kalmamıştı, kentsel dönüşümle gecekondusu daha yeni yıkılan Kemal'in, mahallesinde kalmak istemesine rağmen bunun pek mümkün olmadığını anlatırken "Onda son teknolojiler olacak bende 30 senelik şeyler olacak, e ne yapacağım en sonunda evi satacağım. Bize yar etmiyorlar, ne sayarsan say," demesi, yine aynı şekilde İbrahim'in "Zengin gelip istediğini oturacak, ona verecekler. Ben şimdi satacağım başka yerden iki üç tane daire alacağım" ifadesi boşuna değildi. Daha genç kuşaktan Fatma da mahallenin zenginlere terk edilmesinden şikâyet ediyordu. Fatma yaşı itibariyle mahallenin ilk kuruluş zamanına tanık olamamıştı ancak yirmi senedir bu mahallede yaşıyordu; evinin önündeki ağaçların kesilmemesi, mahalledeki çukurların kapatılması ve birçok sorun için belediyeyi arıyor, kendisini ve komşuları rahatsız eden durumlara çözüm bulmaya çalışıyordu. Ama artık bu mahalleden çıkıp gitme vakti gelmişti, yapılacak binaların havuzlarında bir kez yüzmek bile kısmet olmayacak diye üzülüyordu:

> Bence haksızlık oluyor ya, buraların kahrını biz çekiyoruz. Şu çamuru falan... Ben bunu hep söylüyorum nelerle mücadele ediyorum, lögarlar açılıyor. Telefon faturam 60 lira

geldi. Belediyeyi aramaktan. Cefayı fakirler çekiyor, sefayı sürenler de maddi durumu iyi olanlar. Bu binadan çıkan bayanları bir göreceksin, tamam çalışmış kazanmışlar alırlar, otururlar. Ama en azından buranın da kahrını çekenlere göre olsaydı fiyatları.

Harvey'in "zenginler eğer tercih ederlerse kentte yer değiştirirler, bu durum çeşitli ara grupların hem alttan gelen hem de yukarıdan değiştirilemeyecek siyasal ve iktisadi güçlerinden gelen baskıyla sıkışmasına sebep olur"[20] önermesini Kemal, İbrahim ve Fatma kendi meşreplerince söylüyorlardı. Mahalle en başta İmrahor Köyü'ne ait bir meraydı, mahallelilerin yaşam mücadelesiyle kentin bir parçası haline gelmiş ve dışsal sebeplerle kıymetlenmişti. Tapu sahiplerini kimse yerinden zorla çıkartmıyordu, hatta kaba bir hesaba göre ellerine bir sürü para da geçecekti ancak bu birçoğunun mahalleyi terk etmesine engel değildi, mahalle onlara *yar olmamıştı, ne sayarsak sayalım...*

Peki tapusuzlar?

Ege Kentsel Dönüşüm Projesinin kapsadığı alandaki gecekonduların 526 tanesinin tapusu yoktu.[21] Projede sadece tapu sahiplerinin yapılacak konutlarda hakkı vardı. Eğer bir parseldeki bütün arsalar tapulu ise yasal olarak bir sorun yoktu, böyle durumlarda bütün pay sahiplerinin rızası alınarak müteahhit hemen işe başlıyordu, ancak "işgalcilerin", yani tapusu olmayanların varlığında iş biraz daha uzuyordu. Anıldıkları isimleriyle işgalcilerin tapuları yoktu, lakin üzerlerine kayıtlı elektrik ve su faturalarını ödüyorlar, belediyeye kimi vergiler veriyorlardı. İşgalciler, eğer bir yeri iş-

20 Harvey, *a.g.e.*, 2009, s. 173.

21 Eroğlu, *a.g.e.*, 2011.

gal ediyorlarsa, uzun süredir oturdukları yerlerde yaşamaya devam etmeleri usulsüz ise neden bunca zamandır fatura ve vergi ödediklerini, bu belgelerin neden onları da hak sahibi yapmadıklarını düşünüyorlar, görüşmelerimiz boyunca bana evleriyle ilgili ödedikleri faturaları ve vergilerin dökümlerini gösteriyorlardı:

> Hizmet getiriliyor, bu sefer de haklarını elinden alıyor. Buraya su vermiş, elektrik vermiş, hepsi var bu adamın, bu hizmeti önceden verme, mademki, değil mi? Adamı burada eyleme. Adam elektriğini, suyunu veriyor, burada eylenmek zorunda kalıyor. Sonra çık diyor. (Necip)

Parsellerde tapusuzların bulunduğu durumlarda işin yasal zemine taşınması, mahkeme sürecinin başlaması gerekiyordu. Meseleyi mahkemede halletmek müteahhitler, parseldeki tapulular ve tapusuzlar için de en son başvurulan adımdı. Ancak buna rağmen tapusuzların bulunduğu parsellerdeki anlaşmazlıkları çözmek için başlatılmış davalar mevcuttu. İş yasal zemine taşındığı vakit süreç uzuyordu, kıymetlenen bu mahallede bir an önce inşaata başlamak isteyen müteahhitler için zaman kaybı demekti. Tapu sahipleri süreç uzadığında bir belirsizliğin içine düşüyorlardı. Tapusuzlar ise mahkemeye gidilirse en azından bir süre daha evlerinde oturabiliyorlardı ancak karar ne olursa olsun mahkeme sonrasında evleri yıkılacaktı. Bu gibi durumlarda müteahhitler çoğu zaman inşaata başlamak istedikleri alandaki tapusuzlarla anlaşmanın bir yolunu bulmaya çalışıyorlardı. Bir anlaşma sağlanırsa tapusuz gecekonduların sahipleri evlerini yıkıp başka yerlere taşınıyorlardı. Bu konuda görüşme yaptığım Mamak Belediyesi'ndeki bir şehir planlamacısı, belediyenin "kimseyi mağdur etmediğini", bu kişilere yer ya da ev verilerek değil, parseldeki arsalara ortak edildiğini ve bu şekilde edindikleri yer karşılığında müteahhitlere üstünü ödeyerek

daire sahibi olabildiklerini söylemişti fakat bu durum tapusuzların bir hak kaybı yaşamadığı, mağdur edilmediği anlamına gelmiyordu. Çeşitli sebeplerle tapuya dönüştürülememiş tapu tahsis belgeleri olanların dahil yıllardır faturalarını ödedikleri evleri üzerinde bir hakkı yoktu. Kent planlamacısının bahsettiği türden bir hak sahipliğine erişebilmek için ise bir ödeme yapıp bu arsalara ortak olmaları gerekiyordu. Tabi ne kadar hak sahibi olacakları alabilecekleri arsanın niceliğine bağlıydı.

Mahallenin güneyinde uygulanan Ege Kentsel Dönüşüm Projesi tamamlandığında evsiz kalacak işgalciler birlikte hareket etmekten ziyade duruma yönelik bireysel stratejiler veya geçici çözümler üretmektelerdi. İşgalciler aynı parsel üzerinde değildi, farklı parsellere dağıtılmıştı. Bu durumda farklı inşaat şirketleri/müteahhitlerle ilişkilenmeleri gerekiyordu. Buna ek olarak, arsalarının bulunduğu parseldeki diğer tapu sahipleriyle de karşı karşıya geliyorlardı. Bu durumda apartmanların bir an önce evlerinin yerini almasını isteyen tapu sahipleri için işgalciler sürecin ve belirsizliğin uzamasının temel sebebi olarak görülüyorlardı. Yani mülkiyet durumundaki bu farklılaşma, yeni durum karşısındaki çıkarları da farklılaştırıyordu. Tapuluların ve tapusuzların kentsel dönüşümden alacakları, beklentileri, kayıpları birbirinden farklıydı. Bu farklılıkların içinde ortaklıklar kurulamıyor, herkes kendi sahip olduğu kaynaklar ve ilişki ağlarına dayanarak "kendi başının çaresine" bakıyor, gelecek müteahhitlere karşı ellerini güçlendirmenin yollarını arıyordu. Bulundukları parsel üzerinden az da olsa tapulu bir arsa edinmek bu stratejilerin arasındaydı. 1989 yılında tapusuz bir arsa alan Tuğrul ile kayınbabasının tapulu yeri aynı parsel üzerindeydi. Tuğrul kayınbabasından 2 m²'lik küçük bir tapulu arsa alarak yapılacak dönüşüm sırasındaki zararını en aza indirmeye çalışıyordu:

Ben de babamdan 2 metre yer aldım. Tapu tapudur yani, tapunun metresi olmaz. Avukata da danıştım dedi ki mahkemeye verirsin 6 ay bir sene sürüyor diyor.

Tuğrul artık hak sahibi olduğu için parselde kamuya ait arsanın satışında kendisine de öncelik verileceğini düşünüyordu, bu şekilde yeni yapılacak binalardan bir daire alabilmek için bu arsalardan alabilirdi. Durum umduğu gibi gitmese bile artık hak sahibiydi ve kendi parselinde bir inşaatın başlaması için onun da rızası gerekiyordu. Böyle bir durumda 2 m²'lik bu arsanın müteahhitle oturacağı pazarlıkta elini güçlendireceğini ve mahkeme ile uğraşmak yerine müteahhidin 2 m²'lik arsasına değerinden çok daha fazla para ödeyeceğini hesaplıyordu.

Çöplükte barınma mücadelesi

Mahallenin kuzey kesiminde kalan ve çöplük diye anılan kısım Ege Kentsel Dönüşüm Projesi'ne dahil değildi. Buradaki hikâye bambaşkaydı. Bu bölgedeki gecekonduların tamamına yakını tapusuzdu. Hatırlatmakta fayda var, mahallenin bu kısmı 1964 ve 1978 yılları arasında çöplüktü. 1970'lerde çöplüğün etrafına gecekondular yapılmaya başlanmış ve çeşitli mücadeleler sonucunda 1979'da başlayan kapatılma işlemi 1987 yılında son bulmuştu, sonrasında bu alan sırasıyla önce kömür deposu, sonra kurbanlık satış yeri olmuştu, çalışmanın gerçekleştirildiği 2011-2014 yılları arasında ise çevresinde gecekondular bulunan boş bir araziydi. Sıkışan çöpün sağlık ve çevreye olabilecek muhtemel zararları üzerine iki araştırma mevcut. Bir tanesi 1993 yılında TMMOB tarafından "Çöp Depolama Alanları ve Mamak Eski Çöp Depolama Alanı" adıyla gerçekleştirilen çalışma diğeri ise Hacettepe Üniversitesi Çevre Uygulama ve Araştırma Merke-

Kömür deposu ve kurbanlık satış yeri olarak kullanılan çöplük çevresinde gecekonduların bulunduğu boş bir alandı.

zi tarafından 1994 yılında bitirilen "Tuzluçayır Eski Deponi Alanı Rehabilitasyon Projesi Ön Araştırmalar" çalışması. İlk çalışma eski çöplük alanı içinde, buradan çıkacak gazın havada alev alabilecek ve patlayıcı olabilecek derecede metan gazı biriktiğini, karbonmonoksit miktarının sağlık açısından limit değerlerin üzerinde olduğunu, topraktaki ağır metallerin yeraltı sularına karışabilme riski olduğunu ve çöplükten sızarak İmrahor Deresi'ne ulaşan sızıntı sularının Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği parametrelerine göre çok kirli sular sınıfına girdiğini ortaya koymaktadır.[22] TMMOB raporunda 14.6.1993-21.6.1993 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri metan gazı ölçümlerinde patlama sınırına yakın değerlerde metan gazı tespit edildiğini belirtiyor.[23] Bölgenin sağlık

22 Kentkur, *a.g.e.*, 2001, s. 13, 14.

23 Kentkur, *a.g.e.*, 2001, s. 15.

ve patlama riski taşıması gerekçesiyle aynı yıl bölgede yapılaşma yasaklandı ve ertesi sene de burası oturanlara enkaz bedelleri ödenerek belediye tarafından kamulaştırıldı. O yıllarda Mamak Belediye Başkanı olan SHP'den İsmail Değerli 1995 yılında mahalleye gelerek çöplükte oturanların bir yapı kooperatifi kurmalarına öncülük etmişti. 775 sayılı yasaya dayanarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tuzluçayır Gecekondu Önleme Bölgesi'nde ucuz yer tahsis etmiş ve 1995 yılında bakanlıkla ilişkili olarak mahalleliler tarafından Ege-Mutlu Yapı Kooperatifi kurulmuştu. Çöplükte oturanlara ödeyebilecekleri miktarda aidatlar olacağı söylenmiş, fakat durum pek öyle olmamıştı. Kooperatif inşaatının sürdüğü 7-8 yıl boyunca aylık ödemeler 80 kat arttı, başlangıçtaki 344 üyenin 183 tanesi artan aidatları karşılayamadıkları için o zamana kadar ödedikleri aidatları geri alarak haklarını başka kimselere devrettiler.[24] Hacer başlangıçta kooperatifte yer alıp sonradan ödeyemeyenlerdendi. Serhat'ın ailesi ise kooperatif aidatlarını sonuna kadar ödeyebilenlerden tanıştığım tek kişiydi. İkisinin de söyledikleri kooperatifin işleyişinde usulsüzlükler yaşandığı, bazı kimselerin ve yakınlarının kayırıldığı ve sonuç itibariyle gerçek hak sahiplerinin bu projeden tam anlamıyla yararlanamadığında birleşiyordu:

> Bir kooperatif kurdular ta İsmail Değerli döneminde, Değerli dedi ki size yer alayım, siz buraya bir kooperatif kurarsınız bir sigara parasına ev sahibi olursunuz dedi, her ay, sonra kooperatif başkanlarının yandaşları Mamak Belediyesi'ndeki hiç alakasız insanların oraya girmesiyle buradaki mağdur vatandaşların işi olmadı. Buradaki birkaç kişi girdi durumu iyi olanlar, o afet evlerinin orada. Mamak Belediyesi'nin personeli girdi, kooperatif başkanları 5'er daire aldı. Millete ödedikleri parayı vermediler. Ben de girdim

24 Eroğlu, *a.g.e.*, 2011, s. 127.

ödeyemedim. Bana o zaman 80 lira verdiler. Devam ettiremedim. (Kadriye)

93 yılında İsmail Değerli yukarılarda gözüken kooperatifleri verdi, şu karşıdakilerin bir arka sırası. 400-500 konut verdiler, aslında Mamak askeriyenin üst tarafı tarafından verdi de mahalleli kabul etmedi bizi kandırırlar birbirimizden ayrılamayalım diye, bunlar çoğu Yozgatlı Çorumlu ya. Şu an oralara güç yetmiyor Çankaya gibi oldu. Bilemedik cahillik. Orayı da parayla vereceklerdi. Sonra size kooperatifleri verelim dediler. Biz de en fazla 4 sene sürer dedik. Sekiz sene kira sekiz sene aidat ödedik. Her ay zam yapılıyordu ilk kooperatif başkanı ilk mi ikinci mi ne mesela eşinin kolunu bilezik doldurup kaçıyordu. İsmail Değerli bize burayı verdi ama burası özelleştirildi şahıslara, öyle olunca başkan falan rant oldu parayı bulan kaçtı. 8 senede bize burayı teslim ettiler, her ay Yapı Kredi'ye aidat yatırıyordu, ne şartlar altında çalışıyordu annem babam abilerim o aidatları yatırabilmek için. Kimi ödedi kimi ödeyemedi, o zamanın parası çok eğerliydi 400 kişiye hak verildiyse en fazla 100'ü hak sahibi oldu. 3-4 sene olsa neyse. Bir daire parası verdik, paramızla aldık sayılıyor abim oturuyor şimdi. (Serhat)

Kamulaştırma karşılığında hak kayıplarını gidermek amacıyla önerilen yapı kooperatifi uygulamada herhangi bir kooperatife girmekten farksızdı. Hem mahallelilerin anlattıkları hem sayısal veriler kurulan kooperatiften mahallelilerin yararlanamadığını açıkça ortaya koyuyordu. Buna karşılık belediye nezdinde çöplükte oturanların hakları verilmişti. Kentkur'un düzenlediği raporda Kuzey Ege'de oturanlara Tuzluçayır Gecekondu Önleme Bölgesi'nden yer gösterildiği için mülkiyet hakları problemleri çözüldüğü yazılıydı.[25]

Yapılan kooperatife taşınanlar da taşınmayanlar da çöplük-

25 *A.g.e.*, 2001, s. 19-20.

teki evlerini yıkmadılar. Kimisi oturmaya devam etti, kimisi kiraya verip yapılan kooperatife ya da kentin başka alanlarına taşındılar, kimisi de tapusuz gecekondusunu sattı. 1996'dan beri yıkılması beklenen mahallede bu durum mülkiyet ilişkilerini ve hak sahipliği meselesini daha da karmaşıklaştırıyordu. Mesela Fazilet 2005 yılında 6.000 liraya çöplük tarafında bir gecekondu almıştı. Aldığı gecekondunun eski sahibi zamanında kooperatife girmiş, bir süre sonra ayrılmış, sonrasında ise belediyeye işgaliye parası ödemişti. Ev tapusuzdu lakin Fazilet bu paranın ödendiğine dair belgeyle birlikte geçmişte ve şimdi ödenen faturaları da saklıyordu. Bir yıkım söz konusu olduğunda evsiz kalmamak ya da en azından kayıplarını en aza indirebilmek için kaymakamlığı düzenli ziyaret edip bu karmaşık durumu anlatıyordu.

Çöplük bölgesi kamulaştırıldığı ve buradaki gecekondu sahiplerinin kayıpları kooperatifle "karşılandığından" gecekonduların yıkılması için bir engel yoktu. 1996 yılından beri, ki bu vakitler henüz bahsi geçen kooperatif evinin inşaatı bitmemişti, mahalleye yıkım ihbarı geliyor. Görüştüğüm mahalleliler bu yıkım ihbarlarında eğer evlerini kendileri yıkıp taşınmazlarsa belediye ekiplerinin evleri yıkmaya geleceği yazılı olduğunu söylediler. Yıkım ihbarlarının gelmesi en son çöplüğün yerine yapılan kömür deposunu kaldırmak için bir araya gelen mahallelilerin yeniden bir araya gelişi için bir kıvılcım çakmıştı. Belediyenin yıkım ekipleri mahalleye geldiğinde yoğun bir direnişle karşılaşmıştı, zira diğer gecekondu mahallelerinden insanlar, sosyalistler ve üniversite öğrencileri yıkıma karşı koyan mahallelilere destek vermeye gelmişler, çöplüğün girişine barikatlar kurulmuştu. Mahalleliye göre, yoğun direniş olduğu için belediye yıkım ekipleri olası bir şiddetli çatışmayı göze alamamıştı. Bu direnişleri anlatan Kadriye şöyle demişti:

[Yıkım ekipleri mahalleye girseydi] Kan dökülürdü. Herkes geldi, tek yumruk oldu vatandaş, yuvası gidiyor elden. Bizim bu ülkede hiçbir şeyimiz yok ki ya başımızı soktuğumuz bir gecekondumuz var.

Anlatılanlara göre yıkım ekipleri 2000 ve 2005 yılında da çöplüğe gelmişler, giderek azalsa da mahalleli ve destekçilerinin yıkıma direnişleri devam etmiş ancak son yıllarda beraber hareket etme eğilimi azalmıştı:

Toplamda 5-6 kağıt geldi, 95 ile 2000 aklımda. 2000 yılındaki kalabalığı bu yaşıma kadar hiç görmedim, 1.000 taneye yakın Halkevci kardeşlerimiz vardı, sağ olsunlar, ellerinden gelen her şeyi yaptılar, biz mahalleli olarak da kolluyorduk, o zaman barış diye bir şey vardı, eskilerin de hiçbiri kalmadı, kiracılar var. Tutululuk vardı. Her yol girişlerini kapatmıştık 2000'de girmeyi göze alamadı can kaybı olur diye, etraftan yukarılardan izliyorlardı kalabalıklardı, çekildiler. (Serhat)

Mahallelinin birliktelik duygusunu ve kolektif hareket etme eğilimini azaltan etkenlerden bir tanesi maddi durumları zaman içinde iyileşen gecekondu sahiplerinin evlerini kiraya vererek kentin başka alanlarına taşınmalarıydı. Bu tür eski mahalleliler evlerinin yıkım tehlikesi altında olmasını mahallede oturan ev sahipleri kadar önemsemiyordu, zira muhtemel bir yıkım durumunda evsiz kalmayacak, en fazla o zamanlar ayda 200 lira civarında olan kiralarından olmuş olacaklardı. Kiracılar ise durumlarını geçici görüyorlardı, zira herhangi bir yıkım durumunda başka bir gecekondu bölgesinde benzer koşullarda bir eve taşınabilirlerdi. Her iki durumda olanlar için olası bir yıkım tehlikesi orada bizzat kendi evinde oturanların hissettiği kadar can yakıcı değildi. Eski yıllardaki kadar olmamasına rağmen alan çalışma-

mı yürüttüğüm sırada direnişleri artırmaya ve ortak hareket etmeye yönelen mahalleliler mevcuttu. Bunlardan bir tanesi de Aynur'du. Aynur, evlendikten sonra eşinin oturduğu gecekonduya, birkaç yılın ardından ise mahalleye bir dolmuşla ulaşılabilen Yakup Abdal Köyü'ndeki başka bir gecekonduya taşınmıştı ama kayınvalidesi burada oturuyor ve kendisinin de mahalleyle ilişkisi sürüyordu. Aynur kiracıların da mahalledeki zayıf dayanışmaya katılmasının çok önemli olduğunu düşünüyordu:

> Mahallenin eski tadı yok, gelenler çok değiştiler, diyenler, çok fazla şikâyetçi olanlar var. Şey açısından önemli, bir yıkım kararı çıktığı zaman oradaki kiracıların sayısı ev sahiplerinden fazlaysa oranın yıkılması kaçınılmaz olacak. Ona karşı direniş gösterebilen ya da onunla anlaşmaya gelip, anlaşmaya geçebilecek yani olumlu sonuçları olabilecek bir anlaşma zemini ortadan kalkmış oluyor. Dolayısıyla orada büyük bir sirkülasyon var, gelenlerin bir çoğu inşaat işçisi, kadınlar çalışmıyor; bulduğu yerde işte gecekondu tutuyor çok böyle değişim dönüşüm var, onun üzerinde durmakta fayda var belki. Biz kiracılarla da konuşuyoruz, ev sahipleri gelip kendi evlerine sahip çıkana kadar kiralarını ödemesinler, bu şekilde ev sahipleri üzerine bir baskı olabilir.

Belediyenin yıkımlarının engellenmesinde direnişlerin olduğu kadar 1997 yılında açılan davada mahkemenin verdiği karar da etkiliydi. Verilen karara göre Ege Mutlu Kooperatifi ile yapılan evler, yer tahsisi sayılmazdı, tapusuz da olsa yıkılacak evlerin sahiplerine bir yer göstermek zorunluluğu vardı. Çöplükte oturanların zaman içinde değişmesinin yanı sıra belediyenin insanları çağırıp konuşması, birtakım anlaşmalar imzalatarak ya da sözel olarak evini gönüllü olarak yıkıp başka bir yere taşınması için ikna etmeye çalışmasının

da mahalledeki dayanışmanın ve ortak hareket etmenin düşmesine sebep olduğu söyleniyordu. Anlatılanlara göre belediye, insanları toplu olarak değil teker teker çağırıp konuşuyordu, zira bu şekilde birbirlerini etkilemelerine engel oluyordu. İnsanların ikna olması, en önemlisi belediyenin elinde evlerinden rızayla çıktıklarına dair bir belgenin olması işleri kolaylaştırıyordu.

Ortak hareket etmekten yana olanlar kendi aralarında neler yapabileceklerini konuşuyorlar, mahallenin geri kalanını da ikna etmeye, belediyenin vereceği herhangi bir belgeyi imzalamamaları yönünde uyarıyorlardı. Aralarında Halkevleri'yle birlikte hareket edenler de vardı. Mahallede Halkevleri'nin bürosu yoktu, en yakın Halkevleri yürüme mesafesi olan Misket Mahallesi'ndeydi. Mahalleliler enformel olarak aralarından temsilci seçiyor ve bu temsilci Halkevleri'ne bağlı Halkın Barınma Bürosu'nun toplantılarına katılıyor, yapılacaklardan mahalleliyi haberdar ediyordu. Sabahat mahalledeki temsilcilerden bir tanesiydi:

> Devamlı ilerideydik ya, tutuyorlar o yüzden Allah razı olsun, her şeyi bildiğimiz için. Nasıl oldu ne bitti her yere gittik başvurduk o yüzden mahalle seçti, konuşmasını biliyor dediler. En ileri o gidiyor dediler, tek tek oy değil, yani orada temsilciler dediler Sabahat Abla olsun. 10 yıldır böyle. Bir tek ben vardım, bu Sema yeni daha. Temsilci ileriye gidiyor, sen giremiyorsan ben gidiyorum. Büyükşehire gidiyorsun, Mamak belediyeye gidiyorsun 3 kişi girsin diyorlar ya giriyorsun, en azından orada sade kendi hakkını aramıyorsun, herkesin hakkını arıyorsun. Ben buranın ışığını suyunu vergisini yatırmışım 25-30 yıldır orada durmuşum, her şeyi alıyorsunuz yolumuzu verdiniz ışığımızı telefonumuzu verdiniz, tapulu yer gibi her şeyi yaptık. Ev-çöp vergisi ödüyoruz. Ama yeriniz verildi diyorlar.

Çöplük tarafında yaşayanların çoğunun Alevi ve/veya sola eğilimli olması ve mahallenin sol geçmişi Halkevleri'yle ilişkilenmelerini kolaylaştırıyordu. Ortak hareket ettikleri vakit gasp edilen haklarını alabileceklerine inanan mahallelilere göre Halkevleri onların hakları için emek veriyordu ve kendi hakları ve mücadeleleri hakkında kendilerinden çok daha fazla bilgi sahibiydiler. Benim araştırma çerçevesinde yıkımlarla ilgili sorduğum soruların cevaplarını "Halkevinden gençlerin" daha iyi bileceğini söylüyorlardı. Mahallenin temsilcilerinden olan Sema ve eşi Cezmi mahallenin direnişine destek veren Halkevleri'ni ve diğer sol gruplardan gelenlerin kendi hakları için mücadele ettiklerini bu yüzden onları "kendi çocukları" gibi gördüklerini belirtiyorlardı.

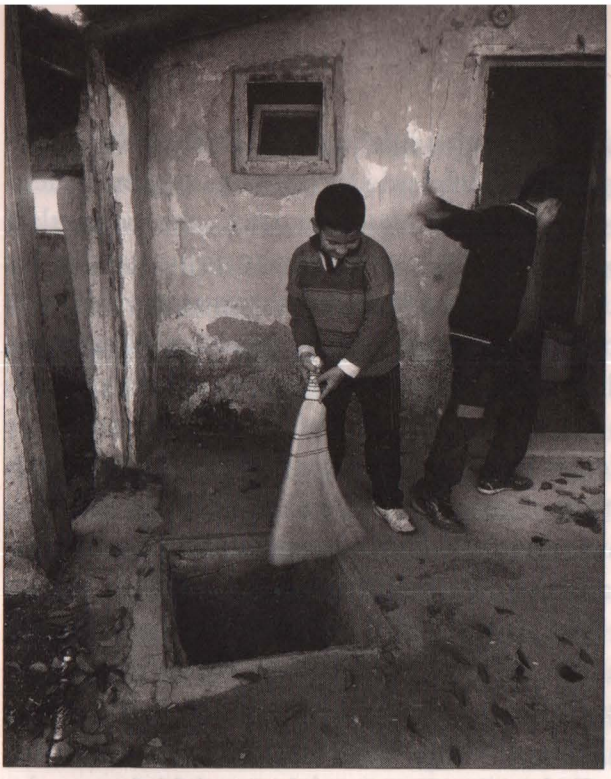
Yıkım ihbarları geldiğinden beri eskisi kadar olmasa da mahallenin çöplük kısmında sol hareketle ilişkiler yakınlaşmış, kolektif hareketler kendini göstermeye başlamıştı. İşin ilginç tarafı Ege Kentsel Dönüşüm Projesi'nin kapsama alanındaki gecekondu sahipleri çöplükte olan bitene, direnişe pek katılmıyor, oradaki tapusuzlar çöplüktekilerle bir araya gelmiyordu. Ev mülkiyetindeki ve uygulanan kentsel dönüşüm biçimlerindeki farklılıklar mahallelinin bu yeni durumlar karşısındaki çıkarlarını da farklı görmesine yol açmaktaydı. Artık herkesin farklı bir hikâyesi var gibiydi; durum eskiden de böyleydi elbette, herkesin göç ve kentte tutunma hikâyesi farklıydı ama bu farklılıklar ortaklıkların da görülmesine engel değildi. Farklılıkların yanındaki ortaklıklar birlikte mücadele etmeye yetiyordu çünkü bu mücadele sonucunda herkesin yararına olacak kazanımların geleceğine inanılıyordu. Şimdi gittikçe birbirinden farklı, kendine özgün görünen hikâyeler, bir başına çıkar yollar aramaya itiyordu insanları. İdeolojik olarak sola yakın olmak ya da Alevi olmak mahallenin güneyindeki tapu sahiplerini tapusuzlarla ve bu ikisini çöplüktekilerle bir araya getirmeye yetmi-

yordu. Mahallenin kuruluş hikâyesi gibi dağılış hikâyesi de insanların ortak mücadelelerde bir araya gelmesinde ideolojik yakınlıklardan ziyade algılanan ortak çıkarların etkili olduğunu gösteriyordu. Dikmen Vadisi üzerine yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşıldığını söyleyebiliriz.[26] Dikmen Vadisi'nde gecekondu aflarından önce evlerini yapanlar genellikle Aleviler ve sola yakın kesimlerdi ve kentsel dönüşüm kapsamında hak sahibi olmuşlardı, mahalleye sonradan gelenler ise tapu sahibi değillerdi ve burada yapılan dönüşümden en zararlı çıkan onlardı. Çalışma tapusuzların sol kesime mesafeli olsalar da kentsel dönüşüm karşısındaki mücadelede sol gruplarla ilişkilendiklerini göstermektedir.

Hâlâ ortak mücadelenin temel strateji olması gerektiğine inanan az sayıda insan sol hareket ile de dayanışma içindeydi ancak sol ile kurulan temas geçmişten farklıydı. Sosyalistler artık mahallede yaşamıyor, oradaki gündelik hayata dahil olamıyor, eskisi gibi mahalle bu grupların yoğun çalıştığı öncelikli alanlar arasında yer almıyor. Sosyalist gruplarla ilişkili Aynur ile bu durum üzerine konuştuğumuzda gecekondu bölgelerinin artık sosyalistler için de itibarsızlaştığından bahsetmişti. Hal böyle olunca gecekonduluların dışarıdan gelen sosyalistler ile faydacı bir ilişki kurması kaçınılmaz oluyordu. Mahallede bazı dernek çalışmaları da yürüten Aynur[27] gecekondu mahallelerinde oranın ihtiyacına yö-

26 Deniz, *a.g.e.*, 2010.

27 Alan araştırmam sırasında Aynur ve arkadaşlarının önderliğinde çöplükte kurulan Topal Karınca isimli bir dernek vardı. Aynur çalıştığı üniversitedeki öğrencileri Topluma Hizmet gibi dersleri için bu derneğe yönlendiriyor, öğrenciler mahalleli çocuklara folklor, dans gibi dersler veriyorlardı. Dernek mahalleli kadınlarla da çalışmalar yürütüyordu. Derneğin isminin neden Topal Karınca olduğunu anlatırken Aynur, "Bazıları hacca giderken bazıları da yangına ateşi söndürmek için su götüren karıncayı anlatıyor. Sen bu topal halinle nereye gideceksin ki yetişemezsin bile diyorlar, o da diyor ki gitmesek de yoluna ölürüz. Bizim açımızdan da yürüdüğümüz yolda çok fazla bir amaç şöyle yapacağız böyle yapağız gibi böyle hayallerimiz falan yoktu" demişti.

Mahallede bir süre faaliyet gösteren Topal Karınca Derneği.

nelik kalıcı faaliyetler yürütüldüğünde faydacı ilişkilerin daha dayanışmacı bir hal aldığından bahsediyordu. Alan araştırmam sırasında çöplük ahalisinden sayıları az da olsa bir kesimin Halkevleri'yle ilişkilenmesi tam da Aynur'un bahsettiği noktalara dayanıyordu.

> Dışarıdan gelip de oraya en fazla getirebilen bir tane dergi getirebiliyor, dergi dağıtıyor onun için çok anlam ifade etmeyen, kendi hayatlarının içinde olmayan hayatlarına temas etmeyen bir şey. Onların hayatlarının içinde olmayan bir şey aslında. O çöplük mesela daha önce solcuların geldiği, sıklıkla uğradığı, bir hareketin mobilizyasyonun olduğu ama şu anda bir şey yok. Aslında solcuların orayı tercih etmediği, böyle bir değersizlik kıymetsizlik hali de var. Orada kendi memnuniyetsizlikleri, yaşadıkları yerin kötü olmasından ya da insani özellikler barındırmamasından değil, asıl dışarıdan da bir kıymetsizlik. Oraya gelen uğrayan oturan kimseler de yok. Biz oraya girdikten dernek faaliyetine başladıktan sonra hakikatten aralarındaki ilişkilerin biraz daha yakınlaştığını gördüm bizimle birlikte. Orada aslında biz bunu hak ediyoruz, çocuklar açısından da böyle. Orada yaşayan çocuklar gittiğimiz zaman, sanki orada mesela bizi sürekli sağacak bir pozisyonda biz dışarıdayız, başkayız. Ben orada yaşadığım için çok bana değil ama dışarıdan gelen arkadaşlara karşı onlar burada değiller, bizden değiller dolayısıyla buraya geliyorlar, biz bunlardan ne alabiliriz çok normal olarak çok pragmatik bir ilişki. O pragmatik ilişkinin yaşamın içindeyken kırıldığını görebiliyorsunuz dayanışma ilişkisi üzerinden. Kadınlar açısından da böyle bir şey yaşandı.

Mahallenin güneyindeki kentsel dönüşüm projesi ilerlerken, buradaki gecekondular yerlerini birer birer yüksek katlı konutlara bıraktıkça çöplük üzerindeki baskı da artıyor-

du. Bölge giderek değerli hale geliyor, mahalleli taşınıyor mahallenin çehresi değişiyordu. Çöplükteki gecekondular buranın prestijini düşürüyordu. Örneğin Fazilet Ege Kentsel Dönüşüm Projesiyle mahalleye yüksek konutlar yapan şirketlerin evlerin manzarasını bozduğu için çöplükteki gecekondulardan belediyeye yakındığından bahsetmişti. Kentsel rant açısından artan baskı neticesinde yaklaşık 20 yıldır yıkım ihbarları gönderilen ancak bir şekilde yıkılmayan gecekonduların ortadan kaldırılması farz olmuştu. Çöplükte yaşayanlar yıkıma karşı değillerdi, eğer sağlık tehlikesi varsa elbette kendileri de burada yaşamaya devam etmemelilerdi. Onlar da artık burada daha fazla kalamayacaklarını biliyorlardı ancak buralar yıkılacaksa kendilerine bir yer gösterilmeli, kayıpları karşılanmalıydı:

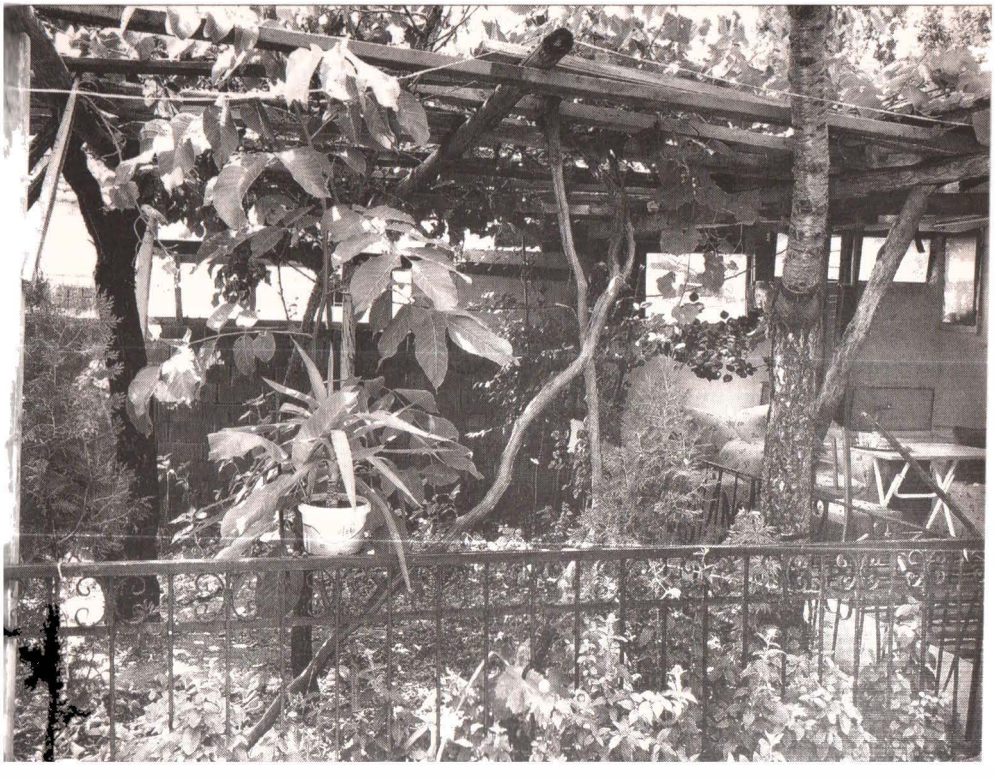
> Bedavaya da versin demiyoruz, sadece diyelim bizim evin değeri 30-40 lira, gücümüzün yettiği kadar, asgari ücrete çalışıyor herkes burada, eskisi gibi değil bilgisayar var bir adamın kimlik nosunu girince hepsi çıkıyor, gelirine göre ödesin, hiçbir şey vermeyecekse karşıyım. (Sema)

> Bize birebir ev vermesi gerekmiyor ben geldim hazineye oturdum bile bile oturdum, 30 senedir buradayım kaç metre işgal etmişim, bugünkü değeri kaç para diyelim 50 milyar caiş bedeli, bana bu elli milyarı, bütün belediyeler TOKİ ile çalışıyor, TOKİ'den verecek, götürüp dağın başında arsa mı verecek ben de onu kabul etmiyorum. Bu çevreden, doğukentin içinden egonun içinden Mamak'tan dışarı çıkmamak şartı ile bana bir ev versin 200 metre yerimin yerine, 50 milyara onu saysın, 100 milyar ise ev 50 milyar beni borçlandırsın yıllar içinde ödeyeyim yormadan. Ben 200-300 taksitle ödeyeyim. Bütün bu mahallenin istediği şey bu. Dışarı çıkmamak şartıyla, Kayaş'a atarsa onu Altındağ'a atarsa razı değiliz. Aynı komşularımı orada da kom-

şuluk yapacağım gibi. Beni götürse Altındağ'a atsa ben kiminle muhatap olacağım kimle anlaşabilirim konuşabilirim. (Cezmi)

O ya da bu şekilde buradan gideceklerdi ancak onlar da tıpkı mahallenin güneyinde oturanlarla benzer kaygılar taşıyorlardı. Burada kendilerine uygun bir yaşam alanı kurmuşlar, evlerine, bahçelerine bakım yapmışlardı. Pek sık rastlanmayan bir durum olsa da Hacer bahçesini bir nevi kedi barınağına dönüştürmüş, kısıtlı geliri çerçevesinde kedileri doyuruyor, sağlık bakımlarını gerçekleştiriyor, ulaşabildiği veterinerlerin arada bir sağlık taramasına, aşıya gelmesini sağlıyordu. Hacer bir yıkım durumunda Yakup Abdal'da bulunan gecekondusuna taşınacaktı ama kedileri nasıl bıraka-

Sema ve Cezmi'nin gecekondusu.

cağını, beraberinde götürüp götüremeyeceğini düşünüyordu. Hacer'in bir iki ev ötesinde oturan Sema ve Cezmi'nin bakımlı bir bahçesi ve bu bahçede ağaçlar vardı. Yıllar içinde evlerini de bahçelerini de kendilerine göre şekillendirmişlerdi. Fazilet sonradan aldığı gecekondusunun bir kısmını yeniden şekillendirerek belki ileride oğluna lazım olur diye bir dükkâna çevirmiş, evin çevresini yarım duvarla çevirmiş, bahçesine bakım yapmıştı, yani hem para hem emek harcamıştı. Peki tüm bunların ve benzerlerinin kaybının zararı karşılanabilecek miydi?

2012'nin Ağustos ayında mahalledeki yolun kıyısındaki evler yıkılmıştı. Diğer yıkım zamanlarında olduğu gibi bu sefer de direniş olmuştu ancak anlatılanlar diğerleri kadar güçlü bir dayanışma ve katılım olmadığını gösteriyordu. 2012'de yıkılan evlerin büyük kısmı yol kenarında bulunan evlerdi ve yolu açmak için bu evlerin yıkılması acil kılınmıştı. Bugüne geldiğimizde ise mahallenin çöplük kısmındaki gecekondulardan eser kalmadı.

Gittiler...

Bu kitaba konu olan Ege Mahallesi, 1980 öncesi Ankara'ya gelen lakin daha eskiden kurulmuş mahallelerde gecekondu yapacak yer bulamayan kırsal göçmenler tarafından kurulmuştu. Yerleşimciler zaman içinde bir topluluğa (*community*) dönüşmüşlerdi.[1] Topluluk temelinde ele aldığımızda Ege Mahallesi'nde yaşayanların ortak bir yaşam alanı vardı; aile, akrabalık ve hemşerilik ağlarının yoğun örüntüsü belirgindi. Bununla birlikte özellikle ilk yerleşimcilerin yeni oldukları şehir hayatı karşısındaki pozisyonları, korkuları, ih-

1 Topluluk meselesi modern toplumların ve modern hayat tarzının nüvelerinin yavaş yavaş görünür olduğu günlerden bu yana sosyal bilimcilerin büyük ilgisine mazhar olmuştur. Bu kavrama genel yaklaşımlar endüstriyel toplumun gayri kişisel ve anonim ilişkilerinin antitezi olması çerçevesinde yürümekte. Bu yaklaşımlarda yer yer birbirleriyle örtüşen noktalar ortaya çıkmakta, en temel anlamıyla ise topluluk, insan gruplarının ortaklıklarına dikkat çekmede kullanılmaktadır. Bu ortaklıklar ortak yaşam alanı, kimlik ve aidiyet, benzer zevkler ve boş zaman faaliyetleri, kişilerin aktif katılımlarıyla yaratılan sosyal zeminler, çıkar birliktelikleri toplumsal ağlar, kurumlar ve akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, hemşerilik gibi toplumsal bağlar temelinde görülebilir. (Willmott, *Social Networks, Informal Care and Public Policy*, 1986, s. 96; Bell and Newby, *Community Studies*, 1971, s. 24; Suttles, *The social construction of communities*, 1972.)

tiyaçları ve beklentileri oldukça benzerdi. Hepsinin hayatları üç aşağı beş yukarı, aynı emlak ve emek piyasasının geniş kompleks yapısıyla şekilleniyordu.

Mahallenin kuruluş öyküsü aynı zamanda topluluk oluşturma geçmişiyle örtüşüyordu. Mahallelilerin elektrik-su ihtiyaçları kimi zaman devletin, belediyelerin ve/veya siyasetçilerin çıkarları ve politikalarıyla örtüşmüş, örtüşmediğinde kolektif mücadele devreye girmiş, mahalleli dişiyle tırnağıyla yaşam alanlarını daha yaşanabilir hale getirmişti. Mahallenin kurulma ve yerleşme süreci her süreç gibi kendi çatışmaları, çelişkileriyle beraber yürümüştü. Dönemin politik atmosferinde birbirleri için Alevi ve Sünni kategorilerine denk düşebiliyor ancak beraber mücadelede hepsi mahalleliydi, gecekonduluydu; mahalleye su bağlanması için yolları da beraber kazıyorlardı. Farklılıklarıyla kolektif mücadele yürütmek zorundaydılar, yoksa koşullarının düzelmesi çok daha fazla zaman alacaktı. İnançları ve geldikleri yer farklıydı farklı olmasına, ancak hepsi gecekondusu yıkılacak mı korkusu taşıyor, afları yakından takip ediyor, düzenli bir iş bulmanın yollarını arıyordu.

Mahallelilerin hikâyesi Türkiye'nin geçirdiği dönüşümlerin gecekonduya dair izdüşümlerini sürmeye imkân tanıyordu. 1980 öncesi siyasi hareketlilikler buradaki acil ihtiyaçlar için bir araya gelme pratiğiyle ve yer yer Alevilikle kesişmiş, 80 darbesinin ardından gelen siyasal baskı-iktisadi liberallik tuhaf ikilemesinde mahallede yaşamak kolaylaşmış, tapular alınmış, lakin herkes kabuğuna çekilince yaşam alanını daha ileriye taşıyan beraber iş yapma pratiği zayıflamıştı. 1970'lerde yavaş yavaş gecekonduların belirdiği, seneler içinde altyapı hizmetlerinin ulaştığı Ege Mahallesi kentin bir parçası olmakla kalmadı, zaman içinde kentsel rant açısından değerli bir yer haline geldi. Mahalleli bu değerden ötürü artık kendi mahallelerinin de geliştiğine sevinedursun, de-

gerlenen bir alanın yoksullara bırakılması karsız bir girişimdi, neticede bırakılmadı ve onlar da gittiler.

Tam da bu noktada Ege Mahallesi'nin biten ömrü kentsel hareketler ve kentsel dönüşüm üzerine çok önemli iki noktayı işaret ediyor. Mahallenin doğuşunun hikâyesiyle paralel olarak kentsel hareketliliklerin ve mücadelelerin algılanan somut ortak çıkarlar temeline dayandığını gösteriyor en başta. Ortak çıkarların hissedilmediği durumlarda insanların geçmişlerinden ve siyasi eğilimlerinden bağımsız olarak kolektif hareket etme eğilimi de düşüyor. Kentsel mücadelelerin geçirdiği dönüşüm son dönemde tanık olduğumuz soylulaştırma süreçlerinin kent yoksullarının kolektif yapabilirlikleri ve destek mekanizmalarını iyiden iyiye kötüleştirdiğine[2] dair ipuçları sunuyor. Ege Mahallesi'nde bu durum mahallenin kuzeyinde ve güneyinde farklı kentsel reformların uygulanması ve bunların yasal mülkiyet sahipliği temelinde yürümesi ile daha belirgin bir hal almıştı. Tapulular, tapusuzlar, çöplükte yaşayanlar ortak hareket etme deneyimlerine rağmen farklı stratejilerle kentsel reformlardan en az zararla çıkabilmenin yollarını arıyorlardı. Benzerlikleri yok değildi. En basitinden mahallede esen "gelişim" rüzgârı karşısında artık neredeyse herkes gecekonduların ömrünün pek fazla sürmeyeceğini düşünüyordu. Bu evlerden gideceklerdi, orası kesin, ama nereye gideceklerdi? Gidecekleri yerin masrafları bütçelerine ve yaşam tarzlarına uygun olacak mıydı? Bu ve benzer kaygılar mahallelileri kolektif mücadeleye giden yolda eskisi kadar buluşturamadı. Çünkü tabi oldukları yasal uygulamalar, muhatap oldukları aktörler, yüz yüze kaldıkları dönüşüm biçimi ve bu dönüşümden doğacak kayıplar ya da elde edilecekler eskisine göre birbirinden farklıydı. Bu somut farklılıklardan ötürü artık kolektif mücadelelerin ortak yarar çıkaracağı fikri o kadar da rağbet

2 Soytemel, *a.g.e.*, 2013, s. 10.

görmüyordu. İkinci olarak Ege'de tapusu olanların bile büyük çoğunluğunun yeni yapılan evlerde yaşamaya dair derin sıkıntılar yaşaması, gecekonduları karşılığı aldıkları evlerde ekonomik ve kültürel sebeplerden ötürü bazılarının yaşamaya devam etmeye gönülsüz olmaları kentsel dönüşüm politikalarının yerinden etme ile sıkı ilişkisini yeniden gösteriyor. Yerel halkın çıkarı yerine kentsel rantı, kârı; buradaki halkın yaşam tarzı yerine hedeflenen kitlenin yaşam tarzı gözetilerek girişilen kentsel dönüşümlerde zorla yerinden edilme olmasa dahi halk kendi yaşam alanında kalamıyor.

Bu çalışmanın alan araştırması bittiği dönemde yani 2012'de, Çöplük'te hâlâ yıkılmamış evler vardı ve mahallenin güneyi tamamen inşaat şirketlerine terk edilmemişti. Şu anki durumda Ege Kentsel Dönüşüm Projesi'nin uygulandı-

Ege Kentsel Dönüşüm Projesi ilerlerken mahallede neredeyse hiç gecekondu kalmamıştı. 2015 yılından bir görüntü.

ğı alan neredeyse tamamen apartmanlarla dolu. Mahalleye ilk gittiğim 2010 yılındaki manzaradan bile çok farklı artık durum. Tek tük kalan gecekondularda oturanlar müteahhitlerle anlaşmış, bugün yarın müteahhitlerden gelecek haberi bekliyor, bir yandan da evler bitene kadar kalacak yer arıyorlar. Kentsel dönüşümün uygulandığı bu alanda tapusuzların evleri herhangi bir telafi olmadan yıkıldı. Yasal bir hak sahibi olamamalarının temel sebebi tapusuz gecekonduların şahıslara ait bir alanda kurulmuş olması. Mamak Belediyesi, parsellerdeki kamuya ait arazileri satın almada hak sahibi olmaları için tapusuz gecekondu sahiplerine komşularından bir metrekare gibi küçük bir arazi almalarını önerdi. Kimi durumlarda arsasını satın alabilecekleri kimse bulamadılar, kimi zaman ise hak sahibi olduktan sonra arsa bedeli ödenemeyeceği için bu yola başvurmadılar. Mamak Belediyesi'nin yetkilileri çok az insanın Ege Mahallesi Kentsel Dönüşüm alanında bu şekilde hak sahibi olup yeni yapılan binalardan daire alabildiğini söylediler. Buradaki kentsel dönüşümle evi yıkılan kiracılar kentin başka gecekondu bölgelerinde benzer koşullarda ev kiraladılar, tapusuz ev sahipleri ise –varsa– daha önce yaptırdıkları gecekondulara/dairelere taşındılar ya da kiracılar gibi başka bir gecekondu kiraladılar, kendi ifadeleriyle, Ege'de kira vermeden geçirdikleri zamanı "kâr saydılar."

Çöplük tarafında olan biten mahallenin güneyinin geçirdiği dönüşümden biraz daha farklı. 1996 yılından beri yıkım ihbarı gönderilen evler 2012 yılında yıkılmaya başlandı. İlk olarak yola yakın uçlardaki evler ve dükkânlar yıkıldı; 2014 yılına gelindiğinde bölgede tek bir ev bile kalmamıştı. Bu bölgede evi yıkılanlardan bazılarına Kusunlar Toplu Konutları'ndan taksitle ev alma imkânı tanındı. Ancak bu evleri alabilmek için zamanında kurulan Ege Yapı Kooperatifi'nden ev almamış ya da buradaki hissesini satmamış ol-

2014 yılının yaz aylarına doğru Çöplük'teki bütün gecekondular yıkılmıştı.

mak aynı zamanda istimlak kararından evvel Ankara ve ilçeleri sınırları içerisinde tapulu bir ev sahibi olmamak gerekiyordu. Çöplük'ten kaç kişinin burada ev sahibi olmaya hak sahibi olduğuna dair kesin bir belgeye ulaşamadım ancak muhtarın, Çöplük ahalisinin ve Mamak Belediyesi yetkililerinin söyledikleri Kusunlar Toplu Konutları'nda 15 yıla yayılan ödeme şartıyla ev sahibi olmaya hak kazanan kişi sayısının 30 civarında olduğuna işaret ediyordu. Verilen kriterleri taşıyanlar gruplar halinde kuraya çağrıldılar, ilk turda

kurayı çekenlere evleri verildi. Daha sonra çekenlerin evleri henüz tamamlanmamıştı; evlerin kaba inşaatı bitmişti fakat taşınılacak durumları yoktu.[3] Aylık 280-350 arasında değişen taksitlere ek olarak 50 lira civarı apartman aidatı ödese de, evi oturulacak durumda olmayan, bir yandan da yeni taşındığı evin kirasını ödeyen mahalleliler mevcuttu. Kusunlar Toplu Konut'undan aylık ödemelerle ev sahibi olma-

3 Kusunlar Toplu Konut'taki evlerle ilgili sıkıntıları konu alan bir gazete haberi için bkz. http://www.sozcu.com.tr/emlak/vatandasin-toki-isyani.html

Kusunlar Toplu Konutları.

ya hak kazanabilen zaten çok az hane vardı, bu hanelerin çoğunluğu da bu evlere taşınmadı, zira evler ailelere göre hem fazlasıyla küçüktü hem de şehir merkezine uzaktı ve ulaşım sıkıntılıydı. Hak sahibi olanlardan kimisi hakkını sattı, kimisi ise bu evleri kiraya vererek kentin başka alanlarına taşındı. Sözün özü, Çöplük'te bir kişi bile kalmadı.

Gecekondu, ortaya çıktığı günden beri salt fiziksel bir yapının ismini ifade etmekten ötesidir; bu yapıyı ortaya çıkartan dinamikler ve sonrasında geçirdiği dönüşümler pek çok

eşitsizliğin ve toplumsal durumun değişik pencerelerden değerlendirilebileceği bir ortam sunar. 1940'lardan günümüze kadar uzanan süreçte değişen sosyoekonomik ve siyasal yapının getirdikleriyle paralel olmak üzere gecekondu; yoksulluk, kentlilik, modernite, devlet-vatandaş ilişkisi, hemşerilik, geri kalmışlık, suç ve daha pek çok durumla yakından ilişkili olarak gündeme geldi, çeşitli tartışmalara konu oldu. Kentsel siyaset kadar Türkiye'nin iktisadi ve toplumsal yapısını şekillendirmede temel meselelerden biri ha-

line gelen kentsel dönüşüm ise 2000'lerle birlikte gecekonduya en çok bakılan zemini oluşturdu. Tıpkı gecekondu gibi kentsel dönüşüm de fiziksel bir durumun çok ötesine kaymakta, sosyal dokudaki değişimden, yoksulluğun mekânsal dönüşümüne, yeniden yaratılan eşitsizliklerden toplumsal hareketliliklere kadar pek çok alana dair dönüşümleri kapsar. Bu açıdan düşündüğümüzde Türkiye'de yaklaşık 70 senedir tartışılan gecekondu meselesinde farklı bir evrede olduğumuz kesin. Kent merkezleri her zaman iktisadi ve siyasi erk açısından önemli bir yerde durmaktaydı, lakin neoliberal ekonomik düzende kentler artık kalkınmanın başat aktörü, iktisadi, siyasi ve toplumsal inovasyonun kilit merkezleri ve aynı zamanda uluslararası rekabeti sağlamanın temel aktörleri haline geldiler.[4] Aynı zamanda bir meta haline de gelen kentlerin değerini artırma araçlarından en önemlisi kentsel dönüşüm politikaları oldu. Neoliberal siyasaların etkisinde kamu ve özel sektörün ortaklığıyla yürütülen çılgın kentsel dönüşüm çağında gecekondululara da gecekonduluya da yer yok. Zaten amaç da gecekonduda yaşayanların çevre ve yaşam kalitesini yükseltmek değil, gecekondu mahallelerini daha kıymetli alanlar olarak emlak piyasasına sokabilmek. Bu durum Brenner ve Theodore'ın işaret ettiği gibi belirli alanların, mekânların üretici güçler olarak devreye sokulmasını kaçınılmaz kılan kapitalist gelişimin genel geçer özellikleriyle yakından ilişkili.[5] Kaba tabirle söylersek, artık gecekondu sorunu yoksulların alanlarını zenginlerin kullanımına açarak çözülüyor, tabii önce yoksulların gönderilmesi kaydıyla. Yoksullar gidince, onların evlerinin yerini apartmanlar alınca bir zamanlar kentli orta sınıfın gitme-

4 Jessop, "Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", *Antipode*, 2002, s. 465.

5 Brenner ve Theodore, "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'", *Antipode*, 2002, s. 354.

ye "korktuğu" yerler bir anda orta sınıflar için "nezih" yaşam alanlarına dönüşüyor. Kentsel reformlar ve dönüşümlerin uygulanma biçimleri farklılık gösterebiliyor, bu dehşet paylaşımdan gecekondulara da düşen "kırıntılar" oluyor, lakin durumların pek çoğunda yerel halk yaşam alanını terk etmek zorunda kalıyor. Kendilerine yer gösterildiği ya da yeni yapılan binalarda oturma ihtimalleri olduğu durumlarda bile işin açıkçası yaşamlarını nerede sürdürebileceklerini, ne yapacaklarını yine kendi kişisel kaynakları, stratejileri belirleyebiliyor. Kente göç ettiklerinde yaptıkları gibi kurdukları gecekondular yıkılırken şimdi onlara düşen yine başlarının çaresine bakmak...

KAYNAKÇA

Afshar, H. ve Dennis C. (1992), *Women, Recession and Adjustment in the Third World: Some Introductory Remarks in Women and Adjustment Policies in the Third World*, Londra, The Macmillan Press.

Akar, H. (2010), "Challenges for schools in communities with internal migration flows: evidence from Turkey", *International Journal of Educational Development*, *30* (3).

Akbulut, M.R. ve Başlık, S. (2011), "Transformation of Perception of the Gecekondu Phenomenon," *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 28(2).

Alpar, İ. ve Yener S. (1991), *Gecekondu Araştırması*, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.

Aslan, Ş. (2008), *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Aslan, Ş. (2009), "Kentsel Mekânda Yeralma Biçimlerinden Tasfiye Edilme Projelerine Kadar Gecekonuya İlişkin Değişen Söylemin Toplumsal Anlamı", M. Akdağ ve F. Atar (ed.), *6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*.

Ataay, F. (2001), "Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü", *Praksis*, 2.

Auyero, J. (2000), "The hyper shanty-town: Neo-liberal violence(s) in the Argentine Slum", *Ethnography*, 1 (1).

Ayata S. ve Güneş-Ayata A. (1996), *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü*, Ankara, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Aydemir, A.; Chen, W.H.; Corak, M. (2008), Intergenerational Education Mobility among the Children of Canadian Migrants, Discussion Paper Series, IZA DP No. 3759 Institute for the Study of Labor, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1286697 [Erişim Tarihi 10.10.2012].

Bailey, K. (1994), *Methods of Social Research*, New York, Free Press.

Başlevent, Cem ve Dayıoğlu, M. (2005), "The Effect of Squatter Housing on Income Distribution in Turkey", *Urban Studies*, 42 (1).

Bauman, Z. (1990), *Thinking Sociologically*, Cambridge, Massachusetts, Basil Blackwell.

Bell, C. ve Newby, H. (1971), *Community Studies*, Londra, George Allen ve Unwin Ltd.

Biernacki, P. ve Waldorf, D. (1981), "Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling", *Sociological Methods and Research*, 10 (2).

Bora, A.; Bora, T.; Erdoğan, N. ve Üstün, İ. (2012), *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bora, T. ve Can, K. (2000), *Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Boratav, K. (2004), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara, İmge Yayınları.

Boratav, K. (1981), *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Bozkurt, F. (1998), "State-Community Relations in the Restructuring of Alevism", T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere (der.), *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*, Londra, Routledge.

Braun, F. (1988), *Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*, Berlin, New York, Amsterdam, Mouton de Gruyter.

Brenner, N. ve Theodore, N. (2002), "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'", *Antipode*, 34 (3).

Bruinessen, van M. (1996), "Kurds, Turks and the Alevi revival in Turkey", *Middle East Report*, 200.

Bryman, A. (2001), *Social Research Method*, New York, Oxford University Press.

Buğra, A. (1998), "The Immoral Economy of Housing in Turkey", *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(2) 303-317.

Buğra, A. (2007), "Poverty and Citizenship: An Overview of the Social-Policy Environment in Republican Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, 39 (1).

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006), "The Turkish Welfare Regime in transformation", *Journal of European Social Policy*, 16 (3).

Buğra, A. ve Sınmazdemir, T. (2005), "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği", yayınlanmamış makale, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf [Erişim Tarihi 03.10.2013].

Cameron, S. (2012), Education, urban poverty and migration: Evidence from Bangladesh and Vietnam (No. inwopa679), UNICEF Innocenti Research Centre.

Cantek, F.; Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Çakmak, S. (2014), "Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel 'ara'sında kalanlar", F. Cantek (der.), *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Carmichael, F. ve Ward, R. (2001), "Male Unemployment and crime in England and Wales", *Economics Letters*, 73 (1).

Castles, S. ve Miller, J.M. (2003), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, New York, The Guilford Press.

Castells, M. (1997), *The Power of Identity*, Oxford, Blackwell Publishers.

Chant, S. (1994), "Women, Work and Household Survival Strategies in Mexico, 1982-1992: Past Trends, Current Tendencies and Future Research", *Bulletin of Latin American Research*, 13 (2).

Clough, P. ve Nutbrown L. (2002), *A Student's Guide to Methodology: Justfying Enquiry*, Los Angeles, Londra, Sage.

Cohen, A. (1998), *The Symbolic Construction of Community*, Londra, Routledge.

Cotterill, P. (1992), "Interviewing women: Issues of frienship, vulnerability, and power", *Women's Studies International Forum* 15 (5).

Crompton, R. (1993), *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates*, Cambridge, Polity Press.

Çağatay, N. ve Özler, Ş. (1995), "Feminization of the Labor Force: The Effects of Long-and Structural Adjustment Term Development", *World Development*, 23 (11).

Çamuroğlu, R. (1998), "Alevi revivalism in Turkey", T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere (der.), *Alevi identity: cultural, religious and social perspectives*, Londra, Routledge.

Çelik, A. (2010), "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 42.

Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tarihi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (1).

Çınar, M. (1994), "Unskilled urban migrant women and disguised employment: Home-working women in Istanbul, Turkey", *World Development*, 22 (3).

Davis, M. (2007), *Planet of Slums*, Londra ve New York, Verso.

Dedeoğlu, Saniye (2008), *Women Workers in Turkey Global Industrail Production in Istanbul*, Londra, New York, Tauris Academic Studies.

Delaney, C. (1991), *The Seed and the Soil: Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press.

Demirbaş, G. (2012), "Kadınların Mekân Algısı ve Mekânı Kullanma Biçimleri," Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Demirtaş, N. (2009), *Social Spatialization in a Turkish Squtter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered*, Frankfurt, Peterlang.

Demirtaş, N. ve Şen, S. (2006), "Varoş Identity: The redefinition of low income settlements in Turkey", *Middle Eastern Studies*, 43 (1).

Deniz, M.B. (2010), *Grasroots Action Against Gecekondu Renewal Projects: The Case of Istanbul Başıbüyük and Ankara Dikmen Vadi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1999), *Ücretler Gelir ve Gelir Dağılımları*, Ankara.

Dinçer, İ. (2011), "The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in İstanbul", *International Planning Studies*, 16 (1).

Dinerstein A.C. ve Neary, M. (2001), *The Labour Debate: An Investigation into the Theoryand Reality of Capitalist Work*, Hants. Vermont, Ashgate Publishing House.

Drakakis-Smith, D. (1987), *The Third World City*, New York, Methuen & Co.

Duben, A. (1982), "The Significance of Family and Kinship in Urban Turkey", Ç. Kağıtçıbaşı v.d. (der), *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana University Turkish Studies.

Dubetsky, A. (1976), "Kinship, primordial ties, and factory organization in Turkey: An Anthroplogical View", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 7 (3).

Dubetsky, A. (1977), "Class and Community in Urban Turkey", C.A.O. Van Nieuwenhuijze (der.), *Commoners, Climbers and Notables*, Leiden, E.J. Brill.

Duyar-Kienast, Umut (2005), *The Formation of Gecekondu Settlements in Turkey: The Case of Ankara*, Münih, Litverlag.

Dündar, Ö. (2001), "Models of Urban Transformation: Informal Housing in Ankara", *Cities*, (18) 6.

Edlund, J. (1999), "Trust in government and welfare regimes: Attitudes to redistribution and financial cheating in the USA and Norway", *European Journal of Political Research*, 35 (3).

Elson, D. (1991), "Male bias in macro economics: the case of structural adjustment", D. Elson (der), *Male Bias in The Development Process*, Manchester, Manchester University Press.

Engels, F. (2003), *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Eriş Yayınları.

Erder, S. (1997), *Kentsel Gerilim*, Ankara, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.

Erder, S. (1996), *Ümraniye İstanbul'a Bir Kent Kondu*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Erman, T. (2014). "Kentin Kıyısında Kadın Olmak Gecekondudan TOKİ Kentsel Dönüşüm Sitesine Geçişte Kadın Deneyimleri", F. Cantek (der.), *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Erman, T.(2001), "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", *Urban Studies*, 38 (7).

Erman, T. (1997a), "Squatter (gecekondu) Housing versus Apartment Housing: Turkish Rural-to-Urban Migrant Residents' Perspectives", *HABITATINTL*. 28 (1).

Erman, T. (1997b), "The Meaning Of City Living For Rural Migrant Women And Their Role In Migration: The Case of Turkey", *Women's Studies International Forum*, 20 (2).

Erman, T. (1996), "Women and the Housing Environment The Experiences of Turkish Migrant Women in Squatter (Gecekondu) and Apartment Housing", *Environment and Behavior*, 28 (6).

Erman, T. ve Eken A. (2004), "The 'Other of the Other' and 'unregulated territories' in the urban periphery: Gecekondu violence in the 2000s with a focus on the Esenler Case, İstanbul", *Cities*, 21 (1).

Eroğlu, Ş. (2011), *Beyond the Resources of Poverty: Gecekondu Living in the Turkish Capital*, Surrey, Ashgate Publishing Limited.

Eroğlu, Ş. (2010), "The Irrelevance of Social Capital in Explaining Deprivation: A Case Study of Turkish Gecekondu Households", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101 (1).

Eroğlu, Ş. (2009), "Patterns of income allocation among young poor *Gecekondu* households in Turkey: overt mechanisms and women's secret kitties", *The Sociological Review*, 57 (1).

Ertan, M. (2012), "Türk Sağının Kızılbaş Algısı", T. Bora ve G.G. Öztan (der.), *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge, Polity Press.

Fischer, C. (1976), *The Urban Experience*, New York, Harcourt Brace Jovanovich.

Fliche, B. (2005), "The *hemşehrilik* and the village: the stakes of an association of former villagers in Ankara", *European Journal of Turkish Studies*, 2.http://ejts.revues.org/385 [Erişim Tarihi 08.10.2012].

Flick, Uwe (2007), *Using Visual Data in Qualitative Analysis*, Londra, California, New Delhi, Pekin, SAGE Publications.

Fluehr-Lobban, C. (1998), "Ethics", *Handbook of Methods in Cultural Athropology*, (der.) H. Russell Bernard, California, Alta Mira Press.

Fraser, N. (2000), "Rethinking Recognition", *New Left Review* 3.

Gans, H.J. (1962), *Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*, New York, The Free Press (Macmillan Co. Inc.)

Gedik, A. (1997), "Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Conflicting Findings in the Literature", *Review of Urban and Regional Development Studies*, 9 (2).

Gilbert, A. (1994), *The Latin American City*, Londra, Latin American Bureau.

Gilley, B. (2006), "The Determinants of State Legitimacy: Results for 72 Countries", *International Political Science Review*, 27 (1).

Goldstein, D.M. (2005), "Flexible Justice: Neoliberal Violence and 'Self-Help' Secuirty in Bolivia", *Critique of Anthropology*, 25 (4).

Grasmick, H.G. (1973), "Social Change and Modernism in the American South", *American Behavioural Scientist*, 16 (6).

Göksel, İ. (2013), "Female labor force participation in Turkey: The role of conservatism", *Women's Studies International Forum*, 41.

Greenwood, M.J. (1997), "Internal Migration in Developed Countries", M.R. Rosenzwieg ve O. Stark (der.), *Handbook of Population and Family Economics*, Amsterdam, Elsevier B.V.

Gupta, K.A. (1979), "Travails of a Woman Fieldworker", M.N. Srinivas vd. (der.), *The Fieldworker and the Field: Problems and Challenges in Sociological Investigation*, New Delhi, Oxford University Press.

Güneş Ayata, Ayşe (1992), "The Turkish Alevis", *Innovation*, 5 (3).

Güzey, Ö. (2009), "Urban Regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization", *Cities*, 26 (1).

Hale, W. ve Özbudun, E. (2010), *Islamisim, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP*, New York, Routledge.

Hammersley, M. ve Atkinson, P. (1995), *Ethnography: Principles in Practice*, second edition, Routledge, Londra ve New York.

Harvey, D. (2009), *Social Justice and City*, Oxford, Blackwell Publishers.

Harvey, D. (1989), "From Managerialism to Entrepreneuralism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 71 (1).

Healy, G. (2005), "Academic Employment and Gender: A Turkish Challenge to Vertical Sex Segregation", *European Journal of Industrial Relations*, 11 (2): 247-64. doi:10.1177/0959680105053966.

Hemmasi, M. ve Prorok, C.V. (2002), "Women's migration and quality of life in Turkey", *Geoforum*, 33 (3).

Hersant, J. ve Tourmarkine, A. (2005), "Hometown organisations in Turkey: an overview", *European Journal of Turkish Studies*, 2. http://ejts.revues.org/397 [Erişim Tarihi 30.11.2010].

Human Rights Watch (2012), "Turkey: Coup Trial Offers Chance for Justice", http://www.hrw.org/news/2012/04/04/turkey-coup-trial-offers-chance-justice [Erişim Tarihi 26.02.2013].

Hürriyet Daily News (2008), "Turkey still awaits to confront with generals of the coup in Sep 12", 1980, 09.10.2008. http://www.hurriyet.com.tr/english/home/9884161.asp?scr=1.

Ijaz, A. ve Abbas, T. (2010), "The impact of inter-generational change on the attitudes of working-class South Asian Muslim parents on the education of their daughters", *Gender and Education*, 22.

International Labour Organization (2012), "Global Employment Trends 2012", Internal Labour Office, Geneva. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_171571.pdf [Erişim Tarihi 07.12.2012].

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2002), *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul, İletişim Yayınları.

İçduygu, A.; Sirkeci, I. ve Aydıngün, I. (1998), "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", A. İcduygu, I. Sirkeci ve I. Aydıngün (der.), *Türkiye'de İçgöç*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

İlkkaracan, İ. (2012), "Why so Few Women in the Labor Market in Turkey?", *Feminist Economics*, 18 (1).

İnce, M. (2010), "How the Education Affects Female Labor Force? Empirical Evidence from Turkey", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2 (2).

Jennings, W.; Farall, S. ve Bevan, S. (2012), "The Economy, crime and time: An Analysis of recorded property crime in England & Wales 1961-2006", *International Journal of Law, Crime and Justice*, 40 (3).

Jessop, B. (2002), "Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", *Antipode*, 34 (3).

Kanaiaupuni, S.M. (2000), "Reframing the Migration Question: An Anaylsis of Men, Women, and Gender in Mexico", *Social Forces*, 78 (4).

Kandiyoti, D. (1988), "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 2 (3).

Karaosmanoğlu, K. (2013), "Beyond essentialism: negotiating Alevi identity in urban Turkey", *Identities*, 20 (5).

Karaömerlioğlu, A. (2009), *Orada Bir Köy Var Uzakta: Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, Çağdaş Türkiye Seminerleri, Osmanlı Bankası Araştırma ve Kültür Merkezi, 21.03.2009, İstanbul.

Karpat, K. (2004), "The Genesis of the Gecekondu: Rural Migration and Urbanization (1976)", *European Journal of Turkish Studies*, 1. http://ejts.revues.org/54 [Erişim Tarihi].

Karpat, K.H. (1976), *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kaya, Y. (2008), "Proletarization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980-2005", *Research in Social Stratification and Mobility*, 26 (2).

Keleş, R. (2014), *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul, Cem Yayınları.

Keleş, R. (2010), *Kentleşme Politikası* [Urbanization Politics], Ankara, İmge Yayınları.

Kelly, L.; Burton, S. ve Regan, L. (1994), "Researching Women's Lives or Studying Women's Oppression? Reflections on what Constitutes Feminist Research", M. Maynard ve J. Purvis (der.), *Researching Women's Lives from a Feminist Persective*, Londra, Bristol, Taylor and Francis.

Kendir, H. (2003), "Küreselleşen Tarım ve Türkiye'de Tarım Reformu", *Praksis*, 9.

Kentkur (2001), *Mamak Belediyesi Ege Kentsel Dönüşüm Projesi Revizyon Nazım İmar Planı Açıklama Raporu*, Ankara, Kentkur.

Keyder, C. (2005), "Globalization and Social Exclusion in Istanbul", *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (1).

Keyder, Ç. (1987), *State and Class in Turkey*, Londra, New York, Verso.

Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014), "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*.

Kıray, M. (2003), *Kentleşme Yazıları*, İstanbul, Bağlam Publishing.

Kitzinger, C. ve Wilkinson, S. (1996), "Theorizing Representing the Other", S. Wilkinson ve C. Kitzinger (ed.), *Representing the Other: A Feminism and Psychology Reader*, Londra, Sage.

Kitzinger, J. (1994), "The Methodology of Focus Groups: The Importance of Interaction between Research Participants", *Sociology of Health & Illness*, 16 (1).

Koray, M. (1993), "Employment and Unemployment in Turkey", *International Journal of Manpower*, 12 (5).

Korte, C. ve Ayvalıoğlu, N. (1981), "Helpfulness in Turkey: Cities, Towns, and Urban Villages", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 12 (2).

Kristen, C. ve Granato, N. (2007), "The Educational Attainment of the second generation in Germany: Social Origins and ethnic inequality", *Ethnicities*, 7 (3).

Kulu, H. ve Billari, F. (2004), "Multilevel analysis of internal migration in a transitional country: the case of Estonia", *Regional Studies*, 38 (6).

Kurtoğlu, A. (2005), "Mekânsal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekânı Olarak Dernekler", *European Journal of Turkish Studies*, 2. Available at: http://ejts.revues.org/375 [Erişim Tarihi 07.04.2012].

Küçük, M. (2008), "Türkiye'de Sol Düşünce ve Aleviler", T. Bora ve M. Gültekingil (der.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8: *Sol*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Latapi, A.E. ve Rocha, M.G. (1999), "Crisis, restructuring and urban poverty in Mexico", *Environment and Urbanization*, 7 (1).

Letherby, G. (2003), *Feminist Research in Theory and Practice*, Buckingham, Philadelphia, Open University Press.

Levine, N. (1973), "Old Culture-New Culture: A Study of Migrants in Ankara, Turkey", *Social Forces*, 51 (3).

Lloyd, P. (1979), *Slums of Hope? Shanty Towns of the third World*, Middlesex, Newyork, Victoria, Ontario, Auckland, Penguin Books.

Lucas, R.E.B. (1997), "Internal Migration in Developing Countries", *Handbook of Population and Family Economics*, 1.

Mahmud, S. ve Duyar-Kienast, U. (2001), "Spontaneous Settlements in Turkey and Bangladesh: Preconditions of Emergence and Environmental Quality of Gecekondu Settlements and Bustees", *Cities*, 18 (4).

Maynard, M. (1994), "Methods, Practice and Epistemology. The Debate about Feminism and Research", M. Maynard, J. Purvis (der.), *Researching Women's Lives from a Feminist Persective*, Londra, Bristol, Taylor and Francis.

McDowall, D. (2004), *A Modern History of the Kurds*, Palgrave MacMillan, Newyork.

McIntosh, J. ve Munk, D.M. (2009), "Social Class, family background, and intergenerational mobility", *European Economic Review*, 53 (1).

Mellor, J. (2007), "Parallel Lives? Working Class Muslim and Non-Muslim Women at University," University of York, yayımlanmamış doktora tezi.

Mills, A. (2007), Cender and mahalle (neihborhood) space in Istanbul, *Gender, Place and Culture*, 14 (3).

Montell, F. (1999), "Focus Group Interviews: A New Feminist Method", *NWSA Journal*, 11 (1).

Mooney, G. ve Neal, S. (2009), "Community: themes and debates", G. Moobey ve S. Neal (der.), *Community: Welfare, Crime and Society*, New York, Open University Press.

Murakami, K. (2011), "Negotiating Social Assistance: The Case of the Urban Poor in Turkey", *Institute of Developing Economies (IDE) Discussion Paper*, No. 291.

Nalbantoğlu, G.B. (1997), "Urban Encounters with Rural Turkey", S. Bozdoğan ve R. Kasaba (der.), *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington D.C., Washington Press.

Nelson, N. (1987), "Rural-urban child fostering in Kenya: migration, kinship ideology, and class", J. Eades (der.), *Migrant, Workers, and the Social Order*, Londra ve NewYork, Tavistock Publications.

Nesteruk, O.; Marks, L. ve Garrison, M.E.B. (2009), "Immigrant Parents' Concerns Regarding Their Children's Education in the United States", *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 37 (4).

Oakley, A. (1981), "Interviewing Women: a contradiction in terms", H. Roberts (der.), *Doing Feminist Research*, Londra, Boston ve Henley, Routledge & Kegan Paul.

Ochsen, C. (2010), "Crime and labour Market Policy in Europe", *International Review of Law and Economics*, 30 (1).

Özar, Ş. ve Ercan, F. (2004), "Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi?", N. Balkan ve S. Savran (der.), *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000'li yıllarda Türkiye*, İstanbul, Metis.

Özbay, F. (2011), "Kadınların Ev içi ve Ev dışı Uğraşlarındaki Değişimler", Ş. Tekeli (der.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Özler, İ.Ş. (2000), "Politics of the Gecekondu in Turkey: The political choices of urban squatters in national elections", *Turkish Studies*, 1 (2).

Özuğurlu, M. (2011), *Küçük Köylülüğe Semaye Kapanı: Türkiye'de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler*, İstanbul, Notabene Yayınları.

Parrenas, R.S. (2001), *Servants of Globalization*, California, Stanford University Press.

Payne, G.K. (1984), "Ankara", *Cities*, 1 (3).

Pınarcıoğlu, M. ve Işık, O. (2008), "Not Only Helpless but also Hopeless: Changing Dynamics of Urban Poverty in Turkey, the Case of Sultanbeyli, İstanbul", *European Planning Studies*, 16 (10).

Pini, B. (2002), "Focus Groups, Feminist Research andfarm women: opportunities for empowerment in rural social research", *Journal of Rural Studies*, 18 (3).

Pekdemir, M. (2008), "Devrimci Yol", T. Bora ve M. Gültekingil (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8: *Sol*, İstanbul, İletişim Yayınları,

Pekdemir, M. (1988), "Gecekondular ve Anti-Faşist Mücadele", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları.

Petersen M.B.; Slouthuus, R.; Stubager, R. ve Toheby, L. (2010), "Deservingness versus values in public opinion on welfare: The automaticity of the deservingness heuristic", *European Journal of Political Research*, 50 (1).

Petrol-İş Yıllığı 95-96 (1996).

Polat, N. (2008) "Cinsiyet ve Mekân: Erkek Kahveleri", *Toplum ve Bilim*, 112.

Portes, A. ve Ruumbaut, R.G. (2001), *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*, Berkeley, CA, University of California Press.

Powdermaker, H. (1966), *Stranger and friend: The way of an anthropologist*, WW Norton & Company.

Ramazanoglu, C. ve Holland, J. (2002), *Feminist methodology: Challenges and choices*, Sage Publications.

Qin, D.B. (2006), "Our Child Doesn't Talk to Us Anymore: Alienation in Immigrant Chinese Families", *Anthropology and Education Quarterly*, 37 (2).

Sanchez-Jankowski, M. (2003), "Gangs and Social Change", *Theoretical Criminology*, 7 (2).

Sat, A. (2007), "A Critique on Improvement Plans: A tool for Transformation of Squatter Housing Areas in Ankara", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 24 (2).

Sayer, A. (2005), *The Moral Significance of Class*, Cambridge, Cambridge University Press.

Sennett, R. (2003), *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Sewell, G.H. (1964), *Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political and Economic Problem*, yayınlanmamış doktora tezi, Massachusetts Institute of Technology.

Schnaiberg, A. (1971), "The modernizing impact of urbanization: a causal analysis," *Economic Development and Cultural Change*,

Soytemel, E. (2013), "The Power of Powerless: Neighbourhood based self-help networks of the poor in İstanbul", *Women's Studies International Forum*. http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif2013.06.007 [Erişim Tarihi 03.10.2013].

Stewart, F. (1992), "Can Adjustment Programmes Incorporate the Interests of Women?", H. Afshar ve C. Dennis (der.), *Women and Adjustment Policies in Third World*, Londra ve Hampshire, MacMillan Press.

Suttles, G.D. (1972), The social construction of communities, University of Chicago Press.

Swartz, D. (2013), *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Szyliowicz, J.S. (1962), "The Political Dynamics of Rural Turkey", *Middle East Journal*, 16 (4).

Şahin, S. (2005) The Rise of Alevism as a Public Religion, *Current Sociology*, 53 (3).

Şenol Cantek, F. ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2014), "Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel 'ara'sında kalanlar", F. Şenol Cantek (der.), *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Şenses F. ve Taymaz, E. (2003), "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme: Ne Oluyor? Ne Olmalı", METU ERC Working Papers in Economics 03/01. http://erc.metu.edu/menu/series03/0301.pdf [Erişim Tarihi 23.04.2011].

Şentürk, D. (2012), "Gecekondunun Penceresinden", *Feminist Politika*.

Şenyapılı, T. (2004), *Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Şenyapılı, T. (1981), "A New Component in Metropolitan Areas: The 'Gecekondu Women", N. Abadan Unat (der.), *Women in Turkish Society*, E.J. Brill, Leiden.

Tacoli, C. (1998), "Rural-Urban interactions: a guide to the literature", *Environment and Urbanization*, 10 (1).

Tansel, A. (2002), "Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey individual, household and community factors", *Economics of Education Review*, 21 (5).

Taş, H.I. ve Lightfoot, D.R. (2005), "Gecekondu Settlements in Turkey: Rural-Urban Migration in the Developing European Periphery", *Journal of Geography*, 104 (6).

Taylor-Gooby, P. (2010), "Opportunity and Solidarity", *Journal of Social Policy*, 40 (3).

Tekeli, İ. (2008), *Göç ve Ötesi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tilly ve Brown (1967), "On Uprooting, Kinship and the Auspices of Migration", *International Journal of Comparative Sociology*, 8 (2).

Todaro, M.P. (1992), *Economics for a developing world: an introduction to pronciples, problems and policies*, Londra, New York, Longman.

TÜİK (2012), İstatistiklerle Kadın, 2012. http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/%C4%B0statistiklerle-kad%CA%B1n-2012.pdf [Erişim Tarihi: 13.10.2015]

TÜİK (2011), "2009 Yoksulluk Araştırması Sonuçları", *TÜİK Haber Bülteni*, sayı 3, 06.01.2011.

TÜİK (2009), "Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçişi Araştırma Sonuçları 2009", http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8373 [Erişim Tarihi 01.12.2012].

TÜİK (2006), "Aile Yapısı Araştırması 2006", http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=16 [Erişim Tarihi 08.05.2015].

Turkish Development Bank (2012), "Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörü: Gelişmeler, Sorunlar, Tespitler ve Tarımsal Politika Önerileri", Vol. II [Online] Availab-

le at: http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2004-GA/GA-04-07-20_Kalkinma_Surecinde_Tarim_Sektoru_CiltII.pdf. [Accessed 29.01.2014].

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2000), "Estimating the Underground Economy in Turkey", http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper43.pdf [Erişim Tarihi 29.01.2014].

Valverde, J.R. ve Vila, M.R. (2003), "Internal migration and inequalities. The influence of migrant origin on educational attainment in Spain", *European sociological review*, 19 (3).

Velayati, M. (2011), *Islam, Gender, and Development: Rural-urban Migration of Women in Iran*, Lexington Books.

Wacquant, L. (1999), "Urban Marginality in the Coming Millenium", *Urban Studies*, 36 (10).

Wax, M.L. (1987), "Some Issues and Sources on Ethics in Anthropology", *Handbook on Ethical Issues in Anthropology*, American Anthropology Association Özel Sayı, Joan Cassell ve Sue-Ellen Jacobs (der.), Washington, American Anthropology Association.

Wedel, H. (2001), *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı*, İstanbul, Metis Yayınları.

Willmott P. ve Young, M. (1976), *Family and Class in a London Suburb*, Londra, New English Library.

Willmott, P. (1986), *Social Networks, Informal Care and Public Policy*, Londra, Policy Studies Institute.

Wilson, G. ve Baldassare, M. (1996), "Overall 'Sense of Community' in a Suburban Region: The Effects of Localism, Privacy and Urbanization", *Environment and Behaviour*, 28 (1).

Wolcott, P. ve Çağıltay, K. (2001), "Telecomunications, Liberalization, and the Growth of the Internet in Turkey", *The Information Society*, 17 (2).

Wolf, D.L. (1996), "Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork", D.L. Wolf (ed.), *Feminist Dilemmas in Fieldwork*, Colorado, Oxford, Westview Press.

Wood, E.M. (1998), *Retreating from Class: The New 'True' Socialism*, Londra, New-York, Verso Books.

Wolf, E. (1966), "Kinship, Friendship and Patron-Client Relations in Complex Societies", M. Banton (der.), *The Social Anthroplogy of Complex Societies*, Londra, Tavistock Publications.

Yalçıntan, M.C. ve Erbaş, A.E. (2003), "Impacts of 'Gecekondu' on the Electoral Geography of Istanbul", *International Labor and Working Class History*, 64, 91-111.

Yenal, Z. ve Keyder, Ç. (2013), *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Yeldan, E. (2005), "Assessing the Privatization Experience in Turkey: Implementation, Politics and Performance Results", Economic Policy Institute Washington DC, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/EPI_Report2005_Yeldan.pdf [Erişim Tarihi 02.02.2012].

Yılmaz, M. (2011), "An Inquiry into different urban transformation models in the context of rent and property transfer: The case of Mamak District," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Yonucu, D. (2008), "A Story of a Squatter Neighborhood: From the place of the 'dangerous classes' to the 'place of danger'", *Berkeley Journal of Sociology*, 52, 50-72.

"Kapılarını çalayım, böyle bir derdim var diyeyim, annesi babası beni alıp yemek yedirir. O da gelse aynı şekilde. O benim Alevi olduğumu bilir, ben onun Sünni olduğunu. (...) Yol yoksa onun da yok, benim de yok. O çocuklarla biz beraber büyüdük."

"Bu çamuru onlar da çiğnedi, biz de. Bizim evimiz yıkılınca onlar sevinmedi ya da onların evine bir zarar gelince biz sevinmedik. Cenazemiz varsa onlar koştu biz koştuk."

Gecekondu, artık neredeyse eskimiş sayılan bir kavram. Kentsel dönüşüm, yerleşik gecekondu mahallelerini bile dağıtıyor. Öncesinde de genellikle olumsuz çağrışımlı bir addı gecekondu. Düzensizlikle, yoksullukla, mahrumiyetle özdeşleşmişti.

Burcu Şentürk, gecekondu gerçekliğine başka bir pencereden bakıyor:
Bir ortak hayat kurma, dayanışma tecrübesi olarak, bir yaşam dünyası olarak; kentsel hareketlerin ve mücadelelerin özgün ve canlı bir örneği olarak.
İlk yerleşimlerden, kentsel dönüşüme dek...

Ankara-Mamak'taki Ege Mahallesi örneğinde, Türkiye'nin gecekondu tarihinin bir hikâyesi var bu kitapta. Toplumsal ve iktisadi rejimin değişimine bağlı olarak gecekonduların ve gecekondulu ların nasıl değiştiğinin hikâyesi...
Bu hikâyenin içinde ayrı bir hikâye de gecekondulu kadın emeği hakkında.

Muazzam canlı malzemesiyle, roman lezzetiyle okunacak bir araştırma.

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1854-6